

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şükran GÖLBAŞI

TÜSİAD'IN SÖYLEMLERİ ARACILIĞIYLA
TOPLUMU İNŞA GİRİŞİMLERİNİN 24 OCAK KARARLARI
VE İZLEYEN SÜREÇ BAĞLAMINDA ELEŞTİREL BİR İNCELEMESİ

Danışman
Prof. Dr. Fulya Sarvan

İşletme Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından

..... Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ OLARAK kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:

Üye (Danışman):

Üye:

Üye:

Üye:

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../....

İmza

.....

..

Müdür

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
TABLOLAR LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖZET	xii
ABSTRACT	xv
TEŞEKKÜR	xviii
GİRİŞ	1
YERLEŞİK EYLEYEN İKİLEMİ VE KURUMSAL GİRİŞİMCİLİK	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
YERLEŞİKLİĞİN MAKRO KAYNAKLARI OLARAK ULUSAL SİSTEM	12
1.1. Örgüt-Çevre Bağımlılığı Kavramlaştırmaları	14
1.2. Ulusal Kurumların Ekonomik Örgütlenme Üzerinde Belirleyiciliği	15
1.2.1. Sanayileşmeye Giriş Zamanının Ekonomik Örgütlenme Üzerinde Etkisi	17
1.2.2. Tarihsel Geçmişin Kurumlar Ekonomik Örgütlenme Üzerinde Etkisi	18
1.3. Devletin Ulusal Kurumlar Üzerinde Belirleyiciliği	19
1.3.1. Kapitalist Sistemde Devletin Rolü	19
1.3.2. Devlet ve Finansal Sistemin Örgütlenme Tarzı	20
1.3.3. Devletin Çıkar Dernekleri Politikaları	21
1.3.4. Diğer Toplumsal Kurumların Biçimleyicisi Olarak Devlet	22

	ii
1.4. Türk İş Sisteminin Temel Özellikleri	23
1.4.1. Türk Devlet Geleneği	24
1.4.2. Türkiye'de Burjuvazinin Devlete Bağımlı Konumu	25
1.4.3. Dış Etkilere Açık Yapı	26
1.4.4. Burjuvazinin Devletten Bağımsızlaşma Çabaları	27
1.4.5. Türkiye'de Çıkar Grubu Politikaları ve TÛSİAD	29
1.5. Ulusal Sistemlerinin Karşılıklı Bağımlılığının Artması	32

İKİNCİ BÖLÜM

YERLEŞİKLİĞİN MAKRO KAYNAKLARI OLARAK DÜNYA SİSTEMİ

2.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Dünya Sisteminin Örgütlenmesi	37
2.1.1. Uluslararası Ekonomik İşbölümü	38
2.1.2. 1945 Sonrası Uluslararası Kurumsal Yapılaşma	40
2.1.3. Yeni Bağımlılık Düzeninin Kavramsal İnşası	41
2.1.4. Az Gelişmiş Ülkelerdeki Değişimin Projelendirilmesi: Gelişme Yazını	42
2.1.5. Batılı Olmayan Toplumların Gelişim ve Değişimlerinin Kontrol Altına Alınması: Modernleşme Kuramı	44
2.1.6. Hegemonik Bir Proje ve İdeoloji Olarak Modernleşme	45
2.1.7. Batı Dışı Toplumların Kurumsal İnşası	46
2.1.8. 1945 Sonrası Dünya Sisteminde Devletin Rolü	48
2.1.9. Türkiye'de Kamu Sisteminin Yeni Dünya Sistemine Uyarlanması	48
2.2. 1980 Sonrası Dünya Sisteminin Yapılaşması	51
2.2.1. Mevcut Kurumlaşmanın Bozulması	51
2.2.2. 1980 Sonrası Uluslararası İş Bölümü	53
2.2.3. Uluslararası Kurumsal Yapılaşmanın Derinleştirilmesi ve Genişletilmesi	54
2.2.4. Yeni-Liberal Düzenin Kavramsal İnşası	56
2.2.4.1. Keynesyen Modelin Devlet Anlayışının Sorunsallaştırılması	56
2.2.4.2. Yeni-Liberal Söylemin Kuramsal Temelleri	58
2.2.4.2.1. Parasalcı Görüş	58
2.2.4.2.2. Arz Yönlü Ekonomi	59
2.2.4.2.3. Kamu Tercihi Kuramı	60
2.2.5. 1980 Sonrası Dünya Sisteminde Devletin Yeri Ve Rolü	62

2.3.Yapısal Uyarlama Süreci	63
2.3.1. Dünya Devletlerinin Yapısal Uyarlama Politikalarıyla Biçimlendirilmesi	63
2.3.2. Yapısal Uyarlama Sürecinin Niteliği	65
2.3.3. Yapısal Uyarlama Sürecinin Aktörleri ve Sürecin İşleyişi	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YERLEŞİK EYLEYEN VE KURUMSAL GİRİŞİMCİLİK 70

3.1. Kurumsal Kuramda “Yerleşik Eyleyen” Paradoksu	70
3.1.1. Bourdieu’nun Habitus Kuramı	72
3.1.2. Giddens’in Yapılaşma Kuramı	73
3.1.3. Gerçekliğin Toplumsal Olarak Kurulması	74
3.1.4. Çevrenin Toplumsal İnşacı Kavramlaştırması	76
3.1.5. Benson’ın Diyalektik Yaklaşımı	77
3.2. Kurumsal Girişimcilik ve Praksis	78
3.2.1. Kurumsal Girişimci Kavramı	78
3.2.2. Kurumsal Çelişkiler ve Praksis Kavramı	80
3.3. Kurumsal Girişimciliği Olanaklı Kılan Koşullar	81
3.3.1. Verimlilikle Çelişen Kurumsal Meşruiyet	82
3.3.2. Kurumsal Düzenlemelerin Kapasitesi	83
3.3.3. Çok Sayıda Kurumsal Mantığın Bir Arada Olması	85
3.3.4. Aktörün Ağ İçindeki Konumu	87
3.3.5. Dış Şok ya da Krizler	90
3.4. Kurumsal Değişim Süreci	93
3.4.1. Kaynakları Harekete Geçirmek	93
3.4.2. Söylemsel Strateji Geliştirmek	94
3.4.3. Müttefikleri Harekete Geçirerek Meşruiyet Alanını Genişletmek	96
3.4.4. Bağlamın Olanaklarından Yararlanmak	97
3.4.5. Kurumsallaşma	98

TÜSİAD'IN SÖYLEMLERİ ARACILIĞIYLA TOPLUMU İNŞA GİRİŞİMLERİNİN ELEŞTİREL BİR İNCELEMESİ	100
---	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DEĞİŞİM SORUNUNA NİTEL BİR YAKLAŞIM ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ	101
--	-----

4.1. Paradigma ve Metodoloji Tartışmaları	101
4.1.1. Sosyal Araştırmaların Çok Paradigmali Doğası	102
4.1.2. Çalışılacak Fenomenin Doğasına Uygun Araştırma Metodunun Seçilmesi	103
4.2. Araştırmacının Paradigma Tercihi	104
4.2.1. Araştırmacının Ontolojik Duruşu	106
4.2.2. Araştırmacının Epistemolojik Duruşu	107
4.2.3. Araştırmacının İnsanın Doğası Hakkında Varsayımları	107
4.2.4. Araştırmacının Metodolojik Yaklaşımı	108
4.2.5. Araştırmacının Toplumun Doğası Hakkında Varsayımları	108
4.3. Araştırmanın Amacı, Önemi, Yöntemi	109
4.3.1. Araştırmanın Konusu	109
4.3.2. Araştırma Sorunsalı	110
4.3.3. Araştırmanın Amacı, Soruları ve Sınırlılığı	111
4.3.4. Araştırmanın Kuramsal Bağlamı ve Modeli	113
4.3.5. Araştırmanın Önemi	115
4.3.6. Araştırmanın Yöntemi	117
4.3.7. Eleştirel Söylem Analizinin Tercih Nedeni	119
4.3.8. Veri Kaynakları	120
4.3.9. Verilerin Analizi	122
4.2.10. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği	123

BEŞİNCİ BÖLÜM

24 OCAK KARARLARI BAĞLAMINDA	127
TÜSİAD'IN DEVLETİ İNŞA GİRİŞİMLERİNİN ANALİZİ	
5.1. 24 Ocak Öncesi Süreçte Siyasal İktidara Müdahale Hamleleri	127
5.1.1. Ecevit Hükümetinin Düşmesinin Ardından Değerlendirmeler	128
5.1.2. İş Çevrelerinin Yeni Hükümeti Yönlendirme Çabaları	129
5.1.3. 24 Ocak Kararları ile İlgili Değerlendirmeler	129
5.2. TÜSİAD'ın Devlette Yeniden Yapılanma Talep Eden Öncül Söylemleri	131
5.2.1. 1974 yılı TUSİAD söylemleri	131
5.2.2. 1977 yılı TUSİAD söylemleri	132
5.2.3. 1978 yılı TUSİAD söylemleri	132
5.2.4. 1979 yılı TUSİAD söylemleri	134
5.2.5. 1980 Yılı Başı TUSİAD söylemleri	135
5.3. TÜSİAD Söylemleri, Özal'ın Söylemleri ve 24 Ocak Kararlarının Karşılaştırılması	136
5.3.1. Devlette Karar Bütünlüğü	136
5.3.2. Kamu Kuruluşları	139
5.3.3. Devletin Para ve Maliye Politikaları	140
5.4. TÜSİAD'ın Kurumsal Girişimci Olarak Ortaya Çıkışı	143
5.4.1. Değişimi Tetikleyen Ülke Koşulları	143
5.4.2. Değişimi Tetikleyen Dışsal Dinamikler	146
5.4.3. Değişimi Olanaklı Kılan Koşullar Açısından TÜSİAD'ın Konumu	148
5.5. TÜSİAD'ın Kurumsal Girişimcilik Süreci	158
5.5.1. TÜSİAD'ın Değişimi Kavramlaştıran Söylemsel Stratejisi	158
5.5.2. Yerleşik Kurumsal Mantığı Kıırma Girişimi Olarak TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisi	159
5.5.3. TÜSİAD'ın Kendi Değişim Projesini Meşrulaştırma Çabaları	163
5.5.4. Müttefikleri Harekete Geçirme Bağlamında TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisi	165
5.5.5. TÜSİAD'ın Gündem Belirleme Gücü	168
5.5.6. TÜSİAD'ın Değişim Projesininin Meşrulaştırılması ve Yaygınlaştırılması	170
5.5.7. TÜSİAD'ın Kurumsal Girişimciliğinin Niteliği	172
5.6. TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisinin Kuramsal Temelleri	174
5.7. TÜSİAD Yeni Liberal Dönüşümü Kendi İçinde Nasıl Meşrulaştırmıştır?	178

	vi
5.8. Büyük Burjuvazinin İdeolojik Duruşu, İlişkileri ve Bağlamı Algısı	183
5.8.1. TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisinin İdeolojik Analizi	183
5.8.2. TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisinin İlişkisel Analizi	185
5.8.3. TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisinin Bağlamsal Analizi	187
5.8.4. TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisinin İnanırcılığı	188
5.9. Devletin İktisat Politikası Araçlarına Müdahale Edilmesi	188
5.9.1. Devletin İktisat Politikası Amaçları ve Müdahale Araçları	189
5.9.2. TÜSİAD'ın ve Uluslararası Çevrelerin Devletin İktisat Politikası Araçlarına Müdahaleleri	191
5.10. Yapısal Dönüşümler ve Bunların Nasıl Gerçekleştirildikleri	197
5.10.1. 24 Ocak Kararlarının Hedefi	198
5.10.2. Nasıl Bir Strateji İzlenmiştir	199
5.10.3. Paralel Bürokrasi ile Bürokratik Yapının İşlevsizleştirilmesi	200
5.10.3.1. Yabancı Sermaye Dairesi	201
5.10.3.2. Koordinasyon Kurulu	202
5.10.3.3. Para ve Kredi Kurulu	202
5.10.3.4. Teşvik ve Uygulama Dairesi	203
5.10.3.5. Fiyat Kontrol Komitesi	203
5.10.3.6. Merkez Bankası	204
5.10.3.7. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı	207
5.10.3.8. Bağımsız Düzenleyici Kurullar	207
5.10.4. Fon Sistemi ile Devlet Bütçesinin İşlevsizleştirilmesi	210
5.10.5. Ekonominin İdaresinin Merkezileştirilmesi ve Kişiselleştirilmesi	212
5.10.6. Devletin Doğrudan Üretim Alanından Uzaklaştırılması	218
5.10.7. Devletin Sosyal Hizmet Alanından Uzaklaştırılması	221
5.10.7.1. Sağlık Hizmetlerinin Özelleştirilmesi	221
5.10.7.2. Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Özelleştirilmesi	222
5.10.7.3. Eğitim Hizmetlerinin Özelleştirilmesi	223
SONUÇ	225
KAYNAKÇA	245
EKLER	269
ÖZGEÇMİŞ	287

ŞEKİLLER

Şekil 1.1. TÜSİAD'ın içinde yerleşik olduğu sosyal doku	13
Şekil 4.1 Metin olarak söylem, etkileşim ve bağlam	117
Şekil 5.1. TÜSİAD'ın kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasını olanaklı kılan koşullar	157

TABLOLAR

Tablo 5.1.	Devlette Karar Bütünlüğü Konusunda Üç Söylemin Karşılaştırılması	138
Tablo 5.2.	KİT'lerle İlgili Üç Söylemin Karşılaştırılması	140
Tablo 5.3.	Devletin Para ve Maliye Politikaları İle İlgili Olarak Üç Söylemin Karşılaştırılması	141
Tablo 5.4.	Mevcut Kurumsal Düzenlemelerin Başarısızlıklarının Gösterilmesi	160
Tablo 5.5.	Sorumluların ve Onların Zihniyetinin Sergilenmesi	162
Tablo 5.6.	Tıkanmış Görünen Sorunlara Çözüm Öneren Daha Üstün Bir Çerçeve Sunulması	164
Tablo 5.7.	Diğer İnsanları Kendi Çıkarlarıyla Aynı Hizaya Getirme Stratejisi	166
Tablo 5.8.	Müttefiklerle Çelişkileri Örtmek, Muhaliflerle Çelişkileri Derinleştirmek	167
Tablo 5.9.	Yeni Liberal Paradigmada ve TÜSİAD'ın Söylemlerinde Mevcut Ekonomik Sistemin Eleştirisi	174
Tablo 5.10.	Yeni Liberal Paradigmada ve TÜSİAD'ın Söylemlerinde Yeni Ekonomik Sistem Önerisi	175
Tablo 5.11.	Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın Devlet Anlayışı	175
Tablo 5.12.	Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın İşsizlik Sorununu Ele Alışları	175
Tablo 5.13.	Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın Sosyal Adalet, Bölüşüm ve Vergi Konusuna Yaklaşımları	176
Tablo 5.14.	Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın Demokrasi ve Temel Hak ve Hürriyetlerle Ekonomik Sistemi Eleştiren Yaklaşımları	176
Tablo 5.15.	Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın Enflasyona Yaklaşımları	176
Tablo 5.16.	Dış Ticaret Ve Döviz Politikaları	192
Tablo 5.17.	Üretim Politikaları	193
Tablo 5.18.	Kamusal Yatırım Politikaları ve Öncelikler	194
Tablo 5.19.	Mali ve Parasal Politikalar	195

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AP	Adalet Partisi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFİF	Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu
AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
ANAP	Anavatan Partisi
ATF	Akaryakıt Tüketim Vergisi Fonu
ATÜT	Asya Tipi Üretim Tarzı
BDK	Bağımsız Düzenleyici Kurumlar
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
BM	Birleşmiş Milletler
BSB	Bağımsız Sosyal Bilimciler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Central Intelligence Agency
DB	Dünya Bankası (World Bank)
DÇM	Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DFİF	Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	Demokratik Sol Parti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO)
EBK	Et Balık Kurumu
EİYYK	Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu
ESA	Eleştirel Söylem Analizi (Critical Discourse Analysis – CDA)
ESF	Eğitim Sağlık Fonu
FBI	Federal Bureau International
GATT	General Agreements on Tariffs and Trade (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması)
GATS	The General Agreement on Trade in Services (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması)
GDF	Geliştirme ve Destekleme Fonu
GİGF	Gelir idaresini Geliştirme Fonu

GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	International Labor Organization
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSO	İstanbul Sanayi Odası
KDV	Katma Değer Vergisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
KKDF	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler
KOF	Kamu Ortaklığı Fonu
MDST	Modern Dünya Sistemi Teorisi
MESS	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MPM	Milli Prodüktive Merkezi
NATO	North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OEEC	Organisation for European Economic Co-operation
PAF	Petrol Arama Fonu
Petkim	Petro Kimya
PTT	Posta, Telefon, Telgraf
PUMA	Public Management Service
RG	Resmi Gazete
SİAD	Sanayici İşadamları Derneği
SSDF	Savunma Sanayi ve Destekleme Fonu
SAL	Strategic Adjustment Loan
SECAL	Sectoral Adjustment Loan
SEKA	Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları
SHGF	Sağlık Hizmetlerini Geliştirme Fonu
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşları

MB	Merkez Bankası
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKF	Toplu Konut Fonu
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
TODAİE	Türkiye Ortadoğu Amme Sevk ve İdaresi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRIM	Trade-Related Investment Measures
TÜGİAD	Türk Genç İş Adamları Derneği
TÜPRAŞ	Türkiye Petrol Rafinerisi Anonim Şirketi
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
YUP	Yapısal Uyarlama Programı

ÖZET

Bu araştırmada, TÜSİAD'ın söylemleri aracılığıyla devletin iktisat politikası araçlarını neden ve nasıl dönüştürdüğünün 24 Ocak kararları ve izleyen süreç bağlamında eleştirel bir incelemesinin yapılması amaçlanmıştır. Ekonomik eylemlerin, başta kendi faaliyet çevreleri olmak üzere, ulusal iş sistemi ve dünya sistemi olarak adlandırdığımız iç içe geçmiş kurumlar ve ilişkiler ağından oluşan bir sosyal doku içinde yerleşik olduğu bilinmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde bu yerleşikliğin ulusal kaynakları olarak, her ülkenin kendine özgü bir kurumsal mantık, bir otorite ilişkileri modeli, bir ulusal iş sistemi yaratmasına neden olan tarihsel geçmişinin, kültürünün ve sanayileşmeye giriş zamanının belirleyici olduğu kurumsal yapısı incelenmiştir. İkinci bölümde Dünya Sisteminin örgütlenmesi incelenmiştir. Dünya Sisteminde iki örgütlenme dönemi ve bu dönemlerde Türkiye'nin Dünya sistemine nasıl ve hangi koşullarda eklemlendiği ve bu örgütlenme tarzlarında devletin yeniden hangi araçlarla ve nasıl biçimlendirildiği sırasıyla ele alınmıştır. Kendini kuşatan bu kurumlar ağı içinden TÜSİAD'ın nasıl sıyrılıp da içinde yerleşik olduğu ve varlığının temeli olan devleti yeniden inşa girişiminde bulunabildiği, çalışmanın üçüncü bölümünde 'kurumsal girişimcilik' kavramına başvurularak incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Radikal Hümanist Paradigmanın kuram oluşturma yaklaşımı ve bu paradigma içinde Eleştirel Kuram, soruşturma yaklaşımı olarak tercih edilmiştir. Yöntem olarak, eleştirel kuramın temel varsayımlarıyla uyumlu ve onun metodolojisi olan Eleştirel Söylem Analizi (ESA) esas alınmıştır. ESA'nin ayrıntılı dilbilgisel analizleri çok sayıda metin üzerinden çalışmada zorluk yaratmakla birlikte metin, etkileşim ve bağlamı birlikte analiz etmesi açasından, daha etraflı sonuç almada isabetli bir seçim olmuştur. Araştırma modeli olarak ise Seo ve Creed'in kurumsal kurama uyarladığı Benson'un diyalektik yaklaşımı kullanılmıştır. Modelin kuramsal çerçevesi, uygulamada güçlü aktörlerin başlattığı değişimi kapsayacak şekilde deneysel olarak genişletilmiştir. Analiz iki aşamalı olarak yürütölmüştür. Analizin ilk bölümünde TÜSİAD'ın söylemleri aracılığıyla devleti yeniden inşa girişimleri TÜSİAD metinleri üzerinden incelenmiştir. İkinci aşamada ise dönem yazını ve basın derlemeleri üzerinden, TÜSİAD'ın söylemindeki önerilerin pratikte bir yapısal dönüşümle sonuçlanıp–sonuçlanmadığı incelenmiştir.

Analizin sonuçları, TÜSİAD'ın söylemleriyle devletin iktisat politikası araçlarının dönüşümünde öncülük ettiğini, üstelik iktisat politikalarını da aşan hayli kapsamlı bir kurumsal girişimcilik örneği sergilediğini göstermiştir. Araştırma bulguları, TÜSİAD'ın bu süreci tek başına yönetmediği, siyasi, askeri, entelektüel ve uluslararası çevrelerle işbirliği yaptığını göstermiştir. TÜSİAD'ın kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasında, kendi konumu, ülke koşulları ve uluslararası koşullardan kaynaklanan pek çok iç ve dış etmenin etkili olduğu görülmüştür. TÜSİAD'ın mevcut kurumsal düzenlemeler içinde çıkarlarının zedelenmesi ve maruz kaldığı çeşitli kurumlar arası çelişkiler, böyle bir girişime kalkışmasına neden olmuş ve kurumsal ve sosyal statüsü ise değişimi olanaklı kılmada kendisine yardımcı olmuştur.

Mevcut sosyal sistem içinde yerleşik, çıkarları kurumsal yapı tarafından fazlasıyla karşılanan TÜSİAD'ın uzun süre maruz kaldığı çelişkiler, diğer aktörler karşısında egemen konumunun aşınmasına neden olmuştur. Bu durum, diyalektik yaklaşımın kavramlaştırmasıyla kurbanlaşan TÜSİAD'ın, içinde yerleşik olduğu yapı ile arasına mesafe koyarak mevcut kurumlara eleştirel bakmasına neden olmuştur. Uluslararası kurumsal yapı ile ulusal kurumlar ve büyük burjuvazi arasındaki karşılıklı bağımlılıkların gücü, bu kurumların birbirinden bağımsız alternatif reçeteleri uygulamalarını ve dereceli bir değişimi mümkün kılmamıştır. Dünya sisteminin eşzamanlı krizi, şok etkisi yaratarak içerde yaşanan krizi derinleştirmiş ve TÜSİAD'ın yerleşik yapılardan kolektif bir kalkış yaratmasına yardımcı olmuştur. Maruz kaldığı kurumsal çelişkileri kendi çıkarları lehine kullanan TÜSİAD, böylece radikal bir değişim için diğer aktörleri ve kaynakları harekete geçirebilmiştir.

TÜSİAD'ın ulusal ve uluslararası farklı kurumsal yapılar arasında sınır köprüsü konumunda olması, kendisine değişim için gerekli olan alternatif çerçeveyi sağlamada yardımcı olmuştur. Kurumsal ağ içindeki güçlü konumu ise çok çeşitli kaynakları harekete geçirmesini ve uluslararası ve yerel pek çok aktörün desteğini kazanmasını kolaylaştırmıştır. Araştırma sonuçları, seçilen modelin uygulamada kullanışlı bir çerçeve sağladığını ve modelin çerçevesinin güçlü aktörlerin başlattığı değişimi de açıklamak üzere genişletilebileceğini göstermiştir.

TÜSİAD'ın söylemsel stratejisinde sorunsallaştırılan alanların, bu kurgusal çerçeveye hayli uygun olarak yeni kurumlar ve kurallar olarak somutlaştığı görülmüştür. Yeni yönetim yapısının kurumları, devletin piyasa aktörleriyle eşit koşullarda iktidarı paylaştığı üst kurullar olarak ortaya çıkmıştır. Yönetim merkezileşmiş ve kişiselleştirilmiş, kurumlar parlamenter denetimin dışına çıkarılmış ve devletin iktisat politikası araçlarının kontrolünün piyasaya geçtiği bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gerçekliğin Toplumsal Olarak Kuruluşu, Dünya Sistemi, Ulusal İş Sistemleri, Yerleşik Eyleyen, Kurumsal Girişimcilik, Eleştirel Söylem Analizi

ABSTRACT

This PhD Dissertation critically examines TÜSİAD's attempts to reconstruct economic policy instruments of state through its discourse within the context of 24th January Decisions and the following period. As it is known, economic activities are embedded in a social texture, which is composed of the task environment of the economic activity, the national business system and the interlocking institutions and network relations of the world system.

In the first chapter of this study, the institutional structure of countries, which generates its own institutional logic, its historical patterns of authority and its national business systems are examined. The second part of this study examines the two restructuring periods in the World System and how Turkey was attached to that system and how the states were reconstructed in each period. The concept of 'institutional entrepreneurship' was adopted to explain how TÜSİAD attempted to reconstruct the state by breaking embedded institutional logic. Institutional entrepreneurship concept here is used in the sense of an actor who uses its resources to change embedded institutional arrangements when its interest is in contradiction with actual arrangements.

In this study, Critical Theory of the Radical Humanist Paradigm was adopted as the investigation approach. Critical Discourse Analysis of Fairclough, which matched best with the basic assumptions of this study, is employed as the method of data analysis. As the research model, Benson's dialectical perspective was adopted. The perspective was adapted into institutional theory as an investigation frame by Seo and Creed for overcoming "embedded agency paradox". This theoretical frame was tested in practice and was enlarged in away to include the change which was initiated by powerful actors.

The results of the first part of the analysis showed that the discourse strategy of TÜSİAD has been successful. It satisfies the pre-requisites of the concept of institutional entrepreneurship. It was evident that TÜSİAD, through its discourses, led to transformation of state's economic policy instruments in Turkey. In the emergence of TÜSİAD as an institutional entrepreneur, it seems that its own position and various internal and external factors played a significant role. When the existing institutional arrangements were in contradiction with its interest, TÜSİAD resorted to such an attempt, with its institutional

and social status helping it in materializing the change. TUSIAD did not manage this process alone. It was sort of a joint project with the political, military and international actors. The overlapping discourses of these actors support these findings. TUSIAD also gained liberal intellectuals round in this attempt.

TUSIAD is a powerful actor embedded deeply in certain institutional arrangements and whose interest is aligned with existing rules, structures and practices. When it is exposed to various institutional contradictions, its hegemonic position is eroded in relation to other actors. Dialectic perspective proposes that actors with prestigious positions also may have been victimized under certain conditions. Continuous institutional contradictions triggered disengagement of TUSIAD from highly institutionalized norms and gave rise to its critical evaluations of current praxis and institutional arrangements.

Strong institutional arrangements and tight coupling relations between international and national institutional structures and big bourgeoisie neither permitted gradual change nor enabled them to implement their own prescriptions. The burst of the crisis of world system deepened this crisis and triggered the collective action necessary for the change. TUSIAD used the institutional contradictions exploitatively to mobilize the other actors and resources for change. The position of TUSIAD in networks helped it in adopting the alternative institutional frame from heterogeneous contexts which was necessary for change, and in gaining supports of various actors.

The results of the analysis of the second part showed that the issues appointed as problematical in TUSIAD's discourses have materialized as the new institutions and rules. The institutions of the new administrative structure were 'Independent Regulatory Agencies' where the state shared power with market actors. In this way governance was centralized and personalized, the regulatory bodies were kept out of parliamentary control and the auditing of the state economic policy was handed over to the market mechanism.

Keywords: Social Constructions of Reality, World System, National Business System, Embedded Agency, Institutional Entrepreneurship

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ana fikri, çok değerli hocam Prof.Dr. Fulya Sarvan'dan çıktı. Başlangıçta söylemin, gücün yeniden dağılımı üzerinde nasıl bir etkisi olacağını merak ederek yola çıkmıştık, fakat kurumların güç mücadelelerinin, arşivlenen belgelerine yansımadığını görmek, incelenecek kurumun seçimi konusunda çok zorlanmama neden oldu. Bir seçim yapabilmek için, bir süre kurumları izlemeye karar verdim. Hangi kurumlar çok konuşuyor, çok konuşuluyordu? Hangileri, resmi yazışmalar dışında konuşmalarının arşivini tutuyordu? Tabii, böyle bir gözlem sürecinin sonucunda ortaya TÜSİAD'ın çıkması kaçınılmazdı.

Araştırılacak kurum TÜSİAD olunca, pek tabii çalışma konusu da ekonomik iktidar-siyasal iktidar ilişkisi olacaktı. İşte bu ilişkiyi hangi dönemler bağlamında ve nasıl işlemem gerektiği konusunda değerli hocam Prof. Dr. Ayşe Buğra'dan yardım aldım. Çok sıkışık bir anında, hayli zaman ayırarak çalışma dönemimi seçmemde yardımcı olduğu için kendisine çok teşekkür ediyorum. Prof. Dr. Edibe Sözen hocamla ise, Fairclough'ın eleştirel söylem analizi yönteminin böyle bir konuyu incelemede uygun olup olmayacağını tartışmak istemiştim. Kendisi, TÜSİAD'ı neden toplum mühendisliği bağlamında işlemediğimi, sormakla çalışmamın temasını da belirlemiş oldu. Çok severek yaptığım bu çalışmanın konusunu belirlememde katkıları için kendisine teşekkür borçluyum.

Tez danışmanım sevgili Prof.Dr. Fulya Sarvan hocam, çalışmanın daha en başında yurt içinde temin edemediğim en temel kaynakları sağlayarak, tıkanıp dönemlerde ve çalışmamın her anında hep yanımda olarak, defalarca bıkmadan usanmadan çalışmanın taslaklarını okuyarak ve düzelterek bu çalışmanın ortaya çıkmasında en az benim kadar çok emek verdi, yoruldu, kendisine minnettarım. En güç dönemlerimizde, yalnızca benim değil tüm arkadaşlarımın her zaman yanında olmaya özen gösteren, sevgili Fulya hocama, buradan bir teşekkürün çok az kalacağını, yaşamımda çok özel bir yeri olduğunu bildirmek istiyorum.

Çalışma konum ilk belli olduğunda, değerli hocam Prof. Dr. Selami Sargut'un verdiği okuma listesine, sevgili Doç. Dr. Şükrü Özen hocamın listesi de eklenince, benim bu okumaların altından kalkmam iki yılımı aldı. Tezimin çerçevesini sınırlamamda ve örgüt kuramına katkısını nasıl belirginleştireceğim konusunda katkılarının yanısıra, okuma önerileriyle ciddi bir entelektüel birikim yapmamda yardımcı oldukları ve beni olduğum

noktadan çok farklı bir yere taşıdıkları için kendilerine çok şey borçluyum; ne kadar teşekkür etsem az olduğunu düşünüyorum.

Çok değerli Prof.Dr. Ayşe Kuruüzüm hocama, sadece tez yazım sürecinde değil, doktora eğitimim sürecinde de destekleri ve her zaman güler yüzüyle en çok zorlandığım dersleri sevmeme ve kavramama katkıları için çok şey borçluyum, çok teşekkür ediyorum. Prof. Dr. Hasan Aslan hocama bilime, bilgiye ve yönetime ilişkin tartışmalarıyla sosyal bilimlere bakışımında farklı bir perspektif kazanmama yardımcı olduğu ve tez yazım sürecimde gösterdiği ilgi için çok teşekkür ediyorum. Bu bağlamda, Bilim Felsefesini zorunlu ders olarak öğretim programına sokarak, sosyal bilimcilerin bir perspektifi olması gerektiğini ve bunun önemini kavramamıza neden olduğu için Prof. Dr. Fulya Sarvan hocama bir kez daha teşekkür ediyorum. Dünya sistemi ve gelişme yazını konusundaki okumalarımı Doç.Dr. Metin Özüğurlu hocamın önerilerine borçluyum. Nitel araştırma yöntemleri konusunda bir parça yetkinleşebilmişsem Metin hocam sayesinde. Kendisine katkıları için çok teşekkür ediyorum.

TÜSİAD'ın hangi belgeleri üzerinde çalışabileceğim konusundaki tereddütlerimi gidermemde, TÜSİAD Bürüksel temsilcisi sayın Dr.Bahadır Kaleağası yardımcı oldu. Sayın gazeteci-yazar Mustafa Sönmez ise, değerli zamanını ayırarak, TÜSİAD'ın dönemdeki rolü ve dönemin kritik belgeleri hakkında önemli bilgiler edinmemi sağladı. Cömert yardımları ve gösterdikleri duyarlılık için kendilerine teşekkürü borç biliyorum. TÜSİAD İstanbul ofisinden Burcu Orhan'a ise, aradığım belgeleri bulmamda gösterdiği çaba ve sağladığı kolaylıklar için ayrıca teşekkür ediyorum.

Çalışmanın taslak çıktılarını zaman ayırıp okuyan, ne zaman bir kitap, bir dergi bulmakta sıkıntı yaşasam yardımına koşan kıymetli dostum Şükrü Argın'a, Antalya'da bulamadığım kaynakları hemen bulup gönderen değerli arkadaşım İlker Özdemir'e, her ne zaman sıkışsam yardımına koşan Yard.Doç.Dr. Murat Özcan hocam ve sevgili arkadaşım Koray Çetin'e, onlar gibi dostlara sahip olduğum için çok şanslı olduğumu söylemek istiyorum. Bu süre zarfında bütün sıkıntılarımı çeken, bana hep destek olan aileme ve oğluma, her türlü kapisime katlanan ve sabır gösteren sevgili eşime minnettirim, buradan bir teşekkürle onlara olan borcumu biraz hafifletebileceğimi umuyorum.

GİRİŞ

Bu araştırmada, çıkarları mevcut kurumsal yapı tarafından fazlasıyla karşılanan TÜSİAD'ın, içinde hayli yerleşik olduğu devleti neden ve nasıl değiştirme girişiminde bulunduğunun, 24 Ocak kararları ve izleyen süreç bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın kapsamı, TÜSİAD'ın devletin iktisat politikası araçlarını dönüştürme çabalarının incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada üç farklı kuramsal çerçeveden yararlanılmıştır. lke koşullarından kaynaklanan dinamikler, 'ulusal iş sistemleri', 'sosyal sistem' ve 'otorite yaklaşımı' olmak üzere makro kurumsal kuramın  yaklaşımı çerçevesinde birinci bölümde incelenmiştir. Dünya sisteminden kaynaklanan dinamikler ise ikinci bölümde 'modernleşme kuramı', 'küreselleşme kuramı' ve 'kalkınma kuramları' çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada, bir ekonomik çıkar örgütünün, bu yoğun yapılaşma ve ideolojik kuşatma içinden nasıl sıyrılıp da değişim eyleyeni olarak ortaya çıkabildiği ise nc bölümde irdelenmiştir. Bu bölümde, TÜSİAD'ın devleti dönüştürme yönünde *praksis*'i kurumsal kuramın 'yerleşik eyleyen' ve 'kurumsal girişimci' kavramlarına başvurularak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Ekonomik faaliyetler, diğer tüm eylemler gibi, sosyal olarak yapılanmışlardır ve daha geniş politik düzenlemelerin ve kültürel anlamlandırma sistemlerinin içinde yerleşik kurumlar vasıtasıyla örgütlenmişlerdir. rgtleri çevreleyen kurumların oluşturduğu bu sosyal doku, matruşka bebekler gibi üç ayrı düzeyde birbirinin içinde yerleşik durumdadır. Ekonomik faaliyetleri birinci derecede çevreleyen yapılaşma, iş örgütlerinin görev alanını çevreleyen kurumlar ağıdır. Örgütlerin tedarikçileri, müşterileri, finans kuruluşları ve benzeri kurumlarla günlük faaliyetlerini yürütürken kurdukları ilişkilerle oluşan bu ağ, zamanla örgütlerin eylem alanını daraltan bir yapılaşmaya dönüşmektedir. Ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği örgütsel alan olarak adlandırdığımız bu kurumlar ağı, daha geniş bir sosyal doku içinde yerleşiktir. Bu doku, tarihi ve kültürel unsurların belirlediği ve politik düzenlemelerle çevrili ulusal alandır. Günümüzde ulusal ekonomiler, bir takım bağımsız ekonomilerin toplamından oluşan bir fenomen gibi incelenemeyeceğine göre, ulusal iş sistemlerini de dünya sisteminin bir parçası olarak incelemekteyiz. Yani, ekonomik eylem ve ulusal kurumlar, bir takım uluslararası kurumlar ve kurallarla çevrelenmiş haldedir ve diğer ulusal sistemlerle birlikte dünya sistemi içinde yerleşiktir.

Her ülkenin tarihi geçmişi, kültürü ve kurumsal yapısı, kendine özgü bir kurumsal mantık, bir otorite ilişkileri modeli, bir ulusal iş sistemi yaratmasına neden olmaktadır. Makro kurumsal kuram adı altında incelediğimiz yaklaşımlar, kurumsallaşmış bir ilişkiler ağı içinde hareket eden örgütlerin, yerleşik oldukları ulusal yapıya bağlı olarak farklı ekonomik, politik ve toplumsal kurumlar tarafından biçimlendirildiğini açıklamaktadır. Otorite yaklaşımı, bu kurumlar içinde devlete, sosyal, ekonomik ve politik kurumları etkileme kapasitesinden dolayı özel bir önem atfetmektedir. Geçmişten gelen bazı modeller ve kültürel değerlerle biçimlenen devlet politikaları ve kurumsal mantık ve onlara göre biçimlenen iş sistemleri, aktörlerin stratejik tercihlerine daha geniş yer açabileceği gibi, kimi zaman bağımlılıklarını daha da arttırabilmektedir. Bu anlamda birinci bölümde incelenen ulusal çevre, bazı unsurlarıyla kurumsal girişimciliği olanaklı kılarken, bazı unsurları ile onun için kısıt oluşturabilmektedir. Türkiye'nin geç sanayileşmesi ve otoriter devlet yapısı, bu ülkede devlete bağımlı bir iş sistemi ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sistemin ekonomik aktöre en az stratejik seçim şansı ve eylem alanı bırakan sistem olduğu bilinmektedir. Yeterli birikim sağlanana kadar devletin ekonomik faaliyetleri bizzat yürütmesi, ekonomik çıkar örgütlerinin devletten özerk davranmamasına neden olurken, Türk burjuvazisinin ve Türkiye'nin Dünya sistemindeki yerini de tayin edici olmuştur.

Beş bölümden oluşan çalışmanın, kuramsal tartışmalara ayrılan üç bölümünden ikincisinde Dünya sisteminin işleyişi ve II. Dünya Savaşı sonrası ve 1980'li yıllardan itibaren iki büyük örgütlenme dönemi incelenmiştir. Dünya sisteminin bugünkü temel kurumları, II. Dünya Savaşı sonrası örgütlenme döneminde kurulmuşlardır. Ülkelerin kurulan yeni sistemle uyumlu işleyebilmesi için, biçimlendirilmeleri bu kurumlar eliyle sağlanmıştır. Bu ülkelerin kurumsal yapılarının yeniden biçimlendirilmesi, görece gelişmiş ülkelerde modernleşme kuramı ile, az gelişmiş ülkelerde ise gelişme yazını ile meşrulaştırılmıştır. Kolonyal tip sömürgeciliğin devrinin kapanması nedeniyle, bu yeniden inşa ile yeni bir tür bağımlılık ilişkisinin kurulması ve sürdürülmesinin koşulları yaratılmış ve ülkelerin yeni sisteme nasıl katılacağı, uluslararası ekonomik işbölümü ile tayin edilmiştir. Bu inşa sırasında, eskiden sömürgeci ülkelerin üstlenmiş olduğu özel sektör için gerekli altyapının hazırlanması, kârsız alanlarda doğrudan üretim yapılması ve benzeri pek çok işlevi, bu ülkelerin devletlerinin üstlenmesi sağlanmıştır. Zamanla bu ülkelerin güçlenip Merkez ülkelerle eşit haklar talep etmesiyle bu oydaşma bozulmuş ve 1970'lerin ikinci yarısı sistem tartışmalarıyla geçmiştir.

1980'den itibaren dünya sisteminin yeniden örgütlendiğine tanık olunmuştur. Bu kez büyüyen devletin küçültülmesi, altyapısını oluşturduğu büyük sanayi kuruluşlarının özelleştirme ile özel sektöre devredilmesi hedeflenmiştir. Devletin sosyal hizmet verdiği eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlardan uzaklaştırılarak sermayenin düşen kâr marjını arttırabilmesi için yeni alanlar açılması ve bütün ülkelerin koruma duvarlarının indirilerek sermayenin dünya çapında serbestçe dolaşabilmesinin önünün açılması kararlaştırılmıştır. Devlet sadece küçültülmekle kalmayacak, idari ve siyasi bütünlüğü parçalanarak ve yönetimdeki yetkileri, “yönetişim” formülüyle bir tür konsorsiyuma devredilerek piyasa aktörleriyle eşdeğer konuma getirilecektir. Devlet karştı bu yeni liberal paradigmayı yerleştirmek amacıyla, küreselleşme söylemi işe koşulmuştur. Çok karmaşık süreçlerin işletilmesiyle, çok çeşitli uluslararası kurumların katılımıyla süren yeniden inşada, ideolojik süreçlerin çok baskın olduğu belirtilmektedir. Değişim sürecinin sömürgeci yanının, yepyeni kavramlar inşa edilerek ve eski kavramlara yepyeni anlamlar atanarak ve bu kavramlar özgürlük, katılım ve demokrasi gibi özlem duyulan kavramlarla ilintilendirilerek maskelenmeye çalışıldığı ifade edilmektedir. Birinci inşa döneminde Marshall yardımlarının kullanıldığı gibi, bu dönemde de, IMF ve DB'nın kredi koşullarıyla ülkeler kriz ortamına sürüklenmiş ve kendi kurumlarını kendilerinin yıkmaları sağlanmıştır.

Gelişmiş ülkeler değişim ve dönüşümlerini, kendi toplumlarından gelen bir talep ve ivme ile kendi burjuvazileri öncülüğünde gerçekleştirirken, az gelişmiş ülkelerin zayıf burjuvazisinin böyle bir değişimi tek başına gerçekleştirecek güce sahip olmadığı ileri sürülmektedir. Bu ülkelerin burjuvazisinin, sadece birtakım tarihi ve ulusal nedenlerle değil, ülkesinin uluslararası sistemdeki yerini kendisinin özgürce tayin edememesinin bir sonucu olarak da, daha fazla bağımlılık içinde olduğu belirtilmektedir. Bu bağımlılık zincirinin nasıl kırılıp da değişimin önünün açılacağı, kurumsal kuramın ‘yerleşik eyleyen’ ikilemi ve ‘kurumsal girişimcilik’ kavramlarına başvurularak üçüncü bölümde açıklanmaya çalışılmıştır.

Toplumsal inşacı görüş, esasında ekonomik eylemi çevreleyen bu yapılaşmanın, doğal bir sürecin sonucu olmayıp, sıradan insanlar tarafından ya da ayrıcalıklı konumunu sürdürmek isteyen seçkinlerin gücüyle, toplumsal olarak inşa edildiğini savunmaktadır. Onlara göre, kurum ve kuralların yapılaşmasıyla oluşan örgütlerin çevresini, bu kurum ve kuralların yapıcısı olan eyleyenden ayrı bir ontolojik varlıkmiş gibi kavramlaştırmak

hatalıdır. Bu tür bir anlayış, değişimi olanaklı kılabilen eyleyenleri, kurumların değişmezliği içine hapsedmek demektir. Toplumsal inşacı görüşe göre, kurumların belirli çıkar mücadeleleri sonucu insanlar tarafından oluşturulmuş olması, onların donmuş kurumsal mantık ve yapılar olarak ele alınamayacağını göstermektedir. Yapılar her zaman kararsız bir denge içindedir ve çok olgun alanlarda bile istikrarın geçici olduğu ifade edilmektedir. Egemen konumdaki aktörlerin mevcut düzenin sürmesinde çıkarları olduğu sürece, belirli bir oйдаşma ile kurulmuş düzen devam edebilmektedir.

Peki oйдаşma bozulduğunda ne olacaktır? Bu hayli kurumlaşmış yapı içinde yerleşik durumda olan aktör, nasıl olup da böylesine içinde yerleşik olduğu yapı ile arasına mesafe koyup, değişim eyleyeni olarak ortaya çıkabilecektir? Kurumsal kuramcılar içten değişimi açıklamada 'kurumsal girişimci' kavramına başvurmuşlardır. Kurumsal girişimcilerin değişim eyleyeni olarak sahneye çıkabilmeleri, çeşitli koşulların olanaklı kılmasıyla mümkündür. Bu koşullar aktörün konumundan, toplumdaki ya da dünya sisteminden kaynaklanabilmektedir. Üçüncü bölümde sırasıyla, yerleşik eyleyen ikileminin nasıl aşılacağı konusunda yol gösteren kuramlar, kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmayı olanaklı kılan koşullar ve değişim süreci ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümü paradigma ve yöntem tartışmalarına ayrılmıştır. Bu çalışmada Radikal Hümanist Paradigmanın kuram oluşturma yaklaşımı ve bu paradigma içinden Eleştirel Kuram soruşturma yaklaşımı olarak tercih edilmiştir. Araştırmacı, konuya yaklaşımının, konuyu sorgulayış tarzının ve insan ve toplum varsayımlarının ve incelemek üzere seçtiği konunun en iyi Radikal Hümanist Paradigmanın varsayımları ile örtüştüğünü düşünmektedir. Eleştirel Kuramcılar, gerçekliğin bir toplumsal kurgu olduğunu savunmaktadırlar. Onlar, hem bu gerçekliğin nasıl inşa edildiği ve sürdürüldüğünü anlamaya çalışırken, hem de onu oluşturan süreçleri eleştiriye tabi tutmaktadırlar. Sosyal gerçekliğin başka türlü değil de niçin öyle inşa edildiği, öyle olmasının kimin çıkarlarına hizmet ettiği konularıyla ilgilenmektedirler. Bu kuramda, sosyal dünyanın göreceli doğasının, ancak araştırılan etkinliğe doğrudan katılan araştırmacının bakış açısıyla anlaşılabilirliğini vurgulayan anti-pozitivist epistemoloji benimsenmektedir. Bu kuram, sosyal bilimcinin tarafsız olamayacağını savunmaktadır. Bu durumda, araştırmacının taraf olduğunu ve tarafını baştan belirtmesinde fayda olduğu ileri sürülmektedir. Radikal hümanistler, sosyal dünyayı öznel deneyimle kavranan bir şey olarak ele alan ve sosyal gerçekliğin yaratılmasında bu deneyime önem veren ideografik metodolojiyi

benimsemektedirler. Bu paradigmanın, topluma bakışta referans çerçevesi ise, mevcut sosyal düzenlemelerin sınırlarını aşmanın ya da yıkmanın önemini vurgulamaktadır. Bu paradigmanın temelindeki fikirlerin en önemlisi, insan bilincinin etkileşimde bulunduğu ideolojik yapı tarafından belirlenmesinin, insanın kendini gerçekleştirmesine engel olduğu (yabancılaşma) önermesidir.

Yöntem olarak, eleştirel kuramın temel varsayımlarıyla uyumlu ve onun metodolojisi olan Fairclough'ın Eleştirel Söylem Analizi (ESA) esas alınmıştır. ESA, söylemsel pratiklerle, olaylar, metinler ve daha geniş sosyal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasında şeffaf olmayan ilişkileri açığa çıkarmayı; bu tür pratiklerin ve metinlerin güç ilişkileri ile ideolojik olarak biçimlendiğini ve söylemle toplum arasındaki şeffaf olmayan ilişkilerin gücü ve hegemonyayı korumaya hizmet ettiğini göstermeyi amaçlayan bir yöntemdir. ESA, üç aşamalı bir analizdir. Bu aşamalar; metin, etkileşim ve bağlam analizi olarak adlandırılmaktadır. Birinci aşama söylemin kendisinin analizi, ikinci aşama söylemin diğer söylemlerle etkileşiminin analizi, üçüncü aşama ise söylemin nasıl bir bağlam içinden çıktığı, kendini hangi bağlama yerleştirdiği, hangi daha geniş bağlamlarla ilgili olduğunun analizidir.

ESA'nin, söylemle bağlamı birlikte analiz etmesi, diğer söylem analizlerine göre onun güçlü yanındır, fakat uygulamada yarattığı zorluk açısından, aynı zamanda yöntemin zayıf yanını oluşturmaktadır. Söylemle bağlamın aynı metot içinde araştırılması, farklı veri setleri üzerinde çalışmayı gerektirdiğinden, araştırmacının örnekleme girecek metinleri seçmesinde zorlanmasına neden olmuştur ve bağlamı analizinde araştırmacıyı ESA'nin ayrıntılı dilsel süreçlerini gözardı etmek zorunda bırakmıştır. Çalışmada, araştırmanın yöntemi ile ilgili yaşanan en büyük sorun, yöntemin ayrıntılı sözcük seçimi ve dilbilgisel süreçlerinin çok sayıda metine uygulanmasının yarattığı güçlük olmuştur. Ayrıca, ESA'nin 'söylemin makro yapıları' ile ilgili analizinin, tek metin üzerinden çalışılacağı ve medya gibi sunum tekniklerinin önem kazandığı araçlarca sunulacağı varsayılarak tasarlanmış olduğu düşünülmektedir. Özel sunum teknikleri kullanmayan metinler üzerinden analiz yapıldığında, makro analizlerin verileri çok fazla şey söylememekte, birden fazla metnin makro yapıları birbiriyle uyumlu sonuçlar vermeyebilmektedir.

Çalışmanın beşinci bölümü TÜSİAD'ın devleti dönüştürme girişimlerinin ESA yöntemi ve Seo ve Creed'in (2002) kurumsal kurama uyarladığı Benson'un (1977) diyalektik yaklaşımının model olarak kullanılmasıyla incelenmesine ayrılmıştır. Türkiye'de devlet,

ekonomide sadece eşgüdümleyici bir aktör olarak değil, üretici, tüketici ve temel kaynak sağlayıcı olarak yer almaktadır. Bu anlamda Türkiye, gerek risk paylaşımında gerekse ekonomik faaliyetlere katılma düzeyi anlamında, aktöre en az stratejik seçim şansı ve eylem alanı bırakan devlete bağımlı iş sistemleri kategorisinde değerlendirilmektedir. Türkiye’de devletin, büyük sermaye gruplarının ortaya çıkması ve güçlenmesinde en önemli kaldıraç rolü oynadığı bilinmektedir. Bu özellikler nedeniyle sermaye birikimini uzun yıllar devletin yarattığı olanaklarla sürdüren özel sektör, ekonomik faaliyetler üzerinde bağımsız bir kontrole sahip olamamıştır. Türkiye’nin sanayileşmeye giriş zamanı, otoriter toplum yapısı, Osmanlı devlet geleneği ve Dünya sistemine zayıf bir konumda bağlanması gibi birtakım tarihi nedenlerin Türk burjuvazisinin biçimlenmesinde belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Osmanlı’dan miras alınan devlet geleneğinin, Türkiye’de kurum ve kurallarıyla kapitalizmin gelişmesini ve devlet dışında bir sosyal ve siyasal aktörün ortaya çıkmasını önlediği ileri sürülmektedir. Türk büyük burjuvazisinin bu devlet içindeki hayli yerleşik konumu, onun devleti yeniden inşa etmek üzere bir girişimi neden ve nasıl olup başlatabildiğini sorunlu hale getirmektedir.

Araştırma şu sorular çerçevesinde yürütülmüştür: TÜSİAD içinde yerleşik olduğu ve varlık nedeni olan devleti neden ve nasıl değiştirme girişiminde bulunmuştur? TÜSİAD’ın kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasında iç ve dış koşulların nasıl bir etkisi olmuştur? TÜSİAD’ın kurumsal ve sosyal statüsü, değişimi olanaklı kılmada kendisine nasıl yardımcı olmuştur? TÜSİAD bu süreçte hangi yerel ve uluslararası aktörlerle söylem birliği yapmıştır? TÜSİAD bu dönüşümü kendi içinde nasıl meşrulaştırmıştır? Araştırma sorularının gösterdiği gibi, incelenmek üzere seçilen kurum TÜSİAD’dır. Araştırma iki aşamalı planlanmıştır. Birinci aşamada TÜSİAD’ın söylemleriyle nasıl olup da devleti dönüştürme girişiminde bulunabildiği, TÜSİAD’ın kendi söylemleri üzerinden oluşturulmuştur. Birinci aşamanın veri kaynaklarını, 1974 tarihinden 1980 tarihine kadar olan TÜSİAD’ın periyodik olarak yayınladığı raporları, TÜSİAD Yönetim Kurulu ve Yüksek İstişare Kurulu başkanlarının konuşmaları, TÜSİAD basın bildirimleri, TÜSİAD raporlarının basına sunumunda ve başka toplantılarda başkan ve yönetim kurulu üyeleri tarafından yapılan konuşmaların metinleri oluşturmuştur. Doğrulamaya ve/veya yanlışlamaya ek kaynaklar için diğer sermaye gruplarının ve gazetecilerin demeç ve değerlendirmelerine başvurulmuştur. TÜSİAD’ın bağlamla ilişkileri ve bağlamın koşullarını ortaya çıkarmak için IMF standby anlaşmaları, Niyet Mektupları Dünya Bankası-Türkiye borç anlaşmaları, OECD düzenleyici reform raporları incelenmiştir .

Araştırmanın ikinci aşamasında farklı veri kaynakları kullanılarak çalışmanın geçerliliği artırılmak istenmiştir. Analizin bu aşamasında TÜSİAD'ın kurumsal girişimci olarak yeni devlet kurgusunun somut kurum ve kurallar biçiminde ne ölçüde hayata geçirildiği sorgulanmıştır. 24 Ocak 1980'den itibaren günümüze kadar olan süreç ilgili dönemleri inceleyen literatür ve basın derlemeleri eleştirel okumaya tabi tutularak pratikte ilgili kurum ve kurallarla ilgili atılan adımlar, kaldırılan kurallar, kapatılan ya da yeni amaca uygun olarak dönüştürülen kurumlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapısal dönüşümlerin süreç bilgisi de verilerek TÜSİAD'ın ve diğer aktörlerin bu sürece nasıl dahil oldukları ve rolleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Diyalektik model, araştırmada ele alınan TÜSİAD'ın kurumsal girişimciliğini açıklamada ve uygulamada araştırmacıya çok önemli kuramsal araçlar sağlamıştır. Seo ve Creed'in diyalektik yaklaşımı uyarlayarak oluşturduğu kuramsal çerçeve, güçlü ve mevcut kurumsal düzenlemeler içinde avantajlı konumda olan ya da dışarıdan aktörlerin başlattığı kurumsal değişimleri dışlayan bir modeldir. Gerek TÜSİAD'ın güçlü bir aktör olması gerekse değişimin diğer önemli ortağı olan uluslararası aktörlerin güçlü aktörler olması, örnek olayımızı modelin çerçevesinin dışına çıkarmaktadır. Örnek olayımızda modelin güçlü bir aktörün başlattığı değişimde test edilmesi, bir anlamda modelin çerçevesinin sınırlarını genişletme girişimidir. Esasında, diyalektik yaklaşım, "kurbanlaşma" kavramıyla böyle bir genişletmenin nasıl olacağını ipuçlarını da vermektedir. TÜSİAD güçlü bir aktör olmasına karşın, uzun süreli kurumlar arası çelişkilere maruz bırakılarak ve dönemin siyasal iktidarının ekonomi politikaları nedeniyle dezavantajlı konuma düşürülmüştür. Bu durum diğer aktörlere karşı hegemonyasının aşınmasına neden olmuştur. TÜSİAD'ın bu dönüşümde en önemli ortaklarından olan uluslararası çevreler ise, modele göre dışarıdan güçlü aktörler olarak tanımlanmaktadır ve bu durumda modelin çerçevesi dışında kalmaktadırlar. Burada iddiamız I. ve II. Petrol krizlerinin, uluslararası aktörleri tam da yapısal bir krizin ortasında yakalayıp mağdur etmiş olduğudur. Bu durumda iç ve dış koşullar nedeniyle değişimin iki önemli aktörü olan TÜSİAD ve uluslararası aktörlerin statüko içindeki avantajlı konumlarının uzunca bir süredir gerilediğini yani güçlü aktörlerimizin kurbanlaştıklarını iddia edebiliriz. Bu durumda çıkarları zedelendiği için, zayıf bir aktör gibi sistemin bu şekilde varlığını sürdürmesinde bir avantajları kalmamıştır ve bu durum konumlarını değiştirmek üzere harekete geçmelerini sağlamıştır.

Mevcut kurumsal mantığa meydan okumayan yüzeysel ve dereceli evrimci değişimler de bu modelin ana ilgi alanına girmemektedir. Model, kurumsal yerleşikliğinin ortasında değişim için politik eylemin nasıl ortaya çıktığına odaklanmıştır. Örnek olayımız, radikal bir değişim olmakla ve yerleşik aktörün praksis'ini incelemekle bu iki çerçeveye uymaktadır ve TÜSİAD'ın praksis'ini açıklamakta bu çerçevenin pratikte hayli kullanışlı olduğu görülmüştür. Araştırma modeli, heterojen kurumsal çevreden kurumsal mantık ve kaynakları harekete geçirmede ve böylece değişim çabalarını meşrulaştırma ve desteklemede aktörün yetenek ve becerilerinin rolüne önem vermektedir. Örnek olayımızda, uluslararası çevreden değişimin kurumsal çerçevesi için aldığı yeni kurumsal mantığı, yerleşik kalıplar içine yerleştirmede ve bu amaçla yetenek ve becerilerini işe koşmada TÜSİAD'ın hayli başarılı olduğu görülmektedir. Yeni kurumsal yapı ve kuralları yerleştirmede ve yerel aktörleri başarılı bir şekilde harekete geçirebilmede TÜSİAD'ın ağ içindeki konumunun kendisine hayli yardımcı olduğu görülmüştür. Modelde örgütsel yapıların, çeşitli ekonomik baskılar, kültürel kaymalar ve politik mücadeleler dahil olmak üzere içsel ve dışsal güçlerin bir ürünü olduğu ileri sürülmektedir. Bu durum, araştırma konusunda ve analizde çok belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Seçilen araştırma modeli, örnek olayımıza başarılı bir şekilde uygulanabilen kuramsal bir çerçeve sağlamıştır. Model, kurumsal değişim süreci hakkında fazla bir şey söylemediği için sürecin işleyişi ve sosyal beceriler konusunda çalışmada diğer kuramcılarının açıklamalarından yararlanılmıştır.

TÜSİAD'ın Türkiye'de inşasına öncülük ettiği yeni liberal düzen, uluslararası platformda 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, çeşitli söylemlerin yarışması ve Merkez ülkelerinin giriştikleri güç mücadelelerinin sonucu kararlaştırılmıştır. Yeni düzeni nesnelleştirmeye doğru giden, çeşitli söylemlerin yarıştığı ve önemli güç mücadelelerinin yapıldığı sürecin ne TÜSİAD ne de Türkiye bir parçasıdır. Bu durum uluslararası bağlamın, araştırmaya değişmez ve nesnel bir gerçeklikmiş gibi yansımaya neden olmuştur. Bunun nedeni, yeni düzen oluşturulurken uluslararası platformda yapılan güç mücadelelerinin değil, bunların sonucu ortaya çıkan kurumsal düzenin Türkiye'nin sosyal dokusu içine yerleştirilmesi için yapılan güç mücadelelerinin, bu araştırmanın bir parçası olmasıdır. Bunun bir başka sonucu, bu söylemin taşıyıcısı olan uluslar arası kurumların ve TÜSİAD'ın araştırmada, tümüyle özerk ve kendi iradeleriyle davranan aktörler gibi görünmesine neden olmuştur. Aslında çok aktörlü olan bu sürecin hiçbir aktörü tümüyle özerk olmamakla birlikte, her biri bu dönüşümün kendi çıkarlarını içerecek biçimde kurumlaşması için çaba göstermektedirler.

TÜSİAD, yeni bir anlamlandırma sistemine erişmek için ulusal aktörlerle de bir söylem yarışına/oydaşma çabası içine girmemiştir, bunun yerine devletin zorlayıcı aygıtlarından yararlanarak diğer söylemleri susturmuştur. Bu durumda Türkiye’de yeni bir kurumsal sistem yerleştirilirken yapılan, alternatif mantıklar arası bir yarıştan çok, tek bir kurumsal mantığın/ve onun söyleminin çeşitli çıkar çevreleri tarafından/arasında sürekli bir yeniden kavramlaştırma ile halka kanıksatılmasıdır. Bunun böyle olmasının nedeni, bu toplumun aktörleri ve çeşitli dinamikleri arasında güç mücadeleleri sonucu onayı alınması gereken yeni toplumsal/kurumsal düzenin, çeşitli sosyal sınıflar ve aktörler arasında etkileşim imkanı kesilerek dış dinamiklerce oluşturulmuş bir sistemin ithal edilmiş olmasıdır. Bir başka deyişle, toplum yepyeni kurum ve kurallar eşliğinde yeniden inşa edilirken, bu karşılıklı muhalif söylemlerin yarışması suretiyle değil, egemen olan sınıfın söylemsel (hegemonik) süreçlerden çok devletin baskı aygıtlarını harekete geçirmesi ile olmuştur. Dolayısıyla ESA’nın odaklandığı söylemler arası yarışın nasıl bir sosyal inşa ile sonuçlanacağı soruşturması da burada saparak, hazır inşa edilmiş bir kurumsal mantığın, bazı karşı duruşlara rağmen, ulusal kurumlar ağı içine nasıl yerleştirilmiş olduğuna kaymıştır. Türkiye’nin 24 Ocak kararlarını izleyen önemli dönüşümleri, kendi kurumları arasında bir anlamlandırma sistemleri mücadelesinden çok bir meşrulaştırma mücadelesi görünümü arzemiştir. Dolayısıyla araştırmanın ekseni ister istemez TÜSİAD’ın bu ithal söylemi kendi içinde ve diğer aktörlere karşı nasıl meşrulaştırdığı, mevcut kurumsal desen içine nasıl yerleştirdiğini göstermeye kaymıştır.

TÜSİAD’ın kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasında, kendi konumu, ülke ve uluslararası çevreden kaynaklanan pek çok iç ve dış koşulların etkisi olduğu belirlenmiştir. TÜSİAD’ın devleti değiştirme girişiminde bulunma nedenlerinin başlıcaları olarak; çıkarlarının zedelenmiş olması, diğer sermaye grupları karşısında egemen konumunun aşınması, dış ticarete yaşamaya başladığı sınır uyumsuzluğu ve küresel sermaye ile bir an önce bütünleşme arzusu öne çıkmaktadır. TÜSİAD’ın bu değişimde kurumsal girişimci olarak göze çarpması, onun her şeyi bilen rasyonel aktör olduğu anlamında yorumlanmamalıdır. Sürecin belirleyicisi olan çoklu güç ilişkileri içindeki yerel rolü ve diğer aktörlere göre yerelde görünürlüğü daha ağır basan önemli bir aktör olması, onun sürecin diğer aktörlerine göre öne çıkmasına ve çeşitli aktörler arasında ilişkiyi kuran aktör olmasına neden olmuştur. Diğer sermaye gruplarına kıyasla TÜSİAD’ın kurumsal ve sosyal statüsü, çeşitli kaynaklara erişimde ve değişimi olanaklı kılmada kendisine hayli yardımcı olmuştur. TÜSİAD’ın girişimciliğinde uluslararası aktörler ve yerel siyasi ve

askeri seçkinlerle işbirliği yaptığı, meşruiyeti sağlamada medyanın ve liberal aydınların önemli desteğini aldığı görülmüştür.

Araştırmada, TÜSİAD'ın devletin iktisat politikası araçlarına odaklanan kurumsal girişimciliğinin, yeni bir toplumsal kimlik kurgusu da dahil olmak üzere esasında giderek genişlediği ve çok kapsamlı olduğu görülmüştür. TÜSİAD'ın bu dönüşüm sürecinde söylemlerinin, yeni kurumlaşmayı öncesinde biçimlendirmede ve toplumda yatkinlik yaratmada, sonrasında ise yaygınlaştırıp meşrulaştırmada önemli bir işlev üstlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte, çeşitli kurumların üstlendiği değişim eyleminin alanını temiz tutmak, muhalefeti etkisiz kılmak, böylece yeni kurumsal mantığın yerleştirilmesini sağlamada askeri yönetimin önemli görevler üstlendiği görülmektedir.

TÜSİAD'ın söylemleri ile uluslararası aktörlerin söylemlerinin aynı kuramsal/yeni liberal temeller üzerine oturduğu bulgulanmıştır. Bu TÜSİAD'ın devleti dönüştürme girişiminin, uluslararası mali çevrelerin eş zamanlı olarak dünya ülkelerini dönüştürme girişimleriyle aynı kuramsal temeli paylaştığını göstermiştir. Bu çalışma bu anlamda, yeni liberal politikalar çerçevesinde uluslar arası kuruluşlar eliyle girilen dünya çapında bir yeniden inşanın Türkiye örneği olarak düşünülebilir. Uluslar arası kurumlar bu değişim sürecinde kredi koşulları ile daha çok zorlayıcı süreçleri işletirken, TÜSİAD'ın daha çok ideolojik süreçleri işlettiği görülmektedir. Askerler ise devletin zorlayıcı aygıtlarıyla, muhalif söylemleri baskılayarak farklı kurumsal mantıkların süreci engellemesini önleme işlevini üstlenmiştir. TÜSİAD'ın yeni liberal politikaları yerleştirirken bir yandan da eski kurumsal düzenin teşvik ve desteklerini savunduğu, eski yapıların çıkarlarına hizmet eden unsurlarından bir türlü vazgeçmek istemediği, bu konuda kendi içinde sık sık çelişki yaşadığı bulgulanmıştır. TÜSİAD'ın söylemsel stratejisinde sorunsallaştırılan alanların, yerleştirmeye çalıştığı kurumsal mantığa hayli uygun olarak, yeni kurumlar ve kurallar olarak somutlaştığı görülmüştür. Yeni yönetim yapısının kurumları, devletin piyasa aktörleriyle eşit koşullarda iktidarı paylaştığı 'üst kurullar' olarak belirlemiştir. Yönetimin merkezileştirilmiş ve kişiselleştirilmiş, kurumların parlamenter denetimin dışına çıkarılmış olduğu ve devletin iktisat politikası araçlarının kontrolünün piyasaya geçtiği bulgulanmıştır.

**YERLEŞİK EYLEYEN İKİLEMİ
VE KURUMSAL GİRİŞİMCİLİK**

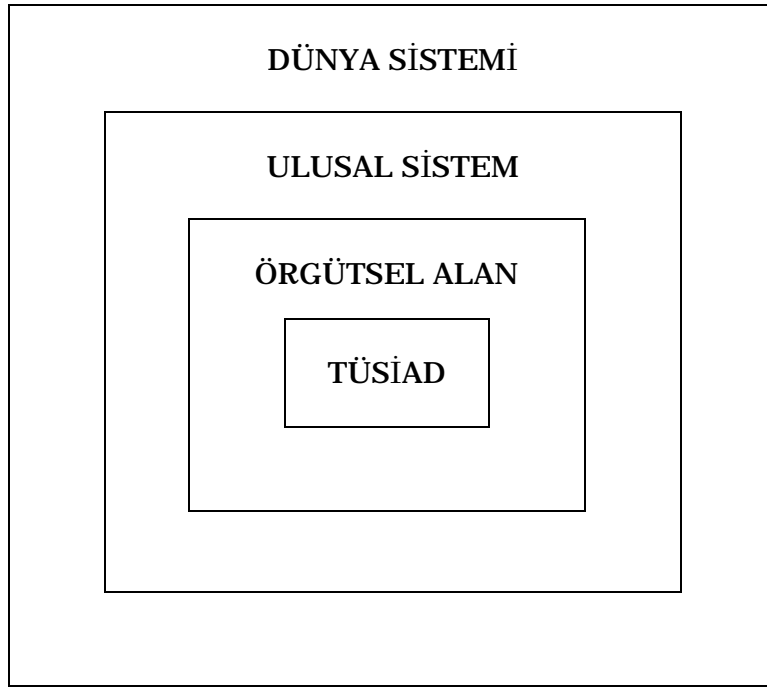
I. BÖLÜM

YERLEŞİKLİĞİN MAKRO KAYNAKLARI

OLARAK ULUSAL SİSTEM

Ekonomik faaliyetler, daha geniş politik düzenlemelerin ve kültürel anlamlandırma sistemlerinin içinde yerleşik kurumlar vasıtasıyla örgütlenmişlerdir (Dacin ve vd., 1999). Dacin, örgütleri çevreleyen kurumlar ağının iki düzeyde incelenebileceğini önermektedir. Birincisi örgütlerin tedarikçileri, müşterileri, finans kuruluşları ve benzeri kurumlarla günlük faaliyetlerini yürütürken kurdukları ilişkilerin zamanla kısıta dönüşmesiyle oluşan örgütsel alan dediğimiz düzeydeki yapılaşmadır (Fligstein, 1996; DiMaggio ve Powell, 1983). İkincisi örgütsel alanın da içinde yerleşik olduğu tarihi ve kültürel unsurların belirlediği, daha geniş politik düzenlemelerle çevrili ulusal alandır (Hamilton ve Biggart, 1998; Whitley,1994). Günümüzde yoğun bir biçimde küresel düzeyde cereyan eden ekonomik faaliyetlerin uluslar arasında çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkiler ağıyla da bağlı olduğu bilinmektedir. Ekonomik faaliyetlerin bu üç düzeyde yerleşikliği, birinci ve ikinci bölümlerde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise kurumsal girişimcinin içinde hayli yerleşik olduğu bu yapıya meydan okuyarak değişim eyleyeni olarak ortaya çıkışı ve değişim konusu ele alınmaktadır.

Bir kurum olarak TÜSİAD ve ekonomik örgütler olarak üyelerinin içinde yerleşik olarak faaliyetlerini sürdürdükleri sosyal doku, şekil 1.1'de gösterildiği gibi, başta büyük burjuvazinin kendi faaliyet çevreleri olmak üzere, ulusal iş sistemi ve dünya sistemi olarak adlandırdığımız iç içe geçmiş kurumlar ve ilişkiler ağından oluşmaktadır.

Şekil. 1.1 TÜSİAD'ın içinde yerleşiklik olduğu sosyal doku

Şekilde görüldüğü gibi, TÜSİAD'ı birinci derecede çevreleyen yapılaşma, iş örgütlerinin faaliyet alanını çevreleyen kurumlar ağıdır. Örgütlerin tedarikçileri, müşterileri, finans kuruluşları ve benzeri kurumlarla günlük faaliyetlerini yürütürken kurdukları ilişkilerle oluşan bu yapılaşma, örgütsel alan dediğimiz bu düzeyde kurulan ilişkilerin zamanla kısıta dönüşmesine neden olabilmektedir.

Bu örgütsel alan dediğimiz kurumlar ağı, daha geniş bir sosyal doku içinde yerleşiktir. Bu doku, şekil 1.1'de örgütsel alanın da içine oturduğu 'ulusal sistem' olarak gösterilmiştir. Her ulusun, kültürünün, tarihi geçmişinin (Hamilton ve Biggart, 1988) ve sanayileşmeye giriş zamanının (Fligstein ve Feeland, 1995) üzerinde belirleyici olduğu ulusal kurumları, o ulusa özgü bir ulusal iş sistemi (Whitley, 2000), bir kurumsal mantık (Maurice vd., 1980) ve bir otorite ilişkileri modeli (Hamilton ve Biggart, 1988) yaratmaktadır. İş sisteminin niteliğini ve ekonomik aktörün doğasını belirleyen bu kurumlar tarih içinde ilişkilerle dokunduğu için kolayca değiştirilemeyen görece istikrarlı bir yapı arz etmektedir (Whitley, 1991).

Bu bölümde, örgüt düzeyi, örgütler arası ve örgütsel alan düzeyinde örgüt-çevre ilişkilerini ele alan kuramlar kısaca gözden geçirildikten sonra, kurumsal girişimcinin içinde yerleşik olduğu makro yapı olarak ulusal iş sisteminin sosyal ve siyasal kurumları incelenecektir. İzleyen başlıklar altında ise Türk iş sisteminin özellikleri ve bu sistemin

devlete hayli bağımlı yapısının çıkar derneklerinin ve burjuvazinin özerkliği üzerindeki rolü ve az gelişmiş bir ekonomide bağımlılığın çeşitli kaynakları gözden geçirilecektir.

1.1. Örgüt-Çevre Bağımlılığı Kavramlaştırmaları

Çevre, örgütlerin gereksinim duyduğu kaynaklara sahip olması ve hızla değişen ve karmaşıklaşan yapısıyla belirsizlik ve istikrarsızlık yaratması anlamında örgütler için hep bir tehdit unsurunu içinde barındırmaktadır. İşletmelerin çevre ile bağımlılıklarının çeşitli boyutlarını inceleyen kuramlar, analiz düzeyleri, temel varsayımları, odaklandıkları çevresel unsurlar açısından birbirlerinden farklılaşmalarına rağmen genel olarak, çevredeki değişkenliğe karşın örgütlerin varlığını nasıl sürdüreceği konusuna odaklanmışlardır. Örgüt kuramcılarının çalışmalarında örgüt yapı ve stratejileri, kaynak akışı gibi konular öne çıkarken sosyolojik kavramlaştırmaların temel unsurları ise güç, devlet, kaynak bağımlılığı ve kurumların inşası kavramlarıdır (Fligstein ve Feeland, 1995).

Modernist örgüt kuramlarında çevre, örgüte göre dışsal olan ve onu etkileme potansiyeli olan ya da gerçekten etkileyen tüm fenomenlere gönderme yapacak biçimde kavramlaştırılmıştır. Sembolik-Etkileşimciler¹ ise çevrenin ayrı ontolojik bir varlıkmiş gibi kavramlaştırılmasını sorunlu bulurlar ve çevresel koşulların onların nasıl algılandığından ayrı olarak kavranamayacağını iddia ederler. Onlara göre çevre, inançlar tarafından biçimlendirilen, kavramsal olarak inşa edilen bir şeydir (Hall, 1991; Hatch, 1997:63). Çevre ile ilgili tüm yaklaşımların birleştiği ortak nokta, örgüt içinde çeşitli aktörler arasında ve örgüt dışında diğer örgütlerle ve toplumla bu karşılıklı bağımlılıkların etkinliği ve büyümeyi emin kılacak şekilde nasıl yönetileceğidir (Fligstein ve Feeland, 1995).

Örgüt-çevre ilişkisinin kavramlaştırılmasında odaklanılan konular açısından 1950-1960 arası ve 1970'den sonrası olmak üzere iki farklı dönemden söz edilebilmektedir (Hatch, 1997:76-7, 81). 1970'li yılların ortalarına kadar olan kuramlar, daha çok çevrenin tanımlanması/kavramlaştırılması ve önemine dikkat çekmiştir. 1970'lerin sonlarından itibaren ise çalışmalar, karşılıklı etkileşimin nasıl işlediğine odaklanmıştır. Koşul-

¹ Amerika'da davranışçılığa bir tepki olarak gelişen sembolik etkileşimciliğe göre; insanlar semboller yaratarak, semboller yoluyla bir kültür yaratarak tarihi kendilerinden sonraki kuşaklara iletirler. Sembolik etkileşimcilik, insanların bedenlerine, duygularına, içinde buldukları durumlara, yaşamlarının içinde geçtiği sosyal dünyalara nasıl anlam verdiklerini araştırır. Sosyal dünya dinamik ve diyalektik bir şebeke olup, durumlar her zaman değişken sonuçlarla karşılaşır; kişisel hayatlar ve yaşam tarihleri her daim bir oluş ve değişme süreci içinde bulunur. Dikkatler değişmez ve katı yapılara değil de, süreçlere, akış halindeki etkinliklere yöneltilmelidir. Sembolik etkileşimcilik, toplumsal yaşamın temel formlarını belirlemek için bu süreçlerin, sembollerin ve etkileşmelerin gerisine bakar (Cevizci, 2002:929; Marshall, 1994)

bağımlılık ve popülasyon ekolojisi kuramları, çevredeki teknolojik ve ekonomik etmenlerin örgüt üzerindeki etkilerine odaklanmışlardır. Koşul-bağımlılık kuramına göre örgütlerin varlığını sürdürmesi ancak çevredeki değişimlere uyum sağlamaları ile mümkündür. Popülasyon ekolojisi kuramı, örgütlerin hayatta kalmalarını kendi inisiyatifleri dışında çevresel koşullar tarafından seçilip seçilmemelerine bağlamaktadır.

Bu iki kuram, çevresel unsurların örgütler üzerinde belirleyiciliğini kabul etmekle yapı-eyleyen ikileminde yapıya öncelik tanımaktadır (Astley ve Van de Ven, 1983). Kaynak bağımlılığı kuramı (Pfeffer ve Salancik, 2003) teknolojik ve ekonomik koşulların önemini yadsımamakla birlikte, bunlara ek olarak çevredeki kaynaklar için politik mücadeleye ve aktör kapasitesine dikkat çekmiştir. Bu kurama göre örgütler için hayati olan, kaynak akışının sürekliliğini sağlamak için çevreyi etkileme mücadelesinde başarıya ulaşmaktır. Kaynak bağımlılığı kuramı çevre/yapı karşısında insana sınırlı da olsa eylem alanı açmakla diğer iki kuramdan farklılaşmaktadır (Reed, 2003). İşlem maliyetleri kuramı ise örgütün dışındaki çevreden çok, iktisadi işlemlere odaklanmıştır.

Etkinlik ve verimliliğe hayati önem atfetmeleri nedeniyle ortodoks kuramların uzun yıllar gözünden kaçan sosyal, politik ve kültürel çevrenin örgüt üzerindeki etkileri, 1970 sonrasında yeni kurumsal kuram ile birlikte örgütlerin esas araştırma konuları arasına girmiştir (Scott, 1998:131). Yeni kurumsal kuram, örgütlerin sosyal olarak inşa edilmiş kurum ve kurallarla çevrelenmiş bir dünyada var oldukları, sosyal kurallara uyarak sağlayacakları meşruiyetin varlıklarını sürdürmede hayati bir rol oynayabileceği teziyle ortaya çıkmıştır. Yeni kurumsal kuram, yapı-eyleyen ikilisi arasında karşılıklı etkileşim olduğunu varsaymaktadır (DiMaggio ve Powell, 1991). Araştırma konusu açısından vurgulamak gerekirse, baskın toplumsal söylemi sorgulamaktansa uzlaşmanın, çatışma ve değişimden kurulu düzeni sürdürme eğiliminin anılan kuramsal yaklaşımların ortak paydasını oluşturduğu ifade edilmektedir (Sargut ve Özen, 2007:21).

1.2. Ulusal Kurumların Ekonomik Örgütlenme Üzerinde Belirleyiciliği

Ülkelerin egemen ekonomik aktörünün ve iş sisteminin biçimlenmesinde belirleyici olan kurumları arasında Fligstein ve Feeland (1995), sanayileşmeye giriş zamanına, kurumlaşma sürecine ve ulusal seçkinlerin sosyal organizasyonuna; Whitley (1994) devletin ekonomideki görünürlüğü ve finansal sisteminin özelliğine; Hamilton ve Biggart (1998) otorite yapısı, devlet ve tarihi geçmişi; sosyal etki anlayışı (Sorge, 1991) ise eğitim

sisteminin niteliğine ve endüstriyel ilişkilere özel bir önem atfetmektedirler. Bunların yanı sıra, risk ve güven gibi kültürel unsurların (Whitley, 2000) ve iş derneklerinin gücünün (Whitley, 1998: 457) egemen aktörün biçimlenmesinde belirleyici olabileceği ifade edilmektedir. Her ülkenin tarihi ve kültürel değerlerinin biçimlendirdiği kurumsal yapısı, o ülkeye özgü bir kurumsal mantık (Maurice ve diğerleri, 1980), bir otorite ilişkileri modeli (Hamilton ve Biggart, 1988) ve ulusal iş sistemi (Whitley, 2000) yaratmasına neden olmaktadır.

Geçmişten gelen bazı modeller ve kültürel değerlerle biçimlenen devlet politikaları, kurumsal mantık ve onlara göre biçimlenen iş sistemleri, aktörlerin stratejik tercihlerine daha geniş yer açabileceği gibi, kimi zaman bağımlılıklarını daha da arttırabilmektedir. Bu anlamda ulusal çevrenin hangi unsurlarıyla kurumsal girişimciliği olanaklı kıldığıının, hangi unsurları ile bir kısıt oluşturduğunun incelenmesi yararlı olabilir. Sorge, makro kurumsal yaklaşımın, aktörlerin içinde buldukları sosyal çevrenin sürdürülmesine hizmet ettikleri gibi onu yıkabileceklerini de kabul ettiğini belirtmektedir (Sorge'dan akt. Gökşen, 2007). Makro kurumsal kuram, ulusal düzeyde etkin kurumları inceleme konusu yapmakla bir önceki başlık altında incelediğimiz kuramlardan ayrılmaktadır. Bu başlık altında, Gökşen'in sistematize tarzı izlenerek (2007) üç farklı ülkeden kaynaklanan benzer savlardan hareket eden üç tez incelenmiştir. Bu yaklaşımlardan ilki Fransa'da doğan 'sosyal etki' yaklaşımıdır (Maurice, 1979). Bu yaklaşıma göre örgüt bir kurumdur ve diğer kurumlar gibi toplumsal çevrenin bir parçasıdır ve bir kurum olarak diğer tüm kurumları etkileme potansiyeline sahiptir (Rose, 1985). Aktörler değişim yaparken, içinde buldukları ve içselleştirmiş oldukları sosyal çevreye tümüyle aykırı hareket edemezler, bir değişiklik yaratabilirlerse, bu genellikle geçmişlerinin izini taşır (Maurice vd., 1980).

Makro kurumsal yaklaşımlardan ikincisi olan otorite yaklaşımı, örgütleri insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen otorite yapıları olarak tanımlamaktadır (Hamilton ve Biggart, 1988). Amerika kökenli bu yaklaşımda, bir ülkenin geçmişteki sanayileşme öncesine kadar uzanan dönemlerde sahip olduğu otorite yapısının ve tarihsel geçmişinin, günün kurumsal çerçevesine uyarlanarak etkisini sürdürdüğü savunulmaktadır.

İngiltere'de ortaya çıkan ulusal iş sistemleri yaklaşımı savunucusu Whitley (1994, 1991, 1999), kurumlarla örgütsel formun çeşitli boyutları arasındaki etkileşimi inceleyerek belirli özelliklere sahip değişik iş sistemi modelleri tanımlamıştır. Whitley (1991), her ülkenin

kurumlarının biçimlendirdiği, o ülkeye özgü ekonomik örgütlenme tarzını ‘ulusal iş sistemleri’² olarak adlandırmıştır. Her iş sistemi, kendine özgü ekonomik aktörü yaratmaktadır. Bunlar, örneğin Türkiye’de holdinglerdir (Buğra, 1997). Whitley (1991), bir ülkede sanayileşme sürecinin erken aşamalarında biçimlenen iş sisteminin ve egemen aktörün özelliklerinin, çevredeki kurumsal değişmelere karşın önemli özelliklerini sürdürmeye devam edeceğini belirtilmiştir. Toplumlar kurumsal düzenlemelerini, kendi ulusal değer sistemleri ve ideolojileri doğrultusunda yarattıkları için (Lewin, Long ve Carroll, 1999) kurumsal değişimlerin, o ülkeye özgü tarihi bir yörünge izleyeceği (Whitley, 1999; Dacin, 1999) ifade edilmektedir. Whitley’e göre (1994) kurumsal çevreye aykırı bir değişiklik uzun erimli olamaz. Kurumsal çevredeki bir değişim, tüm sistemi etkileyen, büyük bir yıkıma yol açan bir olaydır, kolayca gerçekleştirilebilecek bir şey değildir. Aktörlerin eylem alanı ve eylem kabiliyeti, o ülkenin kurumlarının özelliklerine bağlı olarak değişebilmektedir. Whitley (2000) kurumsal özelliklerine göre grupladığı iş sistemlerinden devlete bağımlı iş sistemlerini, kurumsal açıdan özerklik alanı en az sistem olarak tanımlamıştır.

Makro kurumsal kuram adı altında incelediğimiz bu üç yaklaşım; kurumsallaşmış bir ilişkiler ağı içinde hareket eden örgütlerin, yapı, yönetim tarzı ve stratejilerinin birbirinden farklı olmasını, farklı ekonomik, politik ve toplumsal kurumlar tarafından biçimlendirilmiş olmalarıyla açıklamaktadır. Otorite yaklaşımı, bu kurumlar içinde devlete, sosyal, ekonomik ve politik kurumları etkileme kapasitesinden dolayı özel bir önem atfetmektedir. Gökşen (2007: 358-9) makro kurumsal yaklaşım kuramcılarının; aktörlere stratejik tercihler yapabilecekleri hareket alanı bırakmadıkları, çıkar gruplarının bir ülkenin örgütsel formunu biçimlendirmedeki rolünü yok saydıkları, tüm ülkeleri aynı şekilde etkileyen ülkelerarası benzerlikleri sağlayabilecek faktörleri dikkate almadıkları ve değişim konusunu yeterince incelemedikleri konularında eleştirildiklerini belirtmektedir.

1.2.1. Sanayileşmeye Giriş Zamanının Ekonomik Örgütlenme Üzerinde Etkisi

Makro kurumsal kuramın otorite yaklaşımı (Hamilton ve Biggart, 1988) ve ulusal iş sistemleri yaklaşımı (Whitley, 2000) ve diğer bazı çalışmalar (Fligstein ve Feeland, 1995) sanayileşmeye giriş zamanının, bir ülkedeki ekonomik örgütlenmenin nasıl biçimleneceği konusunda önemine dikkat çekmişlerdir. Geç sanayileşme, bir ülkede yeterli birikim

² Ulusal İş Sistemi, belirli bir ulusal bağlamda, tarihsel süreç içinde görece başarılı olmuş ve kurumsallaşmış, piyasaya, örgütlerarası ilişkilere ve örgüt tipine dair düzenlemeler olarak tanımlanmıştır (Whitley, 1994).

sağlanana kadar devletin ekonomik faaliyetleri bizzat yürütmesine, finans sistemini bizzat kurup yönetmesine, ekonomik çıkar örgütlerinin devletten özerk davranmamasına neden olmaktadır. Kongar'ın ifadesiyle (1979) bunların sonucunda, içte devlete bağımlı bir yapı ortaya çıkarken, teknolojik olarak geri kalmışlık, ülkenin dış ülkelere ve mali merkezlere de bağımlı bir hale gelmesine neden olmaktadır. Bu geç sanayileşmekten kaynaklanan bağımlılık ilişkileri çalışmanın ikinci bölümünde çeşitli boyutlarıyla işlenmektedir.

Latin Amerika ve bazı Asya ülkeleriyle birlikte, Türkiye de geç sanayileşen ülkeler arasında sayılmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren kapitalist ekonomik sisteme geçmeye çalışan Osmanlı Devletinin sanayileşme çabaları, onu Avrupa pazarı için hammadde üreten Çevre ülkesi olmaktan öteye taşıyamamıştır (Bulut, 2003:142). Kapitalizmin çoktan Batının hakim sistemi haline gelmiş olduğunu ve kapitalist sistem tarafından çoktan kuşatılmış olduğunu gören Osmanlı Devleti, reformlarla siyasal sistemini Batıya benzetmeye çalışmış (Bulut, 2003:148; Kongar, 1979: 349,379) ve uluslar arası işbölümü ile kapitalist sisteme eklemlenerek (Gülalp, 1987) yoluna devam etmiştir. Bu durum, üretici ile saray bürokrasisi arasındaki ilişkiyi değiştirmede için üretim tarzı aynı kalmaya devam etmiştir (Bulut, 2003:143). Bir kez dışa bağımlı hale geldikten sonra süreğenlik kazanan bu durum, Türkiye'de devletin sanayi sermayesi rolünü üstlenmesine, özel girişimin ve sermaye birikiminin yetersizliğinden kaynaklanan, serbest girişimcilerin devlet himayesinde yetiştirilmelerini amaçlayan bir tür devletçiliğin doğmasına neden olmuştur (Altan, 2006: 57; Kongar, 1979: 389).

1.2.2. Tarihsel Geçmişin Kurumlar Üzerinde Etkisi

Makro kurumsal yaklaşım, tarihsel ve politik olayların ülkelerin ekonomik örgütlenme tarzlarında önemli bir ayırt edici unsur olarak ortaya çıktığını belirtmektedir (Orru ve diğerleri, 1991; Hamilton ve Biggart, 1988). Benzer kültürlerden gelen Doğu Asya ülkelerindeki örgütlenme tarzlarının farklılığı, bu ülkelerin birbirinden farklı tarihi geçmişleri ve politik örgütlenme tarzlarıyla açıklanmaktadır.

Türkiye'deki ekonomik örgütlenmenin temel özelliklerinden bahsederken sık sık tarihten gelen koşullara ve Osmanlı Devlet ve yönetim geleneğine gönderme yapılması (Heper, 1985; Buğra, 1997; Sunar, 2004; Altan, 2006; Mardin, 1991), bu iki etkinin Türkiye'de de belirleyici olduğunu göstermektedir. Osmanlı'dan miras alınan devlet

geleneğinin Türkiye’de kurum ve kurallarıyla kapitalizmin gelişmesini ve devlet dışında bir sosyal ve siyasal aktörün ortaya çıkmasını önlediği ifade edilmektedir.

1.3. Devletin Ulusal Kurumlar Üzerinde Belirleyiciliği

1.3.1. Kapitalist Sistemde Devletin Rolü

Ekonomik sistemleri doğrudan etkileyen kurumlar içinde en önemlisi, diğer tüm kurumların da genel çerçevesini belirleyen devlettir. Devlet, üretimin sürmesi için verili toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ve yeniden üretimini sağlamakla yükümlüdür. Bunu şöyle de ifade edebiliriz; sermaye birikiminin koşulları siyasal alanın gözetimi altında sağlanmaktadır (Ercan, 2001: 99, 105-6; Gülalp, 1993:76). Bu bağlamda devlet, kapitalizm için gerekli özel mülkiyeti, toplumsal ilişkiler içinde meşru kılmak için gereken bir dizi düzenlemeyi yapmakla yükümlüdür. Sermaye birikiminin farklı gelişme aşamalarında devletin işlevleri değişmektedir. Her birikim biçimi farklı üretim ilişkileri bütününe denk düştüğünden, bir ekonomik örgütlenme biçiminden bir başkasına geçiş ona uygun sosyal ve siyasal kurumlar bütünüünün de değişmesini beraberinde getirmektedir. Ekonominin örgütlenme biçimleri arasındaki geçişler aynı zamanda siyasal geçişlerdir ve iktidar-bloğunun yeniden yapılanmasını içermektedirler. Buna bağlı olarak toplumsal sınıfların konumu, yani egemen konuma geçen ve egemenlik altına alınan toplumsal sınıflar değişmektedir. Hangi sınıfın egemen olduğuna bakmaksızın devlet üretimin devamlılığını sağlamaya devam ederek birikim stratejileri ile rejimler arasında bağlantı rolünü sürdürmekle yükümlüdür (Ercan, 2001; Eroğul, 2002; Gülalp, 1993). Devletin ekonomik olaylara müdahil olma derecesi, bağımsız toplumsal örgütlenmelere izin verme derecesi ve risk paylaşma derecesi farklı birikim rejimlerinde değişmekte ve bu, devletin iş örgütleriyle ilişkilerini de değiştirmektedir (Whitley, 2000:49), fakat her durumda devletin üretimin/sermaye birikiminin devamını sağlayacak koşulları yaratma, koruma ve sürdürme görevi süreklilik göstermektedir (Amin, 1993: 203; Eroğul, 2002; Gülalp, 1993: 76; Thompson ve McHugh, 1995: 81).

Bir ekonomik örgütlenme biçiminden diğerine geçiş, eski egemen ittifakların dağıtılıp yeni birikim koşullarına uygun ittifaklar kurulmasını gerektirdiğinden genellikle kriz ve bunalım koşullarında olmaktadır (Gülalp, 1993: 43-4, 67-8; Kongar, 1979). Bu tür krizler, hükümetleri, siyasal ve ideolojik yaklaşımlarına aykırı görünen politikalar benimsemeye zorlamaktadır. Demokrasinin sağladığı özgürlükler ortamında geçiş dönemi politikalarını

yerleştirmek için gereken istikrarlı ortamı sağlamak güçtür. İşbaşındaki hükümetin yeniden yapılanmayı gerçekleştiremeyişi, yalnızca hükümet değişikliği ile kalmamakta, bazen siyasal rejim değişikliği biçimini alan radikal bir kopuşla sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle genelde ekonomik krizleri siyasal krizlerin izlediği görölmektedir. Türkiye’de askeri müdahalelerin, aşamalar arasındaki bu kriz ve geçiş dönemlerine rastlaması bir tesadüf değildir. Yani, siyasal rejimlerde kopuşlar yaratan darbeler, ekonomi politikalarının kesintiye uğramasına neden olmamaktadır. Tam tersine, önceki hükümetin başlattığı geçişi tamamlayıp bu politikaların sürekliliğini sağlamanın yollarını oluşturmaktadır. Bu durum, ekonomi politikaları ve hükümetler ya da siyasal rejimlerin değişmesine karşın, devletin sermaye birikimi sürecine ilişkin rolünde bir süreklilik olduğunu göstermektedir. Bu incelemelerden hareketle Güllalp (1993:29), Türkiye’de devletin sınıflar üstü değil, kalkınma aşamasına bağlı olarak sermaye birikimi yasalarına uygun hareket ettiğini ifade etmektedir.

Polunzas’a göre (Milliband, Poulantzas ve Laclau, 1977: 21-3, 211) uluslar arası ekonomik işbölümündeki yeri, devlete ek ödevler yüklemektedir. Devletin bağımlı olup olmadığı bu zincirdeki yeri tarafından belirlenmektedir. Polunzas, ülkedeki sınıfsal ve siyasal yapıdan çok devletin bu zincir içindeki yeri üzerinde durmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin bu zincirdeki başat olmayan konumu, metropol burjuvazisinin ülke içinde yerli burjuvazi ile ittifak ederek iktidar bloğuna katılmasıyla kendisini göstermektedir (Kongar, 1979: 404). Özet olarak, devlet ile burjuvazi arasındaki ilişkinin niteliği, egemen ekonomik örgütlenme biçiminin ve onun gerekliliklerinin aracılığıyla kurulan nesnel bir ilişkidir. Devletin rolü ise, ekonomik ve siyasal alandaki değişiklikler ne yönde olursa olsun üretimin ve toplumun düzeninin devamlılığını sağlamaktır.

1.3.2. Devlet ve Finansal Sistemin Örgütlenme Tarzı

Whitley (2000:49,53), finansal sistemin örgütlenme tarzının, ekonomik sistemin biçimlenmesinde ve sermaye birikimi sağlanabilmesinde önemli olduğunu vurgulamaktadır. İki başat tip örgütlenme tarzından birisi krediye dayalı finans sistemi, diğeri ise sermaye piyasasına dayalı finans sistemidir. Birincisi, yatırım fonlarının hareketliliği ve akışkanlığının tam olmadığı, uzun dönem kredi veren bankaların genellikle devlet tarafından koordine edildiği bir sistemdir. Bu sistemde, özellikle büyüme dönemlerindeki sermaye sıkıntısı nedeniyle finansal kaynakları öncelikli olarak belirli

sektörlere yönlendirecek düzenlemeleri yapmak ve ekonomik gelişmeyi desteklemek amacıyla devletin sıkı kontrolü, firmaların kaderini devlet ve devletin kontrolündeki birkaç krediöre bağımlı hale getirmektedir. Devletin gelişmeyi koordine ettiği piyasalarda piyasa düzenlemeleri en üst düzeydedir. Tipik geç sanayileşen ekonomi modelinde, sermaye piyasası yerine krediye dayalı finans sisteminin tercih edilmesinin birinci nedeni, sermayenin kıt olması nedeniyle banka sistemi vasıtasıyla kaynakların daha kolay harekete geçirilebilmesi, ikinci neden devletin ekonomik gelişmeyi desteklediği bankalar vasıtasıyla etkilemesinin daha kolay olmasıdır. Gelişmiş kapitalist ekonomilerde ise, finansal sistemin örgütlenme tarzı, sermaye piyasasına dayalı kredi sistemi biçimindedir. Bu sistemde, alıcı ve satıcılar piyasaya ve aracılara eşit mesafede olduğundan, örgütler karar ve stratejilerinde özerk davranabilmekte, devlet sisteme müdahale edememektedir.

Az gelişmiş ülkeler yetersiz mali örgütlenmeleri ve zayıf sermaye birikimleri nedeniyle genellikle krediye dayalı finans sistemine sahiptirler. Türkiye’de de krediye dayalı finans sistemi 1980’li yıllara kadar varlığını sürdürmüştür. 1980’den itibaren holdinglerin kendi bankalarını kurmaları ve 1986’da İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının (İMKB) kurulmasıyla finansal sistemde kamu egemenliğinin azalması beklenirken tam tersine burjuvazinin devletle olan finansal bağımlılığını bu dönemde de bir tercih biçiminde sürdürdüğü gözlenmiştir (Öniş, 1991: 32-3).

1.3.3. Devletin Çıkar Dernekleri Politikası

Devlet, demokrasi ve kapitalizm birbiriyle çoklu ilişkiler içinde ve her biri kendi tarzınca çıkar gruplarının politikalarının yapılaşmasına katkıda bulunurlar. Çıkar gruplarının rolleri, artık sadece toplumun taleplerini politik sürece yansıtmının ötesinde, vatandaşları sosyalleştirmek, oydaşma sağlamak, politika yapmaya katkı ve yasaların uygulanması olarak algılanmaktadır (Heper, 1991:3). Çıkar gruplarının, sektör seçkinlerinin ve çeşitli örgütlü derneklerin, kapitalizmin biçimlenmesi üzerindeki etkisi çoğu zaman görmezden gelinmiştir (Whitley, 1994). Yüksek düzeyde piyasa örgütlenmesi, güçlü aracı grupların ortaya çıkmasına neden olurken, ekonomik gelişmenin koordinasyonunda devletin rolünün önemli olduğu toplumlarda ise güçlü aracı derneklerin gelişmesi beklenmemektedir. Güçlü ve özel sektörle riski paylaşan devlet, devletle toplum arasında aracı derneklerin varlığına karşıdır, onları devlet hegemonyasına tehdit olarak görmektedir. Bu tip toplumlarda, işveren dernekleri ve işçi sendikaları genellikle zayıftır.

Ne tür bir çıkar grubu örgütlenme sisteminin egemen olacağı ve ekonomik aktörler için konulacak oyun kurallarının çerçevesi, devletin çıkar grupları politikalarıyla ilgilidir. Ekonomik örgütlenme sistemi, belirli bir politik sistemde, kaynaklar üzerinde kontrol, yetki ve meşruiyet kurmak isteyen belirli tip çıkar grubu biçimlenmesi ve çatışmalarıyla yakından bağlantılıdır (Whitley, 1994; 2000:10, 48, 53, 57; Heper, 1991: 4).

Çıkar grubu politikalarının egemen modeli, geçmişteki devlet toplum ilişkilerinin belirli konumuna göre biçimlenmekte ve sürmektedir (Heper, 1991: 6, 8). Belirli çıkar grubu politikaları belirli devlet ya da hükümet tipleriyle yakından alakalıdır. Türkiye’de çıkar grubu politikaları, devlet korporatizmi³ ve çoğulculuk arasında kararsız gidip gelen bir seyir izlemiştir. Türkiye’nin güçlü devlet geleneği, ne korporatist çeşitlenmelere ne de çoğulculuğa verimli bir zemin sunmaktadır. Siyasal yetkililerin, piyasadan kaynaklanan güç odaklarına karşı hoşgörüsüz ve soğuk tavrı, Türkiye’de aileyle devlet arasındaki ara örgütlerin gelişmesini engellemiştir. Bu alan 1971’de TÜSİAD kurulana kadar korporatist tarz örgütlenmelerle sadece devletin güdümünde olmuştur (Bianchi, 1984; Heper, 1992; Buğra, 1997:52).

1.3.4. Diğer Toplumsal Kurumların Biçimleyicisi Olarak Devlet

Bağımsız sendikaların gücü ve emek pazarlığının merkezileşme derecesi, eğitim ve beceri geliştirme düzeni, profesyonel uzmanlık ve sertifikalandırma düzenini hangi kurumların sağladığı ekonominin örgütlenme tarzı üzerinde belirleyicidir. Eğitimin, devlet, mesleki dernekler, işveren ve sendikalarca ortaklaşa mı yapıldığı ya da hangisi tarafından düzenlendiği, düzenleyici kurumların emek piyasasındaki belirleyiciliklerini arttırması anlamında önemlidir (Whitley, 2000: 49).

Eğitimin önemi, üretim faaliyetlerinin sürdürülebilmesini sağlamanın yanı sıra, toplumun (kurulu düzenin) ideolojik olarak da yeniden üretimini sağlamasından kaynaklanmaktadır. Kapitalist toplumlarda burslar, sınavlar vb. sistemlerle güvence altına alındığı söylenen eğitim eşitliği, aslında eşitsiz ilişkilerin sürmesine hizmet eden fırsat eşitliğinden ibarettir (Amin, 1992:198-9). Amin’e göre kapitalizmde seçkinlerin eğitimi ile

³ Korporatist tarz örgütlenmede, çıkarlar devlet tarafından ayrıcalıklarla donatılmış çıkar örgütleri tarafından temsil edilirler ve bu temsil, sosyal kontrol boyutunu da taşıyan uzlaştırma şeklinde gerçekleşir. Devlet çıkar örgütlerinin bazılarını yapısal ve fiili ayrıcalıklar tanıyarak koruyup gözetmekte, bunun karşılığında da bu örgütlerin işlev alanını, temsil edeceği çıkarları, üyelerin niteliğini, örgütün yapısını, faaliyetlerini, liderliğin nasıl ve kimlerden oluşacağını denetlemektedir (Akkaya, 2003)

vasıflı işçilerin eğitimi ayrılmıştır. Seçkinlerin eğitimi, kapitalist işbölümüne paralel bir biçimde, toplumsal düzenle ilgili enformasyonun ideolojik gövdesini içermeye devam ederken vasıflı işçilerin eğitimi pratik çalışma deneyimine yöneliktir. Sermayenin giderek merkezileşmesi, yönetici sınıfın eğitiminin de karakterini dönüştürmüştür. Az gelişmiş ülkelerin dünya sistemiyle bütünleşmesiyle birlikte bu ülkelerdeki yönetici eğitimi artık bilim adamı yetiştirmek için tasarlanmış olmaktan çıkmıştır (Amin, 1992:204, 206-7).

Hukuk sistemi, devletin düzenlemelerini, yani eşitsiz ilişkileri teminat altına almak görevini üstlenmiş olmakla ve devletle birlikte ekonomik gücün toplum içindeki dağılımını doğrudan etkilemesiyle (Ercan, 2001:102-3), ekonominin örgütlenmesi üzerinde temel belirleyenlerden bir diğeri olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik sistemlerin örgütlenmesi ile doğrudan ilgili görülmeyen kültürel değerler ise, iş ortakları, işçi ve işveren arasındaki ilişkileri biçimlendirdiği için önemlidir. Güven ve otorite ilişkilerini yöneten normlar ve değerler, tüm ekonomik sistemlerin örgütlenmesini biçimleyen ve sanayileşmenin, pazar ekonomisinin gelişiminin altyapısını oluşturan kurumlardır. Devlete bağlılığın fazla olduğu durumlarda ilişkileri yöneten kurumlara, kişilere ve derneklere güven azdır ve otorite paternalist özellikler gösterir (Whitley, 2000:49,57).

1.4. Türk İş Sisteminin Temel Özellikleri

Whitley'e göre (2000; 1994) bütün piyasa ekonomilerinde, ekonomik kaynaklar üzerinde kontrol hakkı özel mülkiyet sahiplerine devredilmiştir. Ekonomik gücün özel sektöre devredilme derecesi yani ekonomik faaliyetlerin devlet kontrolünden ne ölçüde bağımsız olduğu ve özel mülkiyetin örgütlenme tarzı, çeşitli ekonomiler arasında farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmaya neden olarak öne çıkan faktörler; ekonomik gücün özel sektöre devredilme derecesi, ekonomik faaliyetlerin yönetiminin firma sahiplerinden uzak olma derecesi, ekonomik aktörlerin kendi kendine yeterlilik derecesi ve lider firmaların kaynakları kontrol etme ve ekonomik faaliyetleri çeşitlendirme derecesidir.

Türk iş sisteminin ve kurumsal yapısının devlete bağımlı iş sistemleri grubunda yer alan Güney Kore ile önemli benzerlikler gösterdiği ifade edilmektedir (Gökşen ve Üsdiken, 2001; Buğra, 1997). Türkiye'de devlet, ekonomide klasik eşgüdümleyici ve kontrol eden bir aktör olarak değil, üretici, tüketici ve temel kaynak sağlayıcı olarak yer almaktadır. Bu anlamda Türkiye, gerek risk paylaşımında gerekse ekonomik faaliyetlere katılma düzeyi

anlamında devlete bağımlı iş sistemleri grubunda değerlendirilmektedir (Buğra, 1990; Buğra, 1997). Sistemlerin özellikleri incelendiğinde aktöre en az stratejik seçim şansı ve eylem alanı bırakan sistemin de bu olduğu anlaşılmaktadır.

1.4.1. Türk Devlet Geleneği

Batı'da Burjuvazi önce ticaret ve sanayi devrimini gerçekleştirirken, Türkiye'nin modern toplumların değişim gücünü oluşturan sanayileşmenin şartlarını oluşturamamasının nedeni olarak, Osmanlı'dan miras alınan devlet geleneği gösterilmektedir (Heper, 1985; Sunar, 1974; Buğra, 1997; Altan, 2006; Bulut, 2003: 133). Yazarlar, Osmanlı ekonomik sistemi ve bu sistemin dayandığı ilkelerin, Batıya göre oldukça farklı bir yapı arz ettiğini ifade etmektedirler. Bu farklılık, Osmanlı toplumunda neden modern burjuvazinin boy vermediğini ve sistemin neden kapitalist sürece girmediğini de açıklıyordu. Ekonomik zihniyetin Batıya göre farklılığı nedeniyle Osmanlı, ekonomik gelişmeyi başlangıçta ve uzun bir süre ciddi bir hedef haline getirememiştir. Devletin ekonomik yaşam üzerindeki sıkı kontrolüyle, toplumda ekonomik gücü ele geçiren bağımsız bir sınıfın oluşmasını önlemiştir. Bu nedenle Osmanlı toplumunun örgütleniş biçimi, sermayenin girişimci sınıf yerine yönetici-bürokrat sınıf elinde birikmesine neden olmuştur. 1000 yıllık devlet geleneğinde hakim olan unsurlar, askerler, bürokratlar ve ulema, içlerinde halk yoktur. Zenginliğin üretken olmayan sınıf elinde birikmesi ve bu sınıfın mevcut statükosunu koruma çabası, bugünkü toplumların gelişmişler ve gelişmemişler diye ayrılmasının başlangıcını oluşturan sanayi devriminin kaçırılmasına yol açtığı gibi, bugün bile Türkiye'nin kendi iç dinamikleriyle toplumsal dönüşümünü sağlayamamasının ve kalkınmasının finansmanını sağlayacak yeterli iç kaynaklara sahip olamamasının nedeni olduğu ifade edilmektedir.

Özet olarak Osmanlı toprak sistemi ve ticaret anlayışı, temelde sistemin sınırlarını zorlayacak bir burjuva sınıfının oluşmasını engeller bir yapı arz etmektedir (Altan, 2006:10). Osmanlılar, kapitalizmin temel değerlerinden birisi olan "rekabet ve çatışma" yerine, "işbirliği ve dayanışma" (Mardin, 1991:179-80) değerlerine öncelik vermişler ve sistemlerini buna göre kurup korumuşlardır. Osmanlı Devletinin hakim vasfı olan yönetici sınıf, sistem içinde kendini denetleyecek ve sınırlandıracak güçlerin ortaya çıkmasına hiçbir dönemde izin vermemiştir (Heper,1974:116-9; Kongar,1979:384; Mardin, 1991:179).

1.4.2. Türkiye’de Burjuvazinin Devlete Bağımlı Konumu

Türkiye’de 1950’ye kadar olan dönemin, siyasal iktidar ve ekonomik iktidar ilişkisi açısından en önemli özelliği, ekonomik iktidarı eline geçirerek bu yolla siyasete damgasını vurabilecek yetkin bir burjuva sınıfının bulunmayışıdır. Bağımsız bir burjuva sınıfı gelişemeyişinin temel nedeni, Osmanlıdan devralınan statükoyu koruyucu örgütlenme tarzının Cumhuriyet döneminde de aynen varlığını sürdürmesidir (Bulut, 2003:152). Osmanlı’nın canı sıkılınca verilen hakları geri alma alışkanlığı (Altan, 2006:10), korporatist örgütlenme tarzının verdiği imkanlarla Cumhuriyet döneminde de nüksetmiş, ekonomik aktörler TOBB eliyle iktidarların iki dudağı arasına bakar hale gelmiştir (Buğra, 1997). Bu durumun Özal döneminde de farklı bir biçimde sürdüğü belirtilmektedir (Sönmez, 1992a:176).

Seçilmiş ailelere, KİT’ler kanalıyla ucuz girdi, KİT ortaklıklarıyla sermaye, devlet harcamaları ve ihaleleriyle pazar olanakları sunan devlet, büyük sermaye gruplarının ortaya çıkması ve güçlenmesinde en önemli kaldıraç rolü oynamıştır (Sönmez, 1992a:123, 127; Sönmez, 1992b: 112-5). Bu özellikler nedeniyle, sermaye birikimini uzun yıllar devletin yarattığı olanaklarla sürdüren özel sektörün, ekonomik faaliyetler üzerinde bağımsız bir kontrole sahip olamadığı ileri sürülmektedir. Bunların yanı sıra Türkiye’de doğrudan yatırımların büyük bir önem taşımamasının da, devletle işadami arasındaki bağların güçlü kalmasını sürdürmede etken olduğu ifade edilmektedir (Buğra,1997: 53).

Büyük ölçüde gayrimüslim tüccar, banker ve aracılardan oluşan Osmanlı burjuvazisinin önemli bir kısmının, İttihat ve Terakki’nin milli burjuvazi yaratma politikaları nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalması, bu ülkede bir burjuva sınıfının gelişmesindeki gecikmenin bir diğer önemli nedeni olarak gösterilmektedir (Bulut, 2003:153; Buğra, 1997: 71,81; Keyder, 1993). Milli burjuvazi yaratma çabaları Cumhuriyet döneminde de devam ederek, ‘varlık vergisi’ gibi bilinçli izlenen politikalarla servetin azınlıklardan müslüman tüccarlara el değiştirmesini sağlama çabaları, bu konuda belli bir bilgi ve deneyim birikiminin yok olmasına ve sil baştan başlamasına neden olmuştur. Hal böyle olunca devlet, seçici olarak uyguladığı ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmaları ile özel kesimde sermaye birikiminin oluşumuna Cumhuriyet döneminde de katkıda bulunmaya devam etmiştir (Buğra, 1997: 81,99; Kongar, 1979: 380). Ödüllendirme ve cezalandırma tarzında teşvik politikaları 1980 sonrası yeni liberal politikaların hayata

geçirilmesinden sonra da devam etmiştir (Boratav, 2005:95-6). Bu durum, Türkiye'nin geç sanayileşen ülke olması ve diğer tarihi koşullarını da eklediğimizde Türkiye'deki ekonomik aktörlerin davranışları üzerinde belirleyici olmuştur. İş hayatında temel başarı faktörü, üretim ya da teknolojik yenilik yaparak girişimcilik yerine devletle iyi geçinmek, devletin sağladığı fırsatları kollayarak ticaret yapmak ya da politika değişikliklerinden mali kazanç sağlamak üzerine kurulmuştur ((Boratav, 2005:100; Buğra, 1997:97). Devlet eliyle oluşturulan girişimci sınıf, devlet desteğine olan önemli mali bağımlılığı nedeniyle bürokrasiyle hiç bir zaman siyasi ve kültürel çatışmaya girmemiştir (Sönmez, 1992a; Keyder, 1993:117). Bu durumun 1970'li yıllara kadar sürdüğünü ifade edebiliriz.

1.4.3. Dış Etkilere Açık Yapı

Fröbel ve diğerlerine göre (Fröbel ve diğerleri, 1982:17), yetmişli yılların ortasında dünya ekonomisini yorumlamaya kalkan hiç kimse, bir yanda sanayi ülkelerini öte yanda da gelişmekte olan ülkeleri alıp, bunları birbirlerinden soyut veya kopuk olarak incelemekle yetinemez. Dünya ekonomisi, birbirleriyle ilişkileri ancak dış ticaret düzeyinde kalan bir takım bağımsız ekonomilerin toplamından meydana gelen bir fenomen değildir. Ulusal ekonomiler kapitalist dünya ekonomisi denen genel sistemin öğeleridir. Kapitalist dünya ekonomi sistemi çerçevesinde tek tek ulusal ekonomilerde meydana gelen yapısal değişiklikler aslında hep birbirine bağımlıdır.

Teknolojik olarak geri toplumların, ileri toplumlarla yoğun bir etkileşim içinde birlikte yaşamaları, bu toplumların yapılarının biçimlenmesinde ve yazgılarının belirlenmesinde dış dinamiklerin etkisini, ileri toplumlara oranla daha fazla hissetmelerine neden olmaktadır (Kongar, 1979: 402-405). Kongar, teknolojik olarak geri ve dış borca bağımlı ekonomik yapısı nedeniyle içsel dinamikler açısından zayıf bırakılmış Türkiye'nin dış etkilere fazlasıyla açık olduğunu ifade etmektedir. Bu ülkelerin dış mali merkezlerle olan ağır borç ilişkisi, onları çeşitli biçimlerde dış dinamiklerin etkisine açık hale getirmektedir. Bağımlılığın bir sonucu bu ülkelerin, uluslararası ittifaklar bakımından yeterince seçim serbestliğine sahip olmamalarına neden olmaktadır. İkinci sonucu, bu toplumların dışardan teknoloji alırken kendi üretmedikleri ideolojilerin kontrolüne maruz kalmalarına, üçüncü sonucu ise bu toplumların iç dinamiklerini belirleyecek olan teknolojik gelişmeyi ve sermaye birikimini gerçekleştirecek kaynakların eşitsiz mübadele sonucu dışarıya akmasına ve iç dinamiklerinin nesnel olarak güçsüzleşmesine neden olmaktadır. Böylece

değişmenin dinamiğinde içsel koşulların önemi azalmakta, dışsal öğeler belirleyicilik kazanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, Türkiye gibi ekonomisi dışa bağımlı ülkelerde değişimi, ülkenin uluslar arası işbölümündeki konumu ve içsel dinamiklerinin etkileşimi bağlamında çözümleyebiliriz. Bu bağlamda merkeze iş bölümü ile bağımlı konumdaki bir ekonominin anlaşılması kendini biçimlendiren uluslararası hareketin çözümlenmesiyle mümkündür (Gülalp, 1987; Sönmez, 1986: 82-85). Böyle bir çözümleme girişimi, kurumsal ve kavramsal çerçevesi açısından ikinci bölümde yapılırken, uygulama açısından ise Türkiye örneği üzerinden araştırmanın analiz bölümünde yapılmaktadır.

1.4.4. Burjuvazinin Devletten Bağımsızlaşma Çabaları

II. Dünya savaşı sırasında kayda değer bir birikim sağlayan burjuvazi ile bundan yararlanarak gelirlerini olağanüstü vergiler yoluyla artırmak isteyen devletin ittifakı çözümlene eğilimine girmiştir (Bulut, 2003:158-9; Gülalp, 1993:32-3; Keyder, 1993: 154,164,173). Yazarlara göre, devletin desteğiyle yeterli birikimi sağlayan burjuvazi, bu dönemde dış koşulların da uygunluğundan yararlanarak, kendisini ideolojik olarak bürokrasiden kopacak güçte bulmuş, piyasa liberalizminin ilkelerine yönelmiştir. Bürokrasi-burjuvazi ittifakının bozulması, devletten ideolojik kopuş ve bunlara birtakım dışsal faktörlerin de eklenmesi, Türkiye'de bürokrasinin vesayeti altındaki kapitalizmden, pazar mekanizmasına dayanan bir kapitalizme geçilmesine zemin hazırlamıştır.

1950'lerin ikinci yansından itibaren Türk burjuvazisi, bir yanda küçük sermaye ve ticaret burjuvazisi, öte yanda ise sanayi burjuvazisi olmak üzere iki parçalı hale gelmiştir (Keyder, 1993:196-7). Devletin kimi zaman küçük sermayeden kimi zaman da büyük sermayeden yana tavır koyması, burjuvazinin iç çekişmelerinin devlet üzerinden yürütülmesine ve burjuvazinin siyasal iktidarı etkileme çabalarına neden olmuştur (Buğra, 1997:192). 1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca devletle devam eden ittifak (Boratav, 2005: 89) sürecinde büyük iş çevreleri kendilerini özel sektörün diğer kesimlerinin de içinde bulunduğu kuruluşlardan ayırarak 1971 yılında TÜSİAD'ı kurmuşlardır (Buğra, 1997: 202). Artık bir sınıf bilincine ulaşan burjuvazi, TÜSİAD'ın kurulmasıyla birlikte, devleti tekil çıkarlarının bekçisi olarak görmekten vazgeçerek, devletten uzun dönemli ve ortak çıkarlarının gözetilmesini talep etmeye başlamıştır (Sönmez, 1992a: 176; Buğra, 1997: 202).

1970'lerin başından 1980'lerin ortalarına kadar geçen sürede dışa kapalı, korumacı bir ekonomik düzenden, daha liberal bir ekonomik yapıya geçiş sürecinde önemli bir rol oynayan büyük burjuvazinin (Öniş ve Turem, 2001) artık devletin koruyucu kucağına eskisi kadar ihtiyacı kalmamış görünmektedir. Öyle ki TÜSİAD öncülüğünde zaman zaman devletten bağımsız, hatta devletin karşısında politikalar izleyebilecektir. Bu durum çok uzun sürmemiş, Özal'ın geleneksel bürokrasiyi atlayarak ve çıkar gruplarından bağımsız olarak iktisat politikalarını tek başına tayin eden yaklaşımı (Heper, 1990) işadamlarına eşit mesafede duramayan, belirli işadamlarını bariz kayıran tavrı (Sönmez,1992a: 176) karşısında büyük burjuvazi, devletin teşvik ve ihalelerinden yararlanabilmek için yine siyasal otoritelerle kişisel ilişki kurma tarzına dönecektir (Özen, 2002).

Esasında 1980 sonrası da dahil, hiçbir dönemde ne devlet işadamlarını kollamaktan vazgeçebilmiş ne de işadamlarımız diğer liberal ekonomilerde olduğu gibi risk ve sorumluluğu tek başına üstlenmeye razı olmuş görünmektedir. 24 Ocak kararlarının hemen ertesinde TÜSİAD'ın Sheraton Otelinde yaptığı Türk Ekonomisi üzerine toplantıda, işadamları bir yandan ekonominin liberalleşmesi için alınan bu çok cesur kararları ağız birliği içinde desteklerken bir yandan da liberal bir ekonomide söz konusu bile olmayacak olan devletten taleplerini şöyle dile getiriyorlardı. Ali Koçman: "Üretimi arttırmak için her türlü özendirme yapılmalıdır. ...Uluslar arası rekabetin mevcudiyetini hesaplı yapılmış devlet desteği ile kapatmayı... düşünmeliyiz." (TÜSİAD 1980 Yılına Girerken Türk Ekonomisi Üzerine Görüşler: 3,6). Ömer Dinçkök: "Özel kesim kamunun teşvikiyle gelişmiş ve belirli bir düzeye gelmiştir. Ama 'çocuk yürümeyi öğrendi' diye elini bırakmamalıyız, ..." (TÜSİAD 1980 Yılına Girerken Türk Ekonomisi Üzerine Görüşler:24). Liberal ekonomiye geçişle birlikte, bazı korumacı tedbirler ve kredi tahsislerine dönük rantlar kaldırılırken bir yandan da yeni ve çok daha büyük rakamlara ulaşan teşviklere bağlı rantlar yaratılmıştır (Boratav, 2005:95-6). Ne devletin ne de işadamlarının eski alışkanlıklarından vazgeçmek gibi bir niyeti olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin 1980'den itibaren holdinglerin kendi bankalarını kurmaları ve 1986'da İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının (İMKB) kurulmasıyla finansal sistemde kamu egemenliğinin azalması beklenirken, tam tersine kamu kağıtlarının el değiştirme oranının %90 civarında (Öniş, 1991: 32-3) olmasını, Özen (2002) geleneksel girişimci davranışın devam ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirmektedir.

1.4.5. Türkiye’de Çıkar Grubu Politikaları ve TÜSİAD

Türkiye’de çıkar grubu politikalarının, Osmanlı’dan bu yana abartılan “iç ve dış güçlerin yıkmasından devleti korumak” teması üzerine oturduğu ifade edilmektedir (Heper, 1991:12). Bu nedenle, sivil toplumdan gelen her türden çıkar temsili düşmanlıkla karşılaşmıştır. Lonca sisteminden beri süregelen bu korporatist gelenek Cumhuriyet döneminde de odalar biçiminde yapılanma ile sürdürülmüştür (Akkaya, 2004). TÜSİAD kurulana kadar iş dünyasının örgütlenmesi odalar şeklindedir. Odalara üyelik zorunludur ve devletin sıkı kontrolü altındadır (Bianchi, 1984). O zamana kadar, TÜSİAD dışında tüm ekonomik çıkar grupları devlet tarafından ya da devlet desteğiyle kurulmuştur. Odalar hükümetin ileri bir kolu gibi çalışmaktadır (Heper, 1991: 15-7).

TÜSİAD’ın askeri darbeden hemen sonra kurulmasının nedenleri arasında, muhtemelen devlet kanadındaki muhataplarda ani değişikliklerin yarattığı bulanıklığın rol oynamış olabileceği düşünülebilir. Bürokratik seçkinlerle işlerini birebir yürütmeye alışık olan işadamları, 1971’de birden karşılarında muhatap olarak askerleri bulmuşlardır. Bir çalışmada (Gülfidan, 1993), büyük burjuvazinin odalar tarzında örgütlenmeden bağımsızlaşma arzusunda; TOBB’un çoğunluğunu ticaret sermayesi ve küçük işletmelerin oluşturduğu mevcut yapısı içinde büyük işadamlarının çıkarlarını yeterince savunamaması, TOBB’un yönetimi üzerinde devletin gözetimi, ekonominin giderek tıkanması ve devletin tutarlılıktan uzak ekonomi politikalarının istikrarsız bir ortam yaratması ve yükselen sol muhalefetin işadamlarını kaygılandırması gibi çeşitli etmenlerin etkili olduğu ifade edilmektedir. Kanımızca, Türkiye’de 1950’lerde kurulan Amerikan tarzı sendikacılıktan farklı bir sendikal anlayışın bu dönemde güç kazanmış olmasının sınıf ilişkilerini keskinleştirmesi de bu nedenlere eklenebilir.

Gönüllü ekonomik çıkar derneği olarak kurulan TÜSİAD’ın, temsil ettiği grubun çıkarlarını, ulusal çıkarlara referansla savunması dikkatleri çekmektedir (Esmer, 1991: 133-4). Bir TÜSİAD yetkilisi bu tavrın nedenini; “bu ülkede bizim felsefemiz her zaman ‘devlet baba’ yücedir, onunla mücadeleye girmekten kaçınılırız, ekonomik politikaları ona rağmen değil onunla birlikte kovalarız” (Heper, 1985:103) biçiminde açıklarken, diğerlerinden çok farklı bir çıkar grubu politikaları izlemeyeceklerini de belli etmiş oluyordu. Esasen odalar vasıtasıyla özel sektörün faaliyetlerini, genel ekonomik politikalarla çatışmayacak biçimde yönlendiregelen devletin Türkiye’de çıkar gruplarına

izin vermesinin nedeninin çoğulculuğu teşvik etmek değil, onları politik kontrol altında tutabilmek olduğunun bilinmesinin, çıkar gruplarının tavrı üzerinde de belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Bianchi, 1984).

Büyük burjuvazi, bir yandan TÜSİAD çatısı altında örgütlenerek korporatist tarz yapılanmadan bağımsızlaşmaya çalışırken, bir yandan da daha en baştan devletin çıkar dernekleri konusundaki politikasının bilinen tarzına karşı durmayacağı sözünü verme gereği duymuştur. Pek tabii geçmişin izlerini yeni kurumsal yapıya taşıyan bu tavrın, birinci bölümde tartışıldığı gibi tarihi ve kültürel bir takım nedenleri vardır. Esmer'e göre (1991: 121) bu nedenlerden biri de, Türkiye'de bürokratik seçkinlerin burjuvaziye tepeden bakan ve yaptıkları işin meşruiyetini sık sık tartışmaya açan tavrıdır. Esmer'in yeni liberal politikalar hayata geçirilmeye başlandıktan üç yıl sonra İstabbul Sanayi Odası ve basın üzerinden yürüttüğü bir araştırmanın sonuçlarına göre, devlet hala 'devlet baba'dır, 'çıkarcı grubu' terimi hala aşağılayıcı bir terimdir ve işadamları hala her şeyi devletten beklemektedir. Heper'in de (1991: 169) vurguladığı gibi, burjuvazi hala genel çıkarlara gönderme yapmadan kendi çıkarlarını ortaya koyamamaktadır. TÜSİAD'ın meşruiyet sorunu ise başlangıçta diğer gruplara göre katmerlidir. Sadece büyük işadamlarını bünyesinde toplayan TÜSİAD'ın iş dünyasının çıkarlarını temsil edemeyeceği TOBB çevresinde de tartışılmaktadır, çünkü TÜSİAD'ın savunuları, ticaret sermayesi ve Anadolu sermayesinin çıkarlarına ters düşmektedir (Arat, 1991:135-6).

TÜSİAD, devletten bağımsız politikalar geliştirememeye tavrını, dönemin hükümetinin sağı solu belli olmayan politikalarına bağlayarak açıklasa da, Özbudun (1991: 41-2) bunun dönemsellik olmadığını, Türkiye'de devletin çıkar grupları konusunda hiçbir zaman liberal ve çoğulcu politikalar izlemediğini ve devletin kendi başarısını onları sıkı denetim altında tutmakta gördüğünü ifade etmektedir. Özen (2002), TÜSİAD'ın 1970'lerin ikinci yarısından itibaren çoğulcu anlamda sınıfsal çıkarlarını korumaya çalışan bir politika izleme çabası gösterdiğini fakat dönemin koşullarının tekrar yeni-korporatist ve yandaş ilişkileri öne çıkardığını ifade etmektedir. TÜSİAD devletle ilişkilerinde tutarlı bir çıkar grubu politikası izlemek yerine, içinde bulunduğu dönemin özelliklerine göre tarzını belirlemektedir (Gülfidan, 1993: 107-10).

Liberal politikalar devlette nasıl ki bir çırpıda zihniyet değişikliğine yol açmamışsa işadamlarında da sınıf bilincinin gelişmesi için kuşak değişikliğini beklemek gerekmiştir.

TÜSİAD'da ikinci hatta üçüncü kuşağın yönetime gelmesiyle doğrudan çıkar temsili biçiminde taleplerin dile getirilmesi, buna alışık olmayan devlet kanadıyla ilişkileri restleşmeye dönüştürmüştür (Heper, 1991: 170). Aslında yeni kuşağın bu doğrudan temsil tarzının arkasında, sınıf bilincinde bir sıçramadan çok, Özal'ın ayrıcalıklı kıldığı işadamları ve bürokratik bir iç grupla işleri yürütüyor olması ve diğer işadamlarının kendisine erişmekte, sorunlarını iletmekte zorlanıyor olması ve kaynakların dağıtımında ayrıcalıklı davranmasının (Boratav, 2005:98-100) olması daha muhtemel görünmektedir.

TÜSİAD'ın siyasi iktidar karşısındaki ilk başarısı, TÜSİAD'ın kuruluşundan çok kısa bir süre sonra Erim Hükümetini dağıtmasıdır. "Onbirler olayı" olarak bilinen onbir kabine üyesinin birden istifası ile sonuçlanan bu olaydan kısa bir süre önce TÜSİAD hükümetle bir toplantı yaptığı ve Dış Ekonomik İlişkiler Bakanı ve diğer bazı bakanları çekilmeye zorladığı bilinmektedir. TÜSİAD'la siyasi iktidar arasındaki ilk ciddi kavga ise, 2-3 Nisan 1974'de Tarabya Otelinde 230 No'lu odada hükümete karşı ortak tavır geliştirmek üzere yapılan toplantıların ardından CHP İzmir milletvekili Yüksel Çakmur'un savcılığa haklarında suç duyurusunda bulunmasıdır (Basında TÜSİAD, 1974).

Belki de geçmişte hükümet düşürmüş olmanın verdiği cesaretle TÜSİAD, 1979 yılında Ecevit hükümetine karşı gazete ilanlarıyla bir kampanya başlatmıştır (Arat, 1991: 141; Akar, 2006; Ahmad, 2005). Yazarlara göre TÜSİAD'ın bu ilanları verme nedeni, bir süredir tıkanma belirtileri gösteren ithal ikameci sanayileşme modelinin bir an önce değişmesi için hükümeti radikal kararlar almaya zorlamaktır. Demokratik koşullardan sapmadan bunu gerçekleştirmeye çalışan Ecevit, zaman kaybına neden olmaktadır ve bu zaman kaybı, burjuvazinin zararını büyütmektedir. TÜSİAD, bu dönemde hükümete karşı lobicilik yapmış, 1979'da hazırladığı ilanları, gazete ve dergilerde tam sayfa olarak yayınlattı ve dönemin hükümetinin düşüşüne zemin hazırlamıştır. Böyle bir girişim TÜSİAD'ın ilk denemesi olmamakla birlikte, Arat'a göre devletle ilk açıktan restleşmesidir. Bundan öncekiler gizli yapılmaya çalışılıp, sonradan açığa çıkmış hareketlerdir. 1970'lerin sonlarında Türkiye'nin devlet merkezli geleneğinde, örgütlü çıkar gruplarının kamuoyu önünde hükümete baskı yapması gibi bir gelenek yoktur, fakat dönemin koşulları TÜSİAD'ı destekliyor görünmektedir. Örneğin, 1980'de askeri darbeden sonra tüm dernek ve sendikaların kapatılmasına rağmen TÜSİAD'a dokunulmamıştır. Kendisi de önemli bir ekonomik aktör olan askerlerle, TÜSİAD'ın yakın bağlarının olduğu ifade edilmektedir (Arat, 1991: 141-2; Öniş ve Turem, 2001). Nitekim

1982 darbe Anayasasıyla tüm dernek ve sendikalara siyaset yapma yasağı getirilirken, TÜSİAD'a ise yasaklamak bir yana, “kamuya yararlı dernek” statüsü verilerek ayrıcalık sağlanmıştır (Arat, 1991; Sönmez, 1992b: 152). TÜSİAD'ın bu ayrıcalığı iyi kullanarak, bu dönemde içeride ve dışarıda yoğun bir şekilde ekonomiden çok siyasal süreçlerle ilgilendiği ifade edilmektedir.

Darbeden 10 gün sonra, Amerika'ya ziyaret yapan TÜSİAD heyetinin darbe lehine lobi yaptığı öngörüsü (Akar, 2006) askeri seçkinlerle arasındaki bağı karşılıklı niteliğine vurgu yapmaktadır. Esasında askeri yönetimin başbakan yardımcısı, eski bir TÜSİAD üyesidir. Gerek Hükümet içinde kalması gerekse ekonomiyi tek elden yürütmesi TÜSİAD'ın ve uluslar arası çevrelerin yoğun çabalarıyla sağlanmıştır (Sönmez, 1992a:131; Çölaşan, 1984:120; Doğan, 1985:15-6, 403). Başlangıçta iyi yürüyen ilişkiler Özal'ın kaynak dağılımında kayırmacılığı yüzünden bozulduğunda Boyner, Özal dönemini hırsızlık rejimi (kleptokrasi) olarak nitelemiştir. Eski başkanlardan Erkut Yücaoglu ise TÜSİAD'ı Kâbe, yani siyasetçilerin meşruiyet aradığı yer olarak göstermiştir. On yıl önce kendi meşruiyetini aramak üzere yola çıkan TÜSİAD, bu süre zarfında çok şey değişmiş olmalı ki artık meşruiyet kaynağı olduğunu ileri sürmektedir. Siyasi parti liderlerinin seçim öncesi TÜSİAD'ı ziyaret etmesi ve TÜSİAD'ın onları sorgulaması, 1980'lerin ikinci yarısında kamuoyunda adeta doğal bir şey olarak karşılanmaktadır. Yücaoglu 1999'da kendilerini ziyarete gelen bir lidere “Biz lider aramıyoruz” demiştir, “Liderler bize gelir vize alır”(Akar, 2006).

Görüldüğü gibi 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, Türkiye'de çıkar grubu politikalarında devletten bağımsızlaşma, mevcut yönetim zihniyetini sorgulama eğilimi ağır basmaya başlamıştır. Bu dönemde gerek çıkar grubu stratejilerindeki devletten bağımsızlaşma eğilimlerinde gerekse ülke ekonomisinin örgütlenmesindeki köklü değişikliklerin hayata geçirilmesindeki rolünde, şüphesiz TÜSİAD'ın dünyada yükselen küreselleşme ideolojisini Türkiye'de hayata geçirme çabasında askerlerden ve uluslararası aktörlerden aldığı destek ve siyasal iktidarı Özal vasıtasıyla kontrol etmesi etkili olmuştur.

1.5. Ulusal Sistemlerin Karşılıklı Bağımlılığının Artması

Pazar sistemi 1980 öncesi, dünyanın her yerinde, kamu denetim ve düzenlemelerine, kültürel ve simgesel sınırlamalara tâbi olarak, kısmen toplumsal/siyasal yapı içine yerleşmiş biçimde çalışıyordu (İnsel, 2001; Kazgan, 1995: 30). İnsel'in belirttiği gibi, devlet ve diğer ulusal kurumlar, kapitalizmin her türlü toplumsal ve siyasal denetim ve sınırlamalardan kaçınarak salt kendi gerekleri doğrultusunda çalışma eğilimini bir ölçüde sınırlıyordu. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren küreselleşme ile birlikte, kapitalist sermaye birikiminin, toplumsal ve siyasal denetlemelerden neredeyse bütünüyle sıyrılarak, bunları kendi birikim dinamiğine tâbi kılmaya başlamasıyla (Kazgan,1995; Doğan, 2002), ulusal kurumların önemli ölçüde belirleyicisi olan ulus-devletin de geleceği tartışmaya açılmıştır (Bulut 2003: 115). Bretton Woods'la başlayan ulusların karşılıklı küresel ekonomik bağımlılığı, zamanla küresel ekonomiyi bütünleştirmeye çalışan küresel kurumlar ağına dönüşmüştür (Lewin ve diğerleri, 1999; Barber, 2003: 131, 261). Andre Gorz'un (akt. İnsel, 2004: 139) "sermayenin uluslarüstü devleti" olarak adlandırdığı bu yapı 1980'lerden itibaren bir yandan küresel düzenin işleyiş tarzını değiştirme, bir yandan da dünyanın her köşesine girebilmek için tek tek ulusal kurumları dönüştürme çabası içine girmiştir. Bu dönüştürme çabası, onları ulus-devletin egemenlik sahasından çıkarıp uluslar üstü kurumların denetimine bağlamak biçiminde belirdiği gibi, tamamen piyasanın denetiminde yepyeni kurumlar oluşturmak, tüm kuralları sermaye birikiminin gereklerine uygun olarak değiştirmek vb. biçimde uzayıp gidiyor. Wallerstein'e (1983: 88) bakılırsa kapitalizm, zaten daha en başından itibaren ulus devletlere değil, dünya sistemine dair bir meseleydi. Eğer Whitley'in iddia ettiği gibi, ulusal kurumların iş örgütleri üzerinde dönüştürücü etkisinin küresel kurumlardan daha fazla etkili olduğu (Whitley, 2000) savından hareket edersek, belki de tartışmaya, küresel güçlerin baskılarıyla hayli farklılaşmış olan ulusal kurumların artık ne kadar ulusal sayılabileceği ile başlamak gerekebilir. Günümüzde değişim ve dönüşümün bu kadar hızlanmış olmasını açıklamakta zorlanan kültür ve kurum esaslı tezlerle karşılık, değişimi küresel etkilerle açıklamaya çalışan tezler ağırlık kazanmaya başlamış görünmektedir.

Whitley'in sıkı sistem anlayışı, tek tek ülkelerdeki değişimi biçimleyen etmenleri açıklamakla birlikte; günümüzde yoğun ikili ve çoklu anlaşmalara taraf olan ve uluslar arası işbölümü ile dünya sisteminin bir parçası haline gelen ülkeler arasındaki etkileşimi ve değişimi açıklamakta yetersiz kaldığı yönünde eleştirilmektedir (Mueller, 1994).

Whitley'in başı çektiği iraksama görüşü temsilcileri (Whitley 1994; Whitley 1999; Whitley, 1998; Hofstede, 1981:98; Maurice, 1981: 53; Kutu, Aiken ve Bacharach, 1981; Child ve Kieser, 1981; Clark, 1981: Orru, Hamilton, ve Biggart, 1991: 387), küreselleşme olgusuna rağmen, uluslar arası farklılıkların anlamlı bir biçimde süreceğini savunmaktadırlar.

Avrupa Birliğine üye, aday, aday aday vb. statüde ülkelerin ekonomik kurumlarının AB çatısı altında standartlaşması, Merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerinde düzenleyici rolü, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası kurumların gelişmekte olan ekonomileri yönlendirici gücü ve çok uluslu şirketlerin ulusal sınır tanımayan faaliyetleri gibi faktörler, kurumsal ve örgütsel değişim yazınında küreselleşme olgusuna vurgu yapan yaklaşımların tartışılmasına ve ilgili araştırmalarda analiz düzeyinin giderek küresel düzeye taşınmasına neden olmuş görünmektedir.

Kurumsal ve örgütsel değişim yazınında, ulusal kurumların belirleyiciliğine aşırı vurgu yapan iraksama görüşlerinin yanı sıra, küreselleşmenin uluslar arasında karşılıklı bağımlılığı artıran etkisini öne çıkaran yakınsama yaklaşımı ve bu iki tezin de tek başına belirleyici olamayacağını savunan bütünleştirici yaklaşımlar olmak üzere üç farklı görüşün varlığından söz edilmektedir (Smith ve Meiskens'den akt. Thompson ve McHugh, 1995: 100).

Yakınsama görüşü yanlıları, ulusal ekonomiler arasındaki karşılıklı bağımlılığı artıran küreselleşmenin, küresel bir kapitalist sistem yaratacağını ve tüm ulusal sistemlerin kendini bu sistemin gerekliliklerine uyarlayacağını savunmaktadırlar (Ohmae, 1990; Lewin, Long ve Carroll, 1999). Kültürden bağımsız yakınsama tezlerinin kökeni Weber'in rasyonalist kuramına dayanmaktadır (Maurice, 1981: 43). Kültürel ve tarihi belirleyiciliği reddeden küreselleşmeyi rasyonelleştiren yakınsama tezleri (Child ve Kieser, 1981: 251) bu anlamda modernleşme tezleriyle aynı çizgide görünmektedir.

Bu iki tezin de tek başına belirleyici olamayacağını savunan bütünleştirici yaklaşımlar ise (Smith ve Meiskens akt. Thompson ve McHugh, 1995: 100; Maurice, 1981: 53) hem teknolojinin benzeştirici hem de kültürlerin farklılaştırıcı etkilerini bir arada değerlendirmek gerektiğini ifade etmektedirler. Kültürel ve kültür dışı faktörlerin birlikte belirleyiciliğini savunan Maurice'nin (1981: 413) bütünleştirici görüşlerini destekleyen bir

takım gözlemlerini kabul eden Whitley (1994; 2000), ulusal iş sistemleri arasında benzeşmeye doğru bir yöneliş olsa bile bunun yavaş ve tarihsel geçmişi yansıtacak biçimde yörünge bağımlı olacağını ileri sürmektedir. Gelişmekte olan altı ülkede 1967- 1973 yılları arasında yürüttüğü araştırma sonuçlarının kendisini yakınsama tezini savunmaya zorladığını ifade eden Negandhi'ye göre (1981: 332), yönetimin ve teknolojinin mantığı, pratikleri giderek tek ve ortak bir yola sürüklemekte ve bu mantığın baskısı kültürlerin ve ulusların birbirine benzeşikliğini arttırmaktadır.

Lewin, Long ve Carroll, (1999) küresel ekonomik dalgalanmaların ve ekonomideki genişleme ve daralma devrelerinin, ulusal ekonomilerin kurumlarında da dönüşüme yol açtığını belirtmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde değişimin ortaya çıkmasını, hızlı ekonomik gelişmeden kaynaklanan istikrarsızlaştırma sürecine ve uluslar arası ticaretin uzmanlaşmasına ve daha az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere kaynak aktarımına dayandırmaktadırlar. Yazarların yaptığı incelemeler, ulus devlet bağlamında ortaya çıkan politik çatışma ve toplumsal rahatsızlıkların çoğunun ekonomi ile bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın konu aldığı 1980 sonrası değişim sürecinin Türkiye örneği üzerinden incelenmesinde her üç tezin savunularını da doğrulayan bulgular olduğu görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin sanayileşmeye giriş zamanı diğer azgelişmişlerle benzer özellikler sergilemesine neden olurken, siyasal geçmişi ve devlet geleneği, diğer azgelişmişlerden farklı bir yörünge izlemesine neden olmuş görünmektedir. Dış borca bağımlı yapısı, uluslar arası işbölümündeki konumu, Batılı ülkelerle girmiş olduğu eşitsiz ticari ilişkiler ise küresel bağımlılığını ve ulus-devlet düzeyinde yaşadığı ekonomik-politik bir çok sorunun bu bağımlılık gözardı edilerek değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. İkinci bölümde bu tür belirleyiciliklerin temeli olarak dünya sistemi ve örgütlenmesi ve küresel kurumlaşma ele alınmıştır. Uluslararası işbölümü değiştikçe, dünya devletlerinin yeni yapıya nasıl uyarlandığı ve devletin rolü ve işlevinin ne yönde değiştiği incelenmiştir.

Özetle, iş örgütlerinin ulusal kurumsal yapı içindeki konumunun incelendiği bu bölümde, Türk iş sisteminin devlete bağımlı yapısının Türkiye'de burjuvazinin görece bağımsız bir sınıf olarak ortaya çıkmasını geciktirdiği görülmektedir. Bu gecikme burjuvaziye devlete bağımlı kılarken Türkiye'yi de değişim ve dönüşümlerinde önemli bir içsel ivmeden yoksun bırakmıştır. Bu durumun, Türkiye'nin Dünya sistemindeki yerini

kendisinin özgürce tayin edememesine, değişim ve dönüşümlerini Merkez ülkelerinin patronajı altında gerçekleştirmek zorunda kalmasına neden olduğu ileri sürülmektedir. Toplumdan yeterli desteği alamayan bu değişim ve dönüşümlerin otoriter yönetimlerle oturtulmaya çalışılması, değişimlere halkın direnç göstermesine neden olmuştur. İster içsel dinamiklerle ister dışsal zorlamalarla oluşmuş olsun, Berger ve Luckmann'a atıfla (1976) toplumsal inşacı yaklaşıma göre ekonomik eylemlerin çevresini saran bu yapılaşma doğal bir sürecin sonucu olmayıp toplumsal olarak inşa edilmektedir. Bu görüşe göre, tarihsel ve sosyal süreçlerin bir sonucu olarak belli bir oydaşma ile kurulan bu yapı, değişim unsurlarını da kendi içinde barındırmaktadır. Yani, yapılar bir kez kurulduktan sonra ilelebet devam etmemekte, yapısal unsurlar, aktörlerin bağımlılıklarını arttırabildiği gibi, onların stratejik tercihlerine yer açacak olanaklar da sunabilmektedir.

1980 sonrası Dünya sistemindeki yapılaşmanın artması, günümüzde ulusal ekonomilerin bir takım bağımsız ekonomilerin toplamından oluşan bir fenomen olarak incelenemeyeceğini göstermiştir. Ulusal ekonomiler, uluslar arası işbölümü ile ve tek ya da çok taraflı bir çok anlaşma ile küresel sistemle bağlantılıdır. Aslında görece az gelişmiş ülkeler için bu bağlantılar bir çeşit bağımlı olma durumu yaratmaktadır. Yani ulusal sistemlerin şekil 1.1'de gösterildiği gibi Dünya sistemi içinde yerleşik konumu, uluslararası kurumların ulusal kurumlar üzerinde etkili olmasına neden olmaktadır. II. Bölüm'de Dünya sisteminin örgütlenmesinde belirleyici olan güç ilişkileri ve tek tek ulusal sistemlerin dünya sistemi ile karşılıklı bağımlı konumu ele alınmıştır.

II. BÖLÜM

YERLEŞİKLİĞİN MAKRO KAYNAKLARI

OLARAK DÜNYA SİSTEMİ

Bu bölümde kurumsal girişimcinin içinde yerleşik olduğu ulusal iş sisteminin küresel iş sistemi ile çeşitli düzeyde bağımlılıkları yani yerleşikliğin makro kaynakları olarak uluslararası kurumlar incelenmektedir. İlk başlıkta 1945 sonrası dünya sisteminin yapılaşması ve tek yanlı Merkez ülkelerin çıkarına olan bu yapıyı meşrulaştıran söylem olarak gelişme yazını ve modernleşme kuramı sırasıyla incelenecektir. Sonra az gelişmiş ülkelerin kurum ve kurallarının dönüştürülmesi için uluslararası kurumların ve modernleşmenin işe koşulması, devletin bu değişimler karşısında yeni rol ve işlevi ve en son olarak Türk devlet yapısının, uluslararası işbölümündeki konumu uyarınca dönüştürülmesi ele alınacaktır. Bölümün ikinci başlığı olarak 1980 sonrası yapısal uyarlanma dönemi irdelenecektir. Önce Dünya sisteminin dönemi tanımlayan genel özelliklerine bakılacaktır. Bu özellikler, dönem içinde geliştirilen yeniden yapılanma yaklaşımlarının maddi temelini sunmaktadır. İkinci olarak, yeniden yapılanma yaklaşımlarının meşruiyetlerini sağlayan ve düşünsel temellerini oluşturan kuramlar ve az gelişmiş ülkelerde uygulamaya konulan stratejiler işlenecektir. Bu dönemde devletin konumu ve servet birikimindeki rolü son konu olarak ele alınacaktır. Türkiye’de devletin dönüşümü süreci ise bu çalışmanın ana konularından biri olarak bu bölümde ele alınmak yerine beşinci bölümde ayrıca analiz edilecektir.

2.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Dünya Sisteminin Örgütlenmesi

Mevcut araştırmanın, 1980 sonrası Türkiye’de devletin dönüştürülmesini işlemesi nedeniyle, çalışmanın bu bölümünün 1980 sonrası Dünya Sistemindeki değişikliklerle başlaması beklenir, fakat bugünkü dünya düzeninin temelleri II. Dünya savaşı sonrasında atıldığı, bugünkü küresel işleyişin kurum ve kurallarının bu dönemde kurulduğu ve bugünkü düzenin bu kurumlar eliyle oluşturulduğu göz önüne alınarak inceleme 1945’den itibaren başlatılmıştır.

1980 sonrası Dünya Sistemindeki değişiklikleri meşrulaştıran küreselleşme söyleminin, II.Dünya Savaşı sonrası oluşturulan dünya düzeninin söylemi olan modernleşme söyleminin uyarlanmasıyla oluşturulmuş bir söylem olduğu yönünde yaygın bir görüşün varlığı bilinmektedir (Erbaş, 1999; Altun, 2005:157; Giddens, 2000). Bu durumda, modernleşme söylemini ve bu söylemin ardındaki planı ve kurguyu bilmeden, küreselleşme söylemini kavramanın, 1945’de oluşturulan dünya sisteminin kurumsal yapısını tanımadan ise 1980 sonrası oturtulan düzeni kavramanın güç olabileceği düşünülmüştür. Altun’un (2005:v) ifadesiyle “1945 sonrasında toplumlararası ilişkilerin kazandığı yeni biçim göz önünde bulundurulmaksızın küreselleşme kavramı eşliğinde çözümlenmeye başlanan günümüz dünyasının hâkim siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel kodları deşifre edilemez”.

2.1.1. Uluslararası Ekonomik İşbölümü

Kapitalist gelişmenin, sermayenin değerlendirilmesi ve birikimi açısından, dünya çapındaki koşullarda bireysel sermayeye en büyük kârı bırakacak değişik biçimlerin bileşimi halinde bir gelişme olduğu ifade edilmektedir (Fröbel, Heinrichs ve Kreye, 1982: 45). Sistemin pazarlarını dünya ölçeğinde genişletme zorunluluğu, uluslararası düzenli bir işbölümünün oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Dünyanın çeşitli bölgeleri, daha en baştan değişik üretim biçimleri ve işgücü örgütlenmeleriyle dünya ekonomisine katılmışlardır (Gülalp, 1987: 17; Fröbel, 1983: 21).

19. Yüzyılın başlarından itibaren sanayi devrimi ile birlikte dünya sahnesi dramatik bir kutuplaşmaya tanık olmuştur (Amin, 2000: 81; Başkaya, 2005a: 34; Gülalp, 1987: 17). Bu tarihten itibaren sanayi devrimini gerçekleştirmiş ülkeler ‘Merkez’, gerçekleştirmemiş ülkeler ‘Çevre’ terimleriyle anılmaya başlanmıştır (Amin, 2000: 81). Bu işbölümüyle Merkez ülkeler, sanai ürünlerin üretici ve ihracatçısı, Çevre ülkeler ise sanai ürünlerin pazarı ve ucuz hammadde ve yiyecek maddelerinin sunucusu konumuna girmişlerdir (Gülalp, 1987:17). Değişik ülkelerin dünya sistemine katılmalarını sağlayan ihracat ürünlerinin, ülke içinde de kaynakların dağılımında belirleyici olduğu, ‘Ürünler’ düzeyinde tanımlanan işbölümünün, ‘toplumsal yapılar’ düzeyinde de farklılaşmayı beraberinde getirdiği belirtilmektedir. Gülalp’e göre uluslararası işbölümünün bir parçası olmak az gelişmiş ekonomilere sanai gelişme yolunun kapanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu özelliklere sahip uluslararası işbölümü, 1929 Büyük Bunalımına kadar sürmüştü, İkinci Dünya

Savaşından çıkıldığında, kapitalizm uluslararası planda yeniden örgütlenmeye gitmiştir. 1945 sonrası kurulan yapı, 1929 bunalımının yarattığı yıkıma çözüm arayışları sonucu oluşturulan, Keynesci devlet müdahaleciliği, Fordist üretim ve birikim rejimi, Bretton-Woods para sistemi, gelişmiş ülkelerde Refah Devleti ve az gelişmiş ülkelerde ulusal kalkınmacılık yoluyla modernizasyon sacayaklarına dayanmaktaydı (Doğan, 2002: 7).

Uluslararası işbölümünün değişmesi, bir yandan uluslar arasında yeni ittifaklara, bir yandan da her ülkenin içsel yapılarında, işbölümünde yer alışlarına uygun dönüşümlere neden olmuştur. Bu nedenle, her bir ülkenin içsel yapılarının geçirdiği değişimlerin, uluslararası işbölümünde işgal ettikleri konumdan ve kapitalist işbölümünün tarih boyunca geçirdiği aşamalardan yani bağlı olduğu bütünden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmektedir (Gülalp, 1987: 17; Sönmez, 1986: 82-5). Ulusal ekonomiler, kapitalist dünya ekonomisi olarak adlandırılan genel sistemin ögeleridir. Kapitalist dünya ekonomi sistemi çerçevesinde, tek tek ulusal ekonomilerde meydana gelen yapısal değişiklikler aslında hep birbirine bağımlıdır (Fröbel, Heinrichs ve Kreye, 1982: 17). Sermaye birikimi yasaları, merkez ülkelerinin yasaları konumuna gelmekle, giderek kapitalist dünya ekonomisi aracılığıyla çevre ülkelerine yansımıştır. Kapitalist sisteme dahil ülkelerdeki içsel dinamiklerin etkinliğinin, başat dışsal güçlerin yörüngesinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, uluslararası iş bölümü ile merkeze bağımlı konumdaki bir ekonominin anlaşılmasının, kendisini biçimlendiren uluslararası hareketin çözümlenmesiyle mümkün olacağı belirtilmektedir (Gülalp, 1987; Sönmez, 1986: 66-7).

Tanzimat'tan bu yana dünya sistemine eklemlenmiş olan Türkiye'ye, uluslararası işbölümünde önerilen yer, diğer az gelişmiş ülkelere önerilenle aynıdır. Bu dönemde, bu ülkelere yapılan Marshall yardımları, ekonomi politikası önerilerinin gerçekleşmesi şartına bağlanmıştır. Ekonomi politikalarının belirlenmesinde ise ABD, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund: IMF), Dünya Bankası (DB) ve Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development: OECD, o zamanki adıyla OEEC) birlikte hareket etmişlerdir. Türkiye'nin bu seçimde herhangi bir pazarlık imkanı olmamıştır (Kepenek ve Yentürk, 1995: 84-5). Öneri, korunan iç pazar, sabit döviz kuru, düşük faiz hadleri ile ara girdiler ve yatırım malları açısından gelişmiş ülkelere bağımlı dayanıklı-dayanıksız tüketim malları üretmeye dayanmaktadır. KİT'lere ise, sanayiye düşük fiyatlı girdi sağlama rolü verilmiştir (Gülalp, 1987: 46; Sönmez, 1982 : 41). Gülalp'e göre Türkiye'den istenen, sanayiye yönelmeyip tarımsal ürünleri işleyen

küçük işletmeleri geliştirmesi, devletin de altyapı yatırımlarını üstlenerek özel girişimcileri desteklemesidir. Sönmez'in ifadesiyle, bu kalkınma modeli ithalata bağımlı olması, ihracatı göz ardı etmesi ve döviz kurunun sabit tutulması nedeniyle, her yıl artan oranlarda dış açık vereceği kolayca öngörülebilecek bir modeldir. Nitekim bu birikim modeli, sürekli dış borçlanma eşliğinde sürdürülebilmiştir. IMF'le en fazla stand-by düzenlemesini bu dönemde yapan Türkiye, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren içte ve dışta birtakım gelişmelerin de eklenmesiyle borç batağına saplanarak yeni liberal politikaların hayata geçirilebilmesi için uygun zemin haline gelmiştir.

2.1.2. 1945 Sonrası Uluslararası Kurumsal Yapılaşma

II. Dünya Savaşı sonrası, dünyada politik ve coğrafi anlamda ciddi değişiklikler olmuştur. Savaştan galip çıkan ülkeler, ABD ve SSCB'dir. Bu durum, Sovyet sisteminin dünya ölçeğinde yayılmasını önlemek için, kapitalist ülkeleri bazı sosyoekonomik kararlar almaya zorlamıştır (Kazgan, 2005a:95). "Çevreleme liberalizmi" denilen stratejiyle komünist yayılmayı kontrol altına alma yoluna gidilmiştir. Bu stratejinin Batı'ya yansımaları, büyük sermaye, büyük işçi örgütleri ve devlet arasında ittifak ve refah devleti uygulamaları biçiminde olurken, III. Dünya ülkelerindeyse kalkınma retoriği öne çıkarılmıştır. Eski kolonyalist tarz sömürge düzeninde sanayi için gereken alt yapı yatırımlarını (ulaşım, enerji, iletişim, bankacılık vb.) kolonyal ülkeler yapıyordu. Yeni dönemde, muazzam harcamalar gerektiren bu yatırımları ABD'nin yapmak istememesi nedeniyle, III. Dünya ülkelerinin devlet eliyle kontrollü kalkınmalarının desteklenmesine karar verilmiştir (Başkaya, 2005a:39, 107; Yılmaz, 1999). Sosyal devlet uygulamaları ve kalkınma için gerekli altyapı gerekleriyle, halktan daha yüksek vergiler toplatıp bu yatırımları ilgili devletlere yaptırarak daha sonra özelleştirme adı altında bu yatırımlara el koymanın çok daha karlı olacağı öngörülmüştür (Yılmaz, 1999). Asgari altyapı yatırımlarını bu ülkelerin devletlerine yaptırmak için kalkınmalarının kontrol altına alınması ve eşgüdümlemesi için bir takım örgütler kurulması gerekmiştir (Kazgan, 1995:31-2; Boratav, 2003:19). İlk olarak kurulan örgüt Birleşmiş Milletler'dir (BM), onu IMF, DB ve Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreements on Tariffs and Trade:GATT) izledi. Eski kurum Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (Organisation for European Economic Co-operation: OECC) dönüştürülerek OECD ortaya çıktı. Bu kurumlar, Merkezin tam kontrolünde, başkanları ABD'li ya da Batı Avrupalıydı . Bundan böyle dünya ekonomisini yönlendirecek olan bu kurumların kurulması ve demokratik

olmayan yapılanma tarzları sonucu, bu kurumlarda Merkez dışı ülkelerin kendilerini temsil etme ve seslerini duyurma imkanları neredeyse hiç kalmamıştır.

Kısacası örgütlenmeye girişilen yeni ekonomik-politik yapı, eski sömürge sisteminin maliyetlerinden kurtulmuş yeni bir tür bağımlılık ilişkisi kurmayı amaçlamıştır. İdeolojik bloklaşma, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri birlikte kapsamıştır. İki bloklu dünyada her iki blok da egemenlik alanını geniş tutmak için, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasını destekliyor görünmüştür (Kazgan, 1995:46; Kazgan, 2005a:93; Doğan, 2002:7). Bretton Woods anlaşmasıyla yeniden yapılandırılan dünya düzeninin ve kurumlarının esas amacı, egemen bloklardan birini temsil eden ABD'nin dünya pazarlarına serbestçe girip çıkabilmesi ve doların bir engelle karşılaşmadan dünya çapında dolaşabilmesini garantilemektir (Diebolt, 2002). Bu dönemde kurulan kurumların işleyişini kolaylaştıracak, yeni gereklere göre yeni durumları kontrol altına alacak bir çok yeni kurum eklenerek, sistem Merkez'in hegemonyasını arttıracak bir biçimde günümüze kadar işleyegelmiştir. Bu işleyişte Kazgan'a göre (1995) birtakım ideolojik aygıtların Merkezin kontrolünde olması, sistemin sürdürülmesi açısından önemli bir faktör olmuştur.

2.1.2. Yeni Bağımlılık Düzeninin Kavramsal İnşası

Savaştan hemen sonra Batı'yı temsilen ortaya çıkan ABD'nin örgütlediği dünya siyaseti, Batı dışı toplumların değişim süreçleri ile ilgilenmeye başlamıştır (Altun, 2005:v; Amin, 1993). Altun'a göre bu ilginin görünen amacı yardımlarla bu ülkelerin kalkınmalarına destek olmaktır. İşte bu noktada, ABD evrenselci bir ideoloji üretmeye soyunmuştur. Birbirlerine indirgenmesi olanaksız farklı toplumların, tarihsel güzergahlarını belirleyen kültürel değişmezler bulunduğunu varsayan ve diğer toplumların ancak Batı'nın yörüngesini izleyerek bir değişim ve gelişme gösterebileceğini öne süren bu ideolojinin üretimi modernleşme kuramınca gerçekleştirilmiştir. Mevcut dünya düzeni, Amerikan tarzı bir evrenselcilik⁴ ideolojisinin ürünüdür. Amin'e göre Batıcılık, kapitalist dünyanın kültürü ve ideolojisinin yalnızca bir boyutunu oluşturan düpedüz bir költürçülüktür. Tatal'ın da katıldığı gibi, günümüzde Batı'nın öteki toplumlarla ilişkisinin niteliğini doğru kavrayabilmek, "Modernleşme Kuramı" nı anlamakla (Amin, 1993: 27; Tatal, 2005: 81) yani "modernleşme" adı altında onların diğer toplumları nasıl ötekileştirdiğini bilmekle

⁴ Evrenselcilik, hiçbir tikel költür ile bağdaştırılmaması gereken, somut tarihi bir toplumla özdeşleştirilmemesi gereken bir ilke olarak düşünölmelidir. Dolayısıyla evrensellik ilkesi somut bir proje olarak gerçekleştirilemez (Tatal, 2005:93). Bu durumda az gelişmişlere Batı'lı ölkelerin ve ABD'nin gelişim çizgisinin dayatılması, iddia edildiği gibi evrenselci bir ideoloji olamaz, tam tersi költürçüdür.

mümkün olabilir. Az gelişmiş ülkeleri dönüştürme projesinin yapıtaşları döşenirken, öncülleri olan Marks'ın 'Asya Tipi Üretim Tarzı'(ATÜT), Weber'in 'Rasyonel Toplum', Smith'in 'Uluslar arası İşbölümü', Ricardo'nun 'Karşılaştırmalı Üstünlükler' ve Rostow'un 'Aşamalı Modernleşme' kuramlarından, Batılı olmayan ülkelerin yeniden inşasını rasyonelleştirmede temel kuramsal dayanaklar olarak yararlanılmıştır (Ercan, 2001: 192-3, 210-20). İnşa edilmek istenen yeni düzeni meşrulaştırmak için bu kuramlar önemli veri ve dayanaklar sağlamıştır. Batı dışı ülkelerin farklılıklarının göz ardı edilmesi, yerel inisiyatiflere özerklik alanı bırakılmaması, yerel potansiyellerin devreden çıkarılması ve bu ülkelerin gelişmesi ve değişmesi için illa dışsal bir ivme gerektiğinin kafalara kazınması ve eşitsiz düzenin rasyonelleştirilmesinde bu kuramların önemli rol oynadığı görülmüştür.

2.1.4. Az Gelişmiş Ülkelerdeki Değişimin Projelendirilmesi: Gelişme Yazını

AGÜ'lerin kalkınma sorunlarına katkıda bulunulurken, bir yandan da bu ülkelerdeki aydın kesimin düşün dünyası kontrol altına alınarak, kurulmaya çalışılan düzenin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır (Altun, 2005:8). Bu nedenle, Avrupa'nın eleştirel sosyal bilimleri yerine, pratik reçeteler öneren Amerikan tarzı yeni bir sosyal bilimler anlayışı yerleştirilmek istenmiştir. II. Dünya savaşının hemen sonrasında gelişme konusunu tartışmaya başlayan sosyal bilimcilerin iki sorunu vardır (Smelser, 1992: 381; Altun, 2005: 8): Birincisi yıkılan Avrupa'nın yeniden yapılanması, ikincisi ise az gelişmiş bölgelerin dünya sistemine sorunsuz katılmalarının sağlanmasıdır. Batı dışı dünyanın toplumsal değişimine duyulan kuramsal ilginin giderek düşünsel bir projeye dönüşmesiyle gelişme yazını ortaya çıkmıştır.

Gelişme yazınının düşünce biçimi, Derrida'nın tanımlamasıyla sözmerkezcidir (logocentric). Yani her hangi bir durumu diğer duruma göre tanımlayan ikili karşıtlıklar üzerine inşa edilmiştir. Geç gelişen toplumlarda değişimi kavramaya çalışan gelişme yazını, bu ikili kavramlardan tanımlayıcı kavramları Batı'nın özelliklerine bahşederken, tanımlanan kavramları da tarihsel olarak geri olduğunu varsaydığı geleneksel toplumların özellikleri ile eşleştirmiştir. İleri-geri, akıl-akıldışı, nesnel-öznel, modern-ilkel gibi bu ikili kavramlardan birincileri olumlanan kavramlar olarak hep Batı'ya ait olana gönderme yapacak şekilde kullanılırken, bu ikiliklerin karşısına yerleştirilen, birincisine olan ilişkisine göre türetilen ve olumsuz göndermeleri olan ikinciler (geri, irrasyonel, tarihi

olmayan gibi) geleneksel toplumları tanımlamada kullanılmıştır. Bu ikili kavramların, sadece bir kavramsal karşıtlık olarak düşünülmemeyeceği, olumlu olanın olumsuz üzerinde, ileri olanın geri üzerinde, rasyonel olanın irrasyonel üzerinde hiyerarşik bir üstünlüğü, bir belirleyiciliği olduğu ifade edilmektedir (Ercan, 2001:206-7; Yıldırım, 2002:167).

Altun'a göre (2005) bu anlamda kullanılan kavramsal yapıların, referans aldıkları ontolojik temelleri ve güç ilişkilerini yansıtmaları göz önüne alındığında, gelişme yazını daha en baştan ideolojiktir. Düşünmenin ikili yapısı, bilgilenme ve gelişmenin hiyerarşik biçimini yaratmıştır. Sonuçta gelişme yazını, güç merkezinin görüş açısından üretilmiştir. Kapitalizmin gelişme yolu kuramlaştırılarak/ideolojileştirilerek, öteki toplumlar bu yörüngeye tabi kılınmıştır (Amin, 1993; Ercan, 2001a:207-8; Hardt ve Negri, 2001:295-6; Altun, 2005). Yani geleneksel toplumlara reçete sunan bilim, Batı'nın bakış açısından ve kendi gereklerine göre bu reçeteyi düzenlemiştir. Öteki toplumlara önerilen reçetelerin kurgulanma biçiminin, günümüzde hala aynı mantığa sahip olduğu ifade edilmektedir. Bir dizi değer yüklü tanımlamalar sürerken, değişen sadece kavramlardır. Örneğin, 'modernleşme' kavramının 'küreselleşme' kavramı ile yer değiştirmesi gibi. Farklı isimler altında (yeni dünya düzeni, postmodernizm, bilgi çağı vb.) ve farklı bir paradigma gibi kendisini sunan küreselleşme yaklaşımına da, esasında modernleşme okulu ile aynı paradigmayı benimseyen görüşlerin egemen olduğu bilinmektedir (Altun, 2000; Altun, 2005). Weber bu düşünme biçimini yöntemsel bir çerçeveye oturtup sistemleştirerek, bu yaklaşımın yaygınlaşmasını ve kalıcılığını sağlamakla (Kongar, 1979; Ercan, 2001a:207-9), belki de bilmeden az gelişmiş ülkelere en büyük kötülüğü yapmıştır. Gelişme yazını ile Batı'lı olmayan ülkelerin sorunları ve çözüm önerileri Batı'lı sosyal bilimciler tarafından saptanıp tektipleştirilip etiketlenirken bu ülkelerdeki gelişme ve değişimin kontrol altına alınması da modernleşme kuramıyla başarılmak istenmiştir. Böylece bu ülkelerin kendi sorunlarını dile getirme imkanı ellerinden alınırken, etiketleme işlemiyle ardından eylem alanları da kendilerine kapatılmıştır. Modernleşme kuramının, Batı'nın kontrol aracı ve ideolojisi olarak AGÜ'lere işletmecilik eğitimi ile, yönetim yazını ile ve kendi entelektüelleri eliyle sokulduğu ifade edilmektedir (Kazgan, 1995:23-4).

2.1.5. Batılı Olmayan Toplumların Gelişim ve Değişimlerinin Kontrol Altına Alınması: Modernleşme Kuramı

Batı dışında kalan toplumların değişim süreçlerini açıklamak amacıyla geliştirilen Modernleşme Kuramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sosyal bilim çevrelerinde ortaya çıkan, Batı'nın model alınması suretiyle tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan bir toplumsal değişme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, Batı'nın toplumsal-siyasal örgütlenme tarzını, tüm dünyanın kaçınılmaz olarak erişeceği ideal toplum mertebesine çıkartmıştır. ABD'ni modernliğin temsilcisi olarak sunan modernleşme kuramı, diğer ülkelerin modernleşmesinin ancak ABD'nin öngördüğü dünya düzeni içerisinde ve güzergaha aşına Batı'nın önderliğinde ve yörüngesinde mümkün olabileceğini savunmuştur. Batılı olanın üstünlüğüne yapılan açık vurgu ve evrensel olanın Batı ile özdeşleştirilmesi, Batı dışında kalanların geri oldukları varsayımı temelinde örgütlenen dünya siyasetine hizmet etmiştir. Modernleşme kuramı, Batılı olmayan toplumların kültür ve geleneklerini, onların gelişme sürecine engel olduğu gerekçesiyle yok etmek istemiştir (Köker, 1993:14; Köker, 1992:152-3; Kongar,1979:247; Altun, 2005:13; Amin, 1993:27).

Modernleşme kuramı, dünya toplumlarını Weberci anlamda modern toplumlar ve geleneksel toplumlar olarak sınıflamış ve bu iki toplum tipine uygun düşen modeller ve bu modelleri niteleyen özellikler saptamıştır (Altun, 2005: 153-5; Köker, 1992: 151-3). Yazarların aktardığına göre, Modern toplum, kentleşmenin, endüstrileşmenin, medyatik iletişimin, yüksek okuma yazma oranının, seküler bir sistemin, demokratik ideallerin, evrensel insani değerlerin görünür olduğu toplumun adı olarak anılırken, Geleneksel toplum ise Modern toplumdaki hareketle bütün bu özelliklerden yoksun olan toplumu niteleyen kavram olarak tanımlanmıştır. Modernleşme kuramı, modernleşme süreçlerinin önünün açılması için geleneksel toplumlardaki geleneksel-kültürel unsurların tasfiye edilmesi gerektiğini savunmuştur. Modernleşme kuramına göre, Batı dışı toplumların modernleşme amacına ulaşabilmeleri, sistemli bir biçimde içsel tasfiye ve dışsal müdahale süreçlerinin işletilmesine bağlıdır. Modernliğin önünü tıkayan geleneksel unsurlar (bu ülkelerin kültürleri), toplumsal alandan ve tarihsel hafızadan kazınmalıdır. Batılı olmayan toplumlar, eğer modernleşmek istiyorlarsa, bu bağlamda dışsal müdahale mekanizmaları oluşturulmalı ve uluslararası bir temelde örgütlenen bu mekanizmalar (IMF, DB vb. kurumlar), ABD'nin tasarladığı dünya düzeni içerisinde öteki toplumlara yardımcı

olmalıdır.

Söz konusu siyasal düzenlemelerin yanında, Batı dışı toplumlarda, yerli modernleştirici seçkinlerin yetiştirilmesine ve toplumda etkinlik kurmalarına imkan tanınmalıdır. Modernleşme kuramcılarının andığı bu seçkinler; ilgili ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri seçkinleridir. Bu seçkinler Batılı uzmanlarca yetiştirilmeli, Batılı değerleri özümsemiş toplumsal aktörler olarak öne çıkan bu seçkinlere, modernleşme süreçlerinin yönlendirilmesi anlamında geniş bir manevra alanı açılmalıdır. Bu çerçevede modernleşme kuramıyla, gelişmekte olan ülkelerde, aydınlar ve ordu gibi çeşitli toplumsal önderlerin, değişimci ve yenilikçi aktörlerin, tarihin önünü açma misyonunu ne derece yerine getirebilecekleri, toplumlararası kurumların müdahale alanlarının nasıl sağlıklı bir biçimde inşa edilebileceği gibi konular etrafında teorik bir çatı oluşturulmaya çalışılmıştır (Eisenstadt, 1992: 414-6; Altun, 2005: 155). Bu bağlamda, Köker'in ifadesiyle (1992: 151-3) geçiş evresindeki toplumlarda ortaya çıkan ilerici askeri diktatörlükler veya tek parti rejimleri bu ülkeleri modernleşinceye kadar demokrasiden vazgeçmek durumuyla karşı karşıya bırakmıştır. Altun'a göre (2005: 155) Modernliğin tarihsel temelleri oturtulmaya çalışılırken, bunun yanında Batılı olmayan dünyanın tarihi de yeniden kurgulanmıştır.

2.1.6. Hegemonik Bir Proje ve İdeoloji Olarak Modernleşme

Modernleşme kuramı, içinden çıktığı toplumsal gerçekliği, bu toplumsal-siyasal pratik içinde varolan hegemonya biçimini ve hegemonyanın tepesinde yer alanların konumlarını haklılaştırma (Köker, 1992:152) ve öteki dünya toplumlarının gerçekliği olarak meşrulaştırma çabasıdır. Siyasi çevrelerin bu uğurda akıttığı paraya (Mayor, 1997:154) ve iktidarın yoğun müdahalelerine bakılarak, Modernleşme kuramının, siyasal bir projenin ideolojisi olarak oluşturulduğu ifade edilmektedir (Altun, 2005:30,156-7; Güler, 2005a:33-4).

Sosyal bilimlerin bu süreçte, ulusal ve uluslararası sorunların aşılmasında görevler üstlenen, iyi finanse edilmiş bilgi üretim mekanizmalarına dönüştüğü belirtilmektedir. Bu dönemde, CIA ve FBI gibi istihbarat kurumları, akademik bilgi üretimini fiilen yönlendirmek üzere işe koşulurken bir takım vakıflar da bu yöndeki çalışmaları genel hükümet politikaları doğrultusunda finanse etmişlerdir. Truman doktrini çerçevesinde Marshall yardımları, diğer ülkelere ideoloji ihraç etmenin bir yolu olarak kullanılırken bir yandan da bu doğrultuda yetişmiş uzmanlar, yardımlarla fonlanan ülke kurumlarını

ideolojik doğrultuda eğiterek işe koşmuşlardır. Bu vakıflardan en bilinenleri olan Ford Vakfı, Rockefeller Vakfı ve Carnegie Vakfı, sağladıkları destekler aracılığıyla, akademisyenleri, araştırma merkezlerini ve danışmanlık hizmeti veren kuruluşları, Amerikan çıkarları uyarınca hassas konulara ilgi göstermeleri konusunda yönlendirmişlerdir (Altun, 2005:30-1). Yönlendiremedikleri noktada Adorno'da (Hardt, 1999:32) ve Mills'de (Parenti, 1996:181) olduğu gibi fonlamalarını kesmişlerdir.

Modernleşme kuramı, bu yönüyle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren tırmanışa geçen küreselleşmeci kuramların hazırlayıcısı niteliğindedir. Modernleşme kuramında, modernleşme kavramı neye karşılık geliyorsa, küreselleşmeci kuramlarda da küreselleşme kavramının aynı şeye karşılık geldiği ifade edilmektedir (Erbaş, 1999; Altun, 2005:157; Giddens, 2000). Modernleşme kuramı, bilgi üretiminin iktidarın hizmetine nasıl koşulacağını göstermesi ve uzunca bir dönem Merkez'in projelerinin yayılmasına ve meşrulaştırılmasına hizmet etmesi anlamında tahakküm altına alıcı projelerin başarısına bir örnek olarak gösterilmektedir. II. Dünya savaşı sonrası Amerika'nın dünya ülkeleri üzerinde askeri ve ekonomik kontrol sağlamak üzere kurmuş olduğu uluslararası sosyal ve siyasal yapıları pekiştirmek ve meşruiyetlerini sağlamada önemli bir işlev üstlendiği kabul edilmektedir (Altun, 2005:157).

2.1.7. Batı Dışı Topluların Kurumsal İnşası

Bu dönemde, az gelişmiş ülkelerin gelişim ve değişim süreçlerine, Merkez ülkelerin ve onların kontrolündeki uluslar arası kurumların sık sık müdahale etmesine tanık olmaktadır. Modernleşme kuramının inşasıyla bu müdahalelerin gerekli meşru bilimsel altyapısı, uluslar arası kurumların inşasıyla da zorlayıcı aygıtları oluşturulmuş durumdadır. Parenti (1996: 46-7) müdahalelerin görünür bahaneleri olarak, insani nedenlerin vitrine çıkarılarak meşrulaştırılmaya çalışıldığını, müdahalelerin esas nedeninin ise, ilgili ülkelerin ulusal çıkarlarıyla herhangi bir ilgisi olmadığını belirtmektedir. Az gelişmiş ülkelerin gelişim sürecine müdahalelerin esas nedeninin, gelişmiş kapitalist ülkelerin bir pazar olarak gördükleri bu ülkelerin, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda herhangi bir ulusal düzenleme yapmasına izin vermeyerek sınırlarını sermaye hareketlerine sürekli açık tutmak olduğu ifade edilmektedir.

İşte burada bir sorun vardır. Bu ülkelerin az gelişmiş ve Batı bürokrasisinden farklı kurallara göre işleyen devlet yapıları, sermaye ihracı önünde büyük bir engel oluşturmaktadır (Güler, 2005a: 39). Güler'e göre bu engeli aşmak için devletlerin Batı tipi rasyonel bürokrasilere kavuşturulması gerekmektedir, fakat klasik dönemin açık askeri işgal yönteminin artık uygulanabilir olmaktan çıkmış olması, bu ülkelere müdahale için yeni kanal arayışlarını gündeme getirmiştir. Bu ülkelerde bir kanal olabilecek güçte özel sektör ya yoktur ya da çok güçsüzdür, geriye kalan tek seçenek bu ülke devletleriyle ilişki kurulmasıdır. Devletler bir şekilde buna ikna edilmelidir. İkna metodu olarak, bu ülkelere dış yardımları sokmanın bir kanalını bulmak gerekmektedir. Bulunan formül, bu ülkelerin kalkınması için gerekli çağdaş bir idarenin kurulabilmesi amacıyla, idari reform yardımı gereğinin kendilerine kabul ettirilmesidir. Bu bağlamda bir çok ülkede, Truman Doktrini ve Marshall Yardım Planı'nın devreye sokulduğu görülmektedir (Altan, 1986: 87-8; Altun, 2005: 30-1). Borçlandırma stratejisinin tutmadığı ülkelerde ise, siyasi, askeri ve ticari müdahalelerin eksik olmadığı ifade edilmektedir (Parenti, 1996: 47).

Ülkelere kabul ettirilen modernleşme projesi, yardım programlarının bir alt başlığı biçiminde düzenlenerek çeşitli uluslar arası kuruluşlar eliyle uygulamaya sokulmuştur. Bu rasyonelleştirmenin ardından, ABD'li ya da ABD'nin yönlendirdiği uluslararası uzmanlar bu ülkelere yapılarını incelemek ve inşalarını biçimlendirmek üzere gönderilmiştir. Çeşitli vakıflar eliyle yönlendirilen bu sürecin yönetimini, Birleşmiş Milletler, DB ve IMF'in yanı sıra tek tek gelişmiş kapitalist ülkeler "yardım ve kalkınma programı" adlı kamu yönetimi modernizasyonu için yardım girişimleriyle desteklemişlerdir. Bu ülkelere yardım, çeşitli araçlar ile gerçekleştirilmiştir: Elkitapları ve ders kitapları hazırlanarak yaygın şekilde dağıtılmış, çeşitli burslarla gençlerin yurtdışında eğitilmeleri sağlanmış, üniversitelerinde "Amme İdaresi Kürsüleri" kurulmuştur. 1950-55 yılları arasında dünyanın belirli bölgesel merkezlerinde birbirinin aynısı tüzüklere ve yapılara sahip bir çok "Amme İdaresi Enstitüleri" kurulduğuna tanık olunmuştur. Bu dönemde, Üçüncü Dünya Ülkelerine önerilen kamu reformu, sermaye ihracının sürdürülebilmesi ve olası risklerden korunması amacına yönelik olmuştur. Bu durum, 1980 yılında yapısal uyarılama politikalarıyla yinelenen, gelişmiş kapitalist ülkelerin, az gelişmiş ülkelerin idarelerini dönüştürmekle/modernleştirmekle yakın ilgisinin, o ülkenin menfaatleriyle herhangi bir ilgisi olmadığını göstermektedir (Güler, 2005a: 35-6).

2.1.8. 1945 Sonrası Kurulan Dünya Sisteminde Devletin Rolü

Bu dönemde uygulanmakta olan, içe dönük ulusal kalkınma stratejisinin bir gereği olarak, devletin işlevlerinde genişleme ve çeşitlenme, buna bağlı olarak konumunda güçlenmeye tanık olmaktayız. Uygulanan Keynesyen modelin en belirgin özelliği, devletin ekonomik ve sosyal yaşamın düzenleyicisi rolünü üstlenmesidir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre, devletin rolü ve ekonomi politikaları farklılıklar göstermiştir. Savaşın galibi ülkelerde devlet, ekonomi politikalarıyla yeniden imar, inşa ve yeni pazarların yaratılmasını düzenlerken, az gelişmiş ülkelerde ise, kapitalist sistemle bütünleşmeyi hedefleyen düzenlemeleri üstlenmiştir (Temiz, 2004: 69; Jessop, 2000). Bu bağlamda devletin, ekonomide özel sektör için gerekli altyapının hazır edilmesi, bazı karsız alanlarda doğrudan üretim yapılması, sermaye birikiminin ve gelir dağılımının düzenlenmesi ve sosyal güvenlik harcamalarının idaresi gibi bir çok işlev üstlendiği görülmüştür (Müftüoğlu, 2003:18; Temiz, 2004: 69).

Bu dönem devletin kamu harcamalarında ve kamu mülkiyetinde önemli düzeyde artışla sonuçlanmıştır. İç talebe ve tüketime dönük kalkınma stratejisinin bir gereği olarak ücretlerin sadece maliyet unsuru değil, bir talep unsuru olarak görülmesi, iç talebi arttırıcı bölüşüm politikaları izlenmesine ve refah artışına neden olmuştur (Jessop, 2000; Hirst, Thompson, 1995: 422-3; Temiz, 2004:70-1,77; Müftüoğlu, 2003:18). Bunun sonucu olarak, bu dönem emeğin örgütlülüğünün de güçlendiği, ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklere de önem verildiği bir dönem olmuştur. Yaşanan hızlı ekonomik büyüme sosyal devletin maddi gücünü attırmıştır. Yine bu süreç içinde piyasa ekonomisinin kurumsallaşırken, çeşitli kaygılarla devletin müdahale ve denetim alanına girdiği ifade edilmektedir. Devletin bu dönemde piyasaya müdahalesinin, ekonomide etkinliğin sağlanması hedefine yönelik olduğu belirtilmektedir.

2.1.9. Türkiye’de Kamu Sisteminin Yeni Dünya Sistemine Uyarlanması

Bu dönem, Merkez ülkelerin ve uluslararası mali merkezlerin, Türkiye’nin bürokrasisine ve devlet yönetim zihniyetine müdahalesinin ardında yatan nedenin, hem ülkenin doğal kaynaklarından yararlanabilmek, hem de buralarda yatırım yapabilmek için gerekli altyapının devlet eliyle oluşturulmasını sağlamak ve bu yatırımların sürekliliğini koruyacak modern bürokratik aygıtı oluşturmak olduğu ifade edilmektedir (Güler, 2005a:80). Türkiye’de 1945 sonrası idari reform dönemi, yabancı heyet ya da

uzmanlarca hazırlanan raporlarla⁵ başlatılmıştır. Güler, Neumark dışında bu raporları hazırlayanların tümünün, uluslararası mali merkezler tarafından görevlendirilmiş heyet ya da uzmanlar olduğunu belirtmektedir (Kepenek ve Yentürk, 1995:84; Güler, 2005a:67).

Dünya Bankasından durum analizi yapmak üzere çağrılan uzman heyetin raporları doğrultusunda, Truman doktrininin bir parçası olarak, ülkedeki yönetim anlayışını değiştirme çabasıyla yükseköğretimde birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Barker Raporu diye anılan bu heyetin inceleme raporları doğrultusunda, 1951 yılında Ankara'da dünyadaki benzerleri ile aynı ad ve yapılanma tarzında Türkiye Ortadoğu Amme Sevk ve İdaresi (TODAİE), İstanbul'da ise İşletme İktisadı Enstitüsü kurulmuştur. TODAİE'ni BM, İstanbul İşletme İktisadı Enstitüsünü ise Ford Foundation finanse etmiştir. Bu program çerçevesinde, üniversite yönetici ve öğretimcileri belirli sürelerle personel yönetimi konusunda eğitmek üzere ABD'ne götürülmüştür. Bu eğitim amaçlı heyet götürmeler, yıllarca devam etmiş ve ABD'de eğitilen akademisyenler kanalıyla Türkiye'ye yeni bir endüstriyel ilişkiler anlayışı sokulmuştur. Bu yeni söylem, makro bir problem olan işçi-işveren sorunlarına mikro planda çözümler öneren İnsan İlişkileri Okulu'nun söylemidir ve tepkiyle karşılanmıştır (Üsdiken ve Wasti, 2002; Üsdiken, 2003).

Daha sonra Marshall Planı çerçevesinde, Türk sendikacılığına ABD'nin uluslararası çıkarlarına ters düşmeyecek biçimde yön verebilmek amacıyla Türk-İş ile ilgilenilmiştir (Işıklı, 1990: 309-327). Türk-İş'in anti-komünist ve milliyetçi temelde örgütlenmesinde, ABD Büyükelçiliği ve İşçi Sendikaları Federasyonunun önemli rol üstlendiği belirtilmektedir. ABD düzenli parasal yardımların yanı sıra, 1960'lı yıllar boyunca pek çok ABD'li sendika temsilcisini örgütlenme çalışmalarını yönlendirmek üzere Türkiye'ye gönderirken, Türk sendika temsilcilerini de düzenli aralıklarla ABD'de eğitime almıştır (Akkaya, 2002:164-5). Bu yardımların beraberinde, Türk sendikacılığına Avrupa sendikacılığından farklı bir doktrin, belli bir dünya görüşü ve sendikal eylem biçimi getirilmiştir. 1967'den itibaren 'inceleme gezileri' adı altında düzenli aralıklarla ABD'ne götürülen sendika liderlerine, işçi eğitimi adı altında

⁵ 1949 yılında "Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Hakkında Rapor" adlı Neumark Raporu ile başlatılan sürecin, aynı yıl Türkiye'nin mali politikasını ve idari mekanizmasını inceleyen Dünya Bankası heyetinin hazırladığı Barker Raporu, 1950 yılında mali yönetim yapısını inceleyen Martin-Cush Raporu, 1952 yılında Leimgruber raporu, 1953 yılında Maurice Chailloux-Dantel Raporu ile ilerletildiği belirtilmektedir (Güler, 2005a:67).

ABD'nin dünya çapında uyguladığı politikalarla uyuşan bir program izletildiği, bazı Türk-İş'li liderler tarafından da doğrulanmıştır. Türk-İş'in birinci kongresinden itibaren ABD etkisine girmesiyle birlikte Çalışma Bakanlığı aracılığıyla sendikalara yapılan yardımdan diğer sendikalar mahrum bırakıldığı, sadece Türk-İş'in yararlandırıldığı görülmüştür (Akkaya, 1986: 255-6; Işıklı, 1990:309-327).

Uyarlama politikalarının bir başka boyutu ise, Thornburg raporu ile Türkiye'ye sanayileşme amacından vazgeçmesi telkin edilirken, mevcut sanayilerinin de tasfiyesinin talep edilmesidir (Değer, 1993: 358-69; Kazgan, 2005a:99; Kepenek ve Yentürk, 1995:175-6,183). Rapora göre, Türkiye demiryollarından vazgeçip karayollarına, sanayiden vazgeçip tarıma dönmelidir. ABD'nin yardım yapıp yapmama kararı almak için Türkiye'ye yolladığı, Max Thornburg'un görüşlerinin çoğunun, dönemin hakim sınıfları tarafından düzenlenen 1948 İktisat Kongresinde aynen dile getirildiği görülmüştür. Benzer görüşlerin, 1950'de DB'nin hazırladığı Barker raporunda yinlendiği belirtilmektedir (Kazgan, 2005a:98-9). Bu dönemde, İngiltere, Hollanda, Brezilya gibi ülkelerde reform çalışmalarında görevlendirilmek üzere, ABD'deki Hoover Komisyonlarına benzer komisyonların kurulduğuna tanık olunmuştur. Bu komisyonlarla yürütülen dış yardım ve yabancı yatırım politikalarının esas amacı, bu ülkelerde özel sermaye ihracı için gerekli altyapıyı oluşturmak ve yatırım yapan yabancı şirketlere gerekli bilgi ve finansman kaynaklarını sağlamaktır. Bu politikalarla korunan şirketlerin, 1970'li yıllar geldiğinde uluslararası tekellere dönüştüğü ve bu süreçte koruyuculuklarını üstlenmiş olan devleti tehdit eden ve yeni bir dünya sistemi talep eden güçler haline geldiği belirtilmektedir (Güler, 2005a: 84).

Çokuluslu şirketler az gelişmiş ülkelerde çıkarlarına ters düşen hükümetleri devirmeye girişebildikleri gibi, kendi hükümetlerinin dış ekonomik ve siyasi politikasını da yönlendirme gücüne erişmiş oldukları ITT örneğinde somutlanmıştır (Sampson, 1974). Uluslararası şirketlerin herhangi bir devletin sınırlarını aşan büyüklüklere ulaşmaları, himayesinde büyüdükleri devlet ile ilişkilerinin köklü bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Ülkemizde 'ulusal kalkınma' ve 'modernleşme' söylemleri eşliğinde ulusal bir programmış gibi yürütülen bu reform çalışmalarının ve otuz yıldan fazla süren bu dönemin sonucu olarak, Türkiye'nin ve diğer bir çok dış yardım alıcısı ülkelerin daha derin bir bağımlılık sergiledikleri görülmüştür. Modernleşme adıyla pazarlanan kalkınma programlarının iflas ettiği, iflastan geriye

kalan tek mirasın, 1980 sonrası yapılanmada kendisi de sorunsallaştırılacak olan modern devlet aygıtı olduğu ifade edilmektedir (Güler, 2005a: 41, 48, 53).

2.2. 1980 Sonrası Dünya Sisteminin Yapılaşması

2.2.1. Mevcut Kurumlaşmanın Bozulması

1960'lı yılların sonuna gelindiğinde, kalkınma ve modernleşme söylemlerinin vaatleri ile gerçekleşenler arasında uyumsuzluk ortaya çıkmıştır (Smelser, 1992: 393). Dış yardım alıcısı ülkeler arasında, modernleşme yaklaşımını haklı gösterecek örnek yoktur. Modernleştirilen ve kalkınmasına yardım edilen ülkelerin, yoksulluk, işsizlik, açlık ve doğa tahribatıyla baş başa bırakıldığı görülmüştür. Siyasal iktidarla ilişkileri açığa çıkan modernleşme kuramının meşruiyetini tartışan, mevcut kurumlaşmayı ve kuramsal temellerini sorgulayan yeni kuramlar ve az gelişmiş ülkelerin kendi kaderlerini tayin etme talepleriyle yarattıkları fiili bir durum ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler içinde başlatılan 'bağlantısızlar hareketi'nin yüzü aşan ülkeyi kapsayacak derecede büyümesi (Türkiye de bu hareketin içindedir), hareketin gelişmiş ülkeler tarafından ciddiye alınmasını sağlamıştır. Bağlantısızlar hareketinin, petrol fiyatlarındaki artışla birlikte bir siyasal güç gösterisine dönüşmesi, Merkez tarafından kendisine başkaldırı olarak algılanmıştır. Bu ülkelerde belli bir sanayi ve pazar altyapısı oluşsun diye, Merkez'in izin ve destek verdiği ithal-ikameci model, varılan noktada ayak bağı haline gelmiştir. Bu ülkelerin uyguladığı korumacılık tedbirleri, artık bütün dünya pazarına yayılma ihtiyacında olan çok uluslu şirketlerin eylem alanını daraltmaya başlamıştır (Kazgan, 1995:37-8).

Bütün bunlar Merkez'in Güney üzerinde egemenliğini yeniden kurabilmek için fırsat kollamasına neden olmuştur. Aranan fırsat, petrol kriziyle sarsılan bir dizi Güney ülkeleri ve Türkiye'nin, Merkez tarafından uluslararası bankalardan denetimsiz borçlanmaya teşvik edilmesiyle ele geçirilmiştir (Kazgan, 1995:48, 53; Toussaint, 2002:250-1). Toussaint, bu süreçte, Çevre ülkelerinin ekonomilerinin dağılmasında ve bağımlılıklarını arttıran borç batağına sürüklenmelerinde, IMF ve DB'nin sistematik politikalarıyla rol oynadıklarını ve Çevre ülkelerdeki egemen sınıfların da bu sürece ortak edildiğini ifade etmektedir. Bu ülkelerin yoğun bir şekilde borçlandırılmasının ardından, Amerika'nın para politikasında ani bir dönüş yaparak faiz oranlarını arttırmasıyla bu ülkeler (Türkiye dahil) borçlarını ödeyemez duruma düşürülmüştür (Başkaya, 2005a:153). Bunun üzerine, ağır borçlu

AGÜ'in dünya finans sisteminin yaşayabilirliğini tehdit ettiği bahane edilerek denetime alınmaları gerektiği kararlaştırılmıştır. Bunu, Merkez'in borç yapısı ve koşullarını değiştiren bir dizi yeni yöntemi devreye sokması izlemiştir. Böylece Batılı ülkeler içine düşmüş oldukları krizi, AGÜ'ü devreye sokarak aşmaya çalışmışlardır (Kazgan, 1995).

Krizler, belli bir döneme özgü ekonomik örgütlenme modelinin tıkanığının ya da uluslararası işbölümünün sınırlarına ulaştığının göstergesi olarak kabul edilirler (Gülalp, 1987). Bir bunalımla kendini gösteren bu durum, bir yandan ülke içindeki mevcut kurumsal yapı çerçevesinde sermaye birikiminin sürdürülmesinin, diğer yandan da uluslararasıdaki geçerli işbölümü çerçevesinde söz konusu ülke ile dünya sistemi arasındaki ilişkiler ağının tehdit altında olduğunun göstergesidir. Kriz, üretim sisteminin sosyal yapıları ile bu yapıların gelişmesi ve yeniden üretilmesini destekleyen ekonomik örgütlenme biçimleri arasındaki ilişkinin bozulması anlamına gelmektedir.

Gülalp'e göre (1993:40) ekonomik faaliyetlerin farklı bir şekilde yeniden örgütlenmesi, aynı toplumsal koşullar altında gerçekleşmemektedir. Üretimin örgütlenmesi değişirken, toplumsal ilişkiler, yapılar ve kurumlar da yeniden biçimlenmektedir. Arın'ın (1985:104-5) belirttiği gibi, bu hiçbir zaman kendi kendine işleyen otomatik bir süreç değildir. Bu dönüşüm, önceki kurumsal yapıların dağıtılmasını öngörür ve Whitley'e göre, kaynaklar üzerinde kontrol, yetki ve meşruiyet kurmak isteyen belirli tip çıkar grubu formasyonu ve çatışmalarıyla yakından bağlantılıdır. Aslında çıkar grupları arasında, ulusal kurumsal arenada cereyan eden bu rekabet, ulusal düzeyden uluslar arası düzeye çıkarsa, o zaman ekonomik faaliyetlerin de uluslar arası düzeyde farklı bir şekilde örgütlenmesi beklenir. Bu durum, yerleşik ulusal yapının güçlü karşı koymasına ve kaçınılmaz olarak güç mücadelelerine sahne olması nedeniyle politik uzantıları da olan bir süreçtir (Whitley, 2000: 19-22). Yeniden yapılanma, hem yerel ekonominin çeşitli kesimleri arasında yeni bir ilişkiler ağının hem de dünya işbölümü ile yeni bir bütünleşme biçiminin kurulmasıyla sonuçlanır (Gülalp, 1993: 40).

Krize giren dünya ekonomik sisteminin ve eski düzen belirleyiciliğinde şekillenen toplumsal formasyonlarının yeniden yapılandırılmasına duyulan gereksinim, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, ekonomi çevrelerinde iyice tartışılmaya başlanmıştır. Yeni öngörülen düzen, eski Keynesyen örgütlenmenin kurumlarını, aşılması gereken bir engel olarak görmüştür. Siyasal bir desteğe ihtiyaç duyan yeniden yapılanma, 1980'li yılların

başında ABD’de Reagan’ın iktidara gelmesiyle uygulanma fırsatını ele geçirmiştir (Doğan, 2002:20; Kazgan, 1995:50; Başkaya, 1997:120-1).

2.2.2. 1980 Sonrası Uluslararası İşbölümü

1980’den itibaren kriz, yerini uluslararası yeni bir ekonomik örgütlenme ve ona uygun uluslararası hukuki ve siyasi düzenlemelere bırakmıştır (Gülalp, 1987). Geline aşamada, gelişmiş ülkelerle diğer ülkeler arasındaki birbirini tamamlayıcı bağın artık bir önemi kalmamıştır. Ne kaynaklar ne de tarım ürünleri olarak geri bıraktırılmış ülkeler artık Merkez’e bir avantaj sunmaktadır. Sosyalist bloğun çökmesiyle birlikte, siyasi güç dengesi olarak da AGÜ’in varlıklarına ihtiyaç kalmamıştır. Bu ülkeler, gelişmiş ülkeler açısından artık sadece bir pazar olarak ve ucuz işgücü sunmaları anlamında bir değer taşımaktadır. İşte yeni uluslararası iş bölümünde, dünya ekonomisi düzeyinde sermaye birikimi yasaları ele alınırken bu koşullar belirleyici olmuştur (Kazgan, 1995:36-7).

Her bir ülke, yeni uluslararası işbölümüne eklenme biçimine göre ülkedeki başat üretim tarzını dönüştürmüş, toplumun diğer kurumları da başat üretim sistemine uygun olarak dönüştürülmüştür. Bugün AGÜ’in pek çoğunda yapısal uyum programı (YUP) ile (Öniş, 1991) kabul ettirilen dünya pazarına yönelik sanayileşme Fröbel vd. göre, öyle bir takım hükümetlerin ya da firmaların verdikleri kararların sonucu olmamıştır. Dünya sisteminin yeniden örgütlendiği her dönemde, uygulanan politikalar kapitalizmin gereksinmelerine göre şekillenmiş ve uygulanmıştır. Kimi zaman birikimin devamlılığı ulusal çapta yeniden üretilir gibi görünüyorsa da, bu aslında ulusal hükümetlerin aldıkları bir kararlar olmayıp, sermayenin değerlendirme ve birikimini o an için orada (ulusal düzeyde) en kârlı bulduğu için öyle olmaktadır (Fröbel, Heinrichs ve Kreye, 1982:22, 45). Azgelişmiş ülkelerin, gelişmiş kapitalist ülkelerle ilişkilerinde aldıkları konumun özü değişmezken, konumuna göre biçimde değişiklikler olabilmektedir. Kapitalist sistem içinde yerini alan ülkelerden biri olan Türkiye’de de farklı bir süreç izlenmemiştir. Hatta Türkiye bir çok politikanın ilk uygulama alanlarından biri olmuştur (Öniş, 1991; AYTEKİN, 2001:5).

1976 yılında Herald Tribune’de çıkan “OECD önümüzdeki kapitalist yolun sertleşmesini öngörüyor” isimli makalede kapitalist toplumları sürekli büyümenin rayına yeniden oturtabilmek için önümüzdeki beş yıl içinde gerekli olabilecek köklü değişiklikler

öngörülerek 1980 yılından itibaren uygulamaya sokulan değişimin ipuçları verilmiştir. Makalenin “1980’e doğru büyümenin senaryosu” adını taşıyan özel ek’inde, yeni bir ekonomik model önerilmektedir. Yani, 1980 sonrası üretimin küresel çapta yeniden örgütlenmesi konusunda yeni model önerisi, en büyük 24 sanayi ülkesinin ekonomik gözlem merkezi olan OECD’den gelmiştir (Fröbel, Heinrichs ve Kreye, 1982: 11,22-4, 45). Yeni modelde, sadece hizmet sektörü gibi emek-yoğun üretimin değil, hammadde, enerji ve çevre-kirliliği açısından sermaye-yoğun üretimlerin de, daha ucuz-işgücüyle çalışan çevre ülkelere kaydırılması önerilmektedir. Bu transferin nedeni, üretimin, işgücünün çok daha ucuz ve disiplinli, üretim örgütlenmesinin zayıf ve hukuk sisteminin gevşek olduğu çevre ülkelere kaydırılarak kârın azamileştirilmesidir.

Güler’e göre (2005a:91) yeni dönemin özelliği, yerli ortaklıklarla bir yandan riskleri ve maliyeti yerli devlete yüklemenin, bir yandan da ‘yabancı sermaye’ olmanın kısıtlarını ve çeşitli ulusal engelleri aşmanın bir yolunun bulunmuş olmasıdır. Geriye tek bir engel kalmıştır. Bu engel, az gelişmiş ülkelerin kâr oranı yüksek sektörlerinde varolan yaygın devlet tekeli ve sermayenin başıboş dolaşmasını sınırlayan ulusal kurum ve kuralların varlığıdır

Türkiye'nin de bu dönemde dünya sistemine eklenmesi, içe dönük sermaye birikim sürecinden vazgeçerek, yerli tarımsal girdilere dayalı ihracata dönük sanayileşme sürecine geçmesi biçiminde olmuştur (Gülalp, 1987; Sönmez, 2002:105-6). İthalat bağımlı sektörler yerine, gıda, tekstil gibi sektörler ve turizme ağırlık verilmesi ve sabit kurdan vazgeçilmesi kararlaştırılmıştır. Ekonomi politikasının temelini, büyük sanayinin teşviki ve tekelleşmenin desteklenmesi oluşturmuştur. Büyük sanayiye kaynak aktarmanın iki temel mekanizması olarak tarımdaki taban fiyatlarının ve sanayide işçi ücretlerinin düşürülmesi ve sabit tutulması kabul edilmiştir. Ekonomi politikasında köklü değişiklikler yapma gereği, toplumsal yapının da tümüyle değiştirilmesini ve devletin de baştan aşağı yeniden örgütlenmesini beraberinde getirmiştir.

2.2.3. Uluslararası Kurumsal Yapılaşmanın Derinleştirilmesi ve Genişletilmesi

Üretim teknolojisinde ve sermayenin yapısındaki değişme, uluslar arası kurumların rol ve konumlarını da etkilemiştir. 1980’li yıllarda yeni birikim modeline uygun sosyal ve siyasal yapıların oluşturulması çok zor olmamıştır. Uluslar arası kurumsal örgütlenme,

II.Dünya Savaşı sonrası neredeyse tamamlanmış olduğu için, bu kez mevcut kurumların ortak tavır alacak biçimde örgütlendiğine ve başlangıçtaki misyonlarının değiştirildiğine tanık olunmuştur. Mevcut kurumlara, yaptırım gücü olan daha çok siyasi nitelikte yeni kurumların eklenmesi 1990'lı yıllar boyunca da sürdürülmüştür. 1970'li yılların son çeyreğine kadar, IMF, DB, uluslararası bankalar gibi başlıca uluslararası finans kurumlarının birbirlerinden bağımsız karar aldıkları, ayrıca aralarında belirgin bir işbölümü olduğu, uluslararası bankaların da bağımsız hareket ettikleri ve verdikleri kredilerde ülke ve firma riskini kendilerinin belirlediği görülmektedir (Toussaint, 2002; Doğan, 2002:20; Kazgan, 1995:32-3, 70, 75).

1970'lerin son çeyreğinden itibaren IMF, Dünya Bankası ve uluslararası ticari bankalar, finans piyasasında sıkı işbirliğine girmişlerdir. Böylece, rekabet ortadan kaldırılarak ortak finansman söz konusu olmuştur. Bunu IMF ve Dünya Bankasının misyon ve görev genişlemesi ve politika değişikliği izlemiştir. Bir süre sonra bu örgütlenme zincirine uluslararası ticari bankalar da katılarak borç vermeyi IMF'nin yeşil ışığına bağladıklarını bildirmişler ve aralarında örgütlenerek borçlu ülkelerin karşısında bir alacaklı cephesi oluşturmuşlardır. Böylece, resmi finansman kurumlarıyla ticari finansman kurumlarının güttükleri politikalar birbirlerinden bağımsız olmaktan çıkarılmıştır. Daha sonra bu kervana, Uluslararası Ödemeler Bankası çerçevesinde kurulan denetleme mekanizmasının, Dünya Ticaret Örgütü'nün ve 1990'lı yıllarda BM'in de katılmasıyla birlikte, Çevre ülkelerinin seslerini duyurabilecekleri hiçbir kurum kalmamıştır (Kazgan, 2005a:146-7).

Bu yapılanmaların yanı sıra, eski sistemin zorunlu bir sonucu olan dışa bağımlı yapının biriktirdiği borçların ödetilmesi için, ülkelerin ve onların şirketlerinin risklerinin ciddi biçimde izlenmesi ve bir derecelendirilmeye bağlanması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla bir dizi Derecelendirme Kuruluşu türemiştir. 1970'lerdeki borç krizlerinin ardından, uluslararası para sisteminde bir uyarı sistemi geliştirilmesi fikri, bu derecelendirme kuruluşlarının Çevre ülkelerinin gözünde meşrulaştırılmasına hizmet etmiştir. Bu kurumlar, verdikleri notlarla, riskli ülkelere yatırım yapmak veya kredi vermek isteyen kuruluşlara yön göstermeye başlamışlar, kredi veren kuruluşlar da bu derecelendirmeye bakarak böylece yeni ve daha ağır yaptırımlar öne sürebilmişlerdir (Kazgan, 2005a:226). Böylece, uluslararası yapılaşma yeterince derinleştirilmiş, genişletilmiş ve örgütlü hale getirilmiştir.

Sıra, Çevre ülkelerinin kurumlarına çeki düzen vermeye gelmiştir. Güler'e (2005a: 93, 142, 145) göre gerek 1945'den itibaren kurulan kurumların, gerekse 1980 sonrası bu yapılaşmanın derinleştirilmesinin mimarı olan Merkez ülkeler artık geri çekilebilirdi. Bu yapılaşmayı sağlayacak örgütler ne de olsa II. Dünya Savaşı sonrası yapılanmada yeterli deneyim kazanmıştı. Nitekim bu kez dünya ülkelerinin örgütlenmesinde yürütme masası görevini DB üstlenmiş ve diğer kurumların görev dağılımını kredi metinleriyle düzenlemiştir. Bu dönemde DB, az gelişmiş ülkelerin borç geri ödemelerinin güvencesini sağlamak amacıyla, dünya çapında 'yapısal uyarılama' operasyonlarının mimarlığını üstlenmiştir. Çevre ülkelerin ekonomik, siyasal ve sosyal yapılarının serbestleştirilmesi, bu ülkelere DB tarafından borç koşulu olarak dayatılmıştır. Borç isteyen ülkeler, serbestliği artırıcı yönde ekonomi politikaları 'tavsiye' eden IMF ve DB'nın ikisini birlikte eşgüdüm halinde karşısında bulmuştur.

2.2.4. Yeni-Liberal Düzenin Kavramsal İnşası

2.2.4.1. Keynesyen Modelin Devlet Anlayışının Sorunsallaştırılması

Örgütlenen yeni ekonomik sistem, paralar, mallar ve hizmetler ve mali piyasaların serbestliğine dayanmaktaydı (Başkaya, 2005a:42, 108; Doğan, 2002:14, 16). Bu durumda, ulusal birikime ve korunmuş iç piyasalara dayanan eski sistem, artık geçerliliğini kaybetmiştir. Önceki dönemin başarılı olan kurumsal yapıları, yeni liberal politikaları desteklemediği için başarısızlıkla suçlanmıştır. Yeni düzende ayak bağı olacağı düşünülen ulusal yasalar ve düzenlemelerden kurtulmak istenilmektedir (Temiz, 2004:74). Yeni durum, emek-sermaye ilişkilerini yeniden düzenlemeyi, yeni bir devlet anlayışını ve yeni ideolojik meşrulaştırma araçlarını zorunlu kılmaktadır (Başkaya, 2005a:166). 1980'lerde kurumsal ekonomi politikasına dönüştürülen yeni düzen, 1990'lı yıllarda küreselleşme söylemiyle tüm dünyaya yayılarak, yapılacak olan yapısal uyarlamalar için gerekli zihinsel hazırlık sağlanmıştır (Başkaya, 2005a: 42, 108; Doğan, 2002:14,16).

Yeni durumun meşrulaştırılabilmesi için 1945'den beri geçerli olan içe dönük sanayileşme modeli gözden düşürülmüştür. Bu nedenle, 1970'lerin sonundan başlayarak uluslararası sermayenin küresel çıkarlarına uygun teorik modeller ve ideolojik meşrulaştırma araçlarını oluşturmak üzere iktisatçılar işe koşularak 'parasalcılık/monetarizm', 'arz-yönlü iktisat', 'anayasal iktisat' ve 'kamu tercihi' gibi teorik yaklaşımlar, yeni dönemin ekonomik tercihlerini meşrulaştırmada kuramsal araç olarak kullanılmıştır. 19.

yüzyıl liberalizminin görüşlerinin yeniden baş tacı edilmeleri, Başkaya'ya göre yeni hakikatler keşfetmelerinden kaynaklanmıyordu. İleri sürülen görüşler, mevcut konjonktürde çokuluslu şirketlerin çıkarlarına uygun düştüğü için önemli hale gelmişti. Yeni liberalizm, anti-devletçilik üzerine inşa edilmiştir. Bu teze göre yirminci yüzyılda devlet aşırı büyümüş, bireysel ve toplumsal özgürlüklerin kısıtlayıcısı haline gelmiştir (Başkaya, 2005a:166-9). İşte bu nedenle ulusal Keynesçiliğin düzenleyici kurallarının ardındaki kabuller, normlar ve uzlaşmalar tartışma konusu yapılmış ve Keynesyen politikaları hayata geçiren refah devleti krize neden gösterilerek hedef tahtası haline getirilmiştir (Ercan,1996). Savaş sonrası dönemden bu yana uygulanan Keynesyen modelin en belirgin özelliği olan, devletin ekonomik ve sosyal yaşamda üstlendiği düzenleyici rol ve ekonomik düzenlemelerde işgal ettiği alan, yeni liberal politikalar önünde en önemli engeli teşkil etmiştir.

Esasında krizin, gösterilmek istendiği gibi devletle ilgisi yoktur, kapitalist ekonomik yapının özü ile ilgilidir. Krizin aşılması, sermayenin özgürleşmesiyle, bir başka ifade ile en çabuk ve en kolay kazanacağı her alana rahatça girip çıkabilme olanaklarının yaratılmasıyla mümkün olabilecektir. Bu anlamda sorunun çözümü, sermayenin girdiği ülkede hiçbir sınırlama ve denetimle karşılaşmamasına bağlıdır. Bu serbestinin gerçekleşmesi de, ülke ekonomisinden siyasal yapıya kadar her alanda yeni kurallar ve kurumsal düzenlemeleri gerektirmiştir. Yeni birikim rejimine göre, sermayenin tüm dünyayı kendisi için piyasa olarak görmesi, Keynesyen ekonomik politikalarla uyuşmamaktadır. Sosyal devlet, küresel ölçekte sermaye birikimi önünde, en büyük engel olarak görülmüştür. Ulusötesi işletmeler ve mali kuruluşlar, tüm dünyada yerel ekonomilere nüfuz etmek ve kendi hareketlerine karşı getirilen her türlü kısıtlamayı kaldırmak, böylece üretim faktörlerini devlet müdahalesi olmadan en avantajlı şekilde kullanmak istemişlerdir. Bu nedenle küresel ekonomi, siyasetin kısıtlamalarından kurtarılarak, devletin bu faaliyetleri korumak dışında hiçbir görevinin olmadığı bir ortam oluşturulmak istenmiştir (Hirst ve Thompson, 2003: 210; Temiz, 2004: 72-3, 77). Böylece sermayenin dünya piyasasında karını maksimum seviyelere çıkarmasını sağlayacak bir yapı gerçekleştirilecektir (Kazgan, 2005: 33). Bütün bunların sonucu olarak, ortalığı kaynak yutan devlet tezleri ve bürokratik yolsuzlukların öne çıkarıldığı yoğun bir ideolojik kampanya kaplamıştır (Başkaya, 2005a: 101, 168). Bu tezler küreselleşme söylemi ile, hükümetler, çok uluslular, sivil toplum kuruluşları, think-tank'lar arasında devr-i daim ettirilip dururken, üretimin orijinal koşulları gözlerden uzaklaştırılmış, uluslararası

ekonomik güç ilişkileri doğal gerekliliklermiş gibi gösterilmiştir (Erdoğan ve Alemdar, 2002: 512; Fairclough ve Thomas, 2004: 384).

Gerçekte öyküde yeni bir şey olmadığı ifade edilmektedir. Anlayış, modernleşme yaklaşımının aynısıdır. Kavramlar, kalkınma kuramlarının ideolojik içerikleri boşaltılarak nötrleştirilmiş kavramlardır. Modernleşme dönemi ‘ulusal kalkınma’ kavramı ile meşrulaştırılırken, küreselleşme dönemi ‘demokratikleştirme’ kavramı ile yerel aydınları kendine çekmiştir. Modernleşme döneminde olduğu gibi, yine yerel seçkinlerle ittifak edilerek içselleştirme gerçekleştirilmiştir. Ekonomik tercihler, siyasal sonuçları örtbas edilerek teknik gerekliliklermiş gibi sunulmuştur (Güler, 2005a: 100, 106).

2.2.4.2. Yeni-Liberal Söylemin Kuramsal Temelleri

Devletin küçültülmesi düşüncesinin zihinsel temelleri yeni-liberal iktisat okullarının öğretileriyle atılmıştır. Liberal düşüncenin yeniden yükselmesinde rol oynayan Chicago, Avusturya, Virginia ve Freiburg iktisat okullarınca geliştirilen öğretilerde devletin küçültülmesi düşüncesi savunulmaktadır (Aktan, 1994: 23). 18. yüzyılda burjuvazinin dünya görüşü olarak ortaya çıktığı iddia edilen liberalizm; kişiyi biricik varlık, özgürlüğü nihai amaç ve serbest piyasayı ekonomik örgütlenme metodu olarak kabul etmektedir. Liberalizm, bireysel özgürlük, bireysel haklar, adalet, özel mülkiyete bağlılık, serbest piyasalar, sınırlı devlet, anayasacılık ve hukuk devleti gibi ilke ve kurumlardan oluşmaktadır (Erdoğan, 1997: 61).

2.2.4.2.1. Parasalcı Görüş

Başkaya'nın ifadesiyle kökleri çok eskilere dayanan parasalcılık (monetarizm) tektip bir teorik düşünce değildir. Değişik biçimleri içinde 1980 sonrası yeniden popüler olanı, Milton Friedman ve Frederick August Hayek'in monetarizmidir. Parasalcı iktisatçılar, Adam Smith'in serbestçe işleyen piyasada, bireyin kendi çıkarını sağlamaya çalışırken dolayısıyla toplumun çıkarlarını en iyi şekilde gerçekleştireceği iddiasına dayanan savunularını iki yüz yıl sonra yepyeni bir çözüm getiriyormuş gibi yeniden gündeme getirmişlerdir. Monetarist iktisatçılar 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren kendini hissettiren kriz durumunu, Keynesçi politikaların ve uygulamaların sonucu olarak görmektedirler. Bu görüşte, pazarın en iyi düzenleyici olduğu, piyasanın normal işleyişine

terk edilirse, ekonomik dalgalanmaların ortadan kalkacağı ve ekonominin sağlıklı işleyişine yeniden kavuşacağı iddia edilmektedir (2005c: 206, 209).

Liberalere göre işsizlik, emek piyasasındaki uyum noksanlığından ve emek piyasasının sağlıklı işleyişini engelleyen sendikaların faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Uzun dönemde enflasyonla işsizlik arasında herhangi bir ilişki yoktur. Keynesçi devlet ve onun tam istihdam üzerinde odaklaşan politikaları sonucunda, parasal kökenli bir enflasyon ortaya çıkmaktadır. Enflasyon ancak kısıtlı para politikalarıyla çözülebilir (Andersen, 1971; Başkaya, 2005c: 206). Konjonktürden bağımsız basit bir para politikasının uygulanması ve para otoritesinin (Merkez Bankası) siyasal iktidardan bağımsız olması sonucunda, parasal kökenli enflasyonun önleneyeceği, beklenti ve kararların gerçek beklenti ve kararlara dönüşeceği, üretimin artacağı, istihdam seviyesinin yükseleceği ve fiyat istikrarının sağlanacağı ileri sürülmektedir (Başkaya, 2005c: 208; Güler, 2003d: 105).

Liberal düşünürler, sosyal adalet kavramına, eşitlikçi politika ve uygulamalara da karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre devletin sosyal adaleti sağlama gibi bir işlevi üstlenmesi doğru değildir (Al, 2002:108; Peterson, 1999). Eşitlikçi politikalar, örneğin gelir dağılımı dengesizliğini sınırlamaya yönelik bölüşümcü politikalar, piyasanın sağlıklı işleyişini bozmakta, gelir dağılımındaki değişiklik yüzünden piyasa ekonomisindeki sinyal cihazı çalışmamaktadır. Friedman ve Hayek'in ortak görüşü, devletin ekonomiden, politikanın da toplumdan uzaklaştırılmasıdır (Başkaya, 2005c: 208). Ekonomik güç ve siyasal güç ayrı ellerde tutulmalıdır. Kapitalizmin zayıf bir devlete ihtiyaç duyduğu anlamındaki yaygın kanının tam tersine, liberallerin küçük ama güçlü devlet taraftarı olduğu ifade edilmektedir (Al, 2002:108; Başkaya, 2005c:208).

2.2.4.2.2. Arz-Yönlü Ekonomi

Arz-yönlü iktisat kuramcıları, parasalcılar ve yeni klasik iktisatçıların savunularının ortak paydası, Keynesçi devlete ve onun ekonomik politika önerilerine karşı olmalarıdır. Arzçı iktisatçılar, Keynesçi talep artırıcı politikaların neden olduğu krize talebi artırarak değil, arzı artırarak bir çözüm bulunabileceğini ileri sürmektedirler. Arz-yönlü kuramcılara göre, pazar kendi haline bırakılırsa, üretim, ücret, kâr ve rant biçiminde gelirlerin doğmasına neden olur. Bu gelirler harcandığında da pazarda arz-talep eşitliği sağlanır.

Arz-Yönlü Ekonomi kuramcılarının yaklaşımında asıl önemli olan girişimcilerin üzerindeki vergilerin azaltılmasıdır. Girişimcilerin ödedikleri vergilerin azaltılmasının, daha fazla yatırılabilir fon yaratacağı için ekonomik faaliyet hacmini genişleteceği ve dolayısıyla vergi matrahını büyüteceği ileri sürülmektedir. Yüksek vergilerin, yatırım ve üretimleri düşüreceği, bunun sonucunda vergi gelirlerini azaltacağı iddia edilmektedir. Arz-yönlü iktisatçılara göre, yoksul ve orta sınıflara yardım etmenin yolu, zenginlerin ödedikleri vergilerin azaltılmasıdır. Kısaca, dar gelirli toplum kesimleri aleyhine gerçekleşen yeniden bölüşümün, yani sosyal amaçlı devlet harcamalarının, eğitim, sağlık, işsizlik ve aile yardımı vb. yardım ve sübvansiyonlardan vazgeçilmesinin son tahlilde dar gelirli olanların lehine olduğu iddia edilmektedir. Zengin kesimlerden daha az vergi alınmasının, daha çok tasarruf, daha çok yatırım, daha çok istihdam, daha yüksek ücret anlamına geleceği savunulmaktadır (Başkaya, 2005c: 212-3; Güler, 2003d: 108-9).

Tedavüldeki para hacminin kısıtlanıp, vergilerin düşürülmesiyle hem enflasyonun aşağı çekileceğini hem de üretim artışının gerçekleşeceğini ileri sürmektedirler. Diğer kesimler açısından bakıldığında, ağır vergilerin, vergilenen malların tüketimini düşürdüğü, vergi kaçakçılığını teşvik ettiği ve istihdam edilme isteğini azalttığı ileri sürülmektedir. Vergi oranlarının düşürülmesinin, yeraltı ekonomisine akan kaynakları da azaltacağı öngörülmektedir. Görüldüğü gibi arz-yönlü iktisat kuramcıları, üretim artışı üzerinde durmakta ve bölüşüm sorununun ise kendiliğinden çözümleneceğini savunmaktadırlar. Söz konusu kuramcılara göre, gelirin yeniden bölüşümü ekonomi üzerinde olumsuz etki yaratmakta, zenginliğin her yeniden dağılımı onun yeniden yaratılmasını engellemektedir (Başkaya, 2005c: 213, 215).

2.2.4.2.3. Kamu Tercih Kuramı

Özellikle Virginia politik iktisat okulunun geliştirdiği Kamu Tercih ve Anayasal İktisat yaklaşımı, kamu kesiminin büyümesinin nedenlerini, sonuçlarını ve kamu kesiminin nasıl küçültülebileceğini incelemektedir. Kamu tercihi, yeni kamu yönetimi yaklaşımını etkileyen en önemli kuramlardan biridir (Erdoğan, 1997: 61). Kamu tercihi kuramı, kamu sektöründe karar alma mekanizmasının, karar alma sürecinde rol oynayan bürokrat, seçmen, çıkar grupları ve politikacılar gibi gruplar arasında bir politik mübadeleden başka bir şey olmadığını ileri sürmektedir. Anayasal iktisat ise devletin gücü ve yetkilerinin nasıl sınırlandırılabilirliği konularını incelemektedir (Güler, 2003d: 25).

Kamu tercihi kuramına göre, Refah Devleti anlayışının kamuya yüklediği görev ve işlevlerin artması, kamunun müdahale alanını genişletmiş, bütçenin açık vermesine, kamu borçlarının artmasına ve hükümetin para basma aracını sık sık kullanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, ekonominin politize olmasına ve ekonomik istikrarın siyasi iktidar tarafından bozulmasına neden olmuştur. Yeni Sağ, kamu faaliyet alanının küçültülmesini ve küçültülen kamu faaliyet alanının da özel kesim yönetim anlayışı doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını savunmaktadır (Al, 2002:119). Devletin aşırı sorumluluk aldığı, dolayısıyla bunları etkili ve verimli bir şekilde yürütmeye gücü yetmediği belirtilmekte, seçkin ve ayrıcalıklı grupların devletin sunduğu fırsatları istismar ettiği dile getirilmektedir .

Kamu tercihi kuramcılarına göre, kamu kuruluşları sanıldığı gibi toplumun iyiliğini azamileştirmeye çalışan birimler değildir, kendi çıkarlarını ön planda tutarlar. Kısa vadede sonuç alacak ve ortalama seçmeni tatmin edecek politikaları uygularlar. Seçmenler ise kamu tercihi yaparken genellikle bilgisizdir. Bu yüzden, bu hizmetleri kullananların çıkarlarının gözetileceği mekanizmaların güçlendirilmesi gerekir. Piyasa sisteminin yokluğunun, kamu kesiminde etkinsizliğe ve verimsizliğe yol açtığı ileri sürülmektedir. Pazar mekanizmasının sadece ekonomide değil, yönetim sisteminde de üretkenliği ve verimi artıracak savunulmaktadır. Devletin etkin kaynak dağılımını gerçekleştirmede başarısız kaldığı iddia edilmektedir. Siyasal iktidarların, toplumun refah seviyesini korumaya devam ederken, bunu vergileri ve harcamaları düşük tutarak başarmak zorunda olduğu ileri sürülmektedir (Al, 2002:111-3; Güler, 2003d: 29, 32-3, 40).

Ekonomik sürecin başlıca istikrarsızlıkları ve belirsizliklerinin, hükümetlerin tutumundan kaynaklanmakta olduğu ileri sürülerek, çözüm olarak serbest piyasa ekonomisi (hür teşebbüs) önerilmektedir. Enflasyon, işsizlik, kaynakların israf edilmesi ve bir çok durumda özgürlüklerin ortadan kaldırılmasının temelinde, devlet uygulamalarının olduğu ileri sürülmektedir (Savaş, 1986:215; Başkaya, 2005c:206). Liberal düşüncede, sınırlandırılmamış ve kurallara bağlanmamış bir devletin insanın haklarına ve özgürlüğüne yönelik en büyük tehdit olduğu savunulmaktadır (Güler, 2003d: 9-10). Liberallere göre piyasa, özgürlükler için olmazsa olmaz koşuldur. Piyasa ekonomisi ortadan kaldırıldığında, bütün özgürlükler ve haklar ortadan kalkacağı, özgürlüğü yaratanın, kanunlar ve anayasalar değil piyasa ekonomisi olduğu ileri sürülmektedir (Al, 2002: 104; Güler, 2003d: 9-10).

Friedman'a göre, devletin başlıca işlevi; vatandaşların özgürlüğünü hem dış düşmanlara hem de diğer yurttaşlara karşı korumak, adalet ve düzenin sürekliliğini sağlamak, mülkiyet hakkı ve sözleşme hakkını korumak ve rekabetçi piyasaları güçlendirmek, kimi zaman tek tek bireylerce yapıldığında daha pahalı olabilecek işleri gerçekleştirmektir. Liberalizmde devlet, düzgün oyun alanını sağlayan ve oyunun kurallarını belirleyen ve kararlaştırılan kuralların uygulanmasını sağlayan bir hakem olarak düşünülmektedir. Kamunun günümüzde üstlendiği birçok işlevi terk etmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Örneğin tarım için taban destek fiyatları programı, ithal tarifeleri ve ihracat kısıtlamaları, kira kontrolü, faiz oranlarının yasal tabanı veya en çok faiz oranı, yasal asgari ücret düzeyleri ya da yasal azami fiyatlar, yaşlılık ve emeklilik programları, kamu toplu konut yapımı ve yardım programı, zorunlu askerlik hizmetleri, ulusal parklar, posta hizmetleri, paralı yolların kamu mülkiyetinde olması ve işletilmesi gibi hizmetleri devletin özel sektöre bırakması gerektiği iddia edilmektedir (Al, 2002: 107).

2.2.5. 1980 Sonrası Dünya Sisteminde Devletin Yeri ve Rolü

Bu dönemde bir çok faaliyetin ulus-devlet mekanları dışında cereyan etmesi, küresel düzeyde örgütlenmiş kuruluşları ve ekonominin küresel düzeyde yeniden örgütlenmesini zorunlu hale getirmiştir (Giddens, 2000:93). Önceki dönemin Keynesyen devlet örgütlenmesinin yeni ekonomik örgütlemeyi desteklememesi, yeni ekonomik yapıyla devlet yapısı arasında bir gerilime neden olmuştur. Bu durum, devletin işlevlerinin de yeniden tanımlanmasını gündeme getirmiştir (Güler, 2005a:27-9). Devletin işlevlerinde ikinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan genişlemenin daraltılması ve kapitalist devletin topyekûn biçim değiştirmesini hedefleyen politikalar ortaya atılmıştır.

Bu dönemde Batılı kapitalist devletlerden başlayarak tüm dünya devletlerine dayatılan reformlar, sadece devletin küçültülmesini değil, işletme tipi bir devlet aygıtı yaratılmasını amaçlamıştır (Güler, 2005a:130). Bu anlamda, devletin bir yandan doğrudan üretimden çekilirken bir yandan da sosyal devlet gereği sağladığı hizmetleri özel sektöre bırakması, önerilmiştir. Devletin, zaten önemli bir kısmını uluslarüstü kurumlara devrettiği ekonomiyi yönlendirme ve düzenleme yetkilerinin, geri kalanını da üst kurullar olarak adlandırılan yerel birimlere devrederek geleneksel rolü olan savunma ve güvenlik dışında işlevinin kalmaması istenmektedir (Drucker, 1994: 21-2).

Uluslarüstü aktörler ve küreselleşen piyasa ekonomisinin, devletlerin özerkliğini, ekonomik ve siyasal etkinliğini hem içte hem dışta sınırlamasına rağmen, bazı yazarlar devletlerin içte ve dışta önemli oyuncu olmayı sürdürdüklerini ifade etmektedir (Hirst ve Thompson, 2003: 215; Koray, 2001). Koray özellikle gelişmekte olan ülkelerde ulusal devletlerin, ulus ötesi kurumların veya küresel şirketlerin isteklerine uygun çalışmasını, sermayenin artan talepleriyle ilişkilendirmektedir. Bazı küreselleşmecilerin devletin egemenliğinin önemli ölçüde aşıldığını iddia etmelerine karşın, Wallerstein (2003: 86-7, 78) sermayenin her zaman güçlü devletten yana olduğunu, çünkü güçlü bir devletin sunabileceği imkanları, başka türlü elde etmenin çok maliyetli olduğunu ifade etmektedir. Devletlerin egemenliği, kapitalist dünya ekonomisinin temel direklerinden biridir. Ona göre liberal devlet, sadece güç kullanma miktarının azaldığı, buna karşılık aldatma ve ödünlerin arttığı devlettir. Çevre ülke devletlerinin ise, ödün olarak dağıtabileceği artı değer sınırlı olduğu için, bu ülkelerin ekonomileri liberalleştikçe siyasetlerinin totaliterleştiğini ifade etmektedir.

Poulantzas (akt. Yılmaz, 2003:63, 75-6) ise sermaye ile devlet arasındaki ilişkiyi bir dışsallık ilişkisi olarak gören anlayışları eleştirmektedir. Poulantzas, uluslararası sermaye devleri karşısında, ulus devletlerin gücünü kaybedip kaybetmediği sorusunun kendisine karşı çıkmaktadır; ona göre kurumların kendilerinden menkul olarak sahip oldukları bir iktidarları yoktur, onlar sınıf iktidarını kristalleştirirler. Ona göre, ulus devletler hala uluslararasılaşma sürecinin düğüm noktalarıdır, kendi toplumsal oluşumlarında bizzat yeniden üretilmekte olan sermayenin uluslararasılaşmasını idare edebilmek için önemli ölçüde değişikliklerden geçmek zorunda kalsalar da, bu süreç onların sermaye birikimindeki belirleyici rolünü azaltmamakta aksine artırmaktadır.

2.3. Yapısal Uyarılama Süreci

2.3.1. Dünya Devletlerinin Yapısal Uyarılama Politikalarıyla Biçimlendirilmesi

Yeni liberal paradigmaya göre, küresel düzeyde yeniden örgütlenen ekonominin işlerlik kazanması için, dünyanın her yerinde ülkelerin kurumlarının liberal politikalara uygun olarak yeniden yapılanması gerekmektedir. Oysa hiçbir ülke halkının böyle bir talebi yoktur. Böyle bir talep küreselleşme ideolojisiyle yaratılırken gerekli yapısal dönüşümler ise uluslar arası kurumlar eliyle gerçekleştirilecektir (Aydoğanoglu, 2006; Kazgan, 1995: 79, 89; Temiz, 2004: 77; Boratav, 2003:11). Nitekim, başta OECD, IMF, DB, DTÖ, AB ve

BM gibi kurumlar, kapitalist sistemin yeniden yapılanmasına dünya çapında geçerlik kazandırmak amacıyla, yeni liberal politikaları Avrupa'dan başlayarak dünyanın bir çok yerinde uygulamaya koymuşlardır. Bu örgütler diğer ülkelerin yapılarını dönüştürmede, araç olarak çok taraflı anlaşmaları, ikili anlaşmaları, raporları, kredi notlarını, danışman görüşlerini, krediler eşliğinde yapısal uyum dayatmalarını, ilerleme raporlarını ve benzerlerini, sonuçta aynı amaca hizmet eden bir dizi bağlayıcı ve tek taraflı sonuç doğuran metinleri, kafa karışıklığına yol açacak şekilde bir arada kullanmışlardır (Güler, 2003b: 70-1; Güler, 2005b: 165-8).

Yapısal uyum politikaları olarak adlandırılan bu politikalar, 1970'lerden itibaren kapitalizmin içine girdiği bunalımdan kurtulması için, sermayenin dünya ölçeğinde yeniden yapılanma ihtiyacına tekil ülkelerin uydurulması amacını taşıyan politikalardır. Böylece, 1980'li yılların başından itibaren gelişmiş Batı toplumları ile Orta ve Latin Amerika ülkeleri, Uzakdoğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri, Ortadoğu ve bazı Kuzey Afrika ülkeleri ile Türkiye bu sürece dahil edilmiştir (Temiz, 2004: 76-7). 1970'li yıllarda çeşitli nedenlerle dünya ticaretindeki paylarının hızla daralması sonucu borçlarını ödeyemez hale gelen azgelişmiş ülkelerin, ithalata bağımlı ekonomik yapıları nedeniyle borçlanmaya devam etmelerini fırsat bilen mali merkezler, borçlanmanın yapısını değiştirmiş ve bu ülkelerin ekonomik krizden çıkabilmeleri için ihtiyacı olan kredileri vermeyi, uyarılma politikalarını kabul etmeleri şartına bağlamışlardır (Temiz, 2004: 77; Aytekin, 2001:36; Ercan, 1998:50; Güler, 2005a: 85, 86). Böylece ülkeler, kendi iç dinamikleri ve kaynakları ile kalkınma yerine, dünya pazarlarına dahil olarak kalkınma anlayışının hakim olduğu politikaları uygulamak zorunda bırakılmışlardır (Aytekin, 2001:5). Yapısal uyum politikalarının kuralsızlaştırma, esneklik ve özelleştirme uygulamalarıyla, uluslararası piyasaların gelişebilmesi için ulusal piyasalar feda edilmiştir (Temiz, 2004: 78-9).

Azgelişmiş ülkelerde piyasa ekonomisinin önündeki başlıca engel olarak görülen kamu ekonomisi ve korumacı duvarların koruyucusu devlet, yeni liberal ideolojinin hedef tahtası yapılmış, böylece azgelişmiş dünyada devletin yeniden yapılanması 1945'den sonra bir kez daha gündeme gelmiştir (Güler, 2005a: 84-5). Ancak bu kez istenen 1945'de önerilenin tam tersidir. Devlet aygıtını genişletmek, ona özel girişimi geliştirmede öncü misyonu yüklemek yerine, devlet aygıtını küçültmek, işlevlerinden çoğunu özel sektöre devrederek geri bir konuma yerleştirmek hedeflenmiştir. Güler'e göre, bu kez dayatılan yeniden yapılanma yönteminin bir öncekinden farkı, devletin düzenleyici asli unsurlarından birinin

doğrudan sermayenin kendisi olmasıdır.

2.3.2. Yapısal Uyarılama Sürecinin Niteliği

Bu politikaların dünyada nasıl hayata geçirildiği, Dünya Bankası adına gerçekleştirilmiş bir araştırmada şöyle ifade edilmektedir: “Karar verme yetkisi, rutin bürokratik süreçlerden, yasamadan, çıkar gruplarının baskılarından, yürütme organının baskılarından soyutlanmış birimlere devredilmiştir. Kimi ülkelerde eski politikalarla bütünleşmiş olan bürokrasiler bir çırpıda devre dışı bırakılmıştır.” (Haggard’dan akt. Güler, 2005a: 113). Araştırmadan tüm ülkelerde benzer süreçlerin izlendiği anlaşılmaktadır. Bakanlıkların politika oluşturma ve yönlendirme işlevleriyle uygulamacı işlevleri birbirinden ayrılmış, uygulamacı birimler bağımsızlaştırılarak ‘uygulamacı ajanslar’ olarak adlandırılan bu birimler vasıtasıyla uyarılama operasyonları yürütülmüştür. OECD’nin web üzerinde her ülke adına açılmış ‘puma’ adreslerinden uygulamaların bir örneği ve yapısal uyarılama politikalarının demokratik birimlerin nasıl bertaraf edilerek uygulandığı takip edilebilir. Güler, DB’nin 1993 tarihli bir raporuna atıfla, uyarılama operasyonlarının kriz koşullarında yapıldığının, normal demokratik süreçlerin işletilmesinin hedefe varmayı sekteye uğrattığı iddiasının altını çizmektedir. Nitekim bir çok ülkede uygulamanın, kriz koşullarında başlatıldığı ve olağanüstü yönetimlerle sürecin işletildiği görülmektedir (Güler, 2003b:71). Örneğin Avustralya’da reform hareketinin 1980’li yılların başında ülke ciddi bir ekonomik sıkıntının içine girdiği sırada uygulanmaya başlandığı, Portekiz’deki uygulamaların darbe koşullarında göreve getirilen Salazar’ın kontrolünde yapıldığı puma adresindeki ülke bilgilerinden anlaşılmaktadır. Türkiye’de de DB ile anlaşmaya varıldıktan bir süre sonra askeri darbe olması ve generallerin ilk demecinin uluslar arası mali çevrelere güvence vermesi, aynı sürecin Türkiye’de de aynen işletildiğini göstermektedir. Türkiye’nin de dahil olduğu diğer olağanüstü uygulama örnekleri için OECD web adresine⁶ tek tek ülke adları girilerek incelenebilir.

Küreselleşme olgusu, uluslar arası kurumlar tarafından her ne kadar çeşitli ülkelerde benzer politikalarla hayata geçirilse de, her ülke pratiğinde kendine özgü biçimlenmektedir. Aynı şekilde, küreselleşme ile ulusal ekonomiler arasındaki ilişki de, oldukça çok ve farklı teorik kaynaklardan beslenen açıklamalarla izah edilmeye

⁶ <http://www.oecd.org>

çalışılmaktadır. Ercan⁷ (2005:4-5) bu farklı yaklaşımları, günümüzde Samir Amin ve Antony Giddens gibi bilinen isimlerin başını çektiği ‘Üçüncü Dünyacı’ ve ‘Üçüncü Yolcu’lar olarak iki grupta özetlemektedir. Ulusalçı-Kalkınmacı ve Neo-Keynesyen yaklaşımların olduğu üçüncü dünyacı tezler, küreselleşmeyi dışarıdan içeriye olumsuz bir müdahale, yani ulus devlete ve ulusal ekonomiye tehdit olarak izah etmektedir. Bu müdahalenin kaynağında IMF, DB ve DTÖ gibi küresel güçler ve ABD ve AB’nin diğer ülkelere yönelik hiyerarşik-dışsal belirlemeleri olduğunu ifade etmektedirler. Merkez Solcular ya da Üçüncü Yolcular olarak adlandırdığımız ikinci gruptakilere göre ise küreselleşme olgusu bir gerçekliktir. Bu gerçekliğin hem olumlu yanları hem de yönetilmesi gereken olumsuz sonuçları olduğunu ileri sürmektedirler.

Ercan’a göre (2005:10-1), geç sanayileşen ülkelerin son yirmi-otuz yılda geçirdiği dönüşümden sonra, tek yönlü determinist dil açıklayıcılığını yitirmiştir. Bu ülkelerde sermaye birikiminin tarihsel gelişimiyle belirginleşen çoğul bir ilişki ağını hesaba katmak gerekmektedir. Küreselleşme olgusunun yeni olan özelliği, bu çoğul ilişkidir ve geç sanayileşen ülke sermayelerinin dünya ölçeğinde işleyen bu birikim mekanizmasına girme istek ve zorunluluğunu duymalarıdır. Küreselleşme orada, dışarıda bir yerde bir olgu değildir, dinamizmini dünya ölçeğinde üretme isteği duyan geç sanayileşen ülke sermayelerinden almaktadır. Ercan, eşitsizlikleri üretmeye devam eden kapitalist sistemin, yeni çoklu güç ilişkilerinin doğasını Sayer’e (2004:262 akt. Ercan, 2005:10) atıfla ‘çifte olumsuzluk’ kavramı ile açıklamaktadır. Bu kavrama göre, küresel güçler karşısında eşitsiz de olsa bir etkiye sahip olan geç sanayileşen ülkenin sermaye kesiminin, ilgili ülkelerin değişim ve dönüşümlerinde temel belirleyici olduğu söylenebilmektedir.

2.3.3. Yapısal Uyarılama Sürecinin Aktörleri ve Sürecinin İşleyişi

Yapısal uyarılama süreci, Chossudovsky’e göre (1999:60-64) ulus-devletleri hem içeriden hem dışarıdan baskı altına alarak yeniden biçimlendirme yoluyla işletilmektedir. Bu süreçte birinci aşama, ulus-devleti bir borç sarmalı içine sokmaktır. Borç sarmalı içine sokma sürecinin nasıl işletildiği ayrıntılarıyla Başkaya’nın (2003:19) kitabında anlatılmaktadır. Kredi koşulları nedeniyle, zaten ülkeler bir süre sonra kendiliğinden bu sarmalın içine girmektedirler. Bu süreç içinde, yeniden takvimlendirme, yeniden yapılandırma, borç değiştirme gibi işlemlere başvurulurken, ülkenin durumunun daha

⁷ Fuat Ercan’ın bu makalesi daha sonra C.Gürkan, Ö.Taştan ve O.Türel (Der.) “Küreselleşmeye Güneyden Tepkiler” adlı derleme kitapta 2006’da Dipnot Yayıncılık tarafından yayınlanmıştır.

kötüye gitmesinin hızlandırıldığı ifade edilmektedir. Zamanla borç ödemeleri akımının, yeni sermaye girişini aşmaya başlaması ülkenin artık borç veren ülkelere sermaye ihraç eder konuma girmesine neden olmaktadır. Chossudovsky (1999:59) bu durumu, yoksul ülkelere zengin ülkelere Marshall yardımı olarak nitelemektedir. Bu aşamada genel işleyiş, bir borç yönetimi düzeni IMF ve DB'nın devreye girerek, ülkenin eklenecek yeni koşulları kabul etmesi şartıyla, borç geri ödeme takviminin yeniden belirlenmesini kabul edebileceklerini bildirmeleridir. Yapısal uyum programı, IMF'nin yeşil ışık yakması için IMF reçetelerinin de benimsenmesini şart koşmaktadır. Ülke IMF'nin dayattığı politika önlemlerini kabul etmekten kaçınırsa, mali sıkıntılarının giderilmesi konusunda çok ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakılmaktadır. Örneğin borç geri ödeme takviminde bir değişiklik yapılmamakta, yeni kredi verilmemekte, kısa vadeli kredileri bloke edilmekte ve ülke yalnız bırakılarak, daha da zor koşullara terk edilmektedir.

Bütün bunlar, ulus devletinin her seferinde ekonomik alandaki yetkilerinin bir kısmını daha, uluslararası kurumlara devretmek zorunda kalması anlamına gelmektedir. Borç anlaşmalarının hiçbir zaman ülkelerin yatırım ya da kalkınma programları ile ilgili olmadığı, esas hedefin mevcut borçların geri ödenmesinin garanti altına alınması olduğu içeriden biri olarak Stiglitz'in kamuoyu önünde IMF ve DB'na yönelttiği ağır eleştirilerden sonra artık genel kabul gören bir gerçektir. Chossudovsky (1999:60-64) uyum kredilerinin, kaynakları ulusal ekonomiden uzaklaştırdığını, ülkeyi zengin ülkelere ithalat yapmaya yönlendirdiğini, sonuç olarak ödemeler bilançosu dengesizliğinin kronikleşmesine ve borç yükünün artmasına neden olduğunu belirtmektedir.

Yazar, 1980'li yıllarda verilen kredilerin tek hedefinin, borçlu ülkeye dayatılan yeni liberal politika değişikliklerinin kabul ettirilmesi olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu politika değişiklikleri, IMF ve DB tarafından sıkı bir şekilde gözetim altında tutulmakta ve sürekli değerlendirilmektedir. Anlaşma koşullarına uymadığı takdirde, ödemeler derhal durdurularak ilgili ülke uluslararası kredi kuruluşlarının kara listesine alınmaktadır. Bu iki örgüt (DB ve IMF) arasında, uygulanacak politikalarla ilgili olarak net bir iş bölümü vardır. IMF döviz kuru ve bütçe açığıyla ilgili müdahalelerde bulunurken Dünya Bankası reform sürecine müdahale etmektedir. Dünya Bankası, bunu borçlanan ülke düzeyindeki temsilciliği ve çok sayıdaki teknik kurulu aracılığıyla yapmakta; borçlu ülkede pek çok Bakanlıkta temsil edilmektedir. 1980'lerin sonlarından itibaren, 'Kamu Harcamalarının Gözden Geçirilmesi' başlığıyla, borçlu ülkelerdeki kamu işletmelerinin özelleştirilmesi,

kamu yatırımları ve kamu harcamalarını kendi denetimine almış bulunmaktadır.

Yapısal uyum iki ayrı aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, kısa dönemli makroekonomik istikrar önlemleri, örneğin devalüasyon, fiyatların serbest bırakılması ve bütçe disiplininin sağlanmasını gibi tedbirleri içermektedir (Aytekin, 2001:36; Chossudovsky 1999: 65). IMF bu süreci, tek tek ülkelerle anlaşma üzerinden yürüyen niyet mektupları ve stand-by anlaşmalarıyla yürütmektedir (Güler, 2003b:71; Aydoğanoğlu, 2006). İkinci aşama, çeşitli derecelerde uygulanan kuralsızlaştırma, özelleştirme, kamu bürokrasilerinin tasfiyesi gibi önlemlerle, ekonomik yapıların ve kurumların dönüştürülmesini içeren yapısal reform aşamasıdır (Aytekin, 2001:37; Chossudovsky 1999:53-64) Bu aşamayı Dünya Bankası ‘yapısal uyarılama kredisi’ adı verilen SAL sistemiyle yönetmektedir (Aydoğanoğlu, 2006; Öniş, 1998:151). OECD ülkeler hakkında hazırladığı ülke raporlarıyla ve danışman görüşleriyle sürece dahil olmaktadır. OECD, özellikle 1990’lı yıllardan itibaren ‘puma’ (public management) adını taşıyan birimi eliyle devlet örgütlenmesini yaratmayı bizzat üstlenmiş bulunmaktadır (Güler, 2003b:71). Dünya Ticaret Örgütü ise, dört çok taraflı anlaşmayla bu sürece doğrudan katılmaktadır (Aydoğanoğlu, 2006; Güler, 2003b:71): Bunlar, mal liberalizasyonunu sağlayan GATT, hizmet liberalizasyonunu sağlayan GATS, fikri-sınai mülkiyet haklarını gelişmiş ülkeler adına korumaya alan TRİPS, yabancı yatırımcıların haklarını koruyan TRIM anlaşmalarıdır.

Bu dört örgüt, ilgili ülkeyi farklı araçlarla kuşatarak birbirleriyle sıkı bir eşgüdüm içinde çalışmaktadır. Örneğin Dünya Bankası, kamu hizmetlerinin dünya ticaretine açılmasını sağlamayı hedefleyen GATS hükümlerinin gerçekleştirilmesini kredi vermek için şart koşarken, IMF ve Dünya Bankası tarafından belirlenen reform politikalarını yürütecek kamu bürokrasisinin inşasını ise OECD üstlenmektedir. OECD, ‘regülasyon reformu’ adı altında devlet örgütlenmesini piyasa temeline yerleştirmeye çaba gösterirken Birleşmiş Milletler ise çok taraflı anlaşmalar ya da ikili anlaşmalarla süreci meşrulaştırmayı üstlenmektedir. Avrupa Birliği, aday ülkeler açısından ‘Katılım Ortaklığı Belgesi’ ve İlerleme Raporları ile sürece katılmaktadır. ‘Müktesabata uyum’ kavramı aracılığıyla, ulusal yasa ve yürütme kararlarının tercüme usulüyle değiştirilmesini sağlayarak ulusal kamu iktidarını mevzuat üzerinden doğrudan kuşatmaktadır (Güler, 2003b: 71). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise AB ile aday devletlerin iş yasalarını esnekleştirme konusunda işbirliği yaparak Avrupa’da kamu hizmetlerinin tasfiyesi sürecini hızlandırıcı

bir rol ile sürece katılmaktadır (Aydoğanoglu, 2006). Azgelişmiş ülkeleri saran kamunun yeniden yapılandırılmasını doğrudan yönlendiren bu kurumsal kuşatmanın yürütme organlığı görevini ise Dünya Bankası üstlenmiş bulunmaktadır (Güler, 2003b: 71). Türkiye açısından, Avrupa Birliği'nin 2001 Katılım Ortaklığı Belgesi'ni kabul etmesiyle birlikte, uluslar arası aktörler kamu reformunu, bir konsorsiyum yönetimi olarak görmeye başlamış ve konsorsiyum liderliğini AB organlarına bırakmayı uygun görmüşlerdir (Güler, 2005a:13).

Görüldüğü gibi uluslar arası aktörler çeşitli ülkelerdeki devletin yeniden inşası sürecine kredi koşulları ile dahil olmaktadır. Uluslararası aktörlerin bir konsorsiyum gibi güçlerini birleştirerek çok sıkı bir işbirliği halinde, güç durumdaki ülkeleri çok sayıda anlaşma ile kuşattıkları, yarı yolda nasıl bir işe girdiğini anlayıp vazgeçmemesi için, ülkelerin durumunu kısa sürede daha da kötüleştirerek programın devamını sağladıkları görülmektedir. Yaşananlar Türkiye'de 27 yıllık bir süreç olduğu için orta yaştaki bir çok insan bu YUP işletme sürecini okuduğunda bir çok şey tanıdık gelecektir. Nitekim Ecevit hükümetine borç verilmeyip böyle bir tuzağın içine çekildiği, yerli yazında ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Örneğin Ahmad (1996) bu süreci en ayrıntılı anlatan siyaset bilimcilerden biridir. İnşa sürecinin uluslar arası aktörlerini ve stratejilerini de böylece tanıdıktan sonra TÜSİAD'ın kurumsal girişimciliğinde Türkiye'de devletin yeniden inşa sürecinde ne ölçüde iç ve dış kurumsal belirleyicilerin ve ne ölçüde büyük burjuvazinin iradesinin etkili olduğunu beşinci bölümde inceleyeceğiz.

III. BÖLÜM

YERLEŞİK EYLEYEN VE KURUMSAL GİRİŞİMCİLİK

Bu bölümde mevcut kurumsal yapı içinde hayli yerleşik konumdaki bir aktörün, içinde yerleşik olduğu kurumsal düzenlemeleri neden değiştirme girişiminde bulunduğu ve bunu nasıl başardığı ‘kurumsal girişimcilik’ kavramına başvurularak incelenmeye çalışılmıştır. Sırasıyla ‘yerleşik eyleyen’ paradoksunu aşmaya çalışan çeşitli kuramcıların açıklamaları, aktörün içinde yerleşik olduğu kurumsal düzenlemelerle uyumsuzluğa düştüğünde, bu kurumlarla arasına nasıl mesafe koyup stratejik davranabildiği, onları değiştirmek için kaynaklarını ve diğer aktörleri nasıl harekete geçirebildiği, değişim eyleyeni olarak sahneye çıkabilmesini olanaklı kılan çeşitli koşullar ve değişim sürecinin işleyişi ele alınacaktır.

3.1. Kurumsal Kuramda Yerleşik Eyleyen Paradoksu

Eğer kurumlar sıkı sıkıya sorgulanmaksızın kabul edilen kurallar, normlar ve rutinler tarafından belirleniyorsa ve bu kurumlar çok güçlüyse bireyler ve örgütler otomatik olarak onlara uyma eğilimindedirler, o zaman nasıl yeni kurumlar yaratılabilmekte ya da mevcut olanlar zamanla nasıl değişebilmektedir (DiMaggio ve Powell, 1991)? Yeni kurumsal kuramda bir çok kuramcı çeşitli yaklaşımlardan yararlanarak ‘yerleşik eyleyen’ olarak adlandırılan bu kuramsal ikilemi çözmeye çalışmışlardır.

Sosyal bilimlerde yapı-eyleyen tartışmaları, araştırmacının kendisini ait hissettiği felsefi gelenekle, insan doğası ve toplumun doğası hakkındaki kavramlaştırmalarıyla, dünyayı nasıl kavradığı ve bunu diğer insanlara nasıl iletmesiyle ilgili varsayımlarla yakından ilgilidir (Burrell ve Morgan, 1979; Astley ve Van de Ven, 1983). Bu tartışmalar, stratejik seçime karşılık çevresel belirleyicilik, istençliliğe karşılık belirlenimcilik, duruma karşı birey gibi değişik kavramlaştırmalarla sürmüştür (Battilana, 2006). Battilana’ya göre, sosyal bilimlerde, insan doğası hakkında varsayımlar, merkezi önemdedir, çünkü insan hayatı araştırmanın hem öznesini hem de nesnesini oluşturmaktadır.

Yeni Kurumsal kuramcılar, kurumları insan eylemliliği üzerinde dışsal kısıtlar olarak görmüş, örgütlerin yapı ve eylemlerini kurumsal mekanizmaların nasıl kısıtladığı üzerinde durmuştur. Bu çalışmalar, örgüt yapı ve faaliyetlerinin kurumlar tarafından sınırlandırıldığını vurgulamakla, bireylerin davranışlarının, kurumsal çevrelerinde meşru olma ihtiyacı tarafından belirlendiğini ve benzer kurumsal çevrede faaliyet gösteren örgütlerin yapı ve pratiklerinin zamanla birbirine benzeşeceğini ileri sürmüşlerdir. Bu kuramda, kurumsal baskılara maruz kalan bireylerin ve örgütlerin açıkça olmasa bile her zaman kurumsal çevrelerine uyum sağladıkları varsayılmıştır. Bilgi ve eylemin kanıksanmış (sorgulanmaksızın kabul edilen) özelliğine dikkat çekilerek bu kurumlaşmış biçim ve uygulamaları benimseyen üyelerin, örgütleri durağan ve değişime dirençli hale getirdiği vurgulanmıştır (Battilana, 2004). Kurumsallaşmanın değişmez ve durağan boyutuna fazlaca vurgu yapmak, kurumsal düzenlemelerin kökeni, gelişmesi ve yok olmasını açıklamaz bırakmıştır (DiMaggio 1988'den akt. Seo ve Creed, 2002:239). Öte yandan sadece eyleyen ve çıkarlara odaklanmak ise, kurumsal arenanın, aktörlerin amaç ve araçlarını biçimlendiren kurumsal yerleşiklik tarafından etkilenmeyen, atomize ve fırsatçı aktörlerin sonu gelmez mücadelelerine sahne olduğunu ileri sürmek anlamına gelmektedir (Seo ve Creed, 2002:239).

Oliver'e göre (1991) kurumsal kuramcılar, alışkanlıklar, gelenekler, rahatlıklar ya da sosyal zorunlulukların, aktörün çıkarlarıyla çelişen bir gösterge olmadıkça seçilmemiş davranışların ortaya çıkmasına ve sürmesine yol açtığını göstermeyi amaçlamışlardır. Aslında erken dönem çalışmalarında yeni kurumsalcılar, kurumsal değişim fenomenine bir açıklama getirmek zorunda kalana kadar, insan ya da örgütsel eyleyeni çalışma konusu yapmamışlardır. Erken kurumsal kuram çalışmaları, çıkarlar ve eyleyenin rolünü ve sonuçta yerleşik eyleyen paradoksunu görmezden gelmişlerdir. 1980'in sonlarından itibaren kurumsal değişimde örgütler ve bireylerin oynadığı rol, yeni kurumsal kuramcıların dikkatini çekmiş ve aktörün eylemliliğini sorgulamaya başlamışlardır (Battilana, 2004). Bunun sonucu olarak bir çok çalışma, değişimi açıklamada aktif eyleyenin ve çıkarların rolünü işe katan 'kurumsal girişimcilik' kavramının rolüne odaklanmıştır (Beckert, 1999; Maguire vd., 2004; Fligstein, 1997; Holm, 1995; Rao, 1998). Yeni Kurumsal Kurama değişimi açıklayabilmek için dahil edilen bu kavram, kuramın temel varsayımlarıyla teorik bir paradoks oluşturmuştur. Eğer örgütler ya da bireylerin davranışları, eylemleri, niyetleri ve mantıkları, tümüyle değiştirmeyi arzu ettikleri yapı tarafından belirleniyorsa (Friedland ve Alford 1991; Brint ve Karabel,1991;

Scott, 1987), aktörler nasıl olup da bu kurumları değiştirebilmektedir (Holm, 1995)? Kurumsal belirleyicilik ile eyleyen arasındaki bu teorik paradoks ‘yerleşik eyleyen paradoksu’ olarak adlandırılmıştır (Beckert, 1999; Holm, 1995; Seo ve Creed, 2002).

Bir eylem kuramına sahip olmaması nedeniyle kurumsal kuram, değişimi açıklamaya kalktığında, kurumları yaratma, yayma ve sabitlemede aktörün ve eyleminin rolünü açıklığa kavuşturamamaktadır. Kurumsal girişimcilik hakkında mevcut çalışmalar, yerleşik eyleyen paradoksunu gözardı etmiştir, oysa kurumsal baskılara rağmen kurumsal girişimcilerin nasıl ortaya çıktığını açıklayarak bu paradoksun üstesinden gelmek gerekir (Battilana, 2006). Bu paradoksu çözmeye kurumsal kuramcılar çeşitli kuramların yaklaşımlarından yararlanmayı denemiştirler. Örneğin Battilana (2006), Bourdieu’nun (2006) ‘yatkınlıklar/*habitus*’ kuramına, Barley ve Tolbert (1997), Giddens’in (1999) ‘yapılaşma’ kuramına, Seo ve Creed (2002), Benson’un (1977) ‘diyalektik’ yaklaşımına başvurmuşlardır. Berger ve Luchmann (1976), sosyal dünyaların nesnel değil, nesnelleştirilmiş gerçeklik olduğuna dikkati çekmekle, kurumların onları sürekli yeniden inşa eden insan eyleyenden ayrı düşünülmemeyeceğini, kurumların donmuş yapılar olmadığını göstermeye çalışmışlardır. Weick (1979), bu inşa sürecinin aynı zamanda bilinçli ve seçimli bir değiştirme süreci olduğunu ifade ederek, aktörün stratejik davranışına dikkat çekmiştir.

3.1.1. Bourdieu’nun Habitus Kuramı

Bazı yeni-kurumsal kuramcılar, birey ve bağımlı olduğu kurumsal bağlamı kuramlaştırırken, Bourdieu’nun ‘habitus’ kavramını kullanmayı önermişlerdir. Bourdieu’nun çalışmalarında ‘habitus’ ve ‘field’ (alan) kavramları merkezi bir öneme sahiptir (Battilana, 2006). Bourdieu, ‘habitus’ sözcüğünü, kişinin ya da kişiler kümesinin geçmiş deneyimlerinin içinde bütünleştiği kalıcı yatkınlıklar (dispositions) bütününe gönderim yapacak şekilde kullanmaktadır (Bourdieu, 2006: 15, 41-2).

Battilana (2006) kurumsal baskılara karşın, bireyin sosyal konumunun, onun nasıl kurumsal girişimci gibi davranmasını mümkün kıldığını açıklamak için Bourdieu’nun ‘alan’ kavramını önermektedir. Bu modelde kurumsal girişimcileri eylemliliğe yönelten bağlamsal faktörler ve aktörün geçmiş ve şimdiki konumu bir arada ele alınmıştır. Bourdieu’ya göre ‘alan’, içinde kaynaklar, çıkarlar ve onlara erişim için mücadele edilen,

sosyal konumların yapılaşmış (structured) bir sistemidir. O bireyleri, toplumsal olarak inşa edilmiş aktif eyleyenler olarak ele almaktadır. Bourdieu'ya göre belli bir çevre ile ilişki vasıtasıyla yatkınlıklar kazanılmaktadır. Sosyal yapılar, bireyin kafası ve bedenine yatkınlıklar vasıtasıyla kazanılmaktadır. Yatkınlık kavramı, bireysel eylemlerin sosyal olarak belirlendiğine vurgu yapmak için kullanılmaktadır. Kavram, DiMaggio (akt. Battilana, 2006) tarafından belirsizlikle ve diğer bazı kuramcılar tarafından eyleyene, dolayısıyla değişime neredeyse hiç yer bırakmamakla eleştirilmiştir. Bireysel tarihin tüm boyutlarıyla sosyal olarak belirlendiği iddia ediliyorsa, bu kuramda eyleyenin yeri yok demektir (Battilana, 2004). Sewell (1992) bu kavramsal çerçeveye yerleşik eyleyen paradoksunun üstesinden gelinemeyeceğini iddia etmekte, buna karşılık Giddens'in süreç yönelimli yapılaşma kuramını önermektedir.

3.1.2. Giddens'in Yapılaşma Kuramı

Giddens'in (1999) 'yapılaşma kuramı'na (structuration theory) göre, sosyal yaşam rasgele bireysel eylemlerden ibaret olmadığı gibi sadece sosyal güçlerle de açıklanamaz, aktör ve sosyal yapı birbirleriyle ilişki halindedir. Aktörler tekrarlayan eylemleriyle yapıyı yeniden üretirler. Bu, gelenekleri, kurumları, rolleri, ideolojileri, ahlaki kodları ve yerleşmiş iş görme usulleriyle bir makro yapının varolduğu, aynı zamanda bu makro yapının insanların eylemiyle değişip, farklı bir biçimde yeniden üretilebileceği anlamına gelmektedir. Yapı kavramı, sosyal aktörün eylemlerini biçimlendiren kurumlar ya da normlar içine yerleşmiştir. Aktörün eylemleriyle kurduğu ve yeniden ürettiği yapı, eylemi bir yandan mümkün kılarken bir yandan da kısıtlar. Yapılaşma Kuramı yapı ya da eyleyenin birbiri üzerinde belirleyiciliğinden kaçınmayı amaçlamıştır.

Giddens'e göre eyleyenlerin ve yapıların oluşumu, birbirinden bağımsız olarak verilmiş iki görüngü kümesini değil, bir ikiliği yansıtır. Giddens'in 'yapının ikiliği' olarak ifade ettiği kavrama göre, toplum dizgelerinin yapısal özellikleri, yinelenir biçimde düzenledikleri pratiklerin hem aracı hem de sonucudurlar. Yapı bireylere dışsal değildir, kısıt ile eşitlenmemelidir; o her zaman hem kısıtlayıcı hem de olanak vericidir. İnsanlık tarihini yaratan istendik etkinliklerdir, ancak tarihin kendisi istendik bir tasarı değildir; kendisini bilinçli olarak yönlendirme çabalarına da sürekli karşı koyar.

Barley ve Tolbert (1997), Giddens'in yapılaşma kuramına dayanarak bu ikilemi çözmeye çalışan bir model geliştirmişlerdir. Aktörün hiç sorgulamaksızın kanıksanmış eylem/davranış kalıplarını gerçekleştirmesinden, bu kalıpların ardındaki kurumsal prensipleri deşifre etmeye ve davranış kalıpları üzerinde düşünerek gözden geçirmeye başlama ve nihayet tipleşmiş bu davranış kalıplarını yinelemeyi reddetmeye varan 'kurumsallaşmanın yineleyen süreç modeli' olarak adlandırdıkları bu model, aslında hayli kapsamlı ve açıklayıcıdır. Barley ve Tolbert (1997) kurumsal değişimi açıklamada, yerleşmiş kalıpların sosyal olarak yeniden üretiminden çok yanlı kalkış için, önce kritik sayıda aktörün toplu ve bilinçli seçim yapması gerektiğinden bahsetmektedir. Aktörün böyle bir ortaklaşa seçiminden önce, belki de daha büyük bir bağlamsal değişimin (teknolojik, ekonomik şok vb.) gerekli olabileceğini önermektedirler. Seo ve Creed'e göre (2002), Barley ve Tolbert'in modeli, yerleşik eyleyen ikilemini yine de şu iki noktada çözümsüz bırakmaktadır. Birincisi, kendi davranışları ve düşünceleri sürekli olarak mevcut kurumsal sistem tarafından belirlenirken, aktörün ne zaman ve nasıl davranışsal kalıpları gözden geçirmeye karar verdiği, yani yerleşik aktörlerin ne zaman ve nasıl bireysel ya da toplu olarak bilinçli seçim noktasına geldiği sorusunu ve ikincisi bağlamsal değişimin nereden (yapısal özelliklerden/doğasından, içsel ya da dışsal güçlerden mi) kaynaklandığı sorusunu yanıtsız bırakmaktadır.

3.1.3. Gerçekliğin Toplumsal Olarak Kurulması

Berger ve Luckmann (1976) Toplumsal Kurmacılık Kuramı ile, sosyal fenomenin nasıl yaratıldığını, kurumsallaştığını ve geleneğe dönüştürüldüğünü, bireylerin ve grupların algıladıkları gerçekliğin yaratılmasına nasıl katıldıklarını, kurumsal girişimcilerin başlattıkları değişimi nasıl meşrulaştırdıklarını kavramlaştırmışlardır. Berger ve Luckmann toplum kuramlarında, toplumsal yapı ve eylem kuramlarının özelliklerini birleştirmişlerdir. Bu kurama göre, toplumsal dünya, sonradan onu üreten toplumsal grupların üzerinde ve ötesinde bir nesnellik kazanan tipleştirme⁸ süreçleriyle kurulmuştur. Berger ve Luckman'a göre (1976:57) örgütlerin diğer örgütlerle, insanların diğer insanlarla etkileşimlerinin sürekli tekrarı kolektif inançları ve ortak bilişsel sistemleri yaratır. Bu etkileşim sırasında

⁸ Schutz'a göre insanlar sosyal sistem içinde etkileşirler, birbirlerinin eylemlerinin tipleştirilmesi ya da zihinsel temsilleri, zamanla aktörlerin birbirine karşı oynadığı rollerde alışkanlık haline gelir. Bu karşılıklı roller, toplumun diğer giren ve çıkan üyelerine sağlandığında, tipikleştirilmiş karşılıklı etkileşimler kurumsallaşmış olur. Bu kurumsallaşma sürecinde, anlam sınırlanır ve bireylerin ve toplumun içinde kurumsallaşır. Bilgi ve insanların gerçeği kavramlaştırması toplumun kurumsal doku ve yapısı içinde sınırlanır, bu nedenle sosyal gerçekliğin toplumsal olarak inşa edildiği söylenir (Marshall, 1999:242)

ideal tiplerin ve sınıflamaların gelişmesi, paylaşılan inançların ve bilişsel sistemlerin nesnelleşmesine ve sosyal gerçekliği tanımlayan dışsal yapılar haline gelmesine yol açmaktadır. Scott'un da belirttiği gibi, bu sosyal gerçekliğin inşa edildiği süreçtir. Kendimiz ve diğerleri tarafından benzer biçimde anlamlandırılan eylemlerin tekrarlanmasıyla oluşan bu süreç kurumsallaşma olarak adlandırılmaktadır (1991). Devletin ve diğer düzenleyici aktörlerin devreye girmesiyle sosyal olarak kurgulanmış gerçeklik zorlayıcı ve kural koyucu aktörlerin baskısıyla yayılmakta ve meşrulaşmakta ve kendini sürekli olarak yeniden üretmektedir (Greenwood, Suddaby ve Hinings, 2002).

Berger ve Luckmann'ın (1976) yaklaşımında, toplumun insanlar tarafından aktif ve yaratıcı çabalarla üretildiği fikri öne çıkmakta; verili olan veya sorgulanmadan kabul edilen bir dünya yerine, oluşturulmuş ya da icat edilmiş bir dünya portresi çizilmektedir. Toplumsal dünya, bireylerin ve grupların ortaklaşa dokudukları yorumlayıcı ağlardır, sosyal olarak nesnelleştirilmiş (objectified) bir gerçekliktir. Bu nesnelleştirilen gerçeklik, toplumun üyelerinin inanışlarını da içinde barındıran sosyo-kültürel bir bağlamda, sürekli yeniden inşa edilen bir sembolik-yorumlayıcı süreçtir. Bu sürekli yeniden inşa etme süreci, bilinçli bir değiştirme süreci olarak işlemektedir.

Toplumsal kurmacı pozisyon, bir kez çevreyi şeyleştirdikten⁹ (reified) sonra artık ona objektif bir gerçeklikmiş gibi davranmaktadır. İnşa edilen gerçeklik bir kez nesnelleştirildiğinde ayrı ontolojik bir varlık, nesnel bir şey gibi ele alınmaktadır. İnsan tarafından nesnelleştirilmeden ve daha objektif bir gerçeklik olarak deneyimlenmeden önce, kurumlar insan tarafından üretilmektedir. Bu pozisyon organizasyonları anlamada dilin önemini açıkça vurgulamaktadır. Toplumsal kurmacı pozisyon dili, objektif anlamda doğal bir şey olarak değil toplumun sahip olduğu inanışların bir ürünü olarak kavramaktadır. Dünyayı kavramada kullandığımız dilin terimlerinin anlamlarını insanların icat ettiği ve sürdürdüğü, hiçbir terimin objelere karşılık gelen birebir nesnel bir anlamı

⁹ Reification: Şeyleşme, toplum kuramı literatüründe değişik biçimlerde anlaşılmıştır. Bu değişik kullanımlar arasında, terimin genel olarak üç karakteristik anlamı ayırt edilebilir. Bunlardan birisi, toplumsal ilişkilere kişisel nitelikler yüklenmesi anlamındadır. Sıkça kullanılan diğer bir anlamı, toplumsal görüngülerin gerçekte olduklarının tersine, şeye-benzer özellikler gösterir duruma geldikleri koşullara gönderme yapan anlamıdır. Değişim değerinde, kişiler arasındaki toplumsal bağlantı, şeyler arasındaki bir ilişkiye dönüşmüştür. Son olarak şeyleşme, zaman zaman kavramları sanki gönderme yaptıkları nesnelere kendi özelliklerini bu kavramlara aktarıyorlarmış gibi, nesnelere kendileri diye değerlendiren toplum kuramlarının temel niteliklerini belirlemek için kullanılmaktadır. "Şeyleşmiş biçim", toplum dizgelerinin özelliklerinin, doğa yasalarının taşıdıkları varsayılan değişmezlikleri taşıdığı düşünülmesi bir söylem biçimi ya da tarzı olarak görülmelidir (Giddens, 1999).

olmayacağını kabul etmektedir. Bu durumda dil iletişimi sağlayan nötr bir şey değildir, meşrulaştırma ve kurumsallaştırmada önemli bir işleve sahiptir.

Gerçekliğin, her ne şekilde olursa olsun, nesnel değil nesnelleştirilmiş olması bir çeşit kararsızlık ve değişme potansiyelini de içinde barındırmaktadır. Örgütler bir sosyal kurmaca ise onu sürekli yeniden kurarız ve bu sürecin bilincindeyse yeniden inşa ederken onu değiştiririz. İzleyen başlıkta tartışılan Weick'in kuramı (1979), bu inşa sürecinin geriye dönük (retrospective) ve algıya dayanan özelliğini ele alarak hiçbir sosyal insanın tarafsız, doğal bir inşa olamayacağını göstermiştir.

3.1.4. Çevrenin Toplumsal İnşacı Kavramlaştırması

Çevrenin toplumsal olarak inşa edildiği iddiası, çevre koşullarından ve o koşulların nasıl algılandığından ayrı düşünülemez. Örgütün çevresindeki olaylar kendilerini apaçık tanımlayarak, yorumlayarak bize sunmazlar, onlara anlamlarını biz veririz (Pfeffer ve Salancik, 2003:72; Hatch, 1997:63). Weick'in (1979:164) kavramlaştırdığı 'enacted' çevre, algılanan çevre ile eş anlamlı değildir. 'Enactment' kavramı, çevrenin inşa edilirken yeniden düzenlenmesi, bir çok unsurunun ayıklanması ya da ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Burada *enact* etme, bir şeyi söylemlerle ve eylemlerle yeniden yaratma, tanımlama ve mevcut gerçekliği sahneye koymak gibi bir temsil anlamında kullanılmaktadır. Şeyleştirme dediğimiz bu süreçte dil, inşa edilen gerçekliği somutlamada önemli bir rol oynamaktadır. Weick (1979:243) bu anlamlandırma sürecini, çevrenin yeniden yaratılması olarak adlandırmıştır. Yani örgütler çevrelerindeki olaylara sadece tepki vermekle yetinmemekte, uyum sağlayacağı çevreyi kendisi seçmekte ve yaratmaktadır.

Klasik örgüt kuramındaki 'rasyonel' kavramını, Weick 'rasyonelleşmiş' ile değiştirir. Weick, "Ya önceden bir amacımız, niyetimiz yoksa?", "Ya bir kararı verdikten, bir şeyi yaptıktan sonra davranışımızı rasyonelleştirecek bir açıklama inşa ediyorsak?" sorularını sorarak, bir davranışta bulunduktan sonra üzerinde düşündüğümüzü ve anlamlandırdığımızı, yani anlamlandırmanın geriye dönük (retrospective) bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Bu süreç, inşa edici bir yorumlamadır. Bir karışıklığı çözme, üzerinde uzun uzadıya düşünmek, seçmek, manipüle etmek ve anlamını dönüştürmek suretiyle bir durumu yorumlamaktır (Daniels ve diğerleri, 1997:52). Bu anlamlandırma

sürecinde dikkat, içinde bulunulan zamanın belli bir anından geriye doğru yöneltildiğinden, şu anda meydana gelen ne varsa, bu geriye doğru bakışta keşfedilene etkileyecektir (Weick, 2001:179; Weick, 1979:65). Yani anlam geriye dönük olarak oluşur, ileriye dönük eylemler ve çıkarımlar hep önceki deneyimler üzerine kurulur. Örgütler kendi inşa ettikleri ve anlamlandırdıkları çevreye göre eylemlerini düzenliyorsa, belli bir örgütten bağımsız olarak çevreden bahsetmek çok da anlamlı olmayacaktır (Pfeffer ve Salancik, 2003:73).

Berger ve Luckmann'a (1976) göre 'enactment' gerçeğin sosyal olarak inşa edilmesiyle örtüşen bir süreçtir. Örtük anlaşmalar ve bireyler arası müzakerelerle varılan bu sürecin ardında, belli miktarda sosyal uzlaşma ve işbirliği, paylaşılan tarih ve deneyimler vardır. Sosyal düzenin sürmesini sağlayan bu algı ve anlamlandırmalar da en azından kısmi bir oydaşmadır. Çevrenin talepleri okunurken çıkar grupları ve her birinin ağırlıkları iyi hesaplanmalıdır. Çevrenin yaratılmasında, karşılıklı bağımlılıklar ve talepler yanlış okunduğunda, geçmişe bağlılık ve taleplerin çatışması gibi problemler yaşanabilir. (Pfeffer ve Salancik, 2003). Useem (1983) bir çalışmada, Amerika ve İngiltere'de şirket seçkinlerinin, yaygın ve kapsayıcı bir şekilde ekonomik ve sosyal ilişkileri yapılandırdığına ilişkin ipuçları sunmaktadır. Useem, tek tek firmaların hükümetlerle etkileşimlerinde kendileri için gerekli politikaları destekleyerek, içinde faaliyette buldukları çevreyi sürekli olarak kasıtlı veya kasıtsız manipüle ettiklerini bulgulamıştır.

3.1.5. Benson'un Diyalektik Yaklaşımı

Benson'un (1977:4), diyalektik analizi dört temel prensibe dayanmaktadır, bunlar; toplumsal kurmaca, bütünlük (totality), karşıtlık ve çelişkiler ve praksis'dir¹⁰. Toplumsal kurmaca prensibi, düzenli, tahmin edilebilir ilişkilerin üretildiği ve yeniden üretildiği, insanların güç ve çıkarlarının yönlendirdiği diğer insanlarla etkileşimi vasıtasıyla giderek sosyal kalıpların inşa edildiği ve nihayetinde kurumsal düzenlemeler kümesinin

¹⁰ *Praksis* kavramı, tarihi sistem içinde yerleşik kurumsal düzenlemelerle bağıntılı fakat onlarla uyumsuz olan politik eyleme gönderme yapmak üzere kullanılmaktadır. *Praksis* kurumsal kuramın, kurumsal yerleşiklik ve dönüştürücü eyleyen olarak çelişkili görünen iki özelliğini uzlaştıran temel kavramdır. Kurumsal çelişkiler ve kurumsal değişim arasında aracılık eden mekanizmadır. Praksis, herhangi bir sosyal düzenlemenin, o sosyal yapının sahipleri tarafından değiştirildiği, sosyal yeniden inşa sürecinin temelidir. Kurumsal yerleşiklik, çelişkiler, aktörler ve kurumsal değişim arasındaki dinamik ilişkiyi anlamada praksis temel kavramdır.

Hegelyan-Marksist gelenekte praksis kavramı şu üç bileşeni içermektedir: (1) İçinde ihtiyaçlarının ve çıkarlarının karşılanmadığı mevcut sosyal koşulların eleştirel kavranması anlamında aktörün kendi farkındalığı, (2) Aktörün sosyal koşulları kolektif kavramasının sebep olduğu hareketliliği, (3) Aktörün mevcut sosyal düzenlemeleri ve kendini yeniden inşa etmek için, kolektif ya da çok yönlü eylemi. Bu tanımlamalar, mevcut sosyal kalıpları eleştirmek, alternatif aramak ve kolektif eylem için praksis'in gerekli olduğunu göstermektedir (Benson, 1977).

yerleşikleşerek sürekli yeniden üretildiği sürece gönderme yapmaktadır. Bütünlük prensibi, bu inşa edilen sosyal kalıpların birbiriyle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Herhangi bir belirli sosyal yapı, daha büyük bütünün birbirinin içine işlemiş yapılarından oluşmuş bir parçasıdır. Bileşenler arasındaki bağlantılar ne tamamlanmış ne de birbirine uyumludur. Bütünü oluşturan sosyal yapının bileşenleri, gevşek bağlanmıştır ve az-çok özerktir. Bu durum, bir bütün olarak karşılıklı bağlantılı daha büyük bütün içinden ıraksak değişimi mümkün kılmaktadır. Kendi kendini sürekli yeniden üreten sosyal yapı, içinde karşıtlıkları ve çelişkileri barındırdığı için, sürekli olarak kendi içinde ve diğer sosyal yapılarla arasında gerginlik doğurmaktadır. Bu durum bazı koşullarda, aktörün mevcut yapıyı değiştirme eylemini ve bilinçliliğini biçimlendirmektedir. Sonuçta mevcut sosyal formların limitleri ve potansiyellerinin eleştirel analizini yapan insanlar, bazı koşullar altında kendi sosyal ilişkilerinin yeniden kurgusunu yapan (praksis) aktif eyleyenler haline gelebilmektedirler (Benson, 1977:4-6).

Seo ve Creed (2002:225), bu dört diyalektik prensibi alıp, kurumsal süreçlerin analizine uygulamak üzere bir çerçeve geliştirmişlerdir. Seo ve Creed kurumları, sosyal etkileşimle sürekli üretilen ve yeniden üretilen çeşitli düzeylerde sosyal düzenlemeler olarak ele almışlardır. Bu süreç, birbiriyle karşılıklı ilişkili, fakat aynı zamanda aralarında çelişki ve uyumsuzlukları da yaratan bir dizi sosyal düzenlemeleri (totality) üretmektedir. Bu çelişkilerin sürüp gitmesi, kurumların sakinlerinin bilincini yeniden biçimlemekte ve bazı koşullarda aktörler mevcut sosyal düzenlemeleri kökten dönüştürmeye kalkışmaktadırlar. Bu diyalektik yaklaşım, hem aktörün kurumsal değişimde kritik rolünü (praksis) belirlemesi, hem de eyleyenin bilinci ve eylemlerinin sadece mevcut kurumsal düzenlemeler tarafından değil aynı zamanda kurumların kaçınılmaz yan ürünleri olan çelişkiler tarafından belirlendiğini göstermesiyle, yerleşik eyleyen ikilemini çözmede diğer kuramların açık bıraktığı soruları da cevaplayabilen bir çerçeve sunmaktadır.

3.2. Kurumsal Girişimcilik ve Praksis

3.2.1. Kurumsal Girişimci Kavramı

Oliver'e göre (1991), örgütler her zaman pasif değildir, kurumsal baskılara, kendi kaynak bağımlılıklarına göre karşılık verirler. 1990'dan itibaren yeni kurumsalcıların çalışmalarının, örgütlerin ve bireylerin stratejik davranışına ve değişime odaklandığı

görülmektedir (Greenwood ve Hinings, 1996; Leblebici vd., 1991; Kondra ve Hinings, 1998). Kurumsal kuramda, aktif insan eyleyeni ele alan çeşitli kuramsal açıklamalar içinde en büyük etkiyi (Battilana, 2004) ‘kurumsal girişimcilik’ kavramını öneren DiMaggio (1988’den akt. Beckert, 1999) ile onu bir kuram olarak geliştiren Fligstein’in (1997) yaptığı ifade edilmektedir. Kurumsal girişimci kavramı, yerleşik kurumsal düzenlemelerle uyumsuzluğa düşerek sonuçta onları değiştiren bireye ya da örgüte gönderme yapacak anlamda kullanılmaktadır. Bu konudaki çalışmaların çoğu, DiMaggio’nun tanımını esas almıştır, bu tanıma göre: “Elverişli kaynaklara sahip örgütlü aktörler, onları çıkarlarını gerçekleştirmede hayli değerli bir fırsat olarak gördüğünde, yeni kurumların doğuşuna öncülük ederler” (Di Maggio 1988’den akt. Beckert, 1999). Daha sonra içeriden kurumsal değişimi açıklamada kullanılan bu kavramı geliştiren çeşitli tanımlar yapılmıştır (Lawrence,1999; Zilber, 2002). Kurumsal girişimciler, belirli kurumsal düzenlemelerde çıkarı olan, bunu gerçekleştirmek için yeterli kaynağa sahip olan ve bu kaynakları yeni bir kurum yaratmak ya da mevcut olanları dönüştürmek üzere harekete geçiren aktörlerdir.

Bu kavram, bazı aktörlerin onları kurumsal girişimci yapacak sosyal beceri ve kaynaklara sahip olduğunu varsaymakta, fakat kurumsal değişim projesi geliştirmesi ve uygulaması için bu kaynakları kullanmayı nasıl becereceğini söylememektedir (Battilana, 2004). Battilana’ya göre (2006) yerleşik eyleyen paradoksunun üstesinden gelmek için, öncelikle kaynaklara sahip olmakla, kurumsal girişimci olma eylemini birbirinden ayırt etmek gerekir. Kaynaklara her sahip olan, kurumsal girişimci olmadığına göre, neden bazıları olurken bazıları olmaz? Bu durumda, hangi koşullarda aktörün kurumsal girişimci olarak hareket edebildiğini açıklayabilmek gerekir. Kavram bu anlamda, yeni-kurumsalcılar arasında tartışmalıdır.

Tartışmalar, şu sorular çevresinde dönmektedir: Sosyal yapı içinde yerleşik olduğu varsayılan aktör, bu baskı ile arasına nasıl mesafe koyup stratejik davranabilmektedir? Kurumsal yapıları değiştirmeye niçin ve nasıl motive olmaktadır? Kimler girişimci olarak nitelenebilir (Leca, Battilana ve Boxenbaum, 2006; Battilana, 2006; Seo ve Creed, 2002)? Hangi koşullarda, sosyal olarak yerleşik, sorgulamayan aktör, içinde çıkarlarının karşılanmadığı sosyal düzenlemelere karşı bilinçlenmekte ve değişim için kolektif hareket başlatabilmektedir? Yani praksis nasıl mümkün olabilmektedir? Sosyal aktör bir kere eleştirel aktif değişim eyleyeni haline geldiğinde, nasıl diğer aktörleri ve gerekli kaynakları sosyal değişimi yapmak için harekete geçirebilmektedir? Değişime temel alınan alternatif

mantık ve çerçeve nereden gelmekte ya da hangi koşullarda politik eylemin kaynağı olabilmektedir (Seo ve Creed, 2002)? Kurumsal krizin nedeni nedir? Kurumsal kriz, kurumsal değişimi nasıl kolaylaştırmaktadır (Hoffman, 1999)? Kurumsal girişimcilik ve yerleşik eyleyen konusundaki mevcut çalışmalar, alan araştırmaları ile bu sorulara yanıt aramışlardır.

3.2.2. Kurumsal Çelişkiler ve Praksis Kavramı

Yerleşik eyleyen ikilemini çözmeye kurumsal çelişkilerin, kurumsal değişim için temel itici güç olduğu çeşitli kuramcılar tarafından teslim edilmektedir (DiMaggio ve Powell, 1991; Friedland ve Alford, 1991; Sewell,1992). Jepperson'a göre (1991) kurumların çevreleri ve diğer kurumlarla aralarında gelişen çelişkiler, sosyal sistemin yeniden üretilmesini bloke ederek kurumsal değişimi zorlamaktadır. Seo ve Creed (2002:226-9) değişimi tetikleyen dört önemli çelişki kaynağı olduğunu ileri sürmektedirler. Bu çelişki kaynakları, kurumsal girişimciliği olanaklı kılıcı diğer koşullarla birlikte izleyen başlık altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Seo ve Creed kurumsal düzenlemelerin, sosyal sistem içinde ve sosyal sistemler arasında nasıl çeşitli uyumsuzluklar ve tansiyon yarattığını; bu çelişkilerin, yerleşik sosyal aktörleri nasıl değişim eyleyenine dönüştürdüğünün; ve bu çelişkilerin değişim süreçlerini nasıl olanaklı kıldığını ve teşvik ettiğinin, somut mekanizmalarını tanımlamaya çalışmışlardır. Seo ve Creed, bu çerçevenin özellikle farklı yapılar barındıran ve parçalanmış kurumsal çevrelerde, insan eyleyeni çevreleyen tarihi, dinamik ve kompleks süreçlerin ve kurumsal değişimin anlaşılmasında gerekli temeli sağlayacağına inanmaktadır. Seo ve Creed'e göre bu süreçler, kurumsal değişimi açıklama çabasında olan çeşitli çalışmalarda yeteri kadar açıklanamamıştır. Kurumsal çelişkilerin ve insan *praksis*'inin tarihi gelişimini, kurumsal yerleşiklik ve kurumsal değişimi birbirine bağlayan anahtar önemdeki aralayıcı mekanizmalar olarak ele alan diyalektik çerçeve, diğer kuramların yerleşik eyleyen ikilemini aşmada açık bıraktığı sorulara ışık tutmaktadır.

Diyalektik perspektif, kurumsal çelişkileri kurumsal değişim için temel zorlayıcı güç olarak görmekle birlikte, bu çelişkilerin doğrudan değişime yol açtığını varsaymamaktadır. Belli kurumsal çelişki biçimlerinin, hangi koşullarda, hangi mekanizmalar vasıtasıyla praksisin bir bileşeni olmaya yol açtığı açıklanmaya muhtaçtır. Seo ve Creed (2002) burada, Benson'un (1977) sosyal dünyanın çelişkilerini kendi lehine kullanan kısmen

özerk aktörü,¹¹ praxis'in temel kavramı olarak ele almasını hatırlatmaktadır. Kurumsal kuramda çıkarlara va eyleyene özerklik ve eylem alanı bırakmak amacıyla kullanılan 'gevşek bağlanmış çiftler (loose coupling)' (Powell, 1991), 'tamamlanmamış kurumsallaşma', 'iç içiçe geçmiş sistemler (nested systems)' (Holm, 1995) ve 'değişkenlik (mutability)' (Clemens ve Cook, 1999) kavramlarının hepsi, Benson'unüne benzer bir aktör yaklaşımını tanımlamak amacıyla kullanılmakla birlikte praxis'in nasıl mümkün olabildiğini açıklamakta yetersiz kalmışlardır (Seo ve Creed, 2002). Jepperson'un (1991) bu konudaki açıklaması, insan davranışı ile insan eyleminin birbirinden ayrılması gerektiği yönündedir. Jepperson'a göre, İnsan davranışı otomatik olarak kurumsal düzenlemeleri yeniden üretirken, insan eylemi yerleşik sosyal kalıplardan bilinçli ve amaçlı bir kalkıştır.

Benson praxis'in amacının, sosyal düzenlemelerin özgür ve yaratıcı olarak yeniden inşası olduğunu ifade etmektedir (1977:5). Sosyal çelişkilerin gelişmesi, praxis için gerekli zorlayıcı güçtür. Çünkü çelişkiler, kısmen özerk aktörün kolektif bilincinde pasif-sorgulamayan tarzdan aktif-eleştiren tarza kaymayı mümkün kılmaktadır. Aktör sosyal çelişkileri, kendi çıkarları lehine aktif olarak kullanarak diğer grupları ve kaynakları harekete geçirebilmektedir (Seo ve Creed, 2002). Praxis, sadece mevcut sosyal düzenlemelerin eleştirel kritiğini değil, aynı zamanda sosyal düzenlemelerin yeniden inşasında, daha geniş heterojen sosyal dünyada bulunan anlam sistemleri ve eylemin alternatif kurumsal mantıkları vasıtasıyla, kurum sakinlerini değişim yönünde harekete geçirebilmeyi de içermektedir (Benson,1977).

3.3. Kurumsal Girişimciliği Olanaklı Kılan Koşullar

Kurumsal girişimcilerin çoğunlukla koşulların olanaklı kılınmasıyla değişim eyleyeni olarak sahneye çıktığını gösteren çok sayıda çalışma vardır (Strang ve Sine, 2002:507). Koşullar, bağlamla ya da aktörün konumu ile ilgili olabilir. Aşağıdaki başlıklar altında incelenen örgütler arası ve örgüt içi çelişkiler, birden fazla kurumsal mantığın bir arada olduğu durumlar, kurumsal düzenlemelerin kapasitesi, çiftlerin bağlanma derecesi (tight/loose coupling), fonksiyonel verimlilikle çelişen kurumsal meşruiyet ve çeşitli dışsal bozucular, değişimi tetikleyen ve böylece kurumsal girişimciliğin önünü açan koşullar olarak anılmaktadır. Herhangi bir kurumsal değişimde bunların biri ya da birkaçının bir arada olabileceği, çoğunlukla bir çok durumda iç içe geçmiş ve birbirini besleyen vaziyette

¹¹ Aktörün bilincinin, içinde bulunduğu bağlamdan kısmen özerk olduğu ifade edilir (Benson,1977).

ortaya çıktıkları belirtilmektedir. Bu koşulların kurumsal girişimcinin harekete geçmesine ve diğer aktörleri ve kaynakları harekete geçirmesine ve değişimi gerçekleştirecek praksis'in ortaya çıkmasına nasıl yardımcı olduğu, izleyen başlıklar altında ayrıntılı olarak gösterilmeye çalışılmıştır.

3.3.1. Verimlilikle Çelişen Kurumsal Meşruiyet

Kurumsal kuram örgütlerin başarısını, teknik verimlilikten çok kurumsal çevreleriyle benzeşerek kazanacakları meşruiyetle ve böylece ihtiyaçları olan kaynaklara daha kolay erişebilmeleriyle ilgilendirmektedir (DiMaggio ve Powell, 1983; Meyer ve Rowan, 1977). Düzenlemelerin kesin ve genel niteliği, teknik faaliyetlerin müşteriye göre farklılaşan çözümleriyle uyuşmadığı için, gerçek hayatta kurumsal düzenlemelere uyum çoğunlukla teknik verimlilikle çelişmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Örgütlerin kurumsal çevrelerine uyumları onlara, teknik verimlilik pahasına ün, çeşitli ödüller, kaynaklara erişim ve hayatta kalma şansı kazandırmaktadır (Scott ve Meyer, 1991).

Kurumsal meşruiyetle teknik verimlilik arasındaki çelişki, aktörde praksis için gerekli olan eleştirel düşünümü tetiklemektedir. Verimlilik açığının devam etmesi, kurum sakinlerinin bilincinde yavaş yavaş bir kaymaya ve zamanla kurumlaşmanın çözülmesine neden olmaktadır (Seo ve Creed, 2002). Bu durum kurum sakinlerinin, geçmiş davranış kalıplarından kopmasını ve düşünmeksizin mevcut sosyal kalıpları yeniden üretmemesine neden olan eleştirel bir anlayış geliştirmelerini sağlamaktadır. Yerleşik davranış kalıplarından bu kopma bireysel ya da kolektif olabilir (Benson, 1977; Emirbayer ve Mische, 1998). Bir olası sonuç, bu sürecin meşruiyet ve kurumlaşmış pratiklerin yavaş yavaş aşınmasına (deinstitutionalization) yani kurumlaşmanın çözülmesine neden olmasıdır (Oliver, 1992). Kurumlaşmış pratiklerle, etkinlik ve verimliliğin ekonomik kriterlerinin çelişmesinin çözümsüz kalması karşısında aktör, bir yandan mevcut pratiklerin ve kurumsal düzenlemelerin eleştirel değerlendirmesini yaparken bir yandan da alternatif arayışına girmektedir (Oliver, 1991; Robert ve Greenwood, 1997).

Çevresel belirsizliklerin, verimlilik açığı üzerinde büyütücü etki yaptığı ifade edilmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Bu durumda ikinci olasılık, daha az uygun kurumsal düzenlemelere uyumun sürdürülmesi halinde verimlilik açığının da birikerek uzun vadede kurumsal krize neden olmasıdır. Verimsizliğin tehdit edici boyutlara

ulaşmasını önlemede, biçimsel yapıyı teknik işleyişten ayırmak (decoupling) bir yol olsa da, bu sayede elde edilen verimliliğin uzun vadede ne olacağı tartışmalıdır. Kurumsal kaynaklı verimsizlik belli bir noktaya ulaştığında ise, teknik işleyişi kurumsal yapıdan ayırmak, muhtemel bir kurumsal krizi önlemede uygun ve uygulanabilir çözüm olmaktan çıkmaktadır. Böyle bir kriz, kurumsal düzenlemelerle birbirlerine çok sıkı bağlanmış örgütleri ya da aktörleri tek tek etkilemek yerine aniden tüm aktörleri sarsan ve tehlikeye atan sistemik bir felaket olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu durum ortak bilinçte ani bir kaymaya neden olarak, aktörü mevcut sosyal kalıpları yeniden üreten katılımcıdan, aktif bir değişim eyleyenine dönüştürebilmektedir. Böyle bir durumda artık yavaş yavaş bir değişimden çok radikal bir değişim sözkonusudur (Seo ve Creed, 2002).

3.3.2. Kurumsal Düzenlemelerin Kapasitesi

Kurumsal kuramda, kurumsal düzenlemelerin aktörün inançlarını, anlayışını ve davranışlarını biçimlendirme gücünü ya da psikolojik ve ekonomik bağımlılığını karşılayan çeşitli kavramlar vardır (Seo ve Creed, 2002:233): ‘Kurumsal düzenlemelerin kapasitesi’ (Clemens ve Cook, 1999), ‘çiftlerin sıkı bağlanma derecesi’ (Greenwood ve Hinings, 1996), ya da ‘yerleşikliğin derecesi’ (Uzzi, 1997) kavramlarını, kurumsal düzenlemelerin derinde yerleşik ve sıkıca birbirine bağlı olduğu, kurumsal düzenlemelerin güçlü olduğu bağlamlara göndermede bulunmak üzere kullanmaktayız. Kurumsal düzenlemelerin kapasitesi başlığı altında topladığımız, bu üç durumun doğurduğu uyumsuzluk ve adapte olamamayı (nonadaptability) arttıran kurumsal çelişkiler, kurumsal krizle yakından ilgilidir.

Aktörün kurumsal düzenlemeler içinde iyice yerleşik olduğu (deeply embedded), kurumların sıkıca birbirine bağlı (tightly coupled) olduğu durumlarda, kolektif bilinçte düşünömlü kaymanın yollarından biri olan bilincin kurum içinden kaynaklanan. yavaş yavaş değişmesi mümkün olmamaktadır. Kurumsal düzenlemelerin aktörün görüş ve davranışlarını sınırlama kapasitesi güçlü olduğunda (strong nonadaptability), kurumsal değişimi gerçekleştirmede kurumsal krizin rolü kritik hale gelmektedir. Bu durum kısa vadede, kurum sakinlerinin mevcut düzenin reçeteleri dışında davranmasını engellemekte, yani sorgulanmaksızın kabul edilen kurallar, reçeteler dışına çıkan bir çözümün tasavvurunu imkansızlaştırmaktadır (Seo ve Creed, 2002). Aktörün görüş ve davranışlarını sınırlayan güçlü kurumsal düzenlemeler, kurum sakinlerini sınırların ötesindeki kritik

bilgilerden soyutladığı (Uzzi, 1997) ya da aktif olarak tepki verme motivasyonlarını azalttığı için, uzun vadede kurumsal düzenlemelerin dış şoklara ve dışardan tetiklenen devrimci değişimlere karşı kırılabilirliğini arttırmaktadır. Böylece kurumsal düzenlemelerin güçlü olması, daha geniş ekonomik sistemin yüz yüze geldiği biriken verimsizliklerin tahmin edilebilen sonuçlarını ve diğer güçlü kurumlarla olan biriken uyumsuzlukları kötüleştirdiği için sonuç olarak kurumsal krizi getirmektedir (Seo ve Creed, 2002).

Çiftlerin karşılıklı bağlanma derecesinin aktörleri yaygın mantığa hapsederek değişim imkanlarına karşı körleştirebileceği gibi, kimi durumlarda Greenwood ve Suddaby'nin (2006) çalışmasında olduğu gibi, alternatiflerin farkında olmayı keskinleştirebildiği de ifade edilmektedir. Greenwood ve Suddaby'e göre ağ içinde merkezi konuma sahip aktörler, örgütsel alanda köprü rolü oynadıkları için karşıt mantıklarla bağlantı halinde olmaları daha muhtemeldir. Dahası zorlayıcı ve normatif süreçlere bağlılık kazanmışlardır, çünkü alan düzeyindeki düzenlemelerin ötesine geçen yetki alanına sirayet eden faaliyetlerde bulunmaktadır. Sınır köprüsü ve sınır uyuşmazlıkları olarak adlandırdığımız bu süreçler, merkezi konumdaki aktörlerin uyuşmazlıklara maruz kalmalarına ve kurumsal bağımlılıklarının azalmasına neden olmaktadır. Bu durum değişim dürtüsüyle birleştiğinde, merkezi konumdaki aktörlerin kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kurumlaşmış unsurlar, ağ içinde birbirine bağımlı konuma geldiğinde unsurlardan birini kıpırdatmak, birbiriyle ilişkili diğer tüm unsurların yerinden oynamasına neden olacağı için dirençle karşılaşmaktadır (Zucker, 1991:105). Paylaşılan beklentileri değiştirme çabası, bireylerin güvenlik duygusunu sarstığı, enformasyon sürecinin maliyetini arttırdığı ve alışkanlıkları bozmak istediği için dirençle karşılaşmaktadır (Powell, 1991: 194). Powell'a göre direncin bir nedeni de karşılıklı ekonomik bağımlılıktır. Önemli miktarda kaynaklar mevcut duruma yatırıldığı için, örgütler optimal olmasa da alışılmış pratik ve prosedürleri terk etmek istememektedir. Yeni teknik yatırımların kolayca finanse edilememesi direnç gösterilmesine neden olmaktadır.

Beckert (1999) stratejik eylemin göreceli olarak daha fazla kurumlaşmış ortamda ortaya çıkma ihtimalinin fazla olduğunu önermektedir. Olgun örgütsel alan diyebileceğimiz bu ortam istikrarlıdır, etkileşimler rutinleşmiştir, örgüt formları kanıksanan kalıplar çerçevesinde giderek eşbiçimlenmiştir ve alanın olgunlaşması sonucu, ünlenen seçkin

firmaların sivrilmesiyle hiyerarşi artmıştır (Greenwood ve Suddaby, 2006). Olgun ortamlarda aktörlerin, belirsizlik, güvenlik ve istikrar gibi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmayacaklarından stratejik eylemliliğinin artacağı ifade edilmektedir (Oliver, 1992; Beckert, 1999). Dorado (2005) sağlam bir kurumlaşmanın, asgari ya da aşırı bir kurumlaşmaya göre stratejik eyleme, dolayısıyla kurumsal girişimciliğe daha fazla yer açtığını ifade etmektedir. Bazı araştırmacılar ise (Fligstein, 1997; Philips, 2000) bunun aksine, kurumlaşmanın düşük, belirsizliğin yüksek olduğu alanlarda stratejik eylemin daha fazla olacağını iddia etmektedirler. Görgül çalışmaların çoğu da yeni kurumlaşan ve belirsizliğin yüksek olduğu alanları konu almıştır ve araştırma sonuçlarının görüşlerini destekleyen yönde olduğu görülmektedir (Maguire vd., 2004; Lawrence ve Phillips, 2004; Garud vd., 2002).

3.3.3. Çok Sayıda Kurumsal Mantığın Bir Arada Olması

Toplumdaki tüm kurumlar birbirine karışık ilişkilerle bağlıdır. Toplumlari oluşturan temel kurumlar, belli ölçüde birbirinden özerk, gevşek bağlarla birbirine bağlı ve birbiriyle çelişkili bir bütünlük oluşturmaktadır. Kurumlaşmış sektörlerde artan farklılaşma, sektörler arası artan yapısal fonksiyonel bağlılık ve bu sektörlerin toplum düzeyinde kontrol ve koordinasyonunun zorlaşması, kurumlar arası çelişkileri çağdaş toplum hayatının bir parçası haline getirmektedir. Örgütler, sürekli sosyal olarak yeniden inşa edilen birbirine bağlı kurumların, çeşitli çelişen kurumsal mantıklar¹² ve reçetelerine maruz kalmaktadır. Belli kurumsal düzenlemelere uymak, toplumun farklı sektör ve farklı düzeylerindeki diğer kurumsal düzenlemelerle çelişebilmektedir (Friedland ve Alford, 1991:256).

Kurumsal düzenlemelerde çeşitliliğin fazla olduğu alanlarda kurumsal çelişkiler doğması daha muhtemeldir. Çoğu alanlar, birden fazla kurumsal mantık içermekle birlikte (Friedland ve Alford, 1991; Seo ve Creed, 2002) genellikle kurumsal mantıklardan biri alanda hakim olma eğilimindedir. Bu olmadığında kurumsal düzenlerde çeşitlilik ve alternatifler aktörün aynı anda birden fazla birbiriyle çelişen reçete ve düzenlemelere maruz kalmasına ve bunun sonucu olarak praksis'e fırsat sağlamaktadır (D'Aunno ve diğerleri, 2000; Seo ve Creed, 2002; Reay ve Hinings, 2005). Seo ve Creed (2002) birbiriyle çelişen kurumsal düzenlemelerin, ortaklaşa bilinçte bir kaymaya yol açarak aktörü mevcut kurumsal yeniden üretimde, pasif katılımcıdan kurumsal girişimciye

¹² Kurumsal mantık, alandaki aktörlerin davranışlarını yönlendiren kanıksanmış sosyal reçetelerdir. Hangi amaçların nasıl başarılacağı konusunda alanın paylaşılan anlayışlarını temsil ederler (Battilana, 2006)

dönüştürdüğünü belirtmektedir.

Clemens ve Cook (1999) çok sayıda kurumlaşmadan birinin dominant olmamasının, aktörün bilincinde yavaş yavaş kaymayı kolaylaştırdığını belirtmişlerdir. Oliver (1992) günlük yaşamlarını anlamlandırma ve yorumlama konusunda sosyal aktörler arasında konsensüs yokluğunun bilinçli olarak fark edilmesinin, bundan şüpheye düşülmesinin ve aktörün normatif parçalanmışlık deneyiminin belli kurumsal düzenlemelerin kırılmasını arttırdığını ifade etmektedir. Zayıf uyumsuzluk koşullarında, verimlilik açığı ve kurumlar arası uyumsuzluk, yavaş yavaş kurumsal düzenlemelerin kaçınılmazlığı algısının altını oyarak kurumsal değişim için *praksis*'i mümkün kılmaktadır. Sosyal çelişkilerin gelişmesi, *praksis* için gerekli zorlayıcı güçtür. Çünkü çelişkiler, kısmen özerk aktörün kolektif bilincinde pasif sorgulamayan tarzdan aktif eleştiren tarza kaymayı mümkün kılar. Yine de kolektif bilinçteki bu kayma, *praksis*' için sadece bir gerekli unsurdur. *Praksis* kuramı hala, sosyal aktörün bir kere eleştirel aktif değişim eyleyeni haline geldiğinde, nasıl diğer aktörleri ve gerekli kaynakları sosyal değişimi yapmak için harekete geçirdiği sorusunu açıklamaya muhtaçtır. Bu soruyu diyalektik yaklaşım, sosyal aktörün, sosyal çelişkileri kendi çıkarları için aktif olarak kullanmasıyla açıklamaktadır. *Praksis*, sadece mevcut sosyal düzenlemelerin eleştirel kritiğini değil, aynı zamanda onların yeniden inşasında, daha geniş heterojen sosyal dünyada bulunan anlam sistemleri ve eylemin alternatif kurumsal mantıkları vasıtasıyla diğer aktörleri de aktif olarak harekete geçirmeyi içermektedir (Benson,1977).

Kurumların eylemin araç ve amaçlarını sınırlamasına rağmen, insanlar farklı kurumsal mantıkları yaratıcı bir şekilde kendi amaçları için kullanarak, diğer insanları harekete geçirebilmektedirler. Bu çelişen kurumlar ve kurumsal mantıklar arasında uygun ilişkiler kurmak, kurumsal değişim açısından baktığımızda politik bir süreçtir (Friedland ve Alford, 1991). Whittington'a göre (1992) insan eyleyen, toplumdaki farklı yapısal prensipler ve kurallar arasındaki gerginlik ve çelişkileri kendi lehine kullanarak, değişim için insanları harekete geçirmede hayli yaratıcı yollar bulabilmektedir.

Bütün bunları birlikte düşündüğümüzde, kurumsal çelişkilerin, aktörün kolektif bilincinde kaymaya yol açmakla kalmadığını, aynı zamanda eylemin alternatif mantığını da sağlayarak psikolojik ve fiziksel kaynakları harekete geçirdiğini, onların uygunluğunu ve kurumsal değişim sürecinde yer değiştirmesini sağladığını ifade edebiliriz. Bu alternatif

mantık ve çerçevenin nereden geldiğini ya da hangi koşullarda politik eylemin kaynağı olabildiğini açıklamada çoğu kuramcının, alternatif mantık ve çerçeveleri, verili zamanda tesadüfen uygun olan, dışsal ve kullanmaya hazır değişkenler olarak ele aldığını görmekteyiz. Diyalektik yaklaşıma göre, bu alternatif mantık ve çerçevelerin kendileri de, kurumsal düzenlemelerin çeşitli kesimleri ve düzeyleri içinde ve arasında, sürekli ve kaçınılmaz olarak üretilen ve yeniden üretilen, kurumlar arası çelişkilerin tarihi bir ürünüdür. Bu yaklaşımın, kurumsal değişimi anlamada sağladığı iki önemli çıkarımdan birincisi, heterojen çevrenin aktöre alternatif çerçeve için takım çantası sağladığı ve *praksis*'i kolaylaştırdığı ise, ikincisi alternatif çerçevelerden birinin harekete geçmesini sağlayan potansiyel kurumlar arası çelişkilerin doğasını göstermesidir (Seo ve Creed, 2002).

3.3.4. Aktörün Ağ İçindeki Konumu

Alan yazında, kurumsal girişimcilikte aktörün konumunun önemini konu alan araştırmaların çokluğu dikkat çekmektedir (Garud vd., 2002; Dorado, 2005; Leblebici vd., 1991; Levy ve Egan, 2003; Haveman, Rao 1997; Rao vd., 2000). Bourdieu (2006:27) eyleyicinin sosyal konumunun, onun kurumsal çevresi hakkındaki görüşlerini ve algısını, böylece statükoyu sürdürme ya da dönüştürme ve kaynaklara erişme mücadelesinde nasıl yer alacağını belirlediğini ifade etmektedir. Örgütsel alan, Battilana'ya göre (2006) Bourdieu'nun fields kavramına benzer şekilde, çeşitli sosyal konumların yapılaşmış bir sistemi olarak, alanın yeniden üretim mekanizması üzerinde tekel kurmaya çalışan egemen ve kontrol altındaki eyleyenlerin tümünü bir arada kapsayan Brint ve Karabel'e atıfla (1991) politik bir arena olarak düşünülebilir. Aktörün konumu, çevreyi algısında (Dorado, 2005) ve kaynaklara erişiminde (Lawrence, 1999), sonuç olarak kurumsal kalıpları kırabilmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Verili alanda, yerleşik kurallar ve pratiklerin varlığı ve herhangi bir örgütün egemen konumda olması, alan içinde temel önemdeki kaynaklara farklı erişim şansı ve mücadelesi ve bu kaynaklar üzerinde farklı kontrol kurma gücü anlamına gelmektedir. Bu nedenle, mevcut kurumsal düzenlemeler, ait olunan sosyal gruplara ve örgütlere bağlı olarak, veri örgütsel alanda bazıları için güç kaynağı iken bazıları için tersi olabilmektedir (Batilana, 2006). Diyalektik yaklaşım, kurumsal düzenlemeleri, farklı çıkarları ve eşitsiz güçleri olan taraflar arasında mücadelenin bir sonucu olarak görmektedir. Düzenlemeler bu mücadelede

güçlü olan tarafın koyduğu kurallardır ve bunlardan yararı olanların çabalarıyla bu pratikler ve yapılar sürdürülmektedir (Benson,1977). Bir başka deyişle, kurumsal düzenlemelerin oluşması ve yeniden üretimi tüm farklı çıkarları bir arada kapsamamakta, en zayıf olanların çıkarları en az tatmin edilmektedir. Çıkarları ve fikirleri, mevcut kurumsal düzenlemelerde yeterince karşılanmayanlar, mevcut düzeni değiştirmek isteyebilecek potansiyel değişim eyleyeni olarak değerlendirilmektedir (Seo ve Creed, 2002).

Değişimi başlatma konusunda, statükonun olanaklarını sonuna kadar kullanan mevcut kurumsal yapı içinde yerleşik merkezi konumdaki örgütlerden gelen eyleyenlerin mi, yoksa herhangi bir değişimde kaybedecek çok şeyleri olmayan, statükonun nimetlerinden en az yararlanan örgütlerin mensuplarının mı öncü oldukları tartışmasına, değişimle ilgili yazının farklı açıklamalar getirdiği görülmektedir. Bu konudaki çalışmaların çoğu, kurumsal girişimcilerin, daha çok alanın sınırlarındaki (Leblebici vd., 1991; Haveman ve Rao 1997; Palmer ve Barber, 2001; Garud vd., 2002) ya da farklı örgütsel alanların kesişim noktasındaki aktörlerden (Phillips vd., 2000; Rao vd., 2000) çıktığını göstermektedir.

Ağ konumu kuramı, merkezi ve çevresel örgütsel oyuncuları ayırmakta ve çevredekilerin üç nedenle kurumlaşmış pratiklerden kurtulmalarının daha muhtemel olduğunu ifade etmektedir. Birincisi normların öğrenildiği diğer örgütlerle bağlantılarının daha az olması, ikincisi alan düzeyi süreçlerle bağlantılarının daha zayıf olması nedeniyle kurumsal beklentilerin daha az farkında olmalarıdır. Üçüncüsü, çevre örgütlerin yaygın kurumsal düzenlemelerden çoğunlukla çıkar sağlayamadıkları ve sosyal sapma sonucu kaybedecek şeylerinin daha az olması nedeniyle değişimden yarar sağlamak için sürece katlanmak isteyebilecekleridir. Bu nedenle, kurumsal girişimciliğin çevre örgütlerden çıkmasının daha olası olduğu düşünülmektedir (Galaskiewicz, 1989). Seo ve Creed de (2002:50) modellerinde güçsüz ve dışlanmış, çıkarları mevcut kurumsal düzenlemelerce karşılanmayan aktörleri potansiyel değişim eyleyeni olarak görmekle birlikte, güçlü aktörlerin de bazı koşullarda kurbanlaşabileceklerini ifade etmektedirler.

Marjinal aktörlerin düşük bağımlılığına, büyük ölçüde çıkarlarının tatmin olmamasının eşlik etmesi, değişime niçin motive olduklarını açıklamakla beraber, Seo ve Creed'e göre (2002) onları değişime tetikleyen koşulları açıklamamaktadır. Bunun açıklaması, çevredeki örgütlerin kurumsal düzenlemelere daha az bağımlı, daha az ayrıcalıklı ve kurumsal

çelişkilere daha çok maruz kalmaları nedeniyle yeni fikirlere açık olmalarıdır (Greenwood ve Suddaby, 2006). Merkezi konumdaki örgütler kaynaklarını mevcut kurumsal düzenlemeleri koruma yönünde harekete geçirirken, çevredeki örgütlerin yeni kurumlara karşılık gelecek alternatif pratiklere önyak olma ve örgütlemeleri daha makul ve meşru görünmektedir (Greenwood ve Hinings, 1996). Merkezdeki örgütler daha çok enformasyon alan, sürekli sosyalleşen, daha avantajlı ve bu nedenlerle daha yerleşik konumdadırlar. Yerleşik firmalar mevcut bilgiden faydalanırken, yeni firmalar yeni bilgiler keşfetme eğilimindedir. Eski örgütlerin bilişsel körlüğünden ve değişikliklere direnç gösterdiğinden söz edilmektedir (Greenwood ve Suddaby, 2006). Yine de bu görüşün tam tersini savunan, kurumsal girişimcilerin merkezdeki güçlü örgütlerden çıktığını ileri süren görüşler de vardır (Zilber, 2002; DiMaggio, 1991). DiMaggio'ya göre (1991) güçlü aktörler ya da güçlü aktörlerce desteklenen aktörler ya da stratejik olarak konumlanmış grupların insan kaynaklarına, ideolojik ve finansal kaynaklara erişim olanaklarının fazlalığı, onların kurumsal girişimci olmalarını mümkün kılan stratejik bir konumdur.

Örgütsel alandaki bireyin konumu, bir ölçüde ait olduğu sosyal grubun söz konusu alandaki statüsüne de bağlıdır. Maguire vd'nin (2004) bireyin sosyal konumunun kurumsal girişimciliği olanaklı kılmada rolünü analiz eden çalışması, hem biçimsel-resmi konuma, hem toplumsal olarak kurulmuş meşru konuma, hem de ağ içindeki konuma işaret etmektedir. Öznenin konumunun gerekli köprüleri kurmada, kaynaklara erişmede, diğerlerinin gözünde meşruiyet kazanmasında önemini göstermektedir. Greenwood ve Hinings'e göre (1996), yüksek statüdeki sosyal gruplara üye bireyler ya da örgütler, düşük statülü sosyal gruplar üzerinde hakimiyetlerini pekiştiren yaygın kurumsal düzenlemelerden, başka bir deyişle alandaki yerleşik (incumbent) pozisyonlarından çoğunlukla yarar sağlamaktadırlar. Düşük statülü sosyal grup üyeleri, yerleşik kurumsal düzenlemelerden daha az yarar sağladıkları için onları değiştirme konusunda daha istekli oldukları düşünülmektedir. Problem şu ki bu düzenlemelerden daha az yarar sağladıkları için iraksak değişim yapmak için gerekli kaynaklara erişimleri de daha zordur.

Seo ve Creed'e göre (2002) bu durum kritik bir soruya işaret etmektedir: Mevcut kurumsal düzenlemeler içinde, nasıl olup da daha az güçlü ya da marjinal aktörler, mevcut düzenlemelerin üstesinden gelecek alternatif mantık ve çerçeveleri geliştirebilmekte, uygulayabilmekte, nasıl olup da etkili bir şekilde diğerlerinin kaynaklarını ve bağlılıklarını yeni bir kurgu için harekete geçirebilmektedirler? Seo ve Creed'e göre diyalektik

yaklaşımın kurumsal çelişkileri kendi çıkarları lehine kullanan aktör kavramı, bu soruyu cevaplamak için önemli bir teorik kavrayış sağlamaktadır. Bu kavram, kurumsal değişim eyleyeninin diğerlerine yabancı gelebilecek tamamıyla yeni çerçeveler ve eylem mantığı icat etmesinin pek mümkün olmadığını önermektedir. Öyle olsaydı, diğerlerinin desteğini almak, oydaşma kazanmak çok pahalıya mal olur ve çok güç olurdu. Yepyeni bir çerçeve icat etmek yerine, eyleyen, mevcut heterojen yapı içinden, eskiden kopuşu sağlayacak temel bir kalkış yapabilecek ve diğerlerinin desteğini ve kaynakları harekete geçirmek için yeterince ses getirecek uygun bir çerçeve seçer. Clemens ve Cook'a göre (1999), hiçbir kurum tümüyle yeniden yaratılmaz, sosyal olarak kabul görmüş çerçeve ve modeller içinde kalır. Kurumsal girişimcilerin en önemli mücadelesi, değişiklik girişimlerini, toplumda kabul görmüş bu çerçeve ve modeller içine yerleştirmektir.

Bu yorum ışığında, praksisin temel özelliği, eşölçülemez kurumsal mantıklara karşı politik eylemi harekete geçirecek ve meşrulaştıracak uygun kurumsal mantığın seçilerek benimsenmesi ve uygulanmasıdır. Verili zaman ve toplumda bir çok uygun çerçeve içinden en ses getireni, en fazla kaynakları harekete geçirici olanı seçmek, karmaşık ve yaratıcı yetenek isteyen bir iştir (Seo ve Creed, 2002:37). Burada kurumsal girişimcinin niteliklerinin, sosyal becerilerinin önemi ortaya çıkmaktadır (Fligstein, 1997). Kurumsal girişimcilik, yüksek düzeyde düşünümsellik, karmaşıklık ve yaratıcılık içerdiğinden praksişi sahneye koymada uzman kuramcılarının ve entelektüel seçkinlerin kritik öneminden söz edilmektedir (Benson, 1977; Strong ve Meyer, 1993).

3.3.5. Dış Şok ya da Krizler

Çeşitli çalışmalar (Dorado, 2005; Greenwood ve Hinings, 1996; Seo ve Creed, 2002), kurumsal girişimcilerin yerleşik oldukları çevresel bağlamdan kaynaklanan koşullar ve bu koşulların nasıl ve niçin eyleme geçmeye neden olabildiği üzerinde durmaktadır. Yeni kuramsal kuramda, tetikleyici şok ya da krizler (Fligstein, 1997; Greenwood ve diğerleri, 2002; Holm, 1995; Jepperson, 1991; Fligstein, 1991), sosyal karışıklıklar, teknolojik değişim, toplumsal düzenlemelerde yapılan değişiklikler (Meyer ve Rowan, 1977; Greenwood, Suddaby ve Hinings, 2002), krize dönüşen akut problemler (Phillips vd., 2000), rekabetçi yapının sürdürülememesi (Greenwood, Suddaby ve Hinings, 2002; Powell, 1991) gibi sebeplerin, değişiklikleri tetikleyici şok etkisi yaratarak alan

düzeyindeki sosyal olarak inşa edilmiş oйдаşmayı bozduğu ve yeni fikirlerin ortaya sürülmesine katkıda bulunduğu ifade edilmiştir.

Kurumsal değişimde, dışarıdan radikal bir bozulmanın (distruption), diyalektik yaklaşıma göre çok daha yaygın bir yol olduğu ifade edilmektedir. Kurumsal çelişkiler ve kurumsal kriz yüzünden mevcut sosyal düzenin ani bozulması, kolektif bilinçte kaymayı kolaylaştırmaktadır. Bazı çelişkiler, sosyal düzenlemelerin süregiden kendini yeniden üretmesinin altını oyarak kriz yaratmakta, bu da praksis olasılığını arttırmaktadır (Benson, 1977). Hoffman'a göre (1999), bu konudaki çalışmalar dış şokun değişimde yerini vurgulamakla beraber, kurumsal krizin neden kaynaklandığını ve kurumsal değişimi nasıl kolaylaştırdığını yanıtıız bırakmaktadır.

Seo ve Creed'e göre (2002), diyalektik perspektifin her iki soruya yanıtı; kurumsal krizin yapısal bir durum değil, kurumsal çelişkilerin sistematik bir sonucu olduğu şeklindedir. Kurumsal çelişkilerin kriz ürettiği durumlardan birincisi, daha az uygun kurumsal düzenlemelere uymayı sürdürmekten kaynaklanan verimlilik açığıının birikerek uzun vadede kurumsal kriz yaratmasıdır. Kurumsal çelişkilerin kriz ürettiği durumlardan ikincisi, kurumlar arası uyumsuzlukların kurumsal krize neden olmasıdır. Kurumlar arasındaki sınırların gevşediği dönemlerde, kurumlar arası örtülü çelişkiler, mevcut kurumsal düzenlemelere karşı açık tehdit haline gelmektedir. Kurumsal düzenlemelerin aktörün görüş ve davranışlarını sınırlama kapasitesi güçlü olduğunda, kurumsal yapılar yavaş yavaş değişeceğine ani bir kırılma ve dış şoklara karşı kırılğanlıkları artmaktadır.

Bir grup sosyal aktör, mevcut kurumsal düzenlemelerin sınır ve potansiyeli konusunda eleştirel bir anlayışa ulaştığında, yeni olanaklar araştırmaya ve diğer aktörleri alternatif sosyal düzenlemeler konusunda harekete geçirmeye başlamaktadır (Benson, 1977). Yeni sosyal yapılar yaratma süreci; 'alternatif sosyal düzenleme modelleri ve eylem mantığı geliştirmek', 'mevcut yapıya karşı politik eylem için kaynakları harekete geçirmek' ve 'yeni düzenlemeleri savunmak ve yerleştirmek' olarak tanımlanabilir. Alternatif çerçeveler ve modeller geliştirmek ve uygulamak başarılı bir yeniden sosyal kurguda özellikle önemlidir. Çünkü aktörler politik eylemleri için diğer insanları ve kaynakları harekete geçirebilmek ve amaçlarını haklı çıkarmak için bu çerçeveleri ve modelleri kullanırlar (Seo ve Creed, 2002:236).

Toplumsal değişmenin dinamikleri açısından az gelişmiş ülkelerde durumun gelişmiş ülkelere göre farklılık arz ettiği belirtilmektedir (Kongar, 1979: 421-423). Gelişmiş ülkeler açısından değişimin itici gücü burjuvazi iken, geç sanayileşen toplumlarda burjuvazinin tek başına toplumsal değişimi gerçekleştirecek güçte olmamasının bu toplumları yoğun bir biçimde dışsal belirlemelere açık hale getirdiği ifade edilmektedir. Bu durum, bu toplumlarda, değişimin dış etkilerle önce yönetici zihniyetinde başlamasına ve toplumun dinamikleri bastırılarak tepeden bir hareketle topluma benimsetilmeye çalışılmasına, bu nedenle genellikle değişimin kriz ve baskıcı rejimle birlikte gündeme gelmesine neden olmaktadır

Sosyolojik kuramlar, teknoloji ve ona bağlı üretim tarzındaki değişikliklerin bir ülkede ne tür dönüşümlere neden olabileceğini, o ülkenin dünya sisteminde yer alış tarzına göre yorumlamaktadır (Kongar, 1979). Gelişme yazınında ise, görece az gelişmiş ülkelerde değişimde dışsal dinamiklerin içsel dinamikler üzerinde belirleyiciliği konusu, yoğun tartışmalara konusudur (Ercan, 2001). Marks'ın ATÜT kuramına atıfla, geç sanayileşmiş toplumların değişiminde dış dinamiklerin belirleyiciliği tartışmaları halen sürmektedir. Marks ATÜT'da, otoriter devletin kontrolü altında içsel dinamikleri bastırılmış Asya toplumlarının kendi iç dinamikleriyle değişemeyeceğini iddia etmektedir (Başkaya, 1997: 76, 82; Kongar, 1979). Buna karşılık Neo-Marksist yazında ise, toplumsal iç dinamiklerin değişimde temel belirleyici olduğu, sadece dışsal dinamiklerle gerçekleşen değişimin merkez ülkelere bağımlılığı arttırmaktan ve yeni bir tür sömürgeciliği sürdürmekten başka bir işe yaramayacağı savunulmaktadır (Amin, 1992:153; Frank, 1995; Mandel, 1995; Gülalp, 1986; Başkaya, 1997: 76, 82).

Lewin, Long ve Carroll (1999) ise, değişimin yoğunlaşması ve ortaya çıkmasını, gelişmekte olan ülkelerin uluslar arası işbölümündeki yerine, uluslar arası kurumlardan kaynaklanan istikrarsızlaştırma sürecine tabi tutulmasına, daha az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere kaynak aktarımına dayandırmaktadırlar.

Bu argümanlar Türkiye'de de bir çok kuramcı tarafından paylaşılmaktadır. Türkiye'ye ilişkin çeşitli değerlendirmelerde, değişimde dışsal belirleyicilere vurgunun baskın olduğu dikkat çekmektedir. Daha 1930'larda, Kadro'cular Türkiye'nin iktisadi açıdan geri kalmışlığının nedenini ülke içi yapılarda arama yerine, dışsal sömürde aramışlardır. Kadro hareketinin önemli ideologlarından Şevket S.Aydemir, Türkiye'nin

sanayileşmesinin ancak emperyalist ülkelerle en az iktisadi ilişki içerisinde olduğu zaman gerçekleşeceğini, işbirlikçi burjuvazinin ulusal kalkınmayı engellediğini öne sürmüştür (Bostancı, 1990). Türkiye'nin konumunu Wallerstein'in 'Modern Dünya Sistemi Teorisi' (MDST) ile açıklayan kimi yazarlar ise 1838'de imzalanan dış ticaret anlaşmasını bu anlamda dönüm noktası saymaktadır (Pamuk, 2001-02:38) Wallerstein ve diğerleri (1983:51) Tanzimat Fermanının ilanıyla Osmanlı'nın dünya ekonomisi içerisindeki 'Çevre' konumunun meşrulaştığını, Jön Türk Hükümetinin kurulmasıyla ise küresel sistemle kurumsal uyumun tamamlandığını ifade etmişlerdir. 1960'larda ise, Yön Dergisi çevresinin düşünürleri ve Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin kendi iç dinamikleri ile dönüşümünü gerçekleştirememesinin sebeplerini Osmanlı'nın üretim tarzına özgü şartlarda değil, Batı'nın dünyayı sömürgeleştirici politikalarında aramışlardır. Yön çevresi kuramcıları, Osmanlı toplumunun yapısının işbirlikçi burjuvazi yoluyla Türkiye Cumhuriyeti'ne taşındığını belirtmişlerdir (Karaömerlioğlu, 2001-2: 87). Bu görüşler ışığında baktığımızda Türkiye'nin tarihinin önemli dönüşüm dönemlerinde, dışsal tetikleyicilerin, uluslararası aktörlerin ve yerel aktörlerin rolünü kavramak daha kolaylaşmaktadır.

3.4. Kurumsal Değişim Süreci

Kurumsal girişimcilik süreci, aktörün sosyal becerilerini işe koştığı karmaşık politik ve kültürel bir süreçtir (Fligstein, 2001). Bu süreçte, kurumsal girişimci projesini gerçekleştirmek için, içinde bulunduğu çevreye uygun olarak sahip olduğu farklı varlıkları harekete geçirmekte, müttefikleri eyleme ortak etmek için söylemsel stratejiler geliştirip işe koşmakta, bu içiçe geçmiş süreçleri yöneterek değişimi gerçekleştirmektedir. Aşağıda bu karmaşık sürecin adım adım nasıl yönetildiği incelenmektedir (Leca vd., 2006).

3.4.1. Kaynakları Harekete Geçirmek

Kurumsal girişimcilik, aktörün sahip olduğu varlıklar üzerine inşa edilir. Bunların başlıcaları, aktörün meşruiyeti, sahip olduğu biçimsel yetke, alandaki konumu, kıt ve kritik kaynaklara erişim imkanı olarak sayılabilir. Kurumsal girişimcilik önceden kazanılmış meşruiyet ve kimlik üzerine inşa edilmekte, ona göre ifade edilmektedir. Önceden kazanılmış, yerleşik meşruiyet, kurumsal girişimcinin ciddi olarak kabul görmesini sağlamada merkezi önemdedir (Leca vd., 2006). Kurumsal girişimciler üç tür meşruiyeti

sağlamaya çalışırlar. Birincisi kurumsal girişimcinin projesinin mevcut kurumsal düzenlemelere göre daha üstün olması gerekir. Bu ona pragmatik-faydacı meşruiyet sağlar. İkincisi önerdiği yeni yapı ve pratikleri meşru kurum ağlarıyla bağlantılandırmak, bu da moral meşruiyet kazandıracaktır. Üçüncüsü yerleşik model ve standartlara uyumla kazanılacak olan bilişsel meşruiyettir (Suchman,1995).

Biçimsel yetke ve liderlik de sahip olunan önemli bir kaynaktır. Biçimsel yetke kurumsal girişimciye hikayeyi çerçevelemede yardımcı olabileceği gibi (Fligstein, 2001) söylemlerini yaymada, kabulünü arttırmada ve diğer aktörler tarafından kullanılmasını sağlamada kullanılabilir (Phillips vd., 2004). Alanda merkezi konumda olmak da kurumsal girişimci için önemli değerlerden biridir. Yaratılan söylemin kabulü ve kullanılmasında ayrıcalık sağlar. Fligstein, başarılı kurumsal girişimcilerin muhtemelen yüksek düzeyde sosyal sermayeye sahip olduğunu ifade etmektedir. Sosyal sermaye, bir kimsenin sosyal ilişkiler ağındaki konumudur. Bu konum enformasyon ve politik destek sağlar, farklı menfaatleri bir araya getirme, kolektif eylemi en iyi sonuç alacak şekilde yönetme, kaynaklara erişimi kontrol etme ve kurumsal değişimi uygulama gücü sağlar. Bunların yanı sıra sahip olunan önemli şeylerden biri de kritik kaynakların kontrolüdür. Kurumsal girişimci diğer aktörler için gerekli kaynakları kontrol edebiliyorsa, bunu aktörler üzerinde baskı kurmak amacıyla, ya da onları ikna etmeye gerek duymaksızın kurumsal değişiklik yapmak amacıyla çeşitli biçimlerde kullanılabilir (Fligstein, 1997). Egemen oyuncuların kontrol altında olanlara zorla kuralları kabul ettirmesi muhtemeldir (Meyer ve Rowan, 1977). Dorado (2005:389) Amerika’da petrol rafinerilerinin çoğunu ele geçiren Rockefeller’in petrol piyasasını istediği gibi yönlendirmesini bu duruma örnek olarak göstermektedir.

3.4.2. Söylemsel Bir Strateji Geliştirmek

Kurumsal girişimcinin değişimi nasıl kurgulayıp kavramlaştırdığı çok önemlidir, öyle ki kurumsal girişimciliğin esas olarak söylemsel strateji olduğu ifade edilmektedir (Phillips vd., 2004). Değişimin genel kabul görmesi ve benimsenmesi büyük ölçüde bu kavramlaştırmanın nasıl yapıldığına, nasıl sunulduğuna bağlıdır (Tolbert ve Zucker, 1996: 183). Kurumsal girişimciler söylemleri vasıtasıyla toplumsal inşa sürecini etkilemeyi amaçlarlar. Kuramlaştırma olarak adlandırılan bu aşamada söylemsel stratejilerle yeni kurumların temeli oluşturulur (Phillips vd., 2004; Munir and Phillips 2005).

Kuramlaştırma aşamasında önce mevcut başarısızlıklar belirlenir, sonra mevcut yapı içinde tıkanmış görünen sorunlara çözüm önerileri sunan daha üstün bir çerçeve sunulur (Greenwood vd., 2002). Kuramlaştırma zihinlerde meşruiyeti sağlamada önemli bir işleve sahiptir. Söylem, ittifaklar kurulmasına ve müttefikler arasındaki çelişkilerin azaltılmasına hizmet edecek ve muhalifler arasındaki çelişkileri ise derinleştirecek biçimde düzenlenir (Suddaby and Greenwood, 2005; Seo ve Creed, 2002; Fligstein, 1997; Holm, 1995). Kurumsal girişimci, bir yandan muhalifleri tarafından desteklenen mevcut kurumsal düzenlemelerin meşruiyetini sorgulayarak gayri meşru hale getirirken bir yandan da kendi projesini meşrulaştırmaya çalışır (Creed vd., 2002; Greenwood vd., 2002; Suddaby and Greenwood 2005). Söylemi, daha geniş sosyal kesimlerin desteğini alacak şekilde formüle etmek gerekir. Yeni üyeler kazanmak ve taraftarları harekete geçirmek ve kaynaklara erişmek için ses getirecek bir çerçeve geliştirmek gerekir (Seo ve Creed, 2002). Çelişen gereklilikleri gerçekleştirebilmek için bazen kurumsal girişimciliği bir alanla sınırlandırılıp diğer alanlarda yerleşik kurumsal düzenlemelere uyularak, yani 'decoupling' yapılarak çalışılır (Leca vd., 2006).

Kurumsal girişimciler stratejik çerçeve hazırlarken, mevcut kurumsal düzenlemelerin işlevsel, sosyal ve politik başarısızlıklarını tanımlayıp kendi kurumsal projelerinin neden daha üstün olduğunu haklı göstermelidirler (Dacin vd., 2002; Greenwood vd., 2002; Maguire vd., 2004). Bunun için önceden varolan çerçeveden daha gelişmiş bir çerçeve geliştirilir (Hardy ve Phillips, 1999). Bu çerçevenin niteliği bir yandan kurumsal girişimcinin sahip olduğu meşruiyetin derecesi ile ilgiliyken, bir yandan da mevcut kurumsal düzenlemelerin meşruiyeti üzerine kopan tartışma ve gerginliğin ivmesiyle ilgilidir. Geliştirilen çerçeve, hedeflenen kesimi tatmin etmişse ses getirir, kitleleri harekete geçirir (Seo ve Creed, 2002). Bunun için mağdur edilmiş kesimin yakınma sebepleri teşhis edilmeli, sorumluları tespit edilmeli, çözüm gösterilmeli ve bu kesimin de çıkarları çerçeveye dahil edilmelidir (Maguire vd., 2004; Dorado, 2005; Rao ve diğerleri, 2000; Fligstein, 1997).

Kurumsal girişimciler, mevcut çerçeveleri değiştirmek için etkili konuşma stratejileri geliştirirler. Meşrulaştırıcı açıklamalarını, savundukları davayı desteklemek ya da desteklememenin ne anlama geldiğini başarılı bir şekilde çerçeveye sunarlar. Mevcut kurumsal düzenlemelerin başarısızlığını vurgulamak için alanda yaygın olan mantığın

çelişkilerini ortaya çıkarmak ve vurgulamak niyetiyle yinelenen ifadeler, göndermeler ve metinlerle kurumsal bir kelime dağarcığı inşa ederler (Suddaby ve Greenwood, 2005). Sürdürülebilir koalisyonlar inşa etmede kimliklerin dönüştürülmesi temel öneme sahip olduğu için söylemleriyle diğerlerinin kimliklerini yeniden tanımlarlar. Projelerini haklı çıkarmak ve daha fazla ses getirmesini sağlamak için çeşitli çerçeveleri birleştirirler (Rao vd., 2000; Creed vd., 2002).

Kurumsal girişimciler diğerlerinin ifadelerini tanımlamak, çıkarlarını projelerine dahil etmek için empatik ve yaratıcı olmak zorundadırlar (Fligstein, 1997). Fligstein'e göre diğer bir önemli sosyal beceri de gündemi belirleyebilmektir. Bir grup bir kez gündemi belirleyebilmişse diğerlerinin tartışmalarının temel parametrelerini ortaya koymuş demektir. Diğerlerine tartışma terimlerini kabul ettirebilmişse tartışma zaten yarı yarıya kazanılmış demektir. Diğer tüm aktörler temel parametreleri belirlenmiş bu çerçeve içinde kendi çıkarlarını tanımlamak zorunda kalırlar.

3.4.3. Müttefikleri Harekete Geçirerek Meşruiyet Alanını Genişletmek

Müttefiklerin harekete geçirilmesi, yeni pratik ve inançları yaydıkları için kurumsal girişimciler için merkezi önemdedir. Beckert'e (1999) göre, projeyi destekleyecek ikinci dereceden aktörlerin harekete geçirilmesi kurumsal girişimcilik stratejisi için vazgeçilmezdir. Acaba kurumsal girişimciler, potansiyel müttefiklerle nasıl işbirliği yapmaktadır? Kurumsal girişimciler yeni işbirliği ve birleşmelerle aktörler arasında yeni ağ ilişkileri yaratarak alanda yeniden konumlanma gerçekleştirirler. Böylece yerleşik oyuncuların merkezi konumunu aşındırırlar (Leblebici vd., 2001). Müttefiklerin sayısı arttıkça kurumsal değişimi uygulama şansı da artar (Lawrence vd., 2002). Sosyo-politik meşruiyetin sağlanmasında, yasal otoriteler, hükümet gibi diğer güçlü örgütlerin desteği ve onayı önemlidir (Rao, 1994).

Greenwood ve diğerlerine göre (2002) kuramlaştırma aşamasında devlet, meslek odaları, profesyonel dernekler vb. diğer düzenleyici kurumların rolü önemlidir. Bu kurumların öneminin birinci nedeni, tartışılan anlamlandırma sistemlerinden biri lehine onay vermek ve yayılmasını sağlamaktır. Bu politik bir süreçtir. Politik olmasının birinci nedeni, diğer anlamlandırma sistemlerinin onay verilen anlamlandırma sistemi lehine uyuma sokulmasını ve bastırılmasını gerektirir. İkincisi, uyuma sokulma sürecinin denetleyicisi durumunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca profesyonel derneklerin

hem kendi üyelerini yeni durum doğrultusunda biçimlendirmesi hem de daha geniş toplum kesimleriyle etkileşim halinde yeni fikirleri sunması, uygun pratikleri tanımlaması, toplumsal inşanın bir parçasıdır. Toplumun diğer kesimlerinden onay ya da mücadele biçiminde karşılık gelmesi, konunun karşılıklı tartışılmasına neden olur ki bu toplumsal inşa sürecinin başlamış olması demektir.

Mevcut kurumlardan yarar sağlayan aktörler değişime karşı olacakları için (Leca vd., 2006) kurumsal girişimciler değişimi gerçekleştirebilmek için güç kullanabilirler (Dorado, 2005) veya diğer aktörler üzerinde hegemonya kurabilirler (Lawrence vd. 2005). Kıt ve kritik kaynakları kontrol etmeyi başarabilen girişimci, müttefikleri harekete geçirmeye uğraşmaktansa, bu imkanı kullanarak diğer aktörleri kontrol altına alma yolunu tercih edebilir (Leca vd., 2006).

Fligstein'e göre (2001), aslında kurumsal girişimci aktörler, çoğunlukla diğerlerini kendi talepleri doğrultusunda ikna etmeye gerek görmezler. Onlara daha yüksek amaçlar göstererek ya da kendi dar çıkarları doğrultusunda diretirlerse başlarına gelebilecekleri göstererek, onları kendi çıkarlarıyla aynı hizaya getirirler. Sahnede görünmektense sahneyi hazırlayıp geri çekilirler, diğer aktörlerin çözüm üretmelerini sağlayarak, sonra da bu çözümleri barış sağlamak ya da bir çöküntüyü önlemek adına diğerlerine empoze ederler. Durum içinde kendilerini tarafsız göstererek, diğerlerine kendi dar çıkarlarıyla ilgilendiklerini, diğerlerinin ise durumu tartışarak çözüm üretmekten kazançları olacağını gösterirler. Stratejik aktörün bir başka girişimi de diğer aktörlerin yöneteceği ve kendi fikirleri doğrultusunda hareket ettiklerini sandıkları koşulları ayarlamaktır. Ayarlanmış koşullar çerçevesinde dışarıda kalan aktörlerin işbirliği sağlanır, bunun kendi fikirleri olduğu konusunda onlar inandırılır.

3.4.4. Bağlamın Olanaklarından Yararlanmak

İçinde bulunulan bağlam, kurumsal girişimcilik için gerekli yetenekleri (Maguire vd., 2004) ve seçilen stratejileri (Fligstein, 1997) etkilediği için önemlidir. Görgül araştırmaların çoğu değişim konusunda fırsatlar sunan yeni doğan alanlarla ilgilidir (Phillips vd., 2000). Parçalanmış alanlar da farklı kurumsal mantıkların birlikte varolduğu ve farklı ve karşıt anlamlandırma çerçevelerinin yarıştığı çevreler olması nedeniyle kurumsal değişim için tercih edilen alanlardır (Rao vd., 2000). Araştırmalar, yerleşik

çevrelerdense yeni doğan ve parçalanmış çevrelerin kurumsal girişimcilik için daha elverişli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle olsa gerek, yaygın mantığın yerleşik egemen aktörlerce desteklendiği ve kurumsal değişim uygulamanın daha zor olduğu hiyerarşik/ yerleşik çevrelerin, kurumsal girişimcilik araştırmaları için en az tercih edilen bağlamlar olduğu görülmektedir (Leca vd., 2006).

Yerleşik çevrelerde, kurumsal değişime direnç, muhtemelen diğer çevrelerden daha güçlü olacaktır, çünkü yerleşik kurumlaşmadan çıkarı olan egemen koalisyon, direnmek için kendi kaynaklarını harekete geçirecektir (Greenwood vd., 2002). Böyle bir durumda kurumsal girişimcilerin, mesleki dernekler (Greenwood vd., 2002), kredi sağlayıcılar (DiMaggio,1991), siyasi otoriteler (Holm, 1995), seçkinler, vb. egemen koalisyon üyelerinin desteğinden emin olmaları gerekir. Yerleşik bir çevrede egemen koalisyona rağmen değişiklik yapmak çok güçtür. Levy ve Egan (2003), bu durumla başa çıkabilmek için, egemen koalisyon içinde uyumsuzluk ve gerginlik yaratmak suretiyle parçalayarak değişim için daha uygun olabilecek parçalanmış bir çevre yaratmaktan söz etmektedir. Fligstein (2001) ise egemen koalisyona dokunmadan alt çevreler yaratarak, alt grupların yerleşik değerlere yüklenmesini ve diğer güçlü gruplarla tartışmaya girmesini sağlayarak, değişimi onlar eliyle götürmekten söz etmektedir.

3.4.5. Kurumsallaşma

Böylece kurumsallaşma projesi çeşitli aktörlerin çıkarlarını bütünleştiren ortak bir projeye dönüşür, çıkarların içiçe geçmesinin sağlanması yayılmayı da kolaylaştırır (Haveman, Rao 1997). Yeni fikir ve uygulamaların mevcut kurum ve kurallarla uyuşması ya da onların içinde gelişme imkanı bulabilmesi halinde değerler açısından meşruiyet gerçekleşir (Suchman, 1995; Tolbert ve Zucker, 1996: 183) ya da uygulamalar, işlevsel üstünlüğü konusunda oydaşma kazanırsa faydacı meşruiyet sağlanmış olur. Yeni durum yaygınlaştıkça nesnelleşir ve sosyal oydaşma tabanı genişleyerek eski sosyal gerçekliğin yerini almaya başlar (Suchman, 1995). Greenwood vd. (2002) hayli yapılaşmış bir ortamda nasıl olup da yeni fikirlerin onay gördüğünün kritik bir konu olarak tartışıldığını belirtmektedir. Yeni fikirlerin yerleşik kural ve kurumlarla uyumlu halde sunuluyor olmasının onayın önünü açtığı düşünülmektedir (Clemens ve Cook, 1999).

Yayılanın yoğunluğu ve kabulünün artması ve bilişsel meşruyetin sağlanmasıyla (Suchman, 1995), yeni fikirler doğal bir şeymiş gibi kabul görmeye ve düzenlemeler içselleştirilerek sorgulanmadan kabul edilir (kanıksanır) hale gelir. Bu kanıksanan inanç ve pratikler eğitim sistemiyle, iş yerlerinde sosyalizasyonla, meslek odalarının normlarıyla, hizmet içi eğitimle; hizmet sözleşmeleri, sertifikasyonlar, kutlamalar ve törenlerle yerleştirilir ve yeniden üretilir. Meslek odaları, dernekler yeni inanç ve uygulamalara üyelerini zorlama ve günlük rutinler içine yerleştirme açısından bu aşamada ayrı bir öneme sahiptir. Artık tümüyle kurumsallaşan yeni durum, davranışları tanımlayıcı hale gelir, eleştirilmeden kabul edilir ve yeni kuşaklara aktarılır (Tolbert ve Zucker, 1996:184). Bazı değişimler ise kurumsallaşamaz, Abrahamson (1991) bunları geçici yenilikler ya da moda olarak adlandırmaktadır. Zilber'e göre (2002) bir çok aktör kurumları yorumlama sürecine aktif olarak katılabileceği için kurumsallaşma süreci, belirsizliğin fazla olduğu bir süreçtir.

**TÜSİAD'IN SÖYLEMLERİ ARACILIĞIYLA TOPLUMU İNŞA
GİRİŞİMLERİNİN ELEŞTİREL BİR İNCELEMESİ**

IV. BÖLÜM

DEĞİŞİM SORUNUNA NİTEL BİR YAKLAŞIM: ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

4.1. Paradigma ve Metodoloji Tartışmaları

Sosyal bilimlerdeki metod tartışmalarını, nicel-nitel dikotomisi üzerinden yürütmek kaba ve çok basitleştirilmiş bir ayırımdır. Nitel araştırmalar, belli bir teknikler serisi olmaktan çok, konuları ele alış tarzıdır ve uygunluğu araştırılacak sosyal fenomenin doğasından gelir. Sosyal bilimlerdeki metod tartışmaları, doğrudan doğruya ontoloji, epistemoloji ve insan doğası hakkında varsayımlarla ilgilidir, bu tartışmalar sosyal kavramlaştırmalara temel teşkil ettiği için metod tartışmaları da bu daha geniş bağlam içinde yürütülmelidir (Morgan ve Smircich 1980).

Burrell ve Morgan'ın (1979), kavramlaştırma almaşıklarına göre birbirinden farklı kavrayışlara sahip dört farklı paradigma tanımlı örgüt literatüründe genel bir kabul görmüş ve kullanılmaktadır. Yine bu dört paradigma içinden birbirinden bazı konularda ayrışan çok sayıda örgüt kuramı ve yaklaşım çıkmış olmasına karşın araştırmaların ya pozitivist epistemoloji ve nomotetik yöntemleri ya da anti-pozitivist epistemoloji ve ideografik yöntemleri tercih eden iki farklı bilim anlayışına dayandığı görülmektedir.

Pozitivizm, insanlık için tek tür ilerleme ve bilgi üretmek içinde tek tür mantık önermektedir. Son bir yüzyıldır toplum kuramcılarının gündemini işgal eden pozitivist sosyal bilim eleştirileri, pozitivist programın sosyal bilimler için öngördüğü yöntemleri, varsayımları ve uygulamaları sorgulamaktadır. Ortodoks paradigmadan ayrılan eleştirmenler, genel sistem kuramcılarını esas olarak çatışma ve değişme gibi konularda sorunları çözememekle itham etmişlerdir (Hassard, 1993: 76). Anti-pozitivist eleştirmenler kampında yer alan fenomenologlar, eleştirel kuramcılar ve diğerleri sosyal bilimlerin konusunun doğa bilimlerinden temelden farklı olduğu için, kendine özgü bir metodolojiyi gerektirdiğini ileri sürmektedirler. Anti- pozitivistler sosyal bilimlere uygun bilgi türünü,

öznel yani kültürel ve sosyal olarak belirlenmiş bilgi olarak tanımlamaktadırlar (Hekman 1999:19). Her iki bilim anlayışı da nitel veya nicel soruşturma teknikleri kullanabilir, bu daha çok soruşturulacak fenomenin doğasıyla ilgilidir.

Sosyal bilimler felsefesi, bütün tarihi boyunca “sosyal bilimler bilimsel midir, ya da bilimsel olabilir mi?” sorusu çevresinde dönmüş durmuş; bu durum sosyal bilimcilerin çalışmalarına doğa bilimlerini ve onun yöntemini model almak suretiyle bilimsel olma çabası olarak yansımıştır (Fay, 2001: 11-20; Hekman, 1999: 66). Ancak tartışma belirli bir bilim anlayışı açısından yapıldığı için, bu tartışmanın yürütülme tarzı da yanlıştır. Oysa sosyal bilimler için en uygun çerçeve pozitivism değildir, bilimde başka anlayışlar da vardır (Keat ve Urry, 2001: 10). Bugünkü sosyal bilimler felsefesinin temel sorusu, toplumsal araştırmaların bilimsel olup olmadığı değil, farklı olanları (başkalarını) anlamının mümkün olup olmadığı ve eğer mümkünse böyle bir anlamının nasıl olacağına odaklanmıştır. Diyalektik düşünce ve etkileşimcilik, yeni sosyal bilimler felsefesinin, çok kültürlü bir dünyanın gerekliliklerine uygun bir anlayış geliştirme çabaları olarak göze çarpmaktadır (Fay, 2001: 11-20).

4.1.1. Sosyal Araştırmaların Çok Paradigmalı Doğası

Paradigma kavramını Kuhn (2000: 21-2), belli bir geleneğin içerdiği somut ve örnek problemler, belli bir bilim topluluğu tarafından paylaşılan bütün değerler ve bağlılıklar olarak tanımlamıştır. Örgüt kuramı açısından paradigma kavramını ele aldığımızda, örgütün doğası hakkında temel inanç ve varsayımlarımızı yansıtan genel bir perspektif ya da düşünme tarzı olarak tanımlayabiliriz. Paradigmamız, kendimizi ve diğerlerini nasıl anladığımızı, olaylara nasıl dahil olduğumuzu biçimler. Ayrıca, neyin değerli ve bilimsel bilgi sayılacağını ve hangi girişimler ya da projelerin destekleneceğini belirler. Belli bir paradigma çevresinde birleşmek, daha amaçlı tarzda veri toplanmasını ve bilgilerin derinleşmesini sağlar. Bir paradigmaya sahip olmak, bilim adamına, hangi tür problemler üzerinde hangi araçlarla çalışmaları gerektiğini, hangi tür problemlerin gereksiz olduğunu gösterecek kuralları sağlar. Kuhn’a göre, insanın bir yenilik ya da buluş yapabilmek için, karşı çıkacak kadar iyi bildiği bir geleneğe sahip olması gerekir.

Bir çok yorumcunun kanıtlamaya çalıştığı gibi sosyal bilimler çok paradigmatıdır. Paradigmalar karşılıklı birbirini dışlayan varsayımlar ve inançlara sahiptirler, farklı

dünyalarda yaşarlar, farklı kavramlarla konuşurlar, her biri örgütsel araştırmalara taşıdıkları farklı felsefi varsayımlar, amaçlar ve metotlar anlamında kendilerini farklılaştırırlar. Bu da aralarında iletişim ve tartışmayı imkansız kılmaktadır (Burrell ve Morgan, 1979; Jackson ve Carter, 1991) .

Paradigma farklılığı ve eşölçülemezliği, klasik yaklaşımın zorla bir örnekleştirmesine ve tek paradigma hegemonyasına karşı kontrol işlevi görmekte, eleştirel kuram açısından daha güvenli bir ortam hazırlamaktadır. Kuhn'un eşölçülemezlik tezine göre, bir paradigmanın kullandığı dil diğerlerine ancak tercüme edilerek anlaşılabilir. Bir dildeki kelime ve sözcükler, diğer dildeki verili kelime ve sözcüklerin yerine geçerler. Parsons'un ve Marx'ın yapı sözcüğünü kullanırken aynı gönderimlere sahip olmadığı bilinmektedir. Her bir paradigmada kullanılan dil, ilgili paradigma içinde kendi anlamına ve referanslarına sahiptir (Weaver, Gioia, 1994).

Çoğu yorumcu gibi Kuhn da sosyal bilimleri çok paradigmatlı kabul eder; bu kabul örgüt araştırmalarında çok paradigma kullanmanın avantajını savunulara temel teşkil eder. Yarışan paradigmatları rasyonel olarak değerlendirecek dışsal bir aracımız yoktur; değerlendirme kendi inanç sistemimizi yansıtan prensiplere bağlıdır (Hassard, 1993: 79). Kuhn'a göre (2000) kuramdan bağımsız olgu olmayacağı için paradigmatlar arasında objektif bir seçim yapılamaz. Bir paradigmatı diğerine tercih etmek için iyi bir gerekçe olamaz, çünkü gerekçeler de her zaman paradigmat bağımlıdır. Bu tartışmalar araştırmacıların örgütsel gerçekliği araştırırken, sosyal bilimlerin ve toplumun doğası hakkında farklı varsayımlar kümesine yaslanmalarından kaynaklanmaktadır.

4.1.2. Çalışılacak Fenomenin Doğasına Uygun Araştırma Metodunun Seçilmesi

Burrell ve Morgan'a göre (1979: 401-2) örgüt kuramcılarının çoğu, her zaman tümüyle ait oldukları geleneğin farkında değildir. Ait olunan geleneğin farkında olmak, örgütsel bir araştırmaya başlamadan önce farklı ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlar arasından kendi seçimimizi yapmak gerektiği anlamına gelmektedir (Burrell ve Morgan,1979; Astley ve Van de Ven, 1983). Her bir paradigmat farklı entelektüel ve felsefi geleneklerden doğduğu, farklı sosyolojik kaygılardan, farklı toplum varsayımlarından (çatışma-düzen) yola çıktığı için araştırmak için seçtikleri konular ve ortaya çıkarmak istedikleri örgütsel gerçeklikler de birbirinden farklılaşmaktadır. Çalışılacak fenomenin paradigmat bağımlı olması hangi

teorik sürece müracaat edileceğini de sınırlamaktadır. Böyle bir seçim şüphesiz çalışmaya bazı seçenekleri dahil ederken diğerlerini de dışlamaktadır.

Modern yaklaşımın kuram geliştirme sürecini sınırlayan işlevselci paradigmanın varsayımları bazı örgütsel fenomenlerin araştırılmasında problematik hale gelmektedir. Güç, çatışma ve değişim gibi konular işlevselci paradigmanın varsayımlarıyla uyumsuzdur. Bilgi üretme, dilsel ve yoruma bağlı bir süreç olduğu için, üretilen bilginin de kaçınılmaz olarak başlangıçta benimsenen paradigmanın varsayımları ve kavramlarıyla uyumlu olması gerekmektedir. Retorik, kuram oluşturma ve bilgi, özünde epistemiktir, yani paradigma temellidir. Bu, işlevselci kuram oluşturma tarzının bazı uyarlamalarla her yere uygulanamayacağı anlamına gelmektedir (Gioia ve Pitre, 1990).

Paradigma çoğulculuğunu savunanlar, örgütün farklı boyutlarının, farklı paradigmalardan daha iyi kavranabileceğini iddia etmektedir. Örneğin tüm paradigmalardan ortak araştırma konusu olabilecek yapı konusunun, yorumsamacılarda yapılaşma, radikal hümanistlerde (eleştirel paradigma) derin yapı, radikal yapısalcılarda sınıf yapısı ve işlevselcilerde ise örgütsel yapı olarak ele alındığı görülmektedir. Her bir paradigma, verilen çalışma konusu üzerinde, farklı bir perspektif üretmekte, örgütsel fenomenin farklı bir yüzü ile bağlantı kurarak farklı bir kuramsal görüş üretmektedir (Gioia ve Pitre, 1990).

Araştırılacak fenomenin doğası kadar araştırmacının dünya görüşü de bilgi kuramı ve metodoloji seçimini etkilemektedir. Farklı varsayımlardan yola çıkan örgüt kuramcıları da çalışmalarında farklı yöntemleri tercih ederler, daha doğrusu yaslandıkları varsayımlar ve araştırma konusu seçimleri, onları farklı yöntemlere sürükler. Kuhn'un (2000: 44) gösterdiği gibi, hangi öznenin bir fenomeni hangi amaçla irdelemek için hangi soruları sorduğu, sonuçta edinilen bilgiyi temelinden belirlemektedir. Bu bilgideki nesnelliğin, öznenin amaçlarına ve konumuna göre değişebildiğini göstermektedir.

4.2. Araştırmacının Paradigma Tercihi

Araştırmacı bu çalışmada, kuram oluşturma yaklaşımı olarak Radikal Hümanist Paradigmayı ve soruşturma yaklaşımı olarak, bu paradigma içinde Eleştirel Kuramı tercih etmiştir. Bu çalışmada eleştirel kuramın temel varsayımları ve ona uygun metodoloji olan Eleştirel Söylem Analizi (ESA) esas alınmıştır. Radikal Hümanistler de yorumsamacılar

gibi gerçekliğin bir toplumsal kurgu olduğunu savunmakla birlikte onlardan farklı olarak hem bu gerçekliğin nasıl inşa edildiği ve sürdürüldüğünü anlamaya çalışırken, hem de onu oluşturan süreçleri eleştiriye tabi tutmuşlardır (Burrell ve Morgan, 1979: 279). Sosyal gerçekliğin başka türlü değil de niçin öyle inşa edildiği, öyle olmasının kimin çıkarlarına hizmet ettiği konularıyla ilgilenmişlerdir. Eleştirel kurama göre sosyal dünya bir kez inşa edildikten sonra insan zihni dışında bağımsız bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Bu kuram, bilimin her hangi bir türden nesnel bilgi üretebileceğini reddetmektedir (Alvesson ve Willmott, 1996: 96). Sosyal dünyanın göreceli doğasının, ancak araştırılan etkinliğe doğrudan katılan araştırmacının bakış açısıyla anlaşılabilirliğini vurgulayan anti-pozitivist epistemolojiyi benimsemektedir. Bu kuram, sosyal bilimcinin tarafsız olamayacağını savunur. Bu durumda araştırmacının taraf olduğunu belirtilmesi ve tarafını baştan ortaya koymasında fayda olduğu ifade edilmektedir (Yıldırım, 2007).

Radikal hümanistler, sosyal dünyayı öznel deneyimle kavranan bir şey olarak ele alan ve sosyal gerçekliğin yaratılmasında bu deneyime önem veren; eşsiz ve bireye özgü olan ve farklı konulara farklı yollarla yaklaşan ideographic metodolojiyi benimsemektedirler. Bu paradigmanın topluma bakışta referans çerçevesi ise, mevcut sosyal düzenlemelerin sınırlarını aşmanın ya da yıkmanın önemini vurgulamaktadır (Burrell ve Morgan, 1979: 32-3). Bu paradigmanın temelindeki fikirlerin en önemlisi, insan bilincinin etkileşimde bulunduğu ideolojik yapı tarafından belirlenmesinin insanın kendini gerçekleştirmesine engel olduğu (yabancılaşma) önermesidir (Burrell ve Morgan, 1979: 279). Radikal hümanistler daha çok, radikal değişim, hegemonya, özgürleşme, yoksunluk, gizilgüç gibi konularla ilgilenmişlerdir (Burrell ve Morgan, 1979: 32-3). Kuramın amacı, mevcut sosyal yapıyı değiştirmek niyetiyle eleştirmek suretiyle yapının üyelerini hegemonik kaynaklardan, yabancılaşmadan, sömürü ve baskıdan bağımsızlaştırmaktır (Gioia ve Pitre, 1990).

Eleştirel kuram, radikal hümanist paradigmanın kuram oluşturma özelliklerini gösteren tipik bir örnektir. Eleştirel kuramcılar, iki anlama düzeyine odaklanırlar; görünen düzey ve altta yatan gerçeklerin durduğu derin düzey. Onlar egemen sınıfın, sorgusuz kabul edilen yapılaşma sürecini etkilediğine (Giddens, 1999) aklın ve bilimin bu sınıf tarafından insanı tahakküm altına almak ve dogmaları meşrulaştırmak amacıyla kullanılabilirliğine dikkati çekmektedirler (Alvesson ve Willmott, 1996: 96). Eleştirel kuramcılar statüko içinde yerleşmiş, insan faaliyetlerini etkileyen derin yapının nesnelleştirme tarzını

incelemektedirler (Putnam'dan akt. Gioia ve Pitre, 1990). Toplumun işleyişindeki maskeyi indirerek sosyal değişimin insan özgürleşmesine hizmet edeceği temelleri kurmayı amaçlamaktadırlar (Burrell ve Morgan, 1979: 284). Bu paradigmada kuram oluşturma esasen politik bir süreçtir (Rosen'den akt. Gioia ve Pitre, 1990) çünkü kuramın amacı, iletişimdeki bozulmayı açığa çıkararak ve insanları bu bozulmanın nasıl oluştuğu konusunda uyararak anlam üzerinde oluşan sosyal oydaşmanın meşruiyetini sınamaktır (Sartre'dan akt. Gioia ve Pitre 1990).

Eleştirel perspektifin araştırma soruları ve kuram inşa etme süreci “ne” soruları yerine “neden” soruları sorar. Bu paradigmada hipotez testine nadiren başvurulur ve literatür gözden geçirme kuram oluşturma sürecinin temel bir niteliği değildir. Yeni üretilen kuram, radikal değişime ve özgürleşmeye hizmet etmelidir. Clegg'in (1975) Power, Rule and Domination olarak kitaplaştırdığı çalışması, örgütsel analizde eleştirel kuramı kullanan çalışmaların önemli örneklerinden biri olarak gösterilmektedir.

Araştırmacı konusunun, konuya yaklaşımının, konuyu sorgulayış tarzının ve insan ve toplum varsayımlarının en iyi bu paradigma ile örtüştüğünü düşünmektedir. Reform olarak sunulan araştırılan konu ile ilgili değişimlerin esasında ne iyileştirme ne de özgürleştirme ile ilgisi olmadığı yönündeki algısı onu altta yatan süreçleri de görmeyi sağlayan bir yaklaşım benimsemeye yönlendirmiştir.

4.2.1. Araştırmacının Ontolojik Duruşu

Sosyal bilimcilerin karşılaştığı temel ontolojik sorular, örgütsel gerçekliğin doğası için de geçerlidir. Araştırılan örgütsel gerçekliğin bireyin dışında mı, yoksa bireysel bilincin bir ürününü mü olduğu; gerçekliğin dış dünyada veri olarak bulunan objektif bir doğaya mı sahip olduğu ya da bireysel kavrayışın, insan zihninin bir ürünü mü olduğu sorusuna verdiğimiz yanıtlar bizi farklı felsefi duruşlara ve farklı araştırma modellerine yönlendirmektedir (Burrell ve Morgan, 1979:1). Araştırmacı toplumsal kurmacı pozisyonu benimsemekle, bireysel idrake dışsal olan sosyal dünyanın, gerçeği inşa eden isimler, kavramlar ve etiketlerden başka bir şey olmadığı, onun ayrı bir ontolojik varlık olarak nesnelleştirilmeden önce bireysel olarak yaratılan bir şey olduğu varsayımına dayanmaktadır (Burrell ve Morgan, 1979: 4; Morgan ve Smircich, 1980).

4.2.2. Araştırmacının Epistemolojik Duruşu

Bilimlerin epistemolojik doğası hakkında varsayımlar dünyayı nasıl kavradığımızı, bunu diğer insanlara bilgi olarak nasıl ilettiğimizle ilgili varsayımlardır. Ne tür bilgilerin elde edileceği, neyin gerçek, neyin yanlış olduğunun nasıl ayırt edilebileceği ve bilginin elde edilen bir şey mi yoksa kişisel olarak deneyimlenen bir şey mi olduğu sorularının nasıl yanıtlandığı iki farklı epistemolojiye işaret etmektedir (Burrell ve Morgan, 1979: 1). Geleneksel yaklaşım sosyal dünyayı, onu oluşturan unsurlar arasındaki nedensel ilişkileri ve düzenlilikleri araştırarak açıklamaya çalışan, bilginin gelişimini birikimli bir süreç olarak kabul eden pozitivist epistemolojiye yaslanır. Araştırmacı, sosyal meselelerdeki düzenliliklerin izini sürerek kural oluşturmaya karşı olan anti-pozitivist epistemolojiyi benimsemektedir. Bu perspektif, sosyal bilimler söz konusu olduğunda bilimin her hangi bir türden objektif bilgi üretebileceğini reddetmektedir.

Sosyal dünya, esasında görecelidir ve ancak araştırılan etkinliğe doğrudan katılan bireyin bakış açısıyla anlaşılabilir (Burrell ve Morgan, 1979: 5). Bu epistemolojiye göre sosyal olaylar, sosyal davranışı belirleyen genellenebilir kurallar üretmek yoluyla değil, bir durumun kendine özgü boyutlarının ayrıştırılmasıyla anlaşılabilir. Gerçek, bilgi ve doğrular, insanların oluşturulma sürecine katıldıkları sosyal kurgulardır. Pozitivist paradigmanın iddia ettiği gibi bilgi keşfedilme ve ortaya çıkarılma yerine, yorumlanır ve oluşturulur. Tek bir kuram, nesnel ve evrensel doğrular yerine, çoklu gerçeklikler, tikel doğrular ve öznel perspektifler vardır. Araştırmacı olguların yorumlanması sürecinde kendi perspektifini işe koşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 9).

4.2.3. Araştırmacının İnsanın Doğası Hakkında Varsayımları

Araştırmacı insanın istençli davranışlarıyla çevresini kendisinin oluşturduğunu ve çevresi üzerinde kontrol yeteneği olduğunu varsayan istenççi (voluntarist) yaklaşımı (Burrell ve Morgan, 1979:2,6; Morgan ve Smircich 1980) benimsemektedir. Örgütsel araştırmalar, insan ve faaliyetlerinin tamamiyle içinde bulunduğu koşullar ve çevre tarafından belirlendiğini varsayan belirlenimci (determinist) görüş ve bunun karşıtı olan istenççi görüşten birini ya da her ikisini belli ölçüde gerekli gören çeşitlemeleri esas alarak yürütülmektedir. Bu çalışmada benimsenen eleştirel yaklaşım, insanın kendi iradesiyle

kendi tarihini yaparken daha önce kendi istençli çabalarıyla oluşturduğu tarihsel ve yapısal sınırlılıklar çerçevesinde hareket edeceğini varsaymaktadır.

4.2.4. Araştırmacının Metodolojik Yaklaşımı

Farklı ontolojiler, epistemolojiler ve insan doğası modelleri, sosyal dünyayı soruştururken bizi farklı metotlara yönlendirmektedir. İdeografik metodoloji, sosyal gerçekliğin yaratılmasında/kavranmasında bireylerin öznel deneyimine önem vermektedir (Morgan ve Smircich 1980). Bu perspektif, sosyal gerçeği açıklayan ve yöneten evrensel kurallar ve düzenlilikler bulmaktansa, eşsiz ve bireye özgü olana ve farklı konulara farklı yollarla yaklaşmaya odaklanmıştır. Bu yaklaşım, doğa bilimlerinin başvurduğu kurallara göre bilim dışı olarak algılanmayı göze alarak sosyal dünyanın göreceli doğasına vurgu yapar. İdeographic yaklaşım sosyal dünyanın, ancak araştırılan konunun birinci elden bilgisine ulaşılarak anlaşılabilmesine dayanan, araştırılacak konunun içine girilmesini, hikayesinin ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir metottur. Araştırılan konunun arka planı ve tarihsel geçmişi önemlidir. Araştırmacı kendisi de sürecin bir parçasıdır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek yerine, sorunlarla onların açıklamaları arasındaki ilişkileri açığa çıkarmak yeğlenir (Marsden ve Townley'den akt. Yıldırım, 2002: 171).

4.2.5. Araştırmacının Toplumun Doğası Hakkında Varsayımları

Araştırmacı, Radikal Değişme Sosyolojisinin varsayımlarından hareketle, toplumun kurum ve kurullarındaki değişmeye açıklama bulma çabasındadır. Görünürdeki toplumsal düzen ve dayanışmanın ardındaki derin yapısal çatışmaları, karşıtlıkları, hegemonya biçimlerini açığa çıkarmak düzenleme sosyolojisinin ilgilenmediği konulardır. Benimsenen sosyoloji doğal olarak araştırmalarda neyin ortaya çıkarılmasının hedeflendiğini de belirlemektedir. Düzen Sosyolojisi, toplumsal bütünlüğe ve mevcut düzenin korunmasına vurgu yaparken, kurulu düzen sanki toplumun tüm kesimlerinin oydaşmasıyla başarılı sorunsuz bir şeymiş gibi davranmaktadır (Burrell ve Morgan, 1979: 17). Düzen Sosyolojisi, toplumların çatışmalı yapısını, görece dengede görünen yapının derinlerinde işleyen güç ilişkilerini, oydaşma için rızası alınanların nasıl razı edildiğini, söylem alanının dışında tutulmalarının nasıl sürdürüldüğünü araştırma konusu yapmaz. Araştırmacı, insanın özgürleşmesini sınırlayan ve gelişme potansiyelini engelleyen yapının derinlerinde işleyen

güç ilişkilerini ortaya çıkarmakla mevcut düzenin hegemonik bir kurgu olduğunu göstermekle ilgilidir.

4.3. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

4.3.1. Araştırmanın Konusu

Tezin konusu, TÜSİAD'ın söylemleri aracılığıyla toplumu inşa girişimlerinin 24 Ocak kararları ve izleyen süreç bağlamında eleştirel bir incelemesidir. Türkiye'de büyük burjuvazinin, bir yandan ekonomik ve politik çevresini daha öngörülebilir hale getirmeye çabalarırken, daha yakından bakıldığında bir yandan da tüm toplumsal sistemi küresel rekabete uygun bir biçimde dönüştürme çabaları göze çarpmaktadır. Bu değerlendirme (saptama), TÜSİAD'ın söylemleri üzerinden soruşturulacak araştırma projesi fikrini oluşturmuştur. Bugün TÜSİAD bünyesinde temsil edilen büyük burjuvazinin politik bir vizyonu vardır. TÜSİAD'ın misyonu incelendiğinde, arzuladıkları politik çevre ve ülke içinde kendi konumları hakkında net tanımlamalar olduğu görülmektedir:

“TÜSİAD, ... yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin var olduğu Türkiye'de, ... toplumsal yapının gelişmesine ...yardımcı olur. Dernek, sanayici ve işadamlarının Türk toplumunun öncü ve girişimci bir grubu olduğu inancı ile bu yöndeki uygulamaların takipçiliğini yapar. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine yardımcı olur.” (TÜSİAD, broşür)

Alıntılanan ifadelerden anlaşılacağı üzere, dönemin devletin yapı ve işlevleri göz önüne alındığında TÜSİAD'ın devlet tanımının bundan hayli farklı olduğu görülmektedir. İşte TÜSİAD'ın politik vizyonu bu noktada “...piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine yardımcı olur. ...” ifadesinde kendini göstermektedir. Buradan hareketle, TÜSİAD'ın politik çevresini değiştirme stratejisini en belirgin olarak hayata geçirme girişiminde buldukları dönemlerden birini alıp incelemek fikri doğmuştur. Gerek araştırılacak dönemi gerekse araştırma düzeyini seçmede, araştırmacıyı yönlendiren TÜSİAD'ın misyonu olmuştur. Kritik dönemler olarak, 24 Ocak 1980 ve izleyen süreç, 28 Şubat 1997 ve AB tam üyelik müzakere süreci olarak 17 Aralık 2004 saptanmıştır. TÜSİAD'ın bu dönemlerle ilgili söylemleri incelendiğinde, bu dönemlerden 24 Ocak süreci öne çıkmıştır.

28 Şubat süreci, TÜSİAD'ın misyonunda “...demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine ...” (TÜSİAD, broşür) doğrultusunda ifade bulan hedefle

ilgili görülmüştür. O dönemde TÜSİAD'ın yoğun medya kullanımı ve yine ilanlarla gösterdiği tepki, iktidardaki kurumsal mantığa bir müdahale gibi görünmekle birlikte, esasında ilgili politik zihniyeti iktidara taşıyan ekonomik gruba yönelik olduğu için, bu dönem sermaye grupları arasında bir hesaplaşma olarak değerlendirilerek elenmiştir. Diğer iki dönemin söylemlerinde, yeni bir zihniyet ve devlet yapılanması hedefleri daha bariz olduğundan bu dönemler daha derinlemesine incelenmiş ve 24 Ocak 1980 dönemi incelenmek üzere seçilmiştir. Bu seçimde, literatürde ve kamuoyunda 24 Ocak kararlarının Türkiye için çok önemli bir dönüşümün miladı olduğu yönündeki genel değerlendirmeler ve işadamlarının devletten ve yerleşik zihniyetten yakınmalarının bu dönemde çok artmış olması bu dönemin incelenmek üzere seçilmesinde belirleyici olmuştur.

4.3.2. Araştırmanın Sorunsalı

Bilindiği gibi ekonomik örgütlerin, faaliyetlerini sürdürebilmesi için, sermaye birikimini destekleyen birtakım sosyal ve siyasal kurumlara ihtiyaçları vardır (Gülalp, 1987). Ancak bu yapıların desteği olduğu sürece faaliyetlerini sürdürebilmektedirler. Eroğul (2002) devletin işlevini, belli bir üretim biçiminin varlığı ve gelişimi için gerekli olan koşulları toplumsal çapta sağlama uğraşı olarak tanımlamaktadır. Eroğul'un tanımından da anlaşıldığı üzere, iş örgütlerinin mikro ve makro faaliyet çevresi devlet eliyle düzenlenmektedir. Bir çok çalışmada (Heper, 1974: 118; Sunar, 2004: 126; Buğra, 1997) ifade edildiği gibi Türkiye'de sermayenin özel sektör eliyle birikiminde ve özel sektörün gelişiminde devletin çok önemli bir rolü olmuştur. Türk özel sektörünün devlete bağımlı yapısı, bir takım tarihsel koşullarla ilgilidir. Türkiye'de devletin ekonomide sadece düzenleyici ve eşgüdümleyici bir aktör olarak değil, üretici, tüketici ve temel kaynak sağlayıcı olarak yer alması nedeniyle Türk iş sistemi Devlet'e bağımlı iş sistemleri arasında değerlendirilmektedir (Buğra ve Üsdiken, 1995). Bu sistemin, aktöre en az stratejik seçim şansı ve eylem alanı bırakan sistem olduğu bilinmektedir.

Öte yandan burjuvaziye, KİT'ler kanalıyla ucuz girdi ve KİT ortaklıklarıyla sermaye sağlayan, devlet harcamaları ve ihaleleriyle pazar olanakları sağlayan devletin, büyük sermaye gruplarının ortaya çıkması ve güçlenmesinde, en önemli kaldıraç rolü oynadığı bilinmektedir (Sönmez, 1992:123, 127). Bu özellikler nedeniyle sermaye birikimini uzun yıllar devletin yarattığı olanaklarla sürdüren özel sektörün, ekonomik faaliyetler üzerinde bağımsız bir kontrole sahip olamadığı ifade edilmektedir (Buğra,1997:53). Dolayısıyla

Türk özel sektörünün meşruiyeti devlete bağlıdır. Durum böyleyken Türk büyük burjuvazisinin örgütü TÜSİAD'ın kuruluşundan bu yana ana hedefinin devleti küçültmek olması mevcut konumuyla bir paradoks teşkil etmektedir. Söylemlerinde ısrarla vurgulanan bu durum TÜSİAD misyonunda da “... yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devlet... ve... piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesi” şeklinde ifade edilmiştir (TÜSİAD broşür).

1970’li yılların ikinci yarısından başlayarak Türkiye için çok önemli bir dönüşümün miladı olan 24 Ocak’a kadar olan dönemde, TÜSİAD’ın ekonomiden çok politik süreçlerle ilgilendiği, devletten şikayetlerini kamuoyu önünde dillendirmeye başladığı görülmektedir. Ecevit kabinesinin düşürülmesinde de TÜSİAD’ın hükümete karşı ilanlarla yürüttüğü karşı propagandanın belirleyici olduğu pek çok çalışmada teslim edilmektedir (Arat, 1991). İzleyen süreçte topluma açıklanan ve “24 Ocak kararları” diye bilinen ekonomik krizden çıkış önlemlerinin, ekonomiyi düze çıkarmanın ötesinde TÜSİAD’ın da dile getirdiği yönde, devlet yapısında çok köklü değişiklikleri içerdiği bilinmektedir. Esasında TÜSİAD’ın bir ekonomik çıkar örgütü olarak, devlete ilişkin vizyonunu gerçekleştirecek meşru bir politik konumu yoktur. Peki nedir TÜSİAD’ı içinde yerleşik olduğu ve varlığının temeli olan kurumu karşısına almaya, dönüştürmeye iten? Araştırmanın amacı işte bu paradoksun üstesinden nasıl gelindiğiyle ilgilidir.

4.3.3. Araştırmanın Amacı, Soruları ve Sınırlılığı

Araştırmanın amacı, TÜSİAD’ın içinde hayli yerleşik olduğu ve varlığının ve gelişiminin temeli olan devleti neden ve nasıl değiştirme girişiminde bulunduğunu soruşturmadır. TÜSİAD’ın 24 Ocak kararları ve izleyen süreçte söylemleri aracılığıyla toplumu yeniden inşa girişiminde bulunduğu düşünülmekte ve neden bunu istemiş olduğu merak edilmektedir. 1970’lerin ikinci yarısı, işadamlarının devletten şikayetlerinin en çok arttığı dönem olarak bilinmektedir. Şikayetlerin TÜSİAD’ın dönem hükümetine muhtıra niteliği taşıyan gazete ilanlarında belirgin bir şekilde formüle edildiği görülmektedir. Bu ifadelerde yoğunlaşan ana tema, özetle ekonominin, toplumun ve siyasetin tıkanma noktasına geldiği ve mevcut kurumların ve kuralların işleyiş mantığının değişmesi gerektiğidir.

TÜSİAD'ın temsil ettiği büyük burjuvazinin değişimin en çok hangi boyutlarıyla ilgili olduğu sorusuna yanıt oluşturacak şekilde araştırma kapsamı sınırlanmıştır. TÜSİAD'ın ilanlarında odaklanılan konulardan, değiştirilmesi istenen kurum ve kuralların, ağırlıklı olarak devletin iktisat politikalarına müdahale araçları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yani, TÜSİAD devletin iktisat politikası aracı olan kurum ve kurallarının ve yönetim zihniyetinin değişmesi gerektiğine inanmaktadır. Araştırma TÜSİAD'ın devletin iktisat politikası araçlarını neden ve nasıl değiştirme girişiminde bulunduğu sorusuna odaklanmıştır. Diğer kurumlardaki değişim talepleri araştırmanın sınırları dışında bırakılmıştır. Bu durumda ana araştırma sorusunu şu şekilde ifade edebiliriz:

- TÜSİAD içinde yerleşik olduğu ve varlık nedeni olan devleti neden ve nasıl değiştirme girişiminde bulunmuştur?

1980'li yılların başından itibaren Türkiye ile hemen hemen aynı tarihlerde üçüncü dünya ülkelerinin çoğunun Dünya Bankasının önerdiği “çıkış yolu” reçeteleriyle benzer değişim ve dönüşümleri yapmaya zorlandıkları görülmektedir. Bu dönemde, 1945'lerde yerleşiklemeye başlayan uluslararası kurumların misyon ve işleyişlerinde de önemli değişiklikler olmuştur. Peki değişen nedir? Bu değişiklikler Türkiye'yi etkilemiş midir? O tarihlerde Türkiye'de mevcut koşullar nedir? Bu tarihsel çakışmaların Türkiye'deki değişimde etkisi olmuş mudur? Örgüt kuramına özgü kavramlarla ifade etmeye çalışacak olursak,

- TÜSİAD'ın kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasında iç ve dış koşulların nasıl bir etkisi olmuştur?

Bu anlamda Türkiye'nin dönem koşulları, TÜSİAD'ın içinde yerleşik olduğu kurumsal çevrenin özellikleri ve TÜSİAD'ın bu yapı içindeki konumu, TÜSİAD'ın ve Türkiye'nin uluslar arası kurumsal çevre ile bağlarının özelliklerinin de çalışmaya dahil edilmesi gerekmiştir.

- TÜSİAD'ın kurumsal ve sosyal statüsü, değişimi olanaklı kılmada kendisine nasıl yardımcı olmuştur?

Başbakanlık Müsteşarı TÜSİAD üyesi Turgut Özal'ın 24 Ocak'ta açıkladığı ekonomik önlemler paketinin, TÜSİAD'ın dönemin hükümetinin düşmesine neden olan gazete ilanlarının ve Merkez'in aktörlerinin (Başkan Reagan, IMF direktörü ve Dünya Bankası Başkanı) Üçüncü Dünya ülkelerine önerdikleri reçetelerin hepsinin adının ekonomik ‘çıkış yolu’ olması ilginçtir (Ulagay, 1987: 28). Bu kavram örtüşmesi, Türkiye'de çeyrek yüzyıldır süren dönüşümün, küresel olarak bir çok ülkede birden hayata geçirilen projeye

çakıştığının bir göstergesi olarak düşünülecek olursa, acaba reçetelerin adı kadar içeriği de benzer midir?

Bilindiği gibi 1980’li yıllar, Amerika’da Reagan, İngiltere’de Thatcher ve Türkiye’de Özal’ın iktidara gelmesi ile, yeni liberal politikaların siyasi olarak uygulama zemini bulduğu yıllardır. Yeni liberal politikaların hedefleri ve söylemleri ile Özal’ın söylemleri benzerlik göstermektedir. Peki TÜSİAD’ın ilanlarıyla başlayan ‘gerçekçi çıkış yolu’ senaryosu ne ölçüde, düşürülen Ecevit Hükümetine dayatılan IMF ve Dünya bankası reçeteleriyle benzeşmektedir? Ortada, uluslararası kuruluşların borç eşliğinde üçüncü dünya ülkelerine dayattığı politikalar, TÜSİAD’ın ‘çıkış yolu’ olarak önerdiği yeni kurumsal mantık ve eski TÜSİAD üyesi Başbakanlık Müsteşarının önerdiği ‘çıkış yolu’ olmak üzere aynı adı taşıyan üç söylem vardır. Bu söylemlerin aynı dönemde aynı adlarla ortaya çıkmaları, seçeneksiz olarak topluma dayatılmalarının birlikte incelenmesinde fayda vardır. Belki de hayli kurumlaşmış yapı içinde yerleşik bir örgütün değişim aktörü olarak ortaya çıkmasının ve değişimin nasıl başarılı olduğunun ipuçlarını da verecektir. Acaba TÜSİAD’ın uluslararası aktörlerle aynı söylemi benimsemesinin ardında nasıl bir süreç, ne tür güç ilişkileri vardır? TÜSİAD bu süreci kendi içinde nasıl içselleştirmiştir? Bu anlamda araştırmanın yanıt bulmayı hedeflediği son iki soruyu da şöyle ifade edebiliriz:

- TÜSİAD bu süreçte hangi yerel ve uluslar arası aktörlerle söylem birliği yapmıştır?
- TÜSİAD bu (yeni liberal) dönüşümü kendi içinde nasıl meşrulaştırmıştır?

4.3.4. Araştırmanın Kuramsal Bağlamı ve Modeli

Araştırmada bir ekonomik çıkar örgütünün değişim eyleyeni olarak ortaya çıkmasını açıklamak ve bu değişimin neden ve nasıldığını ortaya koymak için üç farklı kuramsal çerçeveden yararlanılmıştır. Değişimin dinamikleri ve değişimi olanaklı kılan koşullar, içinde bulunulan bağlamla, değişim eyleyeninin kendi konum ve özellikleriyle ilgili olabilmektedir. TÜSİAD’ın üyelerinin uluslar arası düzeyde faaliyetleri olması, söylemlerde işaret edilenin ötesinde küresel bağlamla ilişkilerinin biliniyor olması nedeniyle, gerek ulusal bağlam gerekse küresel bağlam sadece analiz bölümünde ele alınmak yerine kuramsal olarak da incelenmiştir. Bu anlamda, değişimi tetikleyici unsurların içinden çıktığı bağlam olarak Türk iş sistemi ve Dünya sisteminin işleyişi ve iki sistemin etkileşim noktaları kuramsal çerçeveye dahil edilmiştir. Ülke koşullarından kaynaklanan dinamikler üç yaklaşım bağlamında incelenmiştir. Ulusal iş sistemleri, sosyal

sistem ve otorite yaklaşımından yararlanarak büyük burjuvazinin içinde yerleşik olduğu ulusal kurumlar ele alınmıştır. Bu kurumlar, değişim eyleyenine ne tür kısıtlar oluşturduğu ve ne tür imkanlar sunduğu bağlamında incelenmiştir.

Türkiye’de devleti yeniden örgütlenme girişimlerinin, Dünya sisteminin ekonomik olarak yeniden örgütlendiği bir sırada gündeme gelmiş olması değişim kısıtlarının ve değişimi olanaklı kılan koşulların daha geniş bağlamla ilgisini kurmayı gerektirmiştir. Bu bağlamda kavramsal çerçeveye Dünya sisteminin örgütlenmesi, uluslar arası işbölümü, sermaye birikiminin gereklilikleri de dahil edilmiştir. Bu bağlamda iki örgütlenme dönemi ve bu dönemlerde Türkiye’nin dünya sistemine nasıl ve hangi koşullarda dahil olduğu ve bu örgütlenme tarzlarında devlete biçilen rol, kalkınma iktisadi kavramları, modernleşme ve küreselleşme kuramları çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada, bir ekonomik çıkar örgütünün, birinci ve ikinci bölümlerde ele alınan yoğun yapılaşma ve ideolojik kuşatma içinden nasıl sıyrılıp da ortaya değişim eyleyeni olarak çıkabildiği ile ilgili kavramsal çerçeve için ise kurumsal kuramın ‘yerleşik eyleyen’ ve ‘kurumsal girişimci’ kavramlarına başvurulmuştur.

Araştırmada, yerleşik eyleyen ikilemi ile başa çıkmaya ve kurumsal girişimciliğin nasıl mümkün olduğunu açıklamaya çalışan çeşitli kuramlardan yararlanılmakla birlikte, TÜSİAD’ın kurumsal girişimciliği, Benson’un diyalektik yaklaşımını (1977) Seo ve Creed’in (2002:49-51) kurumsal kurama uyarlamak suretiyle yarattığı modelinden yararlanılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Diyalektik model, çeşitli kurumsal değişimlere (dereceli ya da radikal değişimlere), farklı düzeyde değişimlere (örgütsel, örgütler arası, toplumsal), farklı kurumsal bağlamlara (sıkı sıkıya biribirine bağlı kurumlar, gevşek bağlanmış kurumlar) uygulanabilecek genel bir çerçeve sağlamaktadır. Model, önceki kurumsal prensiplerden esaslı bir kalkış yapan, mevcut kurumsal düzenlemeler içinde çıkarları yeterince karşılanmayan aktörlerin yönlendirdiği praksise odaklanmıştır. Dışarıdan (ve daha güçlü) aktörlerin başlattığı kurumsal değişimler ve mevcut prensiplere meydan okumayan yüzeysel, dereceli ve evrimci değişimler bu modelin ana ilgi alanına girmemektedir.

Diyalektik yaklaşım, sosyal düzenlemelerin asimetrik güce sahip aktörler arasında politik mücadeleler sonucu üretildiğini ve yeniden üretildiğini belirtmektedir. Sosyal düzenlemelerden yarar sağlayanların ise, bu meydan okuyuş karşısında mevcut düzeni

koruma ve yeniden üretme konusunda taraf olduğu fikrine karşı uyanık olunması gerektiğini ögütlemektedir. Model, kurumsal yerleşikliğin ortasında değişim için politik eylemin nasıl ortaya çıktığına odaklanmıştır. Böyle bir politik eylem tetiklendikten sonra kurumsal değişimin sonraki aşamaları olan değişim süreci hakkında fazla bir şey söylememektedir. Bu model, kurumsal düzenlemelerin halihazırda kurum sakinlerini bağlayacak kadar yerleşik olduğunu ve bu adamakıllı yerleşik düzenlemeleri değiştirmeye nasıl cüret edildiğini açıklama çabasıdadır. Yani model, yeni doğan kurumsal alanlardansa, yerleşik kurumsal alanlarda daha fazla uygulanma şansına sahiptir.

Bu çerçeve örgütsel yapıların, çeşitli ekonomik baskılar, kültürel kaymalar ve politik mücadeleler dahil olmak üzere, içsel ve dışsal güçlerin bir ürünü olduğunu varsaymaktadır. Kurumsal norm ve pratikler, günlük verimlilik/işlevsellik ihtiyaçlarıyla çeliştiğinde ve değişen ekonomik ve kurumsal çevrelere yanıt veremeyerek uyumsuz hale geldiğinde, ya da aktörlerin çıkar ve fikirlerine hizmet etmemeye başladığında kurumsal değişimin tohumları atılmakta ve gelişmektedir. Aktörler, bu çelişkileri kendi çıkarları yönünde ve kendi değişim projelerini meşrulaştırmak için kullanırlar. Diyalektik yaklaşım, güçsüz ve dışlanmış, çıkarları mevcut kurumsal düzenlemelerle uyuşmayan aktörlere odaklanmakla birlikte, diğerlerine göre güvende olan ve örgüt içinde prestijli konumda olan aktörlerin de bazı koşullarda kurbanlaşabildiğini kabul etmektedir.

Diyalektik çerçeve, heterojen kurumsal çevreden kurumsal mantık ve kaynakları harekete geçirmede ve böylece değişim çabalarını meşrulaştırma ve desteklemede aktörün yetenek ve becerilerinin esas rolünün altını çizmektedir. Bu iş, sadece yüksek düzeyde düşünümSELLİK ve yaratıcılık gerektirmekle kalmamakta aynı zamanda, tarih içinde kökleşmiş olandan ve yapılar, politikalar, standartlar, retorik ve pratik içinde yerleşik olandan vazgeçmeyi içeren çok zor ve mücadele gerektiren bir iştir. Bu anlamda, *praksis* için gerekli beceriler, yönetim literatürünün ötesine geçmektedir.

4.3.5. Araştırmanın Önemi

24 Ocak 1980, Türkiye tarihinde bir milat olarak kabul edilmektedir. Dönemin çok çeşitli boyutlarıyla inceleme konusu yapılmış olması, mevcut araştırmanın literatüre nasıl bir katkıda bulunabileceğini tayin etmek açısından araştırmacının işini hem zorlaştırmış, hem de dönem özelliği itibarıyla araştırmacıya değerlendirilebilecek önemli fırsatlar

sunmuştur. İlgili dönemin devlet-burjuvazi ilişkileri açısından bir dönüm noktası kabul edilmesi ‘yerleşik eyleyen’ ikilemine açıklama getirmek anlamında 24 Ocak sürecini çok önemli ve özel bir örnek yapmaktadır.

Araştırma, TÜSİAD’ın kurumsal girişimciliğini açıklamada, Seo ve Creed’in (2002:49-51) Benson’dan uyarladığı kuramsal modelinin hem pratikte test edilmesi hem de modelin örnek olayımızı açıklayabilmek için çerçevesinin genişletilmesini deneyecektir. Model, araştırmada ele alınan örnek olayı bazı nitelikleri itibariyle kapsarken bazı nitelikleri ile de dışlamaktadır. Araştırmada, bu modelin çerçevesinin dışında tuttuğu bir aktör/aktörler tipinin başlattığı değişim incelenmektedir. Araştırma bu anlamda Seo ve Creed’in modelinde çizdiği çerçevenin sınırlarını deneysel olarak genişletme girişiminde bulunmaktadır. İncelenen örnek olayla ilgili ilginç bir nokta, modele göre ekonomik çıkar örgütlerinin işlev olarak sistemin devamlılığını sağlayan kurumlar olmasına karşın, TÜSİAD’ın burada sistemi değiştirmek üzere değişim eyleyeni olarak ortaya çıkmasıdır.

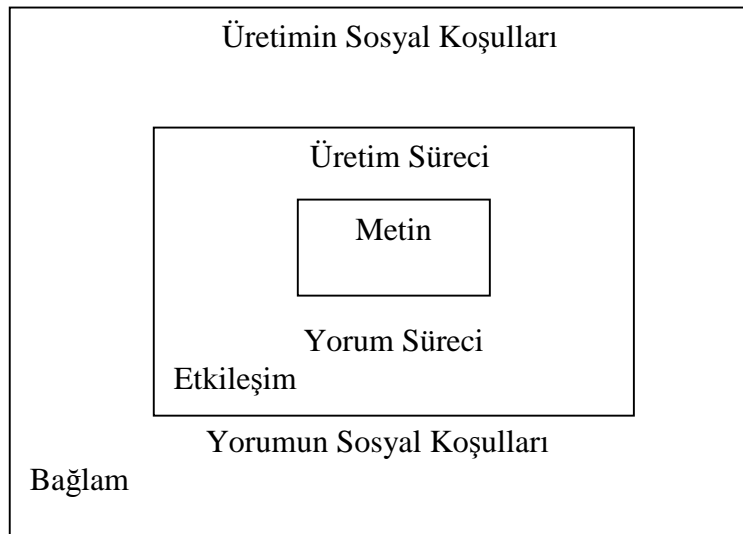
Araştırma, Seo ve Creed’in modeli çerçevesinde, TÜSİAD’ın kurumsal girişimciliğini açıklama bağlamında, şu kuramsal soruların pratikte yanıtını bulmaya adaydır: Sosyal olarak yerleşik, sorgulamayan aktör, içinde hayli avantajlı konumda olduğu sosyal düzenlemeleri neden değiştirme girişiminde bulunmuştur? Mevcut kurumsal yapı ile arasına nasıl mesafe koyup, kanıksadığı iş yapma usulleri ve davranış kalıplarına nasıl eleştirel bakabilmiştir? Bu eleştirel bakışı başlatan nedenler/olaylar nelerdir? Yerleşik kalıplardan kopmasına neden olan bilinç değişikliği nasıl gerçekleşmiştir? Sosyal aktör bir kere eleştirel aktif değişim eyleyeni haline geldiğinde, diğer aktörleri ve değişim için gerekli kaynakları kurumsal değişimi yapmak amacıyla nasıl harekete geçirmiştir? Sorunların kurumsal krize dönüşmesinin nedeni nedir? Kurumsal kriz, kurumsal değişimi nasıl kolaylaştırmaktadır? Yerleşik kurumsal düzenlemelere karşılık önerilen alternatif mantık ve çerçeve nereden gelmektedir?

Literatürde kurumsal girişimcilik araştırmalarının çoğunun yöntem olarak ‘söylem analizi’ kullandığı ifade edilmektedir. Daha önce bu tür araştırmalarda denenmemiş olan Fairclough’ın eleştirel söylem analizi (ESA) yönteminin kullanılmasının ilginç sonuçlar verebileceği belirtilmektedir (Leca vd., 2006). Çalışma, analiz yöntemi olarak Fairclough’ın ESA’ni kullanmakla, bu konudaki araştırmalarda yeni bir metodun ne gibi zorluklar yaratacağını ya da açılımlar sağlayacağını gösterebilmeyi ümit etmektedir.

4.3.6. Araştırmanın Yöntemi

Veriler “eleştirel söylem analizi” yöntemiyle analiz edilmiştir (Fairclough, 1989). Yöntem Ek.1’de verilmiştir. Eleştirel söylem analizi, söylemsel pratiklerle, olaylar, metinler ve daha geniş sosyal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasında şeffaf olmayan ilişkileri sistematik olarak açığa çıkarmayı; bu tür pratiklerin, olayların ve metinlerin nasıl güç ilişkileri ve güç üzerine mücadele ile ideolojik olarak biçimlendiğini ve bu söylemle toplum arasındaki şeffaf olmayan ilişkilerin kendisinin bizzat gücü ve hegemonyayı korumaya nasıl hizmet ettiğini göstermeyi amaçlayan bir yöntemdir.

Eleştirel söylem analizi üç aşamalı bir analizdir. Bu aşamalar; metin, etkileşim ve bağlam analizi olarak adlandırılmaktadır. Birinci aşama söylemin kendisinin analizi, ikinci aşama söylemin diğer söylemlerle etkileşiminin analizi, üçüncü aşama ise söylemin nasıl bir bağlam içinden çıktığı, kendini hangi bağlama yerleştirdiği, hangi daha geniş bağlamlarla ilgili olduğunu analizidir.

Şekil. 4.1 . Metin olarak söylem, etkileşim ve bağlam
Kaynak: Fairclough, 1989:25

Yöntemin üç aşamalı olması, makro, mezo ve mikro düzeyleri bir arada ve birbirleriyle etkileşimleri açısından incelemesi, yapılacak araştırmanın Dünya sistemi, Türk iş sistemi ve bu iki sistem içinde yerleşik konumdaki örgüt olarak TÜSİAD’ın bir arada ve birbirleri ile etkileşimi açısından incelenmesine olanak sağlamaktadır.

Araştırmanın birinci aşaması, söylem metninin, sözcük seçimi, kiplik, bağlaç, zamir kullanımları gibi dilbilgisel özellikler açısından incelenmesidir. Bu incelemede üstü örtülmeye çalışılan, doğrudan ifade edilmeyen söylemin gerçek niyeti açığa çıkarılmaya çalışılır. Fairclough bu çözümlemeyi, “deneyimsel değer” olarak adlandırmaktadır. Metnin deneyimsel değerinin ortaya çıkarılması demek, metnin çıktığı kurumun kendini nasıl konumladığının, söylem sahibinin ideolojik duruşunun ortaya çıkarılmasıdır. İdeolojilerin söylemde kendini gösterme yolları, Giddens’e göre (Daniels vd.,1997) üç türdür: (1) sosyal olarak inşa edilmiş şeyleri, doğal değiştirilemez gerçeklermiş gibi sunmak, kendi gerçekliğini tek gerçeklikmiş, başka hiçbir seçenek yokmuş gibi sunmak, (2) Çelişkileri yok saymak ya da üstünü örtmek, hepimiz eşitiz vs. (3) bir grubun kendi çıkarlarını, herkesin çıkarlarıymış (evrensel çıkarlarmış) gibi sunmak. İşte Fairclough’ın yönteminde bu üç unsur; sözcük, kiplik, söylem türü, dilbilgisel tercihler açısından açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Fairclough, ikinci aşamayı metnin “etkileşimsel değeri” olarak adlandırmaktadır. “ilişkisel değer” söylem metni vasıtasıyla gerçekleştirilen sosyal ilişkilerin ipucu ya da izinin sürülmesidir. Metin hangi aktörlerle söylem birliği yapmakta, hangilerini dışlamaktadır. Söylemler, bağlı oldukları kendilerinden önceki söylemlerin varsayımları üzerinden işlemektedir. Bu durumda önceki yorumlar (nelerin söylendiği, kastedildiği, nelerin onaylandığı/onaylanmadığı) bireyin kişisel deneyiminin ve yorumunun bir parçasını oluşturmaktadır (Fairclough, 1989:145). Güce sahip olan önvarsayımları da belirlemektedir. Önvarsayımlar metne ait bir özellik değil, metin üreticisinin metinler arası bağlamı yorumuyla ilgilidir. Metnin bir dizi biçimsel özellikleri içinde önvarsayımların ipuçları bulunabilmektedir.

Fairclough’ın ‘ifade değeri’ olarak adlandırdığı analizin üçüncü aşaması; metin üreticisinin ilgili olduğu sosyal bütünlükle ilişkisine, kendini bu bütünlük içinde nasıl konumlandığına yani bağlama ilişkin ipuçlarını verir. Sosyal düzen ve söylemin düzeni, belirli ideolojiler ve güç ilişkileriyle ilgilidir. Bağlamların, durumların farklı yorumu (algılanması) farklı sosyal düzenleri yerleştirir (Weick, 1979). Bağlamın yorumlanması kültürden kültüre değişebildiği gibi aynı kültür içinde farklı ideolojik pozisyonlar arasında farklılaşabilir yani bağlam sorgulanmaksızın kabul edilebilecek (taken for granted) bir şey değildir. Ya da tüm katılımcılar için apaçık, paylaşılan tek yorum değildir. Güçlü olan yorumcunun yorumunu diğerlerine empoze etmeyeceğinden emin olmak gerekir. Güç ve

ideolojik ilişkiler altta yatar, söylemlerin yorumunu ve üretimini derinden ve yaygın olarak etkiler (Fairclough, 1989:151).

Fairclough metnin inandırıcılığı, ikna yeteneği bağlamında makro yapılarını da analize dahil etmiştir. Giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin nasıl işlendiği bağlamında metnin düzeni ve metnin başlığı, ara başlıkları, özeti, sonuç bölümü gibi şematik düzenlenişi, nelerin öne çıkarılmak nelerin göz ardı edilmek istendiğinin ipuçlarını verir. Söylemin bir konusu olması, bir modeli olması genel ve içsel tutarlılığını gösterir. Önermeler arasındaki ilişkiler açısından bakarsak, bir önermenin diğer önermeleri özgürleştirilmesi, genellemesi, örneği ya da karşıtı olma işlevine sahip olmasına da işlevsel yerel tutarlılık diyebiliriz. Bu sezgisel olarak söylemin doğru olabileceğini hissettirir.

4.3.7. Eleştirel Söylem Analizinin Tercih Nedeni

Söylem analizi yapmada kullanılan çok sayıda metot olmakla birlikte her metot her tür çalışmaya uygun değildir. Farklı paradigmaları benimseyen metodolojistler, ilgili paradigmanın temel varsayımlarını benimseyen farklı metotlar konusunda ısrarcı olmuşlardır. Çok sayıda söylem analizi olduğundan burada hepsinin tek tek tartışması yapmak yerine aynı varsayımları paylaşan birkaç söylem analizi içinden neden ESA'nin seçilmiş olduğunu açıklamak daha uygun olacaktır. Örneğin Derrida'nın "yapısöküm" yöntemi (Sözen, 1999:48) ön kabuller olarak postmodern bir yaklaşıma sahiptir. Barthes'ın "metin çözümleme" yöntemi (Üşür, 1997:130-4) ise yorumsamacı (hermeneutic) paradigmanın ön kabullerini paylaşmaktadır. Seçilebilecek söylem analizi yöntemlerinden eleştirel paradigmanın ön kabullerini paylaşan Stuart Hall'ın (Sözen, 1999:48) "medya çalışmaları" ve Teun Van Dijk'in (1999) "eleştirel söylem çözümlemeleri" analizleri daha çok medya analizcilerinin kullanmayı tercih ettikleri yöntemlerdir. Çünkü analiz daha çok bir metnin medyada sunumuyla ilgili unsurlara odaklanmıştır. Bu analizlerde genellikle metnin sahibi kaybolmuştur. Olaylar ve durumlar ön plandadır. Metnin söyleminden sorumlu tutulacak bir sahibi çoğunlukla yoktur, varsa da bu aktaran gazetecidir ve olayların ve durumların doğrudan tarafı değildir. Bu iki analiz iktidarın bilgiyi ve kanaatleri yönlendirerek zihinler aracılığıyla işlediğini göstermesi anlamında bu çalışma için uygun olmakla birlikte, ilişkisel ve bağlamsal analiz için yeterli araç sunmamakla ve özneyi gözardı etmekle bu çalışma için uygun olmayacağı düşünülmüştür.

Eleştirel paradigmayı benimseyen bir başka analiz de Foucault'nun söylem analizidir (Foucault, 1999). Foucault söylemin aşağıdan yukarıya doğru işleyişini incelemiştir. O, bilinmeyen, unutulmuş, dışlanmış ve marjinal söylemlerin tarihlerini yazmaya çalışmış, oyun dışı bırakılmış söylemlerin canlandırılması çağrısında bulunmuştur. Arkeolojik yöntemde söylemin tarihini, kurucu bilinçten bağımsız, mevcut ilgi ve çıkarların dışında yeniden yazmaya çalışmaktadır. Soykütüğü (jeneoloji) yönteminde ise, söylemlerin farklı dönemlerde ve bağlamdan bağlama devinirken değişimlerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu yöntemlerin her ikisi de bu araştırmanın sorunsalına ters düşmektedir. Çünkü, jeneoloji söylemin tarihini, bir toplumun güç ya da iktidar yapısının pratiklerindeki değişimlere bağlayarak açıklarken bu araştırmada yapılmak istenenin tam tersini yapmaktadır. Böyle yapmakla yapıya öncelik atfederek yapıdan söylem çıkarmaktadır, yani bir anlamda bu araştırmada yapılmak isteneni baş aşağı çevirmektedir. Foucault'nun yönteminin bu çalışmanın sorunsalına uygun düşmemesinin bir nedeni de, Foucault'da egemen söylemden çok inkar edilen, dolaşıma sokulmayan, marjinalleştirilen söylemlerin izinin sürülmesidir, oysa bu çalışmada egemen söylemin dönüştürme gücü üzerinde durulmaktadır. Yöntem dışında Foucault'nun felsefi duruşu da araştırmanın sorunsalı ile uyuşmamaktadır. Foucault bir anti-hümanisttir. Öznenin ölümünü ilan etmiştir ve söylemi/metni öznenin tamamen ayırmıştır. Öznenin metne ilişkin sorumluluğunu kabul etmez. Oysa bu çalışmada "özne" çok önemlidir. Çalışma öznenin kendisinin de içinde biçimlendiği hayli yapılaşmış bir ortamı nasıl dönüştürebildiği ile ilgilidir. Bu durumda öznenin varlığını yadsıyan bir yöntemin kullanılmayacağı açıktır.

Eleştirel paradigmayı benimsemiş ve benzer ön kabullerden yola çıkan söylem çözümlenmeleri içinde Fairclough'ın eleştirel söylem analizinin seçilmesinin nedeni, metin üreticisine verdiği önemin yanısıra, sosyal etkileşimi ve bağlamı da çalışmaya dahil etmiş olması böylece bu üç düzeyin bir arada ve birbirleriyle etkileşimleri açısından incelenmesine olanak vermesidir.

4.3.8. Veri Kaynakları

Veri kaynaklarını (örneklem) belirlemede araştırma sorularının yönlendiriciliği belirleyici olmuştur. Bu çalışmada incelenecek kurum ve belgeler amaçlı olarak seçilmiştir. Araştırma için seçilen kurum TÜSİAD'dır. Türkiye'de ekonomik seçkinler temsil ettiği sermaye grupları açısından farklılaşmış, yarı resmi ve özel olmak üzere çok sayıda örgüt

tarafından temsil edilmektedir. Bir güç göstergesi olarak üye sayısı çok fazla olan ve tüm sermaye gruplarını bünyesinde toplayan TOBB gibi örgütler varken çalışma için TÜSİAD'ın seçilmiş olmasının bir açıklaması olması gerekir. Örnek kurum ve incelenecek verilerin seçiminde nitel bir takım veriler ön planda tutulmuştur. Bu konuda girişimci derneklerin temsil ettiği gruplar ve temsil gücü incelenirken tarihi bir takım nedenler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. TOBB'un çok geniş üye tabanına karşın, kurulduğundan bu yana hükümetlerden bağımsız politikalar izleyemediği ve çıkar ortaklığı açısından homojen bir grubu temsil etmediği bilinmektedir. Ayrıca literatürde maddi açıdan güçlü derneklerin, üyelerinin çıkarlarını savunma ve bağımsız politikalar hayata geçirme açısından, üye tabanı geniş derneklerden daha güçlü oldukları ifade edilmektedir. TÜSİAD toplam GSMH'nin % 42,3'ünü tek başına sağlamakla, Türk büyük burjuvazisinin temsil örgütü olmakla, kamuoyunda söylemlerinin belirgin görünürlüğü ile ve tüm ülkeye yayılan çok geniş bir örgütlenme ağını yönetmekle sosyal profili çok yüksek bir dernektir. Bu nedenle dönemin incelenmesinde, TÜSİAD'ın söylemlerinin diğer sermaye gruplarının söylemlerine göre araştırma açısından daha fazla olanak sunacağı düşünülmüştür.

Araştırmanın birinci bölümünde ilgili döneme ilişkin incelenecek TÜSİAD belgeleri; TÜSİAD Yönetim Kurulu ve Yüksek İstişare Konseyi başkanlarının konuşmaları, TÜSİAD'ın yıllık etkinlik raporları, yılda iki kez düzenli olarak yayınladıkları ekonomik raporlar, gerek TÜSİAD raporlarının basına sunumunda gerekse başka toplantılarda başkan ve yönetim kurulu üyeleri tarafından yapılan konuşmalardır. Doğrulayıcı ve/veya yanlışlayıcı ek kaynaklara ihtiyaç duyulacak olursa, diğer sermaye gruplarının ve kanaat yönlendiricilerinin demeç ve değerlendirmelerine başvurulabilecektir. TÜSİAD'ın söylemsel stratejisini açığa çıkarmak için, 1980 yılından 6 yıl geriye doğru gidilerek ilgili belgeler esas alınmıştır.

TÜSİAD'ın diğer aktörlerle, bağlamla ilişkileri ve bağlamın koşullarını ortaya çıkarmak için incelenecek dökümanlar, ilgili dönemin IMF Standby ve Niyet Mektupları, Dünya Bankası-Türkiye (SAL) borç anlaşmaları, OECD düzenleyici reform raporlarıdır. Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar Resmi Gazetede yayınladığı için erişim kolay olmuştur. IMF Niyet Mektupları ve Stand-by Anlaşmaları ise Merkez Bankası ve T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığında saklanmaktadır. Bu iki kuruma da müracaat edildiği halde o dönemin belgelerinin Merkez Bankasında olmadığı, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığında ise eski dökümanların eksikleri olduğu arşivlenmeden elde ne olup-

olmadığının bilinmediği bildirilmiştir. Daha önce gazeteci Yalçın Doğan'ın (1985) müracaatında ise kendisine ilgili dönem metinlerin bulunamadığının bildirildiği ifade edilmektedir. Bu nedenle bu metinler yayınlanmış oldukları ikincil kaynaklardan derlenmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde TÜSİAD'ın girişimde bulunduğu değişikliklerin yapısal dönüşümlerle tamamlanıp tamamlanmadığı incelenmiştir. Bu amaçla, gerek dönemin Türkiye bağlamı gerekse araştırmanın ikinci bölümü için ilgili dönem değerlendirmeleri yapan yakın dönem literatürü, basın mensuplarının derlemeleri ve dönemin gündemini tutan yazılarından yararlanılmıştır. İkinci bölümün analizinde 1980 yılından günümüze kadar olan süreç, ilgili kaynaklar eleştirel okumaya tabi tutularak incelenmiştir.

4.3.9. Verilerin Analizi

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır: Birinci Bölümde, 24 Ocak 1980 ve hemen öncesindeki altı yıllık süreçte TÜSİAD söylemleri, kurumsal girişimciliğe öncülük etmesi bağlamında incelenmiştir. İnceleme Eleştirel Söylem Analizi yöntemiyle yapılmış ve TÜSİAD'ın eski kurumlara ve yeni toplum kurgusuna ilişkin argümanları incelenerek değişimin söylemsel stratejisini nasıl örgütlediği bağlamında anlaşılmaya çalışılmıştır. TÜSİAD'ın söylemleri ayrıca, diğer aktörlerin söylemleri ile karşılaştırılarak, varsa değişim sürecindeki işbirliği ya da söylem birliği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda siyasi aktörler ve uluslar arası aktörlerin söylemleri incelenmiştir.

TÜSİAD'ın söylemleri temel aldığı kuramsal temelin açığa çıkarılması açısından incelenmiş ve hangi aktörlerle benzer kavramsal çerçeveyi paylaştığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Değişimi kavramlaştıran söylemsel stratejinin derli-toplu formülasyonunun ilan metinlerde yapıldığı görülmüştür. Bu anlamda ilan metinleri eskinin eleştirisi ve nasıl bir yeni toplum kurgusu önerildiği açısından incelenmiş ve bu bağlamda uluslar arası aktörlerin eleştiri ve önerileriyle karşılaştırılmıştır. Böylece TÜSİAD'ın devleti dönüştürme girişiminde yerel ve uluslararası olmak üzere hangi aktörlerle işbirliği yaptığı, gerek işbirliği yaptığı aktörlerin gerekse dönemin koşullarının ve kendi konumunun bu değişimi gerçekleştirmede nasıl yardımcı olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın İkinci Bölümü, TÜSİAD'ın girişimciliğinde başladığı iddia edilen böyle bir toplumsal kurgunun aslında hayata geçip geçmediğinin soruşturulmasıdır. Yani bir ölçüde, söylem analizi ile araştırmanın birinci bölümünde izi sürülen iddianın ispatı niteliğinde bir soruşturma yapılmıştır. 24 Ocak kararlarında ifade bulan değişimlerin, ne ölçüde yapısal dönüşümle sonuçlandığı dönemin gündemini tutan basın derlemelerinden ve dönem incelemeleri yapan literatürden eleştirel bir okumayla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Değişim süreci devam ettiği için günümüze kadar olan yazın incelenmiş, devletin iktisat politikalarıyla ilgili dönüşüm sürecinin 1980'lerin sonunda büyük ölçüde tamamlandığı görülmüştür. Özelleştirmeler ve devletin sosyal politika araçları ve kurumlarındaki dönüşümler devam etmekle birlikte devletin düzenleyici yetkilerinin tamamen yeni kurulan kurum ve üst kurullara geçmesi nedeniyle bu kurullar incelenmiştir. Okumalar günümüze kadar genişletilip bu alandaki özelleştirmelerin ne aşamada olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

4.3.10. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Bir araştırmanın geçerliliği, araştırma sonuçlarının doğruluğu demektir. Dış geçerlik, kullanılan veri toplama araçlarının benzer durumlarda benzer sonuçlar vermesi, iç geçerlik ise, araştırmanın ölçmek istediği şeyi, kullandığı araç ve yöntemle gerçekten ölçüp ölçemeyeceğiyle ilgilidir (Sykes, 1990; Gabriel, 1990). Anılan kaynaklara göre, nitel araştırmalarda iç geçerliliği sağlamanın yolu olarak; bulguların kendi içinde tutarlı olup olmadığı, ortaya çıkan sonucun anlamlı bir bütün oluşturup oluşturmadığı, elde edilen bulguların farklı kaynak, veri toplama yöntemleri ve analiz stratejileri kullanılarak teyit edilip edilmediği, bulguların araştırmaya katılan bireyler tarafından gerçekçi bulunup bulunmadığı gibi tutarlılık koşullarını araştırmacının sağlaması ve bunu nasıl sağladığını açıklaması beklenir.

Bu araştırmada iç geçerlilik iki farklı analiz ve doküman kümesi kullanılarak sağlanmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde TÜSİAD belgeleri üzerinden yürütülen çalışmanın bulguları, söylemsel önermelerin yapısal ve kurumsal dönüşümlere yol açıp açmadığı bağlamında farklı kaynaklardan toplanan belgelerle test edilmiştir. Birinci bölümün bulguları, analizin ikinci bölümünde karşımıza gerçekten yapılar ve kurumlar olarak çıkarak teyit edilmiş olmaktadır. Uluslar arası metinlerdeki önermelerle, TÜSİAD'ın önermelerinin izleyen 27 yıllık süreçte adım adım yapısal dönüşümlerle

karşımıza çıktığı görülmektedir. Elde edilen bulguların kavramsal çerçeveye uyumlu olduğu görülmüştür.

Dış geçerlik, genellenebilirlikle ilgili bir kural olup, nitel araştırmalarda genel geçer ilkeler, kurallar olarak değil de benzer durumlarda yararlanılabilecek deneyimler ve örnekler biçiminde dolaylı yoldan yapılabileceği ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 1999:78-83). Bu araştırmada dış geçerlik koşulları, dünya siteminin örgütlenme ve işleyiş tarzı ve ülkelerin kurumlarının uluslar arası aktörlerin yönlendiriciliğinde nasıl yapılandırıldığına ilişkin süreçler ayrıntılı olarak tanımlanarak sağlanmaya çalışılmıştır. Yine de her ülkenin tarihi koşulları, sanayileşmeye giriş zamanı, siyasal sisteminin farklı olması, değişim dinamikleri olarak farklı unsurların öne çıkmasına neden olabilir. Farklı kurum ve aktörlerin kurumsal girişimci olması toplanacak veri setini ve dolayısıyla toplama araçlarını da farklılaştıracaktır. Ayrıca benzer yol ve yöntemler izleme olanağı olsa da ülkeye özgü koşullardan dolayı sonuç yürünge bağımlı olacaktır. Bu şu anlama gelmektedir. Türkiye örneği, sonuç genellemesi sağlamaktan çok böyle bir soruşturmanın başka bir bağlamda nasıl işletilebileceğine ilişkin süreç bilgisi sağlayabilir.

Araştırmalarda güvenilirlik ise, ölçmenin tutarlı ve dengeli olması ve tekrar edilebilirliği ile ilgilidir. Dış güvenilirlik, araştırma sonuçlarının, benzer durumlarda aynı şekilde elde edilip edilemeyeceğine; iç güvenilirlik ise, başka araştırmacıların aynı verileri kullanıp aynı sonuçlara ulaşp-ulaşmayacağına ilişkindir (Erdoğan, 1998). Nitel araştırmalarda dış güvenilirliği sağlamak için önce araştırmacının araştırma sürecindeki kendi konumunu açıklığa kavuşturması gerekmektedir, alınabilecek ikinci önlem veri kaynağı olan bireylerin ve verilerin elde edildiği sosyal ortamın açık bir biçimde tanımlanmasıdır. Ayrıca araştırmanın kavramsal çerçevesinin ve varsayımlarının tanımlanması, veri toplama ve analiz yöntemleri ile ilgili ayrıntılı açıklamalar yapılması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 1999:78-83).

Bu çalışmada dış güvenilirliği sağlayacak koşulları sağlamak için; araştırmanın kavramsal çerçevesi, varsayımları ve analiz yöntemleri ve yöntemin nasıl kullanıldığı ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyal olgu ve olaylarda değişkenlerin çoğunlukla karmaşık ve iç içe geçmiş olması ve bunlar arasındaki ilişkilerin neden-sonuç ilişkilerine indirgenemeyecek çoklu doğası nedeniyle asıl olan yöntem değil üzerinde çalışılan durumdur. Çünkü gerçeklik nesnel değildir. Gerçeklik her bir durumda ilgili

sosyal aktörler tarafından yeniden yeniden oluşturulur. Olay ve olguları yakından izleyen araştırmacı da bu gerçekliğin sosyal olarak oluşturulması olgusunun dışında kalmaz, kurguyu aktarırken kendi deneyimlerini ve farkında olmadığı ön kabulleri işe koştugu için kendisi de ortaya çıkarmaya çalıştığı kurgunun bir parçasıdır. Ayrıca dış güvenilirliği sağlamanın bir başka koşulu analizde yararlanılan belgelerin başkalarının da izleyebileceği şekilde korunmuş olması koşulu da iki türlü yerine getirilmiştir. Birincisi belgelerin sağlandığı kurumlar ve belgelerin adı tarihi belirtilerek herkesin kolayca ulaşabilmesi için yol gösterilmiş, ikincisi ise araştırmacının arşivinde belgeler sıraya konup koruma altına alınarak sağlanmıştır.

İç güvenilirliği sağlamak için ise, araştırma sorularının açık bir biçimde ifade edilmiş olması ve araştırmanın çeşitli aşamalarının bu sorularla tutarlı olmasının sağlanması gerekir (Sykes, 1990; Yıldırım ve Şimşek, 1999:78-83). Araştırmacı bu unsurları, paradigma, kuram, yöntem ve araştırma sorularının bağdaşıklığına özen göstererek sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca alınabilecek bir diğer önlem olarak araştırmacının süreç içindeki konumu ve temel kabulleri ve araştırmaya yaklaşımı ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Araştırmacının konuya yaklaşımı, insan eyleyen ve kurumlar arasında ilişkinin doğasının diyalektik olduğu, insan davranışlarını sınırlayan kurumların ilk olarak ve en baştan insan ürünü olduğu, sosyal-kurumsal dünyanın nesnelliğinin insan üretimi ve kurgulanmış bir nesnellik olduğu yönündedir (Berger ve Luckmann, 1977:60). Çalışmada araştırmacının rolü, olay ve olguların dışında yansız ve nesnel olmak yerine nitel araştırmaların doğası gereği, empatik, olay ve olgulara dahil ve kendi öznel perspektifinden olay ve durumları sorgulayan bir konumdadır.

İç güvenilirliği arttıracak bir başka unsur olarak, araştırmada toplanan veriler, hiçbir yorum katılmadan analizin her bir aşamasında ve daha hacimli olanlar ise araştırmanın eklerinde betimsel olarak ayrıca sunulmuştur. Çalışmanın iki ayrı bölümünde farklı belgeler (veri kümeleri) birbirini teyit edecek biçimde kullanılmıştır. Ayrıca benzer süreçlerin tek tek diğer ülkelerde nasıl işletildiği ve genel olarak uluslar arası kurumların nasıl bir strateji izlediği anlatılarak bir karşılaştırma yapmaya imkan verecek şekilde süreçlerdeki benzerlik vurgulanmıştır. Diğer ülkelerde ulaşılan sonuçların karşılaştırılması güçtür, çünkü süreç çok kapsamlı olduğu için her araştırmacı bir ucundan tutmakta, süreçler çok benzeşmekle birlikte sonuçlar ülkeden ülkeye hayli farklılaşmaktadır. Fakat

örneğin Avrupa Birliğine üye ülkelerde olduğu gibi benzer kurumlar ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu araştırmada esas alınan perspektif olan Eleştirel Paradigmanın temel varsayımları, bu çalışmanın da temel varsayımlarını oluşturmuştur. Soruşturma ve araştırma sonuçlarının yorumlanması sürecinde de Eleştirel Paradigmanın esas aldığı temel araştırma varsayımlarına sadık kalınmıştır. Örgütsel söylem üzerinden yürütülen bu çalışma sosyal aktörlerin perspektiflerine odaklanmıştır. Sosyal aktörlerin gelecekteki davranışlarını tahmin yerine, belli ve hayli spesifik durumlarda sergiledikleri benzer durumlar için örnek alınabilecek tutumları yorumlanmıştır.

Araştırma, sosyal olaylar kendi bütünlüğü ve doğal ortamı gözetilerek; araştırma konusu sosyal durum parçalanmadan, araştırılan özgül durumun ait olduğu evren ve dönem içindeki örüntülerinin ortaya çıkarılması yaklaşımıyla yürütülmüştür. Araştırma sonuçlarında norm arayışı yerine, özgül durumların farklılığı yorumlanmıştır. Veriler, sayısal göstergelerle kural oluşturacak basitliğe indirgenmek yerine bütün derinlik ve zenginliği içinde sadece ilgili olduğu sosyal kurumu ve aktörleri bağlayacak şekilde betimlenmiştir.

V. BÖLÜM

24 OCAK KARARLARI BAĞLAMINDA TÜSİAD'IN DEVLETİ İNŞA GİRİŞİMİNİN ANALİZ EDİLMESİ

Bu bölümde TÜSİAD'ın söylemleri, 24 Ocak kararlarıyla başlayan devletin inşa sürecine öncülük ettiği savıyla incelenmiştir. TÜSİAD'ın kendi kaleminden çıkmış metinler 'eleştirel söylem analizi' yöntemiyle incelenmiştir. İnceleme sırasında metinler ve metinleri destekleyen olaylar akış sürecine dikkat edilerek ele alınmıştır. Analiz, metnin kendisi, metinler arası ilişkiler ve bağlamla ilişkiler olarak üç düzeyde yapılmıştır. TÜSİAD'ın raporları ve dergilerinde çıkan yazılar ise, TÜSİAD tarafından sadece metin sahibi sorumlu tutulduğu için, bu metinler sözcük seçimi ve gramer açısından ayrıntılı ideolojik duruş analizinin dışında tutulmuştur. Bu tür metinlerde, metin oluşturucular tarafsız olduğu varsayılan kişiler olduğu için, metnin sahibi analiz dışında tutularak, toplumun diğer kesimlerini yönlendirme çabası, diğer sosyal gruplara yaptığı gönderimler yani söylem birliği yaptığı sosyal kesimler ve bağlamla ilişkileri açısından incelenmiştir. Bu bildirimlerde, Giddens'in (Daniels, Spiker ve Papa 1997) ideolojik analizde izini sürdüğü üç unsur¹³ dikkate alınarak okumalar yapılmıştır.

5.1. 24 Ocak Öncesi Süreçte Siyasal İktidara Müdahale Hamleleri

24 Ocak 1980 bir çok yazarın da paylaştığı üzere, Türkiye için bir milat niteliğindedir. 24 Ocak kararlarıyla, sadece ekonomide yeni bir dönem başlatılmıyor, Türkiye'nin Anayasası dahil tüm kurum ve kurallarını baştan ayağa değiştirecek bir sürecin önü açıyordu. Günümüzde halen devam eden bu inşa süreciyle, sadece yeni bir ekonomik kalkınma modelinin sosyal ve siyasal yapılarını oluşturmanın çok ötesine geçilerek, ulus-devlete ait tüm yetkiler, devletin sadece ekonomi politikası araçları değil tüm siyasi

¹³ Bu üç unsur bağlamında bu inşanın nasıl bir inşa olduğu, hangi ilişki ağları içinde inşa edildiği ve bağlamla ilişkiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Giddens'e göre bu üç unsur: (1) sosyal olarak inşa edilmiş şeyleri, doğal değiştirilemez tek gerçekmiş ve başka hiçbir seçenek yokmuş gibi sunma, (2) Çelişkileri yok sayma ya da üstünü örtme, (3) bir grubun (egemen bloğun) çıkarlarını, evrensel (herkesin) çıkarlarını gibi sunmadır (Daniels, Spiker ve Papa 1997).

araçları, içinde bürokrasinin diğer aktörlerle eşdeğer konumda olduğu piyasa güçlerinden oluşan bir tür konsorsiyuma devrediliyordu.

Bu süreçte devletle ilişkilerinde, öteden beri doğrudan çatışmaya girmekten kaçınan, kısa vadeli çıkarları hilafına bürokrasi ile ters düşmemeyi yeğleyen büyük burjuvazinin tavrındaki değişiklik dikkat çekicidir. Büyük burjuvazinin, 1979'da gazetelere verdiği ilandan başlayarak, birikiminin ve varlığının esas kaynağı olan devlete adeta meydan okuyucu bir tavır takındığı görülmektedir. Ne olmuştur da Türkiye büyük burjuvazisi, 1970'lerin ikinci yarısında, önceki dönemlerde olduğundan çok farklı bir portre çizmektedir. Devletin sermayesi, teşvikleri, destekleri ve alımlarıyla ayakta duran Türk özel teşebbüsü, nasıl olup da içinde hayli yerleşik olduğu bu güvenli ortamdaki vazgeçmek istemiştir? Bu önemli dönüşümde neden, nasıl rol almışlardır? 24 Ocak 1980'de başlayan sürece ve hemen öncesindeki olayların gelişimine bakarak bu meydan okumanın hazırlayıcı koşullarını görmek belki mümkün olabilirdi. Bir başarı, bir kutlama fotoğrafından başlayarak, TÜSİAD'ı değişim öncülüğü yapmaya sevk eden süreç incelenmektedir.

5.1.1. Ecevit Hükümetinin Düşmesinin Ardından Değerlendirmeler

14 Ekim 1979 ara seçimlerinde Adalet Partisi ezici bir zafer kazanmıştır. Bir gün sonra 15 Ekim 1979 İstanbul Hilton Otelinin terasında Amerikalı işadamları onuruna verilen öğlen yemeğinde işadamları bir araya gelmiştir. Yaklaşık altı ay önce, ilanlarla muhtıra verdikleri hükümet gitmiştir. Sevincini “Bugün de sevinmezsek ne zaman sevineceğiz kardeşim” diye dile getiren Halit Narin'i benzer ifadelerle Ali Koçman desteklemektedir. Ecevit'in gitmiş olmasının bu denli sevinç havası yaratmasının nedenini soran dönemin Cumhuriyet Gazetesi ekonomi yazarı Osman Ulagay'a işadamlarının verdiği yanıtta, ekonomik tikanıklıklar bir yana sorunun ağır bir güven bunalımı olduğu anlaşılmaktadır. Burjuvazi, sol eğilimli bu hükümetin politikalarından, ekonomiyi düze çıkaracak ağır önlemleri almamasından yakınmaktadır. Bazı işadamları, Ecevit'in halkçı söylemi karşısında “Bir gün fabrikalarımıza el koyar mı?” korkusunu bile duyduklarını ifade etmektedir (Ulagay, 1987: 33-4). Bu korkuyu, Rahmi Koç'un 27 Ocak 1979 tarihinde düzenlenen “Türk Ekonomisi üzerine” adlı toplantıda yaptığı konuşmada da dillendirdiği görülmektedir (TÜSİAD konuşmalar, Ocak 1979).

5.1.2. İş Çevrelerinin Yeni Hükümeti Yönlendirme Çabaları

Demirel'e hükümeti kurması görevi verilir verilmez, iş dünyasında da kurulacak hükümetin ekonomi politikasını yönlendirme çalışmaları başlamıştır. Türk Hür Teşebbüs Konseyi 9 Kasım'da bir toplantı yaparak hükümetin ne yapıp ne yapmaması gerektiği yolunda bir dizi öneride bulunmuştur. TÜSİAD'ın 'çıkış yolu' önerileri zaten gazete ilanlarından bilinmektedir. 12 Kasım 1979'da Demirel Hükümeti'nin güven oylaması açıklandıktan sonra, Demirel'in ekonomiyi kime teslim edeceği tartışılmaya başlanmıştır. Tam da bu tartışmalar olduğu sırada, hükümetin güvenoyu aldığı günün ertesi günü, işverenlerin en büyük ve etkin kuruluşlarından biri olan Madeni Eşya Sanayicileri Sendikasının (MESS) Yönetim Kurulu Başkanı ve TÜSİAD üyesi olan ve o sırada bir Holdingin üst düzey yöneticiliğini yürüten Özal, eski bir dost sıfatıyla İstanbul'dan kalkıp Demirel'i ziyarete gelmiştir. Özal bu görüşmeye, çantasında ekonomide alınması gereken radikal kararları konu alan kapsamlı bir raporla gelmiştir. O gece yapılan ikili görüşmede, ekonominin içinde bulunduğu durum ayrıntılı olarak görüşülmüş, Özal görüşme sırasında Demirel'e sunduğu (kendisinin 'küçük bir not' olarak nitelediği) bu yedi sayfalık ayrıntılı raporu (Ek: 2) ayrılırken kendisine bırakmıştır (Çölaşan, 1984: 40, 44). O gece Özal, ekonomiyi kurtarmak için Demirel'e formüller önermiş ve kendisinin de hükümette çok yetkili bir makam istediğini belirterek, hatta bu yetkinin kapsayacağı kurumları da tek tek sayarak ekonomiyi kurtarmaya talip olduğunu vurgulamıştır.

İlerleyen günlerde Özal, Demirel'in önerdiği görevlerin hiçbirini beğenmemiştir. Bürokrasinin en yüksek makamı olan Başbakanlık Müsteşarlığı için pazarlık yaparken, ekonomiyi tek elde toplayacak şekilde Maliye, Ticaret Bakanlığı, Planlama ve Merkez Bankasının yönetimlerinin de kendi yetkisinde toplanmasını talep etmiştir. Özal, Başbakanlık Müsteşarlığı görevine getirilmiş ve talep ettiği bütün birimlerin kontrolünün kendi elinde olacağı sözü verilmiştir (Çölaşan, 1984: 46-8).

5.1.3. 24 Ocak Kararları ile İlgili Değerlendirmeler

"24 Ocak kararları" diye anılan ekonomik önlemler paketi, ülkede şok etkisi yapmıştır. Tüm ürünlere yüksek oranlı zamlar yapılmıştır. Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal, ekonominin tek hâkimi haline gelmiştir. Özal, Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir operasyonla devlet teşkilatının pratik olarak çalışacak biçimde yeniden düzenleneceğini duyurmuştur (Cumhuriyet, 15 Aralık 1983). Ekonomik önlemler paketinin açıldığı gün,

TÜSİAD üyeleri Türk Ekonomisi üzerine konuşmak üzere toplanmışlardır (TÜSİAD Konuşmalar, 1980; Ulagay, 1987:51). O gece toplantıda bulunan Ulagay'ın gözlemine göre TÜSİAD üyelerinde bir şok ya da şaşkınlıktan çok amacına ulaşmış insanların rahatlığı vardır. İşadamları o gece yapılan konuşmalarda memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. 24 Ocak kararlarını yeni bir dönemin başlangıcı olarak gördüğünü teyit eden TÜSİAD, kararlarının en güçlü savunucularından biri olarak bilinen Ali Koçman'ı o gece başkanlık görevine getirmiştir. Koçman verdiği demeçte: “1946'dan bu yana ilk kez gerçekten özel sektöre dayalı bir ekonomi politikası izlemek isteyen bir hükümetin, oyunun kurallarına uygun olarak düzenlediği bu önlemler paketi desteklenmelidir.” diyerek 24 Ocak kararlarının desteklenmesini talep etmiştir.

Toplumun diğer kesimleri TÜSİAD üyeleriyle aynı fikirde değildir. Cumhuriyet gazetesi ekonomi yazarı Ulagay kararları, TÜSİAD üyesi Özal'ın Demirel hükümetine aldırıldığı kararlar olarak nitelmiştir ve TÜSİAD'ın savunduğu çıkış yolu senaryosuyla ve IMF'in klasik reçeteleriyle uyumlu olduğunu belirtmiştir. Ulagay, paketi bir rejim sorunu olarak değerlendirmiştir:

“Ya hükümet, toplumun çeşitli kesimlerinden gelecek siyasal baskılara karşı, paketi ödünsüz uygulamaya çalışacak ve kısa sürede demokratik süreç içinde iktidardan uzaklaştırılacaktır; ya da dışta ve içte kimi etkili güçler ağırlıklarını bu paketin arkasına koyacaklar ve mutlaka uygulanması için her yönüne başvuracaklardır. Bu son seçeneğin ne tür bir siyasal rejimi gerektireceği ise herkesi düşündürmelidir” (Cumhuriyet, 11 Şubat 1980).

Ana muhalefet partisi lideri Ecevit ise, “bir Truva Atı biçiminde” Türkiye'ye getirildiğini iddia ettiği yeni ekonomik modelin, demokrasi yok edilmeden uygulanamayacağını sürekli tekrarlamıştır. “Şimdi izlenmekte olan ekonomik ve sosyal politikalar bir dikta rejimine oturmadan uygulanamaz. O nedenle hükümetin dikta rejimi oturtma çabası içinde olduğu kaygısını taşıyorum”, diye görüşlerini ifade eden Ecevit, düzenlediği basın toplantısında 24 Ocak kararları ile önerilen modeli, Güney Amerika Modeli olarak nitelendirmiştir:

“Bundan böyle Türk ekonomisinin ve toplumunun yönetimini ve yönlendirilmesini bazı büyük sermaye çevreleri ile onların işbirliği yapacağı bazı dış finans çevreleri üstlenmiş olacaktır. Bu kimi Güney Amerika ülkelerinde bile iflas etmiş bir düzendir ve şimdi Türkiye'ye ithal edilmektedir. Bu yola, gidilirken Türkiye'nin toplumsal bunalımlar içinde kıvranan bir demokratik ülke olduğu, böyle bir ülkede o tür bir düzenin nasıl gerilimlere ve sorunlara, yol açabileceği unutulmuş görünüyor.” (Cumhuriyet, 29 Ocak 1980; Ulagay, 1987:53).

Ekonominin dümeninin başına Özal'ın oturtulmasının büyük burjuvaziyi rahatlattığı, çeşitli vesilelerle ve çeşitli zamanlarda TÜSİAD üyeleri tarafından dile getirilmiştir. Öyle

ki çeşitli dönemlerde Özal'ın ekonominin dümenini hep elinde tutması için yoğun çaba göstermişlerdir (Boratav, 2005: 75, 76; Sönmez, 1992: 172) 24 Ocak kararlarının ikinci yıldönümünde Rahmi Koç ve İSO başkanı İbrahim Bodur, Cumhuriyet gazetesine kararları değerlendirirken hem 24 Ocak, hem de 12 Eylül'ün fevkalade isabetli olduğunu belirtmişlerdir (Cumhuriyet, 24 Ocak 1982).

5.2. TÜSİAD'ın Devlette Yeniden Yapılanma Talep Eden Öncül Söylemleri

1974 ve 1980 yılları arası TÜSİAD söylemlerindeki devlette yeniden yapılanma talep eden ifadeler değerlendirilmiş ve ifadelerin yorumsuz alıntıları da kanıt olarak tablolar içinde sunulmuştur.

5.2.1. 1974 yılı TUSİAD söylemleri

TÜSİAD'ın 1974 yılı birinci yarısı ile ilgili ekonomik raporunun basına takdiminin ardından, Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi'nin TÜSİAD Genel Sekreteri T. Güngör Uras ile yaptığı söyleşide, Uras; Merkez Bankası, Maliye ve Planlamanın koordinasyon içinde çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Tedbirlerin dağınık alınmasının gecikmelere neden olduğunu, dolayısıyla etkili olamadığını dile getirerek, "Hükümet elindeki politika araçlarını hızlı ve bütünlük içinde kullanmalıdır", demiştir. Hükümetin bölüşüm ve fiyat kontrolü politikalarını eleştiren Uras, bunların karşısında arzı arttırıcı yeni liberal politikalar önermiştir. Uras, paradigma değişimine TÜSİAD'ın daha o tarihlerde karar verdiğini gösteren, "Biz artık kapalı ekonomiden çıkıp belli ölçüde dünya ülkelerine açılma durumundayız" ifadesini kullanmıştır.

TÜSİAD başkanı Feyyaz Berker ise, 1974 yılının sonbaharında Türk Ekonomisi raporunu Tercüman gazetesine değerlendirirken, "Ekonomik olayların günü gününe takip edilmesi ve anında teşhis koyulabilmesi için Başbakanlığa bağlı devamlı bir Ekonomik Danışma Konseyinin kurulması gerekir", demiştir (TÜSİAD, 1974 Yayın No: T/74.12.11). Söylemin aynen alıntısı kutu içinde gösterilmiştir.

<p>TÜSİAD, 1974"Basında Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği" (TÜSİAD, Yayın No: T/74.12.11) TÜSİAD Genel Sekreteri T. Güngör Uras: Merkez Bankası, Maliye ve Planlama koordinasyon içinde çalışmalıdır. Tedbirlerin dağınık alınması gecikmelere neden olmakta dolayısıyla etkili olamamaktadır. Hükümet elindeki politika araçlarını hızlı ve bütünlük içinde kullanmalıdır. "Biz artık kapalı ekonomiden çıkıp belli ölçüde dünya ülkelerine açılma durumundayız" (Milliyet Gazetesi) Feyyaz Berker: "Ekonomik olayların günü gününe takip edilmesi ve anında teşhis koyulabilmesi için Başbakanlığa bağlı devamlı bir Ekonomik Danışma Konseyinin kurulması gerekir" (Tercüman Gazetesi).</p>

24 Ocak kararları ile birlikte, Uras'ın ifade ettiği gibi Türk ekonomisini dünyaya açmayı sağlayacak önlemler alınıyor, ekonomi Berker ve Uras'ın ifade ettiği gibi tek elde, özel sektörün yabancıları olmadığı bir elde toplanıyordu (Resmi Gazete 25 Ocak 1980, 16880 mükerrer sayı 8-166 karar sayısı).

5.2.2. 1977 yılı TUSİAD söylemleri

TUSİAD'ın "1977 Yılına Girerken Türk Ekonomisi" adlı raporunda ekonominin çeşitli bakanlıklar bünyesinde dağınık kurumlar eliyle yürütülmesinin sorun yarattığı vurgulanmıştır. Diğer sorun alanları olarak, iç talebin büyümesi, KİT açıklarının artması ve kamu harcamaları gösterilmektedir.

TUSİAD, 1977 Yılına Girerken Türk Ekonomisi

"Hükümet politikası bütünlüğü bozulmuş, bakanlıklar bağımsız politikalar oluşturmaya başlamışlardır. Bu politikaların birbiriyle çelişmesinin olumsuz sonuçları görülmeye başlamıştır. Ekonomik ve sosyal kararların alınmasında ve uygulanmasında etken kuvvetli müesseseler, özellikle DPT, Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı üçlüsü devre dışına itilmiş, bu müesseselerin mevcut bilgi, tecrübe ve beceri birikimleri kullanılmaz hale getirilmiştir. ... Fiyat mekanizması işlemez durumdadır. ...KİT'lerin işletme açıklarının ... giderek azalacak yerde artması, iç talep giderek artan ölçüde büyümeye devam edecektir. ... Kamu tüketim harcamalarındaki artışın, yatırımlara yönelen kaynakları olumsuz yönde etkileyeceği ..."

5.2.3. 1978 yılı TUSİAD söylemleri

TUSİAD'ın "1978 yılına girerken Türk Ekonomisi" adlı raporunun 2. ve 3. sayfalarında, kamu harcamalarının finansmanı, enflasyonun kontrolü, ihracatın arttırılması, ücret artışlarının sınırlandırılması, sendikaların disiplin altına alınması, 4. sayfada dövizin gerçek değerinden işlem görmesi, enerji yatırımlarına öncelik verilmesi yönünde önerilerinin, Özal'ın "çıkış yolu" senaryosuyla neredeyse tümüyle örtüştüğü görülmektedir. Raporun 4. ve 5. sayfalarında ise kamuda ne tür düzenlemelere gidilmesi gerektiği konusunda ayrıntılı öneriler bulunmaktadır.

Daha sonra kamuda paralel bürokrasi yaratılmasıyla sonuçlanacak olan, ekonomi ile ilgili dağınık kuruluşlardaki görev ve sorumlulukların belli idari birimlerde toplanması önerisinin yanı sıra, kamu harcamalarının finansmanı, enerji, haberleşme ve ulaştırma dışında kalan kamuya yük getirecek projelerin ayıklanması ve KİT'lerin sorunları (sayfa 6) işlenmekte ve bu sorunlara çözüm üretemeyen bürokratlar suçlanmakta ve diğer sayfalarda kamudaki bazı uygulamaların yanlışlığı eleştiri konusu yapılmaktadır.

TÜSİAD “1978 yılına girerken Türk Ekonomisi” raporu, 20 Ocak 1978

“...Kamu harcamalarının ... finansmanı ..”, “... dağınık kuruluşlardaki görev ve sorumlulukların belli idari birimlerde toplanması ...” (s.4) “... enerji, haberleşme ve ulaştırma ... dışında kalan ve kamuya yük getirecek projeler ayıklanmalıdır.” (s.5) KİT’leri işleten ... bürokratlar(dır) ... sorunlara çözüm getiremeyenler gene aynı görevlilerdir” (sayfa 6) İkili fiyat uygulaması ..piyasa marjının tamamının vergilendirilmeyen araçlara gitmesine neden olmaktadır.

“1978 Yılına Girerken ve 1980’lere Doğru Türkiye'nin Temel Sorunları Üzerine Görüşler-Öneriler” adlı TÜSİAD yayınının 107 ve 108. sayfalarında benzer görüşlerin bu kez Elmet - Elektrometal Sanayi AŞ temsilcisi olarak TÜSİAD'ın yayımına katkıda bulunan Turgut Özal’ın sunumunda savunulduğu görülmektedir. Turgut Özal bu bildiriye, Türk parasının dış değeriyle işlem yapılması, gümrük vergi nispetlerinin düşürülmesi, ithalde liberasyon, ithalat ve ihracatı belli bir ölçeğin üstünde olan sanayici veya bu maksatla kurulmuş şirketlere yaptırılması, hızla büyüyen şehirlerdeki sosyal problemlerin çözülmesi biçiminde acil sorunları sıralamıştır.

“1978 Yılına Girerken ve 1980’lere Doğru Türkiye'nin Temel Sorunları Üzerine Görüşler-Öneriler”, TÜSİAD“dış muamelelerin Türk parasının dış değeriyle yapılması konusu, bu meselede en esaslı tedbir olmakla beraber buna ilaveten aşağıdaki tedbirlerin de hemen alınması zaruridir”. Alınması gerekli diğer tedbirler; gümrüklerde alınan diğer vergilerde nispetleri düşürmek, ithal yasaklarını kaldırmak, kota sistemini liberasyona çevirmek, ithalat ve ihracatı belli bir ölçeğin üstünde olan sanayici veya bu maksatla kurulmuş şirketlere yaptırmak, hızla büyüyen şehirlerdeki sosyal problemleri çözmektir.

Aynı yıl TÜSİAD’ın aylık yayınladığı “Olaylara Bakış” bültenlerinde 24 Ocak düzenlemelerine ve Özal’ın çıkış yolu demeçlerine yansımış konuların her ay parça parça ele alınıp işlendiği görülmektedir. Örneğin, Şubat 1978’de 1 no’lu bültende savurganlığın önlenmesi ve içeride ve dışarıda Türk parasının gerçek değeri üzerinden işlem yapılması, Mart 1978 2 no’lu bültende devletin ekonomiye müdahale araçlarının bir bütünlük içinde birbiriyle ilişkili bir biçimde kullanılması, Mayıs 1978 4 no’lu bültende İthalat ve İhracat konusu ayrıntılı olarak ele alınmakta ve Amerika’daki uygulama örnek verilerek sadece ihracat amacıyla kurulmuş, ihracatla ilgili tüm yetkileri bünyesinde toplayan firmaların ihracat yapması gerektiği öne sürülmektedir. Bu öneri, bilindiği gibi daha sonra büyük sermayeye ayrıcalık tanıyan Dış Ticaret Şirketleri kurularak hayata geçirilmiştir. Yine aynı bültende önerilen emek kesiminin aleyhine olarak bölüşümü bozan KDV vergisi de, kısa sürede uygulamaya konulacaktı.

Ağustos 1978 5 no’lu bültende ekonomiye işlerlik kazandırmak için ciddi bir yapısal değişimin gerçekleştirilmesi gereğinden bahsedilmiş ve petrol darboğazının yerli olanaklarla aşılamayacağı belirtilmiştir. Eylül 1978, 7 no’lu bültende KİT’lerin yönetim, işletmecilik ve denetim sorunları ele alınmıştır. Bültenlerden aynen alıntılar altta kutucuk içinde gösterilmiştir.

TÜSİAD “Olaylara Bakış”, Mart 1978 2 no’lu bülten
Devletin ekonomiye müdahale araçlarının bir bütünlük içinde birbiriyle ilişkili bir biçimde kullanılması gereğinden bahsedilmektedir.

TÜSİAD “Olaylara Bakış” Ağustos 1978, 4 no’lu bülten
Sadece ihracat amacıyla kurulmuş, ihracatla ilgili tüm yetkileri bünyesinde toplayan firmalara ihracat yaptırılması gerekir.

TÜSİAD “Olaylara Bakış” Ağustos 1978, 5 no’lu bülten
Ekonomiye işlerlik kazandırmak için ciddi bir yapısal değişimin gerçekleştirilmesi gereğinden bahsedilmekte ve petrol darboğazının yerli olanaklarla aşılamayacağı belirtilmektedir.

TÜSİAD “Olaylara Bakış” Eylül 1978 7 no’lu bülten
KİT’lerin yönetim, işletmecilik ve denetim sorunları ele alınmaktadır.

5.2.4. 1979 yılı TUSİAD Söylemleri

1979 Yılı Programı ve 1979 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler-Öneriler adlı 5 Ocak 1979 tarihli TÜSİAD yayınının özet ve sonuç bölümünde devletin esas işlevlerinin güvenlik ve savunma olduğu belirtilmekte, devletin ekonomideki varlığı alaycı terimlerle eleştirilmektedir. Devletin ekonomideki varlığına gerekli altyapı kurulana kadar gayet olumlu yaklaşan özel kesim, örneğin şimdi devletin ülkedeki hayvancılık politikasını destekleme faaliyetlerini ‘hindi beslemek’, yine bir başka metninde ‘sucuk yapmak’ olarak niteleyerek, halkta devletin ekonomik girişimlerine karşı olumsuz görüşler yaratan bir söylem tarzı kullandığı görülmektedir.

1979 Yılı Programı Ve 1979 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler – Öneriler 5 OCAK 1979
“Devletin "Esas işlevi" dışına çıkmaması zorunludur. ...Devlet'in esas işlevleri, Anayasa ve kanunlarla belirtilmiştir. Ülke sınırlarının korunması, içerde can ve mal güvenliğinin korunması, ... Eğer devlet, konserve yapar, hindi besler, gömlek diker, bakkal dükkanı açar ve bu tip çabalar tüm vaktini ve kaynaklarını yutar hale gelirse, Devletin esas işlevi olan "ülke sınırlarının korunması, içeride can ve mal güvenliğinin korunması" gibi konularda görev ve sorumluluğunu yerine getirecek zaman ve kaynağı bulamaz olur. Bu çok tehlikeli bir gelişmedir. ...Devlet ...4.572 adet işletme ile ticaret alanında faaliyet göstermekte ve genellikle zarar etmektedir.” (özet ve sonuç bölümü)

TÜSİAD’ın “1979 yılına girerken Türk Ekonomisi” raporunun 1. sayfasında, 1979 yılı bütçesi ve programının Türkiye’yi hiçbir yere götürmeyeceği, yeni bir bütçe ve atılım programı hazırlamak gerektiği, çok cesur uygulamalara ihtiyaç olduğu savunuluyor ve bu çok cesur uygulamalar 4 madde halinde belirtiliyordu. Bu maddelerin tümünün daha sonra Özal’ın ‘çıkış yolu’ senaryolarına aynen yansdığı ve 24 Ocak kararlarında düzenleme konusu yapıldığı görülmüştür. Raporun V. Bölümü KİT’lere ayrılmıştır. KİT’lerin hemen her konuda üretim yaptığı, kimi KİT’lerin hindi beslediği iddia edilmektedir. KİT’lerdeki politik atamalar, KİT’lerin zararları, hazineye yükleri, ilgili Bakanların basın açıklamaları ve istatistikler belge gösterilerek örneklenmektedir.

TÜSİAD 1979 yılına girerken Türk Ekonomisi

DPT, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankasının birlik ve bütünlük içinde politika uygulayamaması Türkiye'yi çıkmaza sürüklemiştir (s.1-2). “Türk parası gerçek değerine...oturtulmalıdır. Vergi kapsamı dışında kalanlarla... kapsayacak yeni bir Vergi Yasası çok acele kanunlaştırılmalıdır. KİT'lerde finansman açıklarının azaltılması... sağlanmalıdır (giriş,değerlendirme bölümü)”, ...bunların bir kısmı...hindi beslemektedir.” (sayfa 33) Fiyatlar ve ücretler yeni bir denge düzeyinde eşitlendikten sonra, fiyat artışlarını sınırlayıcı bir bütçe para-kredi uygulaması gerçekleştirilmelidir (giriş,değerlendirme bölümü). Merkez Bankasının yetki genişliğinden ve uygulamalarından yakınılmaktadır (s.48-9).

TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlarda ise, devletin bölüşüm, para, KİT, sosyal güvenlik, faiz, enflasyon, enerji, vergi ve sendikalarla ilgili politikaları sorunsallaştırılıyor; çözüm olarak ekonominin dışa açılması, ekonomik ve siyasi faaliyetlerin ayrı ellerde toplanması, arzı artırıcı serbest piyasa ekonomisine dayalı politikalar önerilmektedir.

24 Ocak paketinde ihracata dayalı büyüme modeline geçmeyi sağlayacak önlemler alınmış, ekonomi siyasetten koparılmış ve diğer sorunlar için ise, arzı arttırıcı politikalarla çözüme ulaştırılacak biçimde düzenlemeler yapılmıştır. Mevcut analizde devletin dönüşüm süreci ele alınırken bu düzenlemelere daha yakından bakılmıştır.

5.2.5. 1980 Yılı Başı TUSİAD Söylemleri

TÜSİAD 24 Ocak kararlarından 6 gün önce “1980 yılına girerken Türk Ekonomisi” raporunu yayınlamıştır. Bu raporda da “1979 yılına girerken Türk Ekonomisi” raporunun 1.sayfasında verilen değerlendirmeyi, tekrar bu raporun başına alarak dört cesur kararın gerekliliği konusunda ısrarlı oldukları belirtilmektedir. Ekonominin bir bütün olarak ele alınmadığından, KİT'lerin sorunlarının ciddi boyutlara ulaştığından, enflasyon, döviz vb. son raporların hemen tümüne yansıyan sorunlardan bahsedilmekte ve tek çıkış yolu olarak ekonominin dışa açılması gerektiği belirtilmektedir. Raporun I. Bölümü tümüyle ‘dışa açılmak’ konusuna ayrılmış bulunmaktadır. Bütün bu yakınma konularının ve çözüm önerilerinin 24 Ocak kararlarına yansyarak, siyasi otoritelerce resmen benimsendiği görülecektir.

TÜSİAD 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi

“Türkiye’de ekonomiyi yönetmekte olanlar ‘günlük sorunlarla boğuşmaktan’ ekonomiyi bir bütün olarak ele almak fırsatını bulamadılar”, “KİT’lerin ... ekonomi içindeki bu ‘dev’in hastalığı ciddi boyutlara ulaştı. ... ekonomiyi yer hale geldi...”, “... Kamu kesiminin ... rakamlarının yarından fazlasının personel ücreti olması ...”, “Türk ekonomisinin kurtuluşu dışa açılmaktır.”, “...yeni bir vergi yasası acilen kanunlaştırılmalıdır” (giriş, değerlendirme bölümü).

5.3. TÜSİAD Söylemleri, Özal'ın Söylemleri ve 24 Ocak Kararlarının Karşılaştırılması

Bilindiği gibi 24 Ocak kararları, Demirel hükümeti kurulduktan 58 gün sonra ekonomiyi düze çıkarma niyetiyle açıklanan bir önlemler paketidir. Yeni ekonominin mimarı olduğu söylenen Özal'ın, 24 Ocak kararları olarak tarihe geçecek olan metni hazırlarken, MESS Yönetim Kurulu Başkanı, TÜSİAD üyesi ve bir holdingin yöneticisi sıfatıyla yeni hükümet başkanını kutlamaya gelirken çantasında getirdiği (A4 kağıda 7 sayfa tutan) kendi ifadesiyle 'minik not'tan hayli yararlanmış olduğu görülmektedir. Özal Başbakanlık Müsteşarı olduktan sonra muhtelif yer ve zamanlarda yaptığı konuşmalarda da sık sık ekonomiyi düze çıkaracak önlemlerden bahsetmiştir. Osman Ulagay tarafından derlenip gruplanan ve Özal'ın 'Çıkış Yolu' önerisi adı altında yayınlanan bu demeç ve açıklamalarında da Demirel'e götürdüğü nottakine benzer öneriler bulunmaktadır (Ek. 3).

1974 yılından başlayarak 20 Ocak 1980 tarihine kadar olan TÜSİAD'ın çeşitli söylemler ve raporları, 24 Ocak metninde ele alınan devletin yeniden yapılanması ile ilgili konuların öncül ifadeleri olup olmadığı bağlamında incelenmiştir. 24 Ocak kararları, iddia edildiği gibi Özal'ın tek başına kafasının içinde oluşturduğu kararlar mıydı, yoksa daha önce çeşitli tarihlerde özel sektörün çeşitli kesimlerinin sözcülerince dile getirilen ve ilginç bir biçimde adı hep 'çıkış yolu' olan muhtelif önerilerle aralarında bir paralellik var mıydı, sorusuna yanıt aranmıştır. Bu anlamda 'Özal'ın çıkış yolu önerisi', 'MESS yönetim kurulu başkanı ve TÜSİAD üyesi iken hazırladığı notu', '24 Ocak kararları' ve 'TÜSİAD'ın 1974-1980 yılları arasındaki söylemleri' birlikte incelenerek aralarında bir örtüşme olup olmadığı araştırılmıştır.

5.3.1. Devlette Karar Bütünlüğü

Özal'ın Demirel'e sunduğu 'not', Özal'ın 'çıkış yolu' programı ve bu tarihten geriye doğru TÜSİAD'ın rapor ve bültenlerindeki değerlendirmelerinden devlette karar bütünlüğü ile ilgili olanları ve TÜSİAD'ın bu konudaki söylemleri karşılaştırma yapabilmek anlamında bir tabloda bir arada gösterilmiştir. Tablolarda çeşitli tarihlerde TÜSİAD üyelerinin muhtelif vesilelerle yaptıkları konuşmalarda devlette yapısal bir değişimi açıkça öneren ya da bunun için zemini hazır etmeye çalışan konuşmalarından alıntılar, onların

Özal'ın söylemindeki yansıması ve 24 Ocak metnine ne şekilde girdiği ise hemen altında gösterilmektedir. Metinlerin genişletilmiş alıntıları için bir önceki analize gidilebilir.

25 Ocak 1980 tarihli ve 16880 mükerrer sayılı Resmi Gazetenin birinci sayfasından itibaren “kuruluşların bağlı oldukları bakanlıkların değiştirilmesi ile ilgili işlem” başlığı altında beş sayfa tutan, devletin ekonomi politikası araçlarını, politik yapıdan tümüyle koparacak olan yeni düzenlemeler 8-166 karar sayısı ile yasalaşmıştır. Bu kararda, Özal'ın 'not'unda anılan ekonominin yönetimi ile ilgili tüm birimlerin bağlı oldukları Bakanlıklardan koparılarak Özal'ın başında olduğu Başbakanlık Müsteşarlığına bağlandığı belirtilmiştir.

Böylece, Özal'ın MESS'in Yönetim Kurulu Başkanı ve TÜSİAD üyesi olarak Demirel'e sunduğu ekonomik tedbirlerle ilgili notta önerdiği ekonominin tek elde toplanması gerçekleştirilmiş olmaktadır. Özal'ın MESS yönetim kurulu başkanıyken hazırladığı notta saydığı, devletin çeşitli Bakanlıklarına dağılmış tüm kurumları aynen notta tarif edildiği gibi ilgili bakanlıklardan koparılarak bu yapılmıştır. Böylece Özal'ın Demirel'e kendisini hükümete almasını önerdiği tarihlerde, kendisine bağlanması konusunda ısrarcı olduğu ekonomiyle ilgili bütün kurumlar resmi olarak tek elde toplanmıştır. Bu kararlar, Özal'ın bu talebi de yasalaşmıştır. Çok uzun yıllar içinde oluşturulmuş DPT, Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı gibi devletin önemli kurumlarının tüm yetkileri ve çeşitli Bakanlıkların ekonomiyle ilgili birimleri, Bakanlıklardan koparılarak Başbakanlık Müsteşarlığına bağlanmıştır. Artık, ekonominin tek patronu Özal'dır. Bu kararlar Yabancı Sermaye Dairesi, Teşvik ve Uygulama Dairesi, Koordinasyon Kurulu, Para ve Kredi Kurulu adlı yeni kurullar oluşturulmuş, farklı bakanlıkları ilgilendiren çeşitli birimler ilgili bakanlıklardan koparılarak bu kurullara bağlanmış ve bunların tümü birden Başbakanlık Müsteşarlığına bağlanmıştır.

Tablo 5.1. Devlette Karar Bütünlüğü Konusunda Üç Söylemin Karşılaştırılması

TÜSİAD'IN SÖYLEMİ
<p>TÜSİAD, 1974 “Basında Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği” (TÜSİAD, Yayın No: T/74.12.11) TÜSİAD Genel Sekreteri T. Ufuk Uras: Merkez Bankası, Maliye ve Planlama koordinasyon içinde çalışmalıdır. Tedbirlerin dağılık alınması gecikmelere neden olmakta, dolayısıyla etkili olamamaktadır. Hükümet elindeki politika araçlarını hızlı ve bütünlük içinde kullanmalıdır. “Biz artık kapalı ekonomiden çıkıp belli ölçüde dünya ülkelerine açılma durumundayız” (Milliyet Gazetesi).</p> <p>TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker: “Ekonomik olayların günü gününe takip edilmesi ve anında teşhis koyulabilmesi için Başbakanlığa bağlı devamlı bir Ekonomik Danışma Konseyinin kurulması gerekir”, (Tercüman Gazetesi).</p> <p>TÜSİAD, 1977 Yılına Giren Türk Ekonomisi “Hükümet politikası bütünlüğü bozulmuş, bakanlıklar bağımsız politikalar oluşturmaya başlamışlardır. Bu politikaların birbiriyle çelişmesinin olumsuz sonuçları görülmeye başlamıştır. Ekonomik ve sosyal kararların alınmasında ve uygulanmasında etken kuvvetli müesseseler, özellikle DPT, Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı üçlüsü devre dışına itilmiş, bu müesseselerin mevcut bilgi, tecrübe ve beceri birikimleri kullanılmaz hale getirilmiştir.”</p> <p>TÜSİAD “1978 yılına girerken Türk Ekonomisi” raporu, 20 Ocak 1978 “...dağılık kuruluşlardaki görev ve sorumlulukların belli idari birimlerde toplanması ...” (s.4)</p> <p>TÜSİAD “Olaylara Bakış”, Mart 1978 2 no’lu bülten Devletin ekonomiye müdahale araçlarının bir bütünlük içinde birbiriyle ilişkili bir biçimde kullanılması gerekir</p> <p>TÜSİAD “Olaylara Bakış” Ağustos 1978, 5 no’lu bülten Ekonomiyi işlerlik kazandırmak için ciddi bir yapısal değişimin gerçekleştirilmesi gerekir.</p> <p>1979 Yılı Programı Ve 1979 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler -Öneriler 5 OCAK 1979 “Devletin "Esas işlevi" dışına çıkmaması zorunludur. ... Devlet'in esas işlevleri, Anayasa ve kanunlarla belirtilmiştir. Ülke sınırlarının korunması, içerde can ve mal güvenliğinin korunması” (özet ve sonuç bölümü).</p> <p>TÜSİAD 1979 yılına girerken Türk Ekonomisi DPT, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankasının birlik ve bütünlük içinde politika uygulayamaması Türkiye’yi çıkmaza sürüklemiştir (s.1-2). Merkez Bankasının yetki genişliğinden ve uygulamalarından yakınılmaktadır (s.48-9).</p> <p>TÜSİAD’ın 1979’da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar Ekonomik ve siyasi faaliyetlerin ayrı ellerde toplanması gerekir</p> <p>TÜSİAD 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi “Türkiye’de ekonomiyi yönetmekte olanlar ‘günlük sorunlarla boğuşmaktan’ ekonomiyi bir bütün olarak ele almak fırsatını bulamadılar” (giriş, değerlendirme bölümü).</p>
ÖZAL’IN ÇIKIŞ YOLU ÖNERİLERİ
<p>Kasım 1979, MESS’in Yönetim Kurulu Başkanı ve TÜSİAD üyesi, Özal’ın, Demirel’e verdiği ‘not’ ta ve Özal’ın “Çıkış Yolu” önerilerinde devlette karar bütünlüğü Özal’ın notunda “Devlette ekonomik karar bütünlüğünün sağlanması kısa, orta ve uzun vadeli programlar için elzemdir. Bunun özellikle yüksek bürokraside temini lâzımdır. Bu maksatla DPT Müsteşarı, Merkez Bankası Başkanı, Sanayi Müsteşarı, Sanayi Dairesi Reisi, TUD Genel Müdürü, Ticaret Müsteşarı, Dış Ticaret Genel Sekreteri, Dış İşleri Ekonomik İşler Genel Sekreter Yardımcısı, Maliye Müsteşarı, Hazine Genel Sekreteri, Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlerinin birbirleri ile ahenkli çalışacak tarzda kimselerden seçilmesi fevkalâde önemlidir.”</p> <p>Özal’ın “Çıkış Yolu” önerisinin 6. maddesinde: “Kamu kesiminin yeniden yapılanması” maddesinin alt başlığı “Bürokrasinin yeniden düzenlenmesi” olarak ifade edilmiştir.</p>
24 OCAK KARARLARI
<p>Resmi Gazetenin 25 Ocak 1980 tarih 16880 mükerrer sayısı 8-166 karar sayısı “Kuruluşların Bağlı Oldukları Bakanlıkların Değiştirilmesi İle İlgili İşlem” başlığı altında “Hizmetin daha rasyonel bir şekilde yürütülmesi ve işlemlere çabukluk kazandırılması amacıyla, çeşitli Bakanlık ve kuruluşlara dağıtılmış bulunan görev ve yetkilerin bir merkezden yürütülmesinin daha yararlı olacağı düşünüldükçe, Başbakanlık bünyesinde bir ‘Yabancı Sermaye Dairesi’ kurulması..” (R.G:2).</p> <p>“Teşvik tedbirlerini bir merkezden yürütmek, gerekli koordinasyon ve çabukluğu sağlamak amacıyla, Ticaret Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji bünyelerinde bulunan Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüklerinin bütün görev ve yetkileriyle birlikte, yeniden kurulması öngörülen Başbakanlık Teşvik ve Uygulama Dairesi’ne bağlanmaları...” (R.G.:3).</p> <p>“Beş yıllık plan ve yıllık programların tatbiki ile ilgili olarak memleketin ekonomik hayatına taalluk edip birden fazla bakanlığı ilgilendiren konularda üst seviyede koordinasyon sağlamak; ithalat ve ihracat rejimlerinin ve kotaların düzenlenmesi ile ilgili esasları tespit etmek; dış ekonomik ilişkilerde koordinasyonu temin etmek; önemli proje ve programların koordinasyon ihtiyacını sağlamak ve gerektiğinde Yüksek Planlama Kurulu’na tavsiyelerde bulunmak amacıyla Başbakanlık müsteşarının başkanlığında ...bir Koordinasyon Kurulu kurulmuştur.” Kurulun kimlerden oluştuğu ise: “DPT Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı, DPT İktisadi Planlama Dairesi Başkanı, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdür ve Milletler arası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri, T.C.Merkez Bankası Başkanı, Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreter Ekonomik İşler Yardımcısı, Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Genel Sekreteri” olarak belirtilmektedir. (R.G.:4).</p> <p>Para ve kredi politikasının uygulanmasında koordinasyonu sağlamak, kredilerin plan ve program ilkelerine uygun olarak dağılımını ve finansman güçlüklerinin giderilmesini temin etmek, destekleme fiyatları konusunda tavsiyelerde bulunmak, ödemeler dengesindeki gelişmeleri takip ederek gerekli tedbirleri almak gayesiyle, Başbakanlık müsteşarının başkanlığında bir Para ve Kredi Kurulu kurulmuştur” (R.G.:4-5, 24.1.1980 tarih, 8-166 sayılı kararname).</p>

Bu kararlarla ekonomi yönetimi, hem parlamento denetiminin dışına çıkarılmış hem de önceden yasama ve yargı erklerinin kapsamında olan bazı alanlar da yürütmeye kaydırılarak güçler dengesi yürütme lehine bozulmuştur. Böylece ekonomi yönetimi siyasetten koparılarak ekonomik kararlar, toplumun tüm kesimlerini etkilemeyen teknik bir şeymiş gibi ele alınmaya başlanmıştır.

Tablodan izlenebileceği gibi, devlette ekonomik karar bütünlüğü konusu daha 1974’de yani Özal tarafından ifade edilmeden altı yıl önceden TÜSİAD tarafından dile getirilmiştir. Özal’ın altı yıl sonra kendi buluşu olarak önerdiği bu tedbirlerin, 1974’den itibaren TÜSİAD’ın hemen bütün raporlarında ve diğer metinlerinde düzenli olarak dile getirildiği görülmektedir. Üstelik Özal’ın söyleminde ve TÜSİAD’ın metinlerinde de DPT, Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı olmak üzere aynı üç kurumun yetkilerinin bir araya toplanması gerektiği belirtilmektedir. Özal’ın “devlette karar bütünlüğü ve ekonominin tek elde toplanması” önerilerinin, TÜSİAD’ın bu konudaki son altı yıllık politika önerilerinin tıpatıp aynısı olduğu tablo içindeki aynen alıntılardan karşılaştırılabilir. Önerilerin 24 Ocak kararlarına aynen yansıdığı ve büyük burjuvazinin taleplerinin gerçekleştirilmesi için yasal zeminin sağlandığı görülmektedir.

5.3.2. Kamu Kuruluşları

Devlette karar bütünlüğünün yanı sıra, kamu yatırımlarının azaltılması, kamu harcamalarının kısılması, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ile ilgili TÜSİAD’ın savunduğu taleplerinin bir kısmının 24 Ocak kararlarına yansırken, geri kalanların da izleyen kararlar ve tedbirlerle hayata geçirildiği görülmüştür. TÜSİAD’ın metnelerinin her biri tablo hacmini aştığı için aynen alıntılanamamış KİT’lerin hangi metinlerde sorunsallaştırıldığı gösterilmekle yetinilmiştir. Aynı nedenlerle Resmi gazetede KİT’lerle ilgili kararlar maddeler halinde verilmiştir. Belirtilen konuların ve TÜSİAD’ın “Olaylara Bakış” Eylül 1978 7 no’lu bülten” inde ele alınan KİT’lerin, işletmecilik, istihdam, işçi ücretleri, finansman, fiyat politikası sorunlarının hem Özal tarafından dile getirildiği hem de 24 Ocak kararlarında bu konularla ilgili düzenlemeler olduğu görülmektedir. TÜSİAD’ın bu konudaki metinlerinden aynen alıntılar, karşılaştırma yapmaya olanak verecek şekilde “TÜSİAD’ın Devlette Yeniden Yapılanma Talep Eden Öncül Söylemleri” başlığı altında verilmiştir.

Tablo 5.2. Üç Söylemin KİT'lerle İlgili Önerilerinin Karşılaştırılması

24 Ocak kararlarında ve sonrasında KİT'lerle ilgili alınan önlemler	Kasım 1979, MESS'in Yönetim Kurulu Başkanı ve TÜSİAD üyesi, Özal'ın, Demirel'e verdiği 'not' ve Özal'ın "Çıkış Yolu" Programı	KİT'lerle ilgili karar altına alınan konuların daha önce önerildiği TÜSİAD'ın çeşitli metinleri
<p>24 Ocak kararlarıyla:</p> <p>"Temel mal ve hizmet" tanımlarının yeniden yapılması</p> <p>KİT'lerin genişlemesinin durdurulması</p> <p>Temel mallar dışında fiyat serbestisi getirilmesi</p> <p>KİT ürünlerine zam yapılması</p> <p>Ara mallarında sübvansiyonun kaldırılması</p> <p>Ücret mallarında sübvansiyonun kaldırılması</p> <p>Kamu işletmelerinin faaliyetlerinin durdurulması, bunlara yenilerinin eklenmemesi</p> <p>1980'lerde KİT'ler bütçe transferlerinden yoksun bırakılırken KİT'lerin Merkez Bankası'ndan sağladıkları kredilerin kesilmesi, karar altına alınmıştır.</p>	<p>"Bugün Türkiye'de para arzına tesir eden en önemli faktör Devlet Bütçesinin ve KİT'lerin açıklarıdır.</p> <p>Maalesef gerek devlet, gerekse KİT'ler ücreti yüksek, toplu sözleşmeli personel ile doldurulmuştur.</p> <p>Belirli bir program içerisinde oldukça süratli bir tarzda personel azaltılarak rasyonalizasyona gidilmelidir.</p> <p>Devletin yatırım yapan ... kuruluşların bütçelerinin %80-90'ı maalesef cari harcama olmaktadır."</p> <p>Özal'ın "Çıkış Yolu" Programında Kamu kesiminin yeniden yapılması (madde 6):</p> <p>a)Kamu yatırımlarının ayıklanması ve enerji, ulaştırma, haberleşme gibi alanlardaki altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi</p> <p>b)KİT'lerin reorganizasyonu ve bir kısmının özelleştirilmesi</p>	<p>TÜSİAD, 1977 Yılına Girenken Türk Ekonomisi</p> <p>TÜSİAD "Olaylara Bakış" Eylül 1978 7 no'lu bülten</p> <p>TÜSİAD, 1977 Yılı'nın ikinci yarısı Türk Ekonomisi (s.39)</p> <p>TÜSİAD "1978 yılına girerken Türk Ekonomisi" raporu, 20 Ocak 1978 (s.4,5,6)</p> <p>TÜSİAD "Olaylara Bakış" Eylül 1978 7 no'lu bülten</p> <p>1979 Yılı Programı Ve 1979 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler - Öneriler 5 OCAK 1979</p> <p>TÜSİAD 1979 yılına girerken Türk Ekonomisi</p> <p>TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar</p> <p>TÜSİAD 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi</p>

5.3.3. Devletin Para ve Maliye Politikaları

TÜSİAD'ın devletin para ve maliye politikaları ile ilgili önerilerinin de Özal'ın notunda ve 'çıkış yolu' önerilerinde yinlendiği, bu taleplerinin bir kısmının 24 Ocak kararlarına yansırken geri kalanların da izleyen kararlar ve tedbirlerle hayata geçirildiği görülmektedir. Aşağıdaki tablodan TÜSİAD'ın hangi metninde para ve maliye politikaları ile ilgili hangi kararların konu edildiği metnin kaynağı altında parantezler içinde gösterilmiştir. Tablodan izlenebileceği gibi aynı konuların Özal'ın programına da yansıdığı ve 24 Ocak'ta karar altına alındığı görülmektedir.

Tablo 5.3. Devletin Para ve Maliye Politikaları İle İlgili Olarak Üç Söylemin Karşılaştırılması

Devletin para ve maliye politikaları ile ilgili 24 Ocak kararları ve izleyen kararlar	Kasım 1979, MESS'in Yönetim Kurulu Başkanı ve TÜSİAD üyesi Özal'ın, Demirel'e verdiği 'not' ve Özal'ın "Çıkış Yolu" Programı	Devletin para ve maliye politikaları ile ilgili karar altına alınan konuların daha önce önerildiği TÜSİAD'm çeşitli metinleri
<ul style="list-style-type: none"> • 8-166 sayılı kararla "Para ve Kredi Kurulu" kurularak devletin çeşitli birimlerinin para politikalarıyla ilgili yetkileri bu kurula aktarılmıştır. • 8-167 sayılı kararname "Türk Parasının Kıymetini Koruma" hakkında 25 sayılı kararla koruma kaldırılmıştır, 30 sayılı karar ile kambiyo rejimi serbestleştirilmiştir (böylece yabancı paraların mali bir araç olarak kullanılmalarının önü açılmış oluyordu) • 8-174 sayılı faiz oranları hakkında karar 4 Haziran'da onu tamamlayıcı "faiz kararnamesi"nin 1 Temmuz'da yürürlüğe girmesiyle bankalar kredi ve tasarruf faizlerini serbestçe saptama olanağına kavuşmuştur. • Vergi ile ilgili düzenlemeler 'yasa' veya 'yasa değişikliği' gerektirdiği için yasa tasarısı hazırlanarak meclise verilmiştir. • 1980-82 döneminde bankacılık-finans sektöründe rekabet serbest bırakılmıştır. • 1982'de finansal kriz sonrası, yeni kurum ve kurallar ile bankacılık sistemi yeniden düzenlenmiştir. • 1983'de Sermaye Piyasası Kurulunun kurulmuştur. • 1984'de Merkez Bankasının açık piyasa işlemleri yapmasına olanak sağlanmıştır. • 1985'de Bankalar kanununun çıkarılmıştır ve hazine borçlanmasında ihale sistemine geçilmiştir. • 1986'da İMKB kurulmuştur. • 1988'de Merkez Bankası döviz ve altın piyasasını faaliyete geçirmiştir. • 1989'da ödemeler dengesinde sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır (25 Ocak 1980 tarihli ve 16880 mükerrer sayılı RG; Ersel, 1999:117-8) 	<p>Çıkış Yolu" Programı "4. Tasarrufların ve özel yatırımların artırılması</p> <p>a)Enflasyonun üzerinde mevduat faizi uygulanması</p> <p>b)Banka sisteminin rekabete açılması</p> <p>c) Sermaye piyasasının geliştirilmesi</p> <p>ç)Vergi reformu,</p> <p>d)Tasarrufların emlak ve altın spekülasyonu yerine üretken yatırımlara yönelmesini sağlayacak önlemlerin alınması."</p> <p>Özal'ın, Demirel'e verdiği 'not'</p> <p>Para ve maliye politikaları ile ilgili öneriler Ana Problemler başlığı altında "enflasyon" alt başlığıyla ve tedbirler başlığı altında ise 6. maddede "vergiler" olarak çok geniş işlendiği için aynen alıntılanmamıştır (Bkz. Ek.1 ve Ek.2)</p>	<p>TÜSİAD, 1974"Basında Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği" (kapalı ekonomiden çıkıp dünya ülkelerine açılma)</p> <p>TUSİAD, 1977 Yılına Girerken Türk Ekonomisi (fiyat politikası)</p> <p>TÜSİAD 1978 yılına girerken Türk Ekonomisi raporu, 20 Ocak 1978 (İkili fiyat uygulaması, vergi sorunu, ithal yasaklarını kaldırmak, kota sistemini liberasyona çevirmek, ithal yasaklarını kaldırmak)</p> <p>TÜSİAD 1979 yılına girerken Türk Ekonomisi (Türk parasının gerçek değerine oturtulması, fiyat artışlarını sınırlayıcı bütçe para-kredi uygulanması, Merkez Bankasının yetki genişliğinden yakınmalar)</p> <p>TÜSİAD'm 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar (para, faiz, enflasyon, vergi politikaları, Merkez Bankasının yetkileri,)</p> <p>TÜSİAD Konuşmalar, 1979 (Türk Parasını Koruma Mevzuatı)</p> <p>TÜSİAD 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi (yeni bir vergi yasası talebi, ekonominin acilen dışa açılması gereği)</p>

Tablo 5.3'de görüldüğü gibi, yeni mali yapının biçimlendirilmesinin 1980'lerin ortalarında hemen hemen tamamlandığı anlaşılmaktadır. Tablo 5.1, 5.2 ve 5.3'te bu üç söylemin karşılaştırılmasından çıkan sonuç, gerek 24 Ocak kararlarının, gerekse Özal'ın MESS yönetim kurulu başkanı ve TÜSİAD üyesi iken hazırladığı ekonomik önerilerin, kendisinden çok önce TÜSİAD tarafından yazılı, sözlü, rapor halinde, bülten halinde, öneri formunda, uyarı dozunda defalarca dile getirildiğinin anlaşılmasıdır. Analizde sadece devletin ekonomideki bizzat üretici ve düzenleyici rolünü hedef alan ifadeler esas alınmıştır. Emek kesimiyle, sendikalarla, sermayenin diğer kesimleriyle ilgili öneri ve düzenlemeler karşılaştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

TÜSİAD'ın metinlerinde, muhtelif tarihlerde 24 Ocak kararlarının tüm ana başlıklarının parça parça, kimi zaman tümüyle aynı ifadelerle yer aldığı görülmektedir. Buradan 24 Ocak kararlarına yansıyan çok kapsamlı radikal değişiklik önerilerinin, birinci elden üreticisinin en azından tek başına Özal olmadığı anlaşılmaktadır. Özal, bu konular tartışılmaya başlandığı tarihlerde kendisi de bir TÜSİAD üyesi olarak, yani içerden biri olarak, pek tabii ki TÜSİAD'ın yayınladığı bazı metinler öncesi yapılan tartışma ve toplantılara katılmış, görüş beyan etmiş, katkıda bulunmuş olabilir. Tablolardan izlenebileceği gibi, yer yer tümüyle örtüşen metinler, 24 Ocak kararlarının, Özal'ın eseri orijinal bir metin olmaktan çok, büyük burjuvazinin ekonominin gidişi ile ilgili belli bir zaman dilimine yayılmış tartışmalarından ve önerilerinden derlenmiş bir paket olduğunu düşündürmektedir.

Bu durumda Özal, kendisine atfedilen 'ekonominin mimarı' olmaktan çok, özel sektörün taleplerinin siyasi platforma taşıyıcısı konumundadır. Buradan hareketle, 24 Ocak kararlarıyla başlayan ve 27 yıldır devam eden devletin inşasının yerel düzeyde gerçek mimarının da (tabii yerel ve uluslar arası düzeyde diğer aktörlerin de varlığının altını çizerek) TÜSİAD olduğunu ifade etmek abartılı olmayacaktır. O halde analizin bundan sonraki bölümlerinde TÜSİAD'ın neden böyle bir girişimde bulunduğu ve bu girişimi nasıl gerçekleştirdiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

Yukarıda, çeşitli yıllardaki söylemlerinin tablolara aktarılan alıntılarında da izlenebileceği gibi TÜSİAD'ın 1974 yılından itibaren neredeyse tüm rapor ve konuşmalarında devleti, yapı, işleyiş ve yönetim mantığı konularında sürekli gündemde tuttuğu, sorunsallaştırdığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, en sonunda devlette radikal

bir yapısal değişikliği gündeme getirebilmek için kasıtlı olarak devleti söylem alanına taşıdığı, bunu sorunsallaştırarak gündemde tutmak istediği gibi bir anlam çıkmaktadır.

5.4. TÜSİAD'ın Kurumsal Girişimci Olarak Ortaya Çıkışı

Ekonomik, siyasal ve sosyal karmaşalar içindeki Türkiye, bir sabah tirajlı ulusal gazetelerde ve dergilerde tam sayfa 'bunalımdan çıkış' ilanlarıyla uyanmıştır. İlanları veren TÜSİAD'dır. TÜSİAD ilanlarda özetle, mevcut kurumsal düzenlemeleri ve yönetim zihniyetini, Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalımdan sorumlu olarak gösteriyor ve bir çıkış yolu öneriyordu. Önerileri kamuoyunda ciddi düzeyde etki yaratmıştı. Bu tarihten itibaren, mevcut sorunların TÜSİAD'ın sunduğu çerçeve içinde tartışıldığı, çözümlerin TÜSİAD'ın önerileri doğrultusunda oluşturulmaya başlandığı görülmüştür.

Partilerin, sendikaların ve siyasal iktidarın politika arayışları ve söylemleri arasından TÜSİAD'ın ilanları bir anda sıyrılıp öne çıkmıştır. İlanlarla başlayan yeni söylemin rüzgarında, önce siyasi iktidarın değişmesine, ardından 24 Ocak Kararları diye anılacak olan önlemler paketine ve DB'nin yeni borç stratejileri için Türkiye'yi laboratuvar yapmasına tanık olmaktadır. Kararları izleyen süreçte, DB'nin kredi koşulları doğrultusunda devletin yeniden inşası sürecinin başlatıldığı görülmektedir. Bu süreç 27 yıldır devam etmektedir. TÜSİAD'ın ilanlarıyla tetiklediği bu süreçte, içinde bunca yerleşik olduğu kurumsal yapının nasıl olup da dönüşümüne katıldığı, diğer aktörleri, toplumu ve kaynakları bu yönde nasıl harekete geçirebildiği cevaplanması gereken önemli bir soru olarak önümüzde durmaktadır. Genellikle değişim dönemlerini başlatan çeşitli dinamikler vardır. Bu soruyu yanıtlayabilmek için, öncelikle ilgili dönemde iç ve dış dinamikler Türkiye için nelerdi, bunlar TÜSİAD için ne anlama geliyordu ve TÜSİAD bu dinamikleri değişim yönünde nasıl kullandı, ona bakmak gerekmektedir.

5.4.1. Değişimi Tetikleyen Ülke Koşulları

1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'de kendini hissettiren kriz, işçi dövizleri, dövize çevrilebilir mevduatlar gibi bir takım sistem içi tedbirlerle bir süre idare edilmişti, fakat 1970'lerin sonuna doğru artık sistem içinde çözüm imkanları tüketilmişti. Türkiye'nin mevcut üretim örgütlenmesi içinde, ekonomik bunalımı atlatamayacağı, başka bir deyişle krizin yapısal olduğu anlaşılmıştı. İthal ikameci modelin, kendini döviz

darboğazı, yüksek enflasyon olarak gösteren krizi (TÜSİAD, 1977 Yılı'nın İkinci Yarısı Türk Ekonomisi) mevcut kurumsal düzenlemeler çerçevesinde kalınarak alınan tedbirlerle aşılıyordu. Büyüyen dış ödemeler dengesi açığı ve bu açıkları sürekli borçlarla kapatmak ülkeyi tıkanma noktasına getirmişti (Sönmez, 1992:13-4). Mevcut yapı, dışardan yatırım şeklinde kaynak girişine engeldi. Uygulanmakta olan sabit ve yüksek kur politikası, yabancı sermaye girişini olumsuz etkiliyordu (TÜSİAD Konuşmalar Koç, 1979; Sönmez, 1992:13).

İthal ikameci kalkınma modelinin, sürekli dışardan kaynak girişine bağımlı yapısının yarattığı ekonomik krizin yanı sıra dönemin Başbakanı Ecevit'in mevcut kalkınma modelinden vazgeçmek istememesinin dış kaynak sağlamayı güçleştirmesi, ekonomik krizin giderek siyasi krize dönüşmesine neden olmuştur. Sık sık değişen hükümetlerin, dış güçlerin kredi koşulları olarak şart koştuğu önemli yapısal dönüşümleri yapacak güçte olmaması ise gerilimi arttırarak ülkeyi sosyal karmaşaya sürüklemiştir (Öniş ve Kirkpatrick, 1998:18,126-7). Dış kredi kuruluşları ve kendini iktidara taşıyan iç dinamiklerin çelişen taleplerinin yanı sıra, içerde farklı sermaye sınıflarının kendi aralarında ve emek kesimiyle çelişen talepleri arasında sıkışan hükümetin dengeleri tutmaya çalışan sosyal adaletçi kararları kesimlerden hiçbirini tatmin etmemiştir. Bu durum, büyük burjuvazinin siyasi iktidarı açıktan tartışma konusu yapmasının önünü açmıştır. Koçman, zihniyet değişikliği konusunda direnen yapıyı, "Çin seddini dahi aşan yabancı sermaye, Türk bürokrasisini hala aşmamaktadır", biçiminde dile getirmiştir (TÜSİAD Konuşmalar, Koçman, 1979).

Hükümetler borç para bulmaya kilitlenmiştir, fakat mevcut politik kompozisyon ve ardına değişen hükümetler çözüm öneren hiçbir projeyi, tek başına diğer sınıflara kabul ettirecek güçte değildir. Uluslararası mali kuruluşların kredi koşulları olarak önerdiği emek ve küçük sermaye aleyhine olan yeni düzenlemeleri yapabilecek güçlü bir hükümet 1970'den buyana çıkmamıştır. 9 Eylül 1977, 1 Mart 1978 ve 21 Mart 1979 istikrar programları değişik hükümetlerce devreye sokulmuş, fakat başarılı olamamıştır (Karahanoğulları, 2003). 1979 yılında, hükümetin tüm çabalarına rağmen sermaye sınıfı işbirliğini reddederek krizin derinleşmesini sağlamıştır. Ecevit daha sonra dönemi değerlendiren bir konuşmasında, "bize IMF ya da ABD değil, işadamlarımız oyun oynadı" diyerek bu durumu teyit etmiştir (Boratav, 2005:73).

Burada Küçükömer'in bir değerlendirmesine atıfla, 1970'li yılların başından itibaren büyüyen sanayi sermayesinin kendi üretim koşullarına uygun kurumsal düzenlemeleri yaptırabileceği politik bir tabanı, yani herhangi bir parti tabanıyla güçlü bağları olmamasının siyasi krizin büyümesindeki rolünün altını çizmek gerekir. Daha önce çeşitli sermaye sınıflarının ittifakı ile Demirel'i (AP) iktidara taşıyan burjuvazi, böyle bir ittifakı (sanayi sermayesi ve irili ufaklı çeşitli sermaye gruplarıyla birlikte ticaret sermayesi) bir kez daha denemek için, 1977 seçimleri sonrası kendisine Ecevit başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile koalisyonu önermiştir, fakat teklifin Demirel tarafından reddi (Küçükömer, 1994:53-5) burjuvazinin içerde güçlü bir ittifak bulma umudunu tüketmesinde ve yüzünü dışa çevirmesinde etkili olmuştur, denilebilir.

Sosyal karışıklıklar ve terör olaylarının tırmanması, sermaye için ülke ortamını daha da istikrarsız bir hale getirmiştir (Ahmad, 1996). Sosyal karışıklıklar kadar, solun siyasi aritmetikte giderek güçlenmesi de, işadamlarını gelecek açısından endişeye sevk etmiştir. Rahmi Koç bir konuşmasında, "Özel sektörü ilgilendiren bazı konularda alınan kararlar, sosyalist ülkelerde alınanları andırıyor. ...Bu durum özel sektörü, istikbali hakkında ciddi endişelere sevk etmektedir" (Koç, 1979) sözleriyle kaygısını dile getirirken, İstanbul ve Ticaret gazeteleri ise "Solcu hükümetin özel teşebbüse karşı takındığı sert tutum piyasada tedirginlik yarattı. Yarın ne olacağı endişesi bütün ticarethanelerin kapısını çalmaktadır", ifadesiyle, bu kaygının işadamları arasında yaygınlığına dikkat çekmiştir (Basında TÜSİAD, 1974).

Dönemin önemli olgularından biri de, sendikaların pazarlık gücünün Cumhuriyet döneminde hiç olmadığı kadar artmış olmasıdır. TÜSİAD, sendikaların güçlenmiş olmasının kar marjı üzerinde olumsuz etki yaptığını iddia etmekte, hükümetin işçi hareketlerindeki radikalleşmeyi önlemek istemediğini düşünmektedir. İşçi sınıfı hareketinin, burjuvazinin temel ekonomik çıkarlarını, politik ve ideolojik hegemonyasını tehdit edecek boyutlara ulaşması, sınıf-içi bölünmelerin önemini yitirmesine ve Ecevit iktidarına karşı burjuvazinin birleşerek cephe almasına neden olmuştur, çünkü işgücü piyasasının kurumsal düzenlenmesi, burjuvazinin genel çıkarlarıyla ilgili bir sorundur (Boratav, 2005:91). İş çevrelerinin tavrını toplu sözleşme için masaya oturmamak biçiminde göstermelerinin, finansal sorunların yanı sıra üretimin duraklamasının ve yaşanan tüketim malları kıtlığının bir başka nedeni olduğu ifade edilebilir. Bu dönemde MESS'in Nisan 1979 tarihli kendi gazetesinde, İstanbul Sanayi Odasının 1979 tarihli yıllık

ekonomik raporunda ve işverenleri temsil eden kuruluşların bütün raporlarında işçi-işveren ilişkilerine yeni bir biçim verilmesi isteği yer almaktadır (Sönmez, 1992:126).

5.4.2. Değişimi Tetikleyen Dış Dinamikler

Bu dönemde hükümetin izlediği görece bağımsız dış politika, Batı'nın tepkisini çekmiştir. Türkiye bir yandan Merkez ülkelere baş kaldıran 'bağlantısızlar' hareketinin üyesi iken bu arada bir de sosyalist enternasyonal denemesi geçirilmiştir (TÜSİAD, 1979 yılına girerken Türk Ekonomisi). Kıbrıs Harekatından dolayı Amerika'nın Türkiye'ye uyguladığı ambargoya Avrupa ülkelerinin de ekonomik yaptırım uygulamalarıyla katılması (Ahmad, 2005:209), yaşanan ekonomik sorunların krize dönüşmesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin İran için Amerika'ya üs kullanma izni vermemesi ve Ecevit'in Doğu Blokundan yardım alması, Amerika'yı çok kızdırmıştır (Ahmad, 1996). Dünya sisteminin patronunun, kredi musluklarını kapatarak Türkiye'yi cezalandırdığı çeşitli vesilelerle ve çeşitli ağızlardan Türkiye'ye iletilmiştir. TÜSİAD, bu rahatsızlıkları 10-14 Ekim 1978 tarihinde ABD'ne yaptığı gezi dönüşü hükümete rapor etmiştir (Doğan, 1985: 140,157-9).

İş çevreleri daha güvenli bir gelecek için AB'ye tam üyelik istemektedir (Feyyaz Berker, Konuşmalar, 1979). AB ile ilişkilerin belirsizliğe girmesinin verdiği içe kapanma korkusu, hükümetin Doğu Bloğuna yüzünü çevirmesinin, ittifak içinde olduğu ülkelerde rahatsızlık yaratması, işadamlarının çeşitli konuşmalarında dile getirilmiştir. Rahmi Koç bir konuşmasında iş çevrelerinin görüşlerini, "Artık gördük ki Türkiye'ye ne fayda varsa... Batı'dan vardır. Daha önce bu tecrübeleri (sosyalist blokla ilişkiler kastedilmektedir) yapmış ve pişman olmuş ülkeler meydana. Bir tanesi de Mısır," şeklinde dile getirmiştir (TÜSİAD Konuşmalar, 1979).

I. ve II. Petrol Krizinin yarattığı enerji krizi, ülkede ödemeler dengesinin iyice bozulmasına neden olmuştur. Dışsal krize politik karar organlarının tepki tarzının krizin içteki etkisini büyüttüğü, işadamları tarafından defalarca dile getirilmesine rağmen hükümetin bu konuda bir politika değişikliğine gitmemesinin (TÜSİAD Konuşmalar Özyeğin, 26 Ocak 1980:38; Öniş ve Kirkpatrick, 1998:16), ekonomik depresyonu bahane eden Avrupa'nın Türkiye'den işçi alımını durdurmasının (Ahmad, 2005:194) krizi derinleştirdiği ifade edilmektedir.

1970'lerin ikinci yarısından bu yana kriz belirtileri veren dünya ekonomisi yeni bir örgütlenme içine girmiştir (TÜSİAD Konuşmalar, Adıgüzel, 1977:1-2). Strateji değişikliğine giden Merkez, diğer ülkeleri yapısal uyum politikalarıyla, yeni işbölümüne uygun kurumsal dönüşümlere zorlamaya başlamıştır. Uluslararası mali kuruluşlar, dış borç yapısını ve koşullarını değiştirerek öngörülen kurumsal dönüşümleri kredi önkoşulu haline getirmişlerdir. Artık kredi koşulları alınan borçla ilgili olmaktan çok, kökten yapısal değişiklikleri hedeflemektedir (Öniş, 1998:77,80). Koşullar öyle ağır ve ülke menfaatinden öyle uzaktır ki, demokratik yollardan iktidara gelmiş bir hükümetin bu kararları uygulamaya sokacak bir oydaşma zemini yaratması çok zordur (Öniş, 1998:149-151). Bu kuruluşların borçla alakası olmayan ağır taleplerinin, demokrasi koşullarında uygulanma imkanı olmaması siyaseti tıkamıştır.

Dönemin Dünya Bankası Başkanı, ülkeleri bilinçli olarak krize sürükleyip kriz koşullarında bu dönüşümlere zorladıklarını (World Bank, 1993:24), demokrasi koşullarında krediye bağlı olarak talep edilen önkoşulların uygulanamazlığını kendisi de dile getirmiştir. IMF'nin ağır kredi koşulları Ecevit hükümeti tarafından daha sonra tümüyle karşılandığında dahi, ekonomide uzun dönemli strateji değişikliği yapılmamış olduğu ileri sürülerek, kredi girişi uluslararası planda bürokratik engellerle sürekli olarak geciktirilmiştir. Türkiye bu şekilde Uluslararası Mali Kuruluşlardan kaynaklanan istikrarsızlaştırma sürecine tabi tutularak, yaşanmakta olan ekonomik krizin sosyal krize dönüşmesi ve siyasi krizin derinleşmesi sağlanmıştır. DB başkanının ifşasından, bu stratejinin Dünya Bankasının bilinçli olarak başvurduğu bir yol olduğu anlaşılmaktadır.

1946'dan beri kronik dış açıklar veren Türkiye'nin iktisat politikalarındaki ve siyasetteki dönüşümlerinin sadece iç etkenlerce belirlenmediği, yakın geçmişin bütün kritik dönemlerinde uluslararası sistemin ana aktörlerinin Türkiye'deki karar mekanizmalarını etkilediği bilinmektedir. 1980'li yıllarda yerleştirilmeye çalışılan yeni dünya düzeninde, Ecevit'in temsil ettiği, sermayenin sınırsız egemenliğini sorgulayan siyaset tarzının yeri yoktur. Hayata geçirilmek istenen yeni politikaların esenliği için, bu tarz yönetimlerin iktidardan uzaklaştırılması gerekmektedir. Bu durumda Türkiye'nin Dünya sistemi içindeki zayıf konumunun farkında olan Türk burjuvazisinin, uluslararası güç odaklarıyla karşıtlık içinde sürdürülen bir siyasi çizgiye destek vermesi de beklenemezdi (Boratav, 2005:82-3, 90-1). Nitekim burjuvazinin açıktan bir saldırı başlatmadan önce Ecevit

hükümetinin politikalarını yeni liberal çizgiye uydurmak için hayli çaba gösterdiği bilinmektedir.

Bu dönemde Türkiye’yi önemli yapısal dönüşümlere zorlayan koşullar, hem uluslararası hem yerel bir çok ekonomik, politik ve sosyal nedenin içi içe geçmiş olmasından kaynaklanmıştır. Uluslararası çevrelerin dünya sistemindeki değişikliğe Türkiye’yi uydurmak amacıyla, içine düşülen bu durumdan yararlandıkları görülmektedir. Türkiye’ye en zayıf/zayıflatılmış anında, en ağır koşullarla bir sistem değişikliği dayatılmıştır. Büyük burjuvazinin de yeni sistemde kendi konumunu belirlerken bu zaafı kendi çıkarları lehine kullandığını söyleyebiliriz.

5.4.3. Değişimi Olanaklı Kılan Koşullar Açısından TÜSİAD’ın Konumu

1970’li yılların ikinci yarısı, büyük burjuvazinin bir çok cephede sorunlar yaşadığı yıllar olmuştur. İçerde ithal ikameci modelin tıkanması ile yaşanan krizin, Petrol Krizi ve Dünya ekonomisindeki daralmadan kaynaklanan dış krizle çakışması, üretimin sürdürülebilirliğini riske atmıştır. İç piyasada büyük burjuvazinin alınmasını talep ettiği değişiklikler, eski yapının kurum ve kurallarına bağlı kalan hükümetçe kabul görmemiştir. İşadamlarının alışageldiklerinin tersine dönem başbakanı ve kabinesinin iş adamlarıyla birebir ve yakın diyaloga yanaşmaması, kendisini solda tanımlayan yeni hükümetin bazı demeç ve uygulamaları işadamları açısından güvensiz bir ortam yaratmıştır. Dünya sisteminden kaynaklanan sorunlar yüzünden düşen kar hadlerinin yanı sıra güvensizliğin ve siyasi istikrarsızlığın neden olduğu duraklama ve Petrol Krizleri karşısında hükümetin izlediği yanlış politikalar (TÜSİAD Konuşmalar Özyeğin, 26 Ocak 1980:38) yaşanmakta olan performans açığının büyümesine, sorunlara sistem içinden çözüm üretme imkanlarının daralmasına neden olmuştur.

Sermayenin kendi iç çelişkileri bu dönemde belirginleşmiştir. TÜSİAD, mevcut yapının bazı unsurlarının sermayenin diğer kesimlerini (ticaret sermayesi, kayıt dışı sermaye) beslemesinden duyduğu rahatsızlığı, rapor ve konuşmalarında sıkça dile getirmiştir (Basında TÜSİAD, 1974; TÜSİAD Konuşmalar V.Koç, 1977:5). Dönemin Başbakanı Ecevit’in sosyal adaletçi bölüşüm politikaları, büyük burjuvazinin o zamana değin süregelen ayrıcalıklı konumunu değiştirmiştir. Gerek CHP, gerekse ortağı Milli Selamet

Partisi (MSP) “büyük sermayeye ve onun ekonomi ve toplum üzerinde giderek artan hegemonyasına karşıdır” (Ahmad, 2005:191).

MSP, Anadolu sermayesinin, küçük esnaf ve girişimcilerin partisidir. İslamcılar ilkesel olarak kapitalizme karşı olmamakla beraber, kapitalizmin küçük üretici ve tüccar yararına olacak şekilde sınırlandırılmasını istemektedir. Her iki parti de temel ulusal kaynakların devletin elinde olması, sosyal adalete dayalı kalkınma ve küçük esnafın korunması konularında hemfikirdir ve ağır sanayinin kurulmasından yanadır (Ahmad, 2005:192). Bütün bu yaklaşımlar ve her iki partinin gücünü aldığı toplumsal dinamikler, yeniden örgütlenen Dünya sisteminin dayandığı paradigma ve temel aldığı toplumsal dinamiklerle esasında taban tabana zıttır.

Ecevit'in Ekim 1974'de hükümet olduğunda, “Bu dönem tekelci sermayeyi kuşatma dönemi olacak” şeklindeki demeci, büyük burjuvaziyi tedirgin etmiştir (Cumhuriyet, 25 Kasım 1974). Gerçi Ecevit böyle bir açıklamayı, cephe almak anlamında değil, diğer sermaye kesimlerinin de desteklenmesi anlamında yaptığını belirtmiştir. Önemli olan zaten niyet değil, bizzat pastanın bir kısmının daha sermayenin diğer kesimlerine (ticaret sermayesi) gitmiş olmasıdır. Bu büyük sermayeyi çok rahatsız etmiş, yıllardır devam eden sanayici-tüccar/büyükler-küçükler çekişmesini ve aralarındaki çelişkiyi arttırmıştır. Bu politikalar sayesinde küçük firmaların sayılarının artması ve başarıları, giderek yoğun bir rekabet ortamı doğurmuştur. Sermaye çok sayıda firma arasında parçalanmış durumdadır. Kaynaklar sermayenin değişik kesimleri arasında eşit dağıtılmaya başlanmıştır (TÜSİAD, 1978 Yılına Girerken Türk Ekonomisi). Dönem koşullarının, güçlü ve mevcut kurumsal düzenlemelerden en fazla yarar sağlamaya alışkın TÜSİAD'ı kurbanlaştırdığı, diğer aktörler lehine bazı avantajlarını kaybettirdiği görülmektedir.

Büyük burjuvazinin, yalnızca sermayenin diğer kesimleri ve hükümet ile değil sendikalar ve işçi sınıfı ile de çelişkileri, bu dönemde uzlaşmaz aşamaya varmıştır (TÜSİAD Konuşmalar V.Koç, 1977). Bir çok işyerinde uyuşmazlıkların çözülememesi uzun süren grevlere ve üretimin durmasına neden olmuştur. Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) kongresinde konuşan Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu genel başkanı Halit Narin, izlenen Keynesyen politikaların bir sonucu olarak Türkiye'de sendikal hareketin güçlenmiş olmasından rahatsızlıklarını dile getirmiştir. Sendikaları zayıflatmayı amaçlayan, aidatların doğrudan bordrodan kesilmesi

demek olan check-off sisteminin yasadan çıkarılmasını ve toplu sözleşmelerin işyeri düzeyinden çıkarılıp işkoluna göre yapılmasını ve kıdem tazminatlarının tavanı ile ilgili sendikaları zayıflatacak bir dizi tedbir önermektedir (Basında TÜSİAD, 1974).

TÜSİAD'ın hükümetle, sendikalarla, diğer sermaye gruplarıyla yaşadığı çelişkilere bir de Dünya sistemindeki değişim sonucu dıştaki kurumsal yapılarla içteki yapılar arasında uyumsuzluk başgöstermesi eklenmiştir (TÜSİAD 1980 Yılına Girerken Türk Ekonomisi Üzerine Görüşler Özyeğin: 38, 42). İçeride ithal ikameci modele uygun politikalarla alınan önlemler, dışarıda giderek sistemi zorlayan krize bir çözüm olmamaktadır. Zaman geçtikçe kayıp büyümekte, ithalatın üretim maliyetlerini arttırmasıyla verimlilik açığı giderek artmaktadır. TÜSİAD mevcut siyasi kadroların kendilerini dikkate alması için, diğer sermaye grupları ile birlikte tek vücut hareket etmek ve hükümetin karşısına bir güç olarak çıkmak istemektedir. Sermayenin bunu birinci denemesi Tarabya Toplantılarıdır. TÜSİAD bu nedenle, Tarabya Otelinde 3 ve 4 Nisan tarihlerinde bir toplantı için, daha önce toplantılarına hiç çağırmadığı sermaye grupları ile birlikte tüm Sanayi ve Ticaret Odalarına, Esnaf ve Sanatkarlar Odalarına ve bazı Meslek Odalarına “hükümetin ekonomik politikalarını tartışmak gerekçesiyle” çağrıda bulunmuştur. Bu toplantı çağrısı, sermayeyi ikiye bölmüş, sermaye içindeki bir takım çelişkilerin kamuoyu önünde tartışılmasına neden olmuştur. Toplantıya İstanbul, Ankara, Ege ve Eskişehir Sanayi odaları katılmama kararı almışlar, daha önceki toplantılara çağrılmayan grupların Tarabya'daki toplantıya çağrılmasını manidar bulduklarını belirtmişlerdir. Böylece sermayenin iktidar bloğunun karşısına tek bir ekonomik blok olarak daha güçlü çıkma arzusu ve bu arzunun ardındaki kendi siyasi seçeneğini dayatma planı gerçekleşmemiştir. Sermayenin bir kesimi, hükümet kanadıyla karşı karşıya gelmek yerine, onunla işbirliği ile sorunları çözme yanlısı olduklarını belirtmişler. Yerleşik eyleyen ikilemini aşmayı başaramayan işadamları, Ecevit hükümetiyle görüştiklerinde ortak bir takım adımların atılmasını sağlamışlardır (Basında TÜSİAD, 1974). Atılan adımlar kurumsal yapıdan sapan bir takım teknik uygulamalardır ki bu anlamda bir nevi de-coupling¹⁴ yapılmış olmaktadır.

Tarabya Toplantılarını yerleşik eyleyen ikilemi açısından değerlendirdiğimizde; Seo ve Creed'e (2002) atıfla, bir süredir içteki ithal ikameci modele göre oluşmuş kurumsal yapıya uygun olarak işleri yürütmeye çalışmakla büyüyen verimlilik açığının burjuvazinin

¹⁴ Mevcut kurumsal yapılar içinde verimsizleşen teknik işleyişi kurumsal düzenlemelerden bağımsızlaştırmak.

bilincinde yavaş yavaş bir kaymaya neden olduğu söylenebilir. Bu durum burjuvazinin mevcut kurumsal yapıyı yeniden bilinçsizce üretmek yerine, alışageldikleri problem çözme kalıplarını gözden geçirmelerine ve olaylara karşı eleştirel tutum almalarına neden olmuştur. Kurumlaşmış pratiklerin sorun çözme yeteneğinin kalmamasına karşın, hükümetin mevcut kurumlaşmayı ayakta tutmaya çalışması, kurumlaşmanın çözülmesine izin vermemesi karşısında; kurumlaşmış pratiklerle, etkinlik ve verimliliğin ekonomik kriterleri arasındaki çelişkinin çözülememesi, burjuvaziyi siyasal iktidara karşı alternatif arayışına itmiştir. Tarabya girişimi, burjuvazinin kurumsal değişim yönünde bir praksis'i olarak değerlendirilebilmekle birlikte, sermaye içinde toplu bir bilinç değişiminden söz etmek için henüz erkendir, dolayısıyla TÜSİAD yerleşik kalıplardan toplu bir kalkışı gerçekleştirmede başarısız olmuştur.

Hükümetle işbirliği içinde alınan sınırlı tedbirler sorunları çözmeye yetmemiş, çok geçmeden krizin yapısal olduğu mevcut kalkınma modeli içinde kalınarak çözülemeyeceği anlaşılmıştır (TÜSİAD Konuşmalar N.Eczacıbaşı, 1977:6,8). Daha az uygun kurumsal düzenlemelere uyumun sürdürülmeye çalışılması, verimlilik açığının birikerek kriz sinyalleri vermesine neden olmuştur. Hükümetin bir anlamda biçimsel yapıyı teknik işleyişten ayırma olarak niteleyebileceğimiz yerleşik kurumsal yapıdan ayrılan bir takım tedbir ve uygulamalarının uzun vadede etkili olmayacağı anlaşılmıştır. 1978'de yapılan TOBB meclis ve yönetim kurulu toplantısının ardından: "Böylesine vahim bir dönemde alınan ekonomik kararlardan endişeliyiz." (Türkiye Gazetesi, 26.4.1978:1) şeklinde bir demeç yayınlanmıştır. 1978 yılına girerken çözülmesi sürekli ertelenen sorunlar ekonomiyi işlerliğini kaybetme tehlikesi ile yüz yüze getirmiştir (TÜSİAD, 1978 Yılına Girerken Türk Ekonomisi). TÜSİAD hemen tüm konuşma ve raporlarında yeni-liberal politikaları savunmaya ve model değişiminden söz etmeye başlamıştır (Olaylara Bakış, Bülten No:5, 1978) Rahmi Koç: "Türkiye'ye doğru bir hükümet ve yeni liderler gerek" (Milliyet, 22.7.1979:1), İzmir Ticaret Borsası Başkanı: "Ekonomi güvensizlik içinde" (Güneş Gazetesi, 24.4.1978:3) şeklinde gazetelere demeçler vermektedir. İşadamlarının ekonomiden ve hükümetten yakınan "Ekonomi kurallarına uygun yönetilmiyor" (Cumhuriyet, 31.7.1979:12). "Devlet elden gidiyor" (Türkiye Gazetesi, 26.4.1978:1) kabilinden demeçleri gazetelere sık sık manşet olmaya başlamıştır.

TÜSİAD'ın uluslararası firmalarla yakın ilişki içinde olması, TÜSİAD üyelerinin farklı alternatiflerin farkında olmasını ve düşen kâr oranlarını nasıl arttıracakları konusunda fikir

sahibi olmalarını sağlıyordu. Yani TÜSİAD sınır köprüsü konumundaydı (Greenwood and Suddaby, 2006). Bu nedenle dünya sisteminin yeni bir örgütlenmeyi tartıştığının farkındaydı. Daha I. Petrol Krizinin ertesinde mevcut kurumsal yapı içinde kalarak içine düşülen sorunların aşılamayacağını fark etmişlerdi. Milliyet Gazetesinden Abdi İpekçi'nin, TÜSİAD Genel Sekreteri T.Güngör Uras ile yaptığı 1974 yılının ilk altı ayını değerlendiren söyleşide, Uras: “biz artık kapalı ekonomiden çıkıp belli ölçüde dünya ekonomisine açılmak durumundayız” demiştir (Basında TÜSİAD, 1974). Ecevit'in mevcut Keynesyen modele uygun olarak sosyal adaleti ve bölüşümü esas alan politikalarından büyük burjuvazinin rahatsızlığını dile getiren Uras, yeni bir dizi politika demeti önermiştir. Önerdiği politikaların, mevcut kalkınma modeli ile uyuşmayan, ekonomik liberalizm ve dışa açık bir büyümeye göre düşünülmüş politikalar olduğu görülmektedir. “1974 yılının sonbaharında Türk ekonomisi” raporunun basına açıklanması sırasında yapılan konuşmalarda ise, dönemin TÜSİAD Başkanı Feyyaz Berker; kârların düşmesi ve oto finansman yapamayacakları konusunda endişelerini dile getirerek, finansman sorunu yüzünden yatırımların gerilemiş durumda olduğunu, üretimin güçlükle sürdürülebildiğini, kârlılığın azaldığını ifade etmektedir. Tedbir olarak ihracatın artırılması için yoğun ve etkin bir teşvik sistemi uygulanması gerektiğini savunmuştur (Basında TÜSİAD, 1974).

Berker içinde bulunulan darboğazdan çıkış için, bir yandan liberal bir yapı hedefleyen politika demetlerini önerirken bir yandan da liberal yaklaşımın ruhuna ters olarak devletin teşviklerini artırmasının şart olduğunu ifade etmiştir. TÜSİAD yürütme kurulu üyesi Özdemir Yarar ve diğer üyelerin konuşmalarını (Basında TÜSİAD, 1974) Uras ve Berker'in açıklamalarını YİK başkanı ve diğer üyelerin çeşitli tarihlerdeki konuşmalarıyla birlikte değerlendirdiğimizde (TÜSİAD Konuşmalar Sabancı, 1977:4; TÜSİAD Konuşmalar Berker, 1979:3; TÜSİAD Konuşmalar R.Koç, 1979; TÜSİAD 1979 Yılı Programı ve Bütçesi Üzerine Görüşler: 85) işadamlarımızın ekonomide liberalleşmeyi arzuladıkları, fakat mevcut devletçi sistemin kendilerini destekleyen unsurlarından da vazgeçmek istemedikleri anlaşılmaktadır.

TÜSİAD'ın kurumsal yapı içindeki konumunu değerlendirecek olursak; ithal ikameci modele göre biçimlenmiş olan ulusal kurumsal yapının önemli destek ve teşvikleri ile büyüyen burjuvazi, belli bir boyuta ulaşıp bu sınırları zorlamaya başlamışken, bir yandan da mevcut kalkınma modeli artık sınırlarına gelmiştir. Bu durumda devletin hami rolünü sürdürebilmesi için kendisinin de kaynağa ihtiyaç duyması ve bu kaynakların ulusal

imkanlarla yeniden yaratılmasının dönem konjonktüründe sürdürülemez hale gelmesi TÜSİAD'dın performans tatminsizliğinin artmasına neden olmuştur. Çeşitli iç ve dış koşulların etkisiyle güçsüz düşmüş yerel kurumsal yapı, TÜSİAD'a çıkarlarını gerçekleştirebilmesi için herhangi bir fırsat sunamamaktadır: Ne sermaye birikimini sürdürebilmesi için alım gücü olan bir iç pazar, ne de mevcut pazarlarını genişletme imkanı verebilmektedir. Devletin TÜSİAD'a eskiden beri sağlayageldiği güvenli ortamı yeniden sunabilmesi Batı'dan kredi alabilmesine bağlıdır. Mevcut üretim düzeninin sürdürülebilmesinin, sürekli dış kaynak girişine bağlı olması sorun yaratmaktadır.

Sorun, dış kaynakların kredi verme şartlarının, mevcut rejim sınırlarını zorlamadan ve toplumsal bütünlüğü zedelemekten kaçınmasından kaynaklanmaktadır. Hükümet toplumsal bütünlüğü zedeleyecek kredi şartlarını, tümüyle harekete geçirmek istememektedir. Alınan tedrici tedbirler ise, IMF ve DB'ni tatmin etmemektedir. Kredi koşulları, mevcut kurumsal yapı içinde kalarak sorunların aşılmasını değil, öncelikle mevcut kurumsal yapının yıkılmasını şart koşmaktadır. Seo ve Creed'e atıfla (2002) dıştaki kurumsal yapının Türkiye üzerindeki belirleyiciliğinin, Türkiye'nin uluslararası kurumların dayatması dışında bir takım reçeteler uygulamasını engellediğini, içindeki kurumsal yapının ise burjuvazi üzerindeki güçlü belirleyiciliğinin, burjuvazinin arzu ettiği dış kurumsal reçeteleri uygulamasını imkansız kıldığını söyleyebiliriz. Kurumların birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmış (tight coupled) durumları yavaş yavaş bir değişime elvermemiş (Zucker, 1991:105), krizi derinleştirerek radikal bir değişime doğru sürüklemiştir.

Bu bağlamda TÜSİAD, iki tür kurumsal baskı ile karşı karşıyadır. Bir yandan, dönemin hükümetinin mevcut paradigmanın kurumlarından bir çırpıda vazgeçmeye razı olmamasının ekonomiyi tıkanma noktasına getirmesi, Ecevit'in Keynesyen paradigmanın kurumlarını (bölüşümcü politikalar) sürdürmedeki ısrarının büyük burjuvazinin diğer sermaye grupları karşısında hegemonyasını aşındırması ve TÜSİAD üyelerinin daha fazla kazanabilmesi önünde bu kurumların artık ayak bağına dönüşmesi biçiminde kendini gösteren, ulusal kurumsal yapıdan kaynaklanan baskılar vardır. Öte yandan, uluslararası kurumların kredi koşulları olarak Türkiye'ye dayattığı mevcut kurumların kökten değişmesi yönündeki baskısı vardır. Bu baskı, eski paradigma çerçevesinde biçimlenmiş kurumların sağladığı olanaklardan en fazla yararlanan TÜSİAD'dın bazı üyelerinde, belirsiz ve güvencesiz bir ortama dalma korkusu yaratmaktadır. Devletle süregelen teşvik, alış-veriş vb. kaynak bağımlılığından, büyük ölçüde riski devlete yıkarak iş görme

alışkanlığının verdiği rahatlıktan vazgeçmek zordur, fakat bir yandan da TÜSİAD, bu dönüşüm yönünde uluslararası taleplerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmazsa, bu sırada dışarıda önemli diplomasi sorunları da yaşamakta olan Türkiye'nin derin bir içe kapanma sürecine girebileceği, alım gücü sınırlı iç pazara mahkum olunabileceği korkusuna da kapılmaktaydı.

TÜSİAD firmaları dışarıyla yoğun ilişkileri olan firmalardır. Dıştaki yapının artık değişmiş olması, içteki yapılarla ciddi bir sınır uyumsuzluğu problemi (Greenwood and Suddaby, 2006) yaşamalarına neden olmuştur. Mevcut ortamda TÜSİAD üyelerinin dış faaliyetlerini sürdürmeleri giderek güçleşmiştir. Bu süreçte, içeride yapılarını düzenleyen kuralların dışarıda iş yapmaları için ayakbağı haline gelmesi, onları değişim eyleyeni olmaya zorlayan nedenlerden bir başkasıdır. İthal ikameci, içe dönük stratejiye uygun oluşturulmuş içteki kurumlar ve düzenlemeler dışa açılmak için uygun değildir. Yaşanan bu tikanıklıklar, serbestleşme yönünde talepleri meşrulaştırıcı imkanlar sunmuştur. TÜSİAD'ın değişimi meşrulaştırmada bu çelişkilerden yararlandığı görülmektedir.

Ulusal ve uluslararası kurumsal baskılar, her iki kurumsal çevrenin sunduğu fırsat ya da açmazlar, iki kurumsal çevrenin ideolojik yönelimleri tamamen birbirine zıt yöndedir. TÜSİAD bu iki yapı arasında sıkışıp kalmıştır. Bir seçim yapması gerekmektedir. İçteki kurumsal yapı, Merkez ülkelerin, içinde buldukları ekonomik krizi aşmak için benimsedikleri yeni paradigma doğrultusunda hızla dönüştürdükleri uluslararası kurumsal yapıya ters düşmüştür. Devletin yarattığı olanaklarla devam ederlerse, onları bekleyen, giderek küçülen karlılık oranları ve gerilemedir. Eski kalkınma modeline göre biçimlenmiş ulusal kurumlar artık TÜSİAD'ın önünü tıkarken, uluslararası kurumların öngördüğü yeni yapılaşma ise, yeni ve daha geniş pazarlar ve yeni kaynak girişi vaat etmektedir, bu yapı TÜSİAD'ın çıkarlarına daha uygun düşmektedir. Bu koşullarda, Brint ve Karabel'e atıfla (1991) TÜSİAD'ın seçiminde, tarihi koşullar, yeni dünya sisteminin nereye gittiği, TÜSİAD'ın çıkarlarına hangi kurumsal yapının daha uygun düştüğü ve hangisinin daha güçlü olduğu gibi unsurlar belirleyici olmuştur, denilebilir.

TÜSİAD'ın içinde yerleşik olduğu eski yapılardan kalkış yapacak eylem olanaklarını, hem kurumlar arası çelişkileri kendi lehine kullanarak hem de uluslararası kuruluşların desteğini alarak elde ettiğini söyleyebiliriz. TÜSİAD'ın 1975 ve 1978 Amerika gezilerini (TÜSİAD ABD Raporu, 1975; Doğan, 1985: 157-9) ve bu geziler sırasında IMF, DB ve

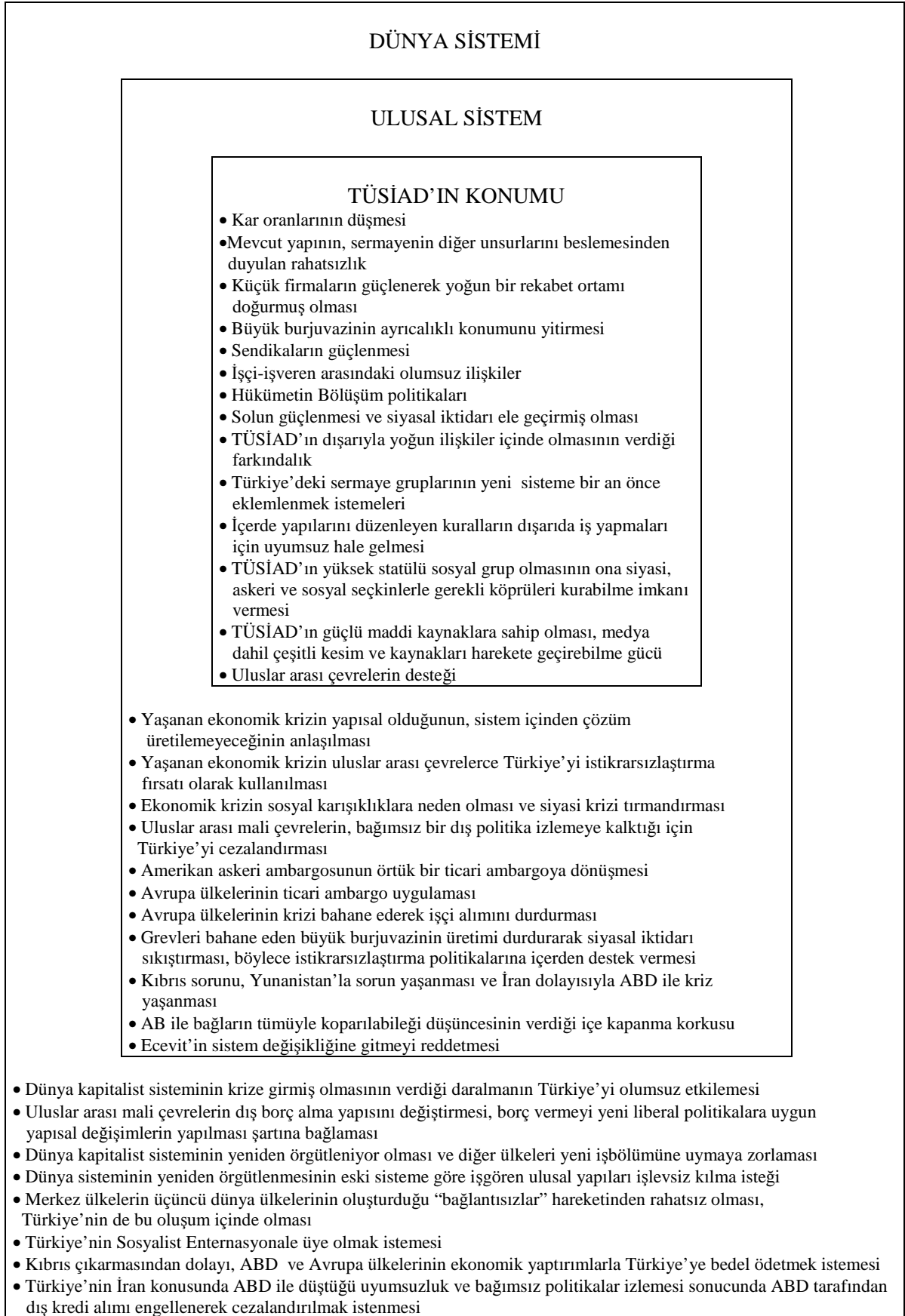
finans kurumları ve çeşitli devlet başkanları ile Ecevit hükümetinin durumunu görüşmesini bu anlamda yorumlayabiliriz. Boratav'a göre (2005: 73) kapitalist bir ekonomide kriz yönetimi, burjuvazinin belli ölçüde ve aktif işbirliği gerçekleşmedikçe mümkün değildir. 1979 yılında hükümetin tüm çabalarına rağmen, sermaye sınıfının böyle bir işbirliğini reddetmesi, krizin derinleşmesini sağlamıştır. Uluslar arası kurumların istikrarsızlaştırma politikalarına, TÜSİAD içeride sendikalarla uzlaşmayarak, sermayeyi üretken olmayan alanlara yönlendirerek, holdingleşen medyayı hükümeti köşeye kısıtırmada ustalıklı kullanarak katkıda bulunmuştur. Böylece halkın ve sermaye gruplarının devletten umudu kesmesi sağlanarak toplu bir bilinç değişimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

TÜSİAD'ın bir seçim yaptığı, fakat uzunca bir süredir DB ve IMF kredi koşulları ile dünya ülkelerine tavsiye edilen liberal politikalar çerçevesinde hükümete sunduğu önerilerin içeriğinden de anlaşılacağı gibi, kurumsal değişim yönünde bu yeni alternatif kurumsal mantığı kendisinin oluşturmadığı görülmektedir. Powell'a atıfla (1991) TÜSİAD'ın yaptığı bu seçimin, içinde yerleşik olduğu daha geniş kültürel düzenlemeler ve tarihi dönemden bağımsız olarak anlaşılamayacağını iddia edebiliriz. Yani TÜSİAD'ın seçiminde, serbest iradesinden çok ulusal ve uluslararası kurumsal baskılar, yerleşik olduğu kurumsal çevrenin bağımlı olduğu daha geniş düzenlemeler ve tarihi dönem belirleyici olmuştur, diyebiliriz. Nitekim daha sonra 1980 sürecinde TÜSİAD başkanlığı yapan Koçman, 24 Ocak kararlarının bir seçim olmaktan çok bir zorunluluk olduğunu ifade etmekle (Görüş, 1984), bir anlamda TÜSİAD'ın alternatif kurumsal yapı tercihinin, çeşitli iç ve dış koşulların belirleyiciliğinde gerçekleştiğini teyit etmiş olmaktadır.

Aslında TÜSİAD düşen kar hadlerini yükseltebilecek imkanlara, sınır uyumsuzluğunu gidermek için harekete geçirilebilecek maddi ve diğer kaynaklara fazlasıyla sahiptir, fakat bunun için öncelikle yerleşik ulusal kurumsal düzenlemelerden kurtulabilmesi gerekmektedir.. TÜSİAD ülke ekonomisinin toplam % 43,2'sini temsil etmesiyle ve bağımsız örgütlenme yapısıyla kaynaklar açısından güçlü olduğunun farkındadır, dolayısıyla kapsamlı bir değişimi başlatma ve sürdürebilme olanaklarına sahiptir. TÜSİAD üyelerinin yüksek statülü grup üyesi olmaları (Maguire vd., 2004) onlara siyasi, askeri, sosyal seçkinler ile gerekli köprüleri kurabilme, medya dahil çeşitli kesim ve kaynakları harekete geçirebilme, yeni düzenlemeleri savunabilme ve yerleştirebilme gücü vermektedir. Uluslar arası çevrelerle hükümet dolayımına ihtiyaç duymadan, doğrudan ilişki kurabilmeleri de onları diğer sermaye gruplarına göre güçlü kılmaktadır. TÜSİAD

kendi lehine olan bu kaynak asimetrisini, değişimi başlatma ve sürdürmede zorlayıcı bir unsur olarak kullanmıştır. Bu durumda TÜSİAD'ın değişim yönünde daha geniş kesimleri harekete geçirebilmek için, topluma, kendi üyelerine ve diğer sermaye gruplarına, sermaye birikimi açısından artık sınırlarına gelmiş mevcut sistemin rehavet ortamından neden vazgeçmeleri gerektiğini anlatması gerekmektedir. 1979 yılında gazetelere verilen ilanların böyle bir kararın sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Hükümete karşı bir muhtıra olarak nitelenen ilanlar, kamuoyunda yarattığı şiddetli tartışmaların yanı sıra sermaye içinde de tartışmalara neden olmuştur. TÜSİAD ilanları, 29 Mayıs'ta İstanbul Ticaret Odasının toplantısında ele almış, basına yansıdığı kadarıyla (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1979) işadamları içinde ilanlara sahip çıkan olmamıştır. Yine de sermaye grupları TÜSİAD'ın başlattığı bu girişimin arkasında durmuştur. Kendileri yerleşik yapıdan bir türlü kopamayan işadamları, her nasılsa bir kez daha hükümete karşı tek vücut olmayı ve bu defa yerleşik yapılardan toplu bir kalkış başlatmayı başarabilmiştir. TİSK, TOBB, Ege Bölgesi Sanayi Odası, Hür Teşebbüs Konseyi gibi önemli sermaye grupları TÜSİAD'ı bu ilanlarda yalnız bırakmamış, ağır eleştirileriyle kampanyaya katılmışlardır (Boratav, 2005:73).

Özet olarak sermayenin bir süredir yaşamakta olduğu performans açığının, içteki kurumsal reçetelere göre iş yapmak zorunda kalmasıyla büyüdüğü ve özellikle TÜSİAD üyesi büyük burjuvazide bir bilinç değişimine neden olduğu, Petrol Krizleri ve Dünya sistemindeki daralma gibi dış şokların içte yaşanan modelin tıkanıklığına eklenmesinin kolektif bilinçte kaymayı ve içte yaşanan ekonomik sorunların krize dönüşmesini kolaylaştırdığı söylenebilir. TÜSİAD'ın dışarıyla iş yapması sonucu, farklı kurumsal düzenlemelerin farkında olmasının aynı zamanda yaşadığı kurumsal çelişkileri keskinleştirdiğı ve TÜSİAD'ın bu çelişkileri değişim yönünde kendi çıkarı lehine kullandığı söylenebilir. TÜSİAD'ın sosyal statüsünün yeni bir kurumsal düzenleme seçimi, eski düzenlemelerden kolektif bir kalkış gerçekleştirebilmesi, diğer aktörleri ve kaynakları harekete geçirebilmesi ve yeni kurumsal düzenlemeleri savunabilmesi için uygun olmasının praksis'inde kendisine gerekli destekleri sağlamada yardımcı olduğu görülmüştür. Aşağıda şekil 5.1'de TÜSİAD'ın içinde yerleşik olduğu yapının değişim eyleyeni olarak sahneye çıkmasına olanak sağlayan koşulları ve kısıtları bir arada gösterilmiştir.

Şekil.5.1 TÜSİAD'ın kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasını olanaklı kılan koşullar

5.5. TÜSİAD'ın Kurumsal Girişimcilik Süreci

TÜSİAD'ın yeni bir toplum kurgusuyla ortaya çıkıp, bu kurguyu toplumun geri kalan kısmına yaygınlaştırması ve kurumsallaştırmasına kadar olan süreç aşağıda kendi söylemleri üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bu sürecin tüm unsurlarının derli toplu olduğu, bir arada görülebildiği TÜSİAD metninin 1979 yılında gazetelere verilen dört ilan metni olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu sürecin aşamaları, bu dört metin üzerinden analiz edilmiştir. TÜSİAD'ın 13 Mayıs 1979'da tirajlı gazete ve dergilerde aynı anda yayına giren tam sayfa olarak çıkan ilanları, dört farklı başlık ve içerikle yayınlanmıştır. Daha süreceği duyurulan ilanlar, dönemin Başbakanının şiddetli tepkisi ve savcılığa suç duyurusu ile vaktinden önce kesilmek zorunda kalmıştır. İlanlardan birincisi “Gerçekçi Çıkış Yolu”, diğerleri yayınlanış sırasına göre “Ulus Bekliyor”, “Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı?”, “Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon” başlıklarını taşımaktadır.

5.5.1. TÜSİAD'ın Değişimi Kavramlaştıran Söylemsel Stratejisi

Kurumsal girişimcinin değişimi nasıl kurgulayıp kavramlaştırdığı çok önemlidir, öyle ki kurumsal girişimciliğin esas olarak söylemsel strateji olduğu ifade edilmektedir (Phillips vd., 2004). Değişimin genel kabul görmesinin ve benimsenmesinin büyük ölçüde bu kavramlaştırmanın nasıl yapıldığına, nasıl sunulduğuna bağlı olduğu ifade edilmektedir (Tolbert ve Zucker, 1996: 183). Kurumsal girişimciler söylemleri vasıtasıyla toplumsal inşa sürecini etkilemeyi amaçlarlar. Kuramlaştırma olarak adlandırılan bu aşamada, söylemsel stratejilerle yeni kurumların temeli oluşturulmaktadır (Phillips vd., 2004; Munir and Phillips 2005).

TÜSİAD ilanlarının, siyasal iktidarın el değiştirmesine neden olmakla devletin yeniden inşa sürecini başlatan olayların bir ilk adımı olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda değişimin bu ilan metinlerinde kavramlaştırılmış olması muhtemeldir. TÜSİAD'ın devletin yeniden inşası sürecinde öncü rol oynadığı iddiası, değişime temel teşkil eden stratejik çerçevenin de TÜSİAD tarafından oluşturulmuş olmasını gerektirmektedir. Bu amaçla ilanlar, önce değişimin kuramlaştırılması açısından, böyle bir kuramlaştırmanın gerekli unsurlarını taşıyıp taşımadığı bağlamında incelenmiştir. İkinci olarak da ilanların ideolojik, ilişkisel ve bağlamsal analizi yapılmıştır. Bu analizle, TÜSİAD'ın hangi sosyal gruplarla

ittifak halinde ve nasıl bir bağlam algısıyla bu değişimi gerçekleştirdiği görülmeye çalışılmıştır. TÜSİAD'ın, ilanlarında değişimi nasıl kuramlaştırdığı tablolarda verilen doğrudan alıntılarla aşamalar halinde gösterilmiştir. Tablolardan hemen önce iraksak bir değişime öncülük eden değişim kavramlaştırmasının taşınması gereken unsurlar, ilgili literatürden verilmiş, ardından tablolarda sırasıyla dört ilan metninin ne ölçüde bu unsurları içerdiği alıntılarla gösterilmiştir.

5.5.2. Yerleşik Kurumsal Mantığı Kıırma Girişimi Olarak TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisi

Değişimin kuramlaştırılması aşamasında, önce mevcut kurumsal düzenlemelerin işlevsel, sosyal ve politik başarısızlıklarının tanımlandığı (Dacin vd., 2002; Greenwood vd., 2002; Maguire vd., 2004) ve kurumsal girişimcilerin mevcut çerçeveleri değiştirmek için, etkili konuşma stratejileri geliştirdikleri literatürde ifade edilmektedir. Mevcut kurumsal düzenlemelerin başarısızlığını vurgulamak için, yaygın olan mantığın çelişkilerini ortaya çıkarmak ve vurgulamak niyetiyle yinelenen ifadeler, göndermeler ve metinlerle, kurumsal bir kelime dağarcığı inşa edildiği belirtilmektedir (Suddaby and Greenwood 2005). TÜSİAD'ın, mevcut kurumsal düzenlemelerin işlevsel, sosyal ve politik başarısızlıklarını formülleştirdiği gazete ilanlarından alıntılar aşağıda Tablo 5.4.'de gösterilmiştir.

Tablo 5.4. Mevcut Kurumsal Düzenlemelerin Başarısızlıklarının Gösterilmesi

TÜSİAD'ın 1979 Gazete İlanları
Gerçekçi Çıkış Yolu
<ul style="list-style-type: none"> • Türkiye'miz, şu sırada, yoksul ülkelerde görülen "yok"lar içindedir. • Bu yıl, ithal etmemiz gerekli petrol için yaklaşık 2 milyar dolara ihtiyacımız var. • Ekonominin yürümesi için ise, en az 5 milyar dolarlık ithalat yapılması zorunludur. • Bir yandan döviz kıtlığı, öte yandan enerji yetersizliği, yatırımları ve mevcut sanayinin üretimini hızla düşürmektedir. • Çalışabilir her 100 kişiden 14'ü işsizdir. • Ve... bir yılda %60'ı aşan korkunç enflasyon sosyal ve ekonomik bünyemizi kemirmeye devam etmektedir. • ... uygulanan ekonomi politikaları ve sendikaların davranışları, Türkiye'de, işsizlik sorununu giderek daha da ağırlaştırmaktadır.
Ulus Bekliyor
<ul style="list-style-type: none"> • "Günümüzdeki bunalımın kaynağında, öncelikle, gelenek haline gelmiş bir politik savurganlık yatıyor." • Her türlü fiyatı ekonomiye değil, politikaya göre ayarlamıştır. • Kamu iktisadi Teşekkülleri milyarlarca lira açık vermektedir. • Sosyal güvenlik politikaları yanlıştır. • Vergi kaçırılmasına karşı önlem alınmamaktadır. • Vergilendirilme adil yapılmamaktadır.Devlet gelirlerini aşan harcamalar yapmayı âdet edinmiştir. • "...karşılıksız para basma gelenek haline gelmiştir".
Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı?
<ul style="list-style-type: none"> • "Ekonomik alanda tüm faaliyetler kırtasiyecilik duvarına çarparsa ..." • "... Devlet, ekonomik faaliyetlerin de mutlak sahibi olmaya yönelirse" • "Vergi verebilecekleri vergi dışı bırakıp vergisini ödeyen vergi yükünü ağırlaştırarak cezalandırmak.." • "... hatalı ekonomik kararların faturasını ödemek zorunda bırakılırsa ..." • "... karşılıksız para basma..." • "Yıllık zararı 50 milyar lirayı aşmış Kamu İktisadi Teşekküllerinin kapsamını genişletmek ..." • "... ekonomiye yanlış yönde müdahale eden aşırı yasakçı ve aşırı devletçi zihniyet..." • "Yanlış bir sosyal güvenlik politikasıyla..." • "Döviz darlığı, enerji yetersizliğiyle üretimi yarıya düşmüş sanayi..." • "...azalan tasarruflar..., durmuş yatırımlar..." • Çalışabilir her 100 kişiden 14'ünün işsiz olması • Enflasyon
Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon
<ul style="list-style-type: none"> • "Bugünkü ekonomik bunalımın başlıca sebepleri arasında enflasyon yatmaktadır." • "Enflasyon, ihracat mallarımızın maliyetini yükselterek, dünya pazarında, rekabet gücümüzü yok etmekte..., döviz kazandırıcı mal ve hizmet kaynaklarımızı kurutmakta, işçi ve turist dövizlerinin akmasını önlemekte, ...kaynak birikimine imkân vermemekte, yatırımları durdurmakta ...ya da ... verimsiz alanlara sevk etmekte..., karaborsayı körüklemekte, vergisi verilmeyen gelirleri artırmakta, gelir vergisi yükünü taşınmaz biçimde ağırlaştırmakta, gelir dağılımını bozmakta..., orta tabakayı yok etmektedir." • "... para basmayı yavaşlatmadan enflasyonu yavaşlatmanın imkânı yoktur. .. parayı ... çıkartan nasıl denetlenecektir? Sorumsuz davranışlar nasıl engellenecektir?" • "Sürekli açık veren bütçeler, enflasyonu büyüten kamu harcamaları ..." • "Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin zararları ..., devletin ekonomideki nispi ağırlığı.." • "...yasakçı mevzuat ağından ve asın müdahaleci bürokratik zihniyet..."

Mevcut kurumsal düzenlemelerin başarısızlıkları tanımlanırken, TÜSİAD'ın sorun ve başarısızlık olarak tanımladığı bazı alanların diğer sosyal sınıfların çıkarlarını da gözetken devletin sosyal politikalarıyla ilgili olduğu göze çarpmaktadır. Devletin eşitlikçi ve sosyal adaleti gözetken politikaları, 'politik savurganlık' olarak nitelenmekte ve devlet, ekonomi

politikaları ve yönetim mantığı olarak başarısız olarak gösterilmektedir. Sermaye birikimine en büyük destek olan KİT'ler, sermaye ile ilişkileri bağlamında sorunsallaştırılmazken sadece diğer toplumsal sınıflara destek olan politikaları nedeniyle eleştirilmektedir. KİT'lerle ilgili sorunlar sıralanırken bu sorunların kaynaklarının açıkça dillendirilmediği, KİT'lerin esasen özel teşebbüse katkı sağlamak için kurulduğunun, KİT açıklarının çoğunun özel teşebbüsü destek politikalarından kaynaklandığının gözardı edildiği görülmektedir.

Mevcut kurumsal düzenlemeler, yeni liberal politikalar bağlamında değerlendirilerek başarısız ilan edilmektedir. Keynesyen modelin toplumsal fayda mantığına göre işleyen yapıları, liberal paradigmanın kar/zarar mantığına göre değerlendirilerek başarısız gösterilmektedir. Eski kurumsal düzenlemelerin önceliklerinin, sadece sermaye kesimi olmamasından kaynaklanan bir yanlış/yanlı değerlendirme söz konusudur. Neye göre, kime göre başarısız, sorusuna verilecek yanıt, bu kurumsal düzenlemelerin amaçlarına uyumlu çalıştıklarını gösterecektir. Devletin iktisat politikası araçları olan kurumlar, sosyal kurumlardır, kar mantığıyla değil toplumsal fayda mantığı ile çalışmaktadırlar. Başarı ve başarısızlıklarının da bu bağlamda ölçülmesi gerekir.

Yine literatüre dönecek olursak, kurumsal girişimciler söylemsel stratejilerinde, mevcut kurumsal düzenlemelerin meşruiyetini sorgulayarak gayri meşru hale getirirken bunun sorumluları ve onların zihniyetini de sergilerler (Creed vd., 2002; Greenwood vd., 2002; Suddaby and Greenwood 2005). TÜSİAD'ın ilanlarında, sorumluların ve onların zihniyetinin sergilenmesi ile ilgili metinler hacim genişliği nedeniyle Tablo 5.5'e özetlenerek alınabilmektedir.

Tablo 5.5. Sorumluların ve Zihniyetlerinin Sergilenmesi

TÜSİAD'ın 1979 Gazete İlanları
Gerçekçi Çıkış Yolu
<ul style="list-style-type: none"> • Mevcut sorunların kaynağı olarak, karşılıksız para basan, halkın eline geçen paranın değerini koruyamayan, vergi tahsil edemeyen devlet gösteriliyor. Devletin piyasa ekonomisinden uzaklaşan anlayışı, ekonomi politikaları, yasakçı mevzuat ağı ve aşırı müdahaleci, güven sarsıcı zihniyeti bunalımın asıl sebebi olarak gösteriliyor. • Türkiye’de, işsizlik sorununun ağırlaşmasından sendikalar sorumlu tutulmaktadır.
Ulus Bekliyor
<ul style="list-style-type: none"> • Devlet, her türlü fiyatı ekonomiye değil politikaya ayarlamakla, KİT açıklarına neden olmakla, ülkeyi genç emekliler ülkesi haline getirmekle, vergi adaleti sağlayamamakla, vergi kaçakçılığını önlememekle ve karşılıksız para basmakla sorunların sorumlusu olarak gösterilmektedir. • Sorunların çözülememesinin nedeni olarak devletin, kısa vadeli politik kaygıları milli menfaatlardan üstün tutması, yasakçı mevzuat ağı, aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyeti gösterilmektedir.
Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı?
<p>Devlet, bölüşüm politikaları, kırtasiyeciliği, hatalı ekonomik kararları ve karşılıksız para basmasıyla mevcut durumun sorumlusu olarak gösterilmektedir. İşsizliği, vergi sorununu, döviz sorununu çözememekle, tasarrufları ve yatırımları arttıramamakla suçlanmaktadır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sorunların çözümlenmesinin önündeki engelin, kısa vadeli politik kaygılarla ekonomiye yanlış yönde müdahale eden aşırı yasakçı ve aşırı devletçi zihniyet olduğu belirtilmektedir.
Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon
<ul style="list-style-type: none"> • Devlet, enflasyonu dizginleyemediği için, kamu harcamalarını kontrol edememekle, karşılıksız para basmakla sorunların sorumlusu olarak gösterilmektedir. • Sorunların kaynağının devletin yasakçı mevzuat ağı ve aşırı müdahaleci bürokratik zihniyeti olduğu ifade edilmektedir.

Tablolardan da izlenebileceği gibi, fazla yoruma yer bırakmayacak şekilde sorunların ve sorumluların çok iyi çerçevelenerek sunulduğu görülmektedir. Dikkatli bir okumayla sorunsallaştırılan bir çok düzenlemenin, aslında toplumun diğer sınıflarının çıkarlarıyla çelişmediği fark edilecektir. Örneğin, dönemin bölüşüm politikalarının, değişim sonrası politikalara göre çok daha adil olduğu bilinmektedir. Zaten ifadelerden de anlaşılacağı gibi devletin ‘paylaşım’, ‘sosyal adalet’ ve ‘bölüşüm’ politikaları ustaca kavramlaştırılmıştır. Öyle ki gelir dağılımı bu kadar bozuk iken, yoksulluğun nedeni, sanki dönemin hükümetinin sosyal adaleti öne çıkaran bölüşüm politikalarıymış gibi çerçevelenmiştir. İfadelere bakılacak olursa, TÜSİAD adil bir bölüşüm politikasını savunuyormuş gibi görünmekle birlikte, söyleminde üretim arttırılınca sosyal adaletin kendiliğinden gerçekleşeceği varsayılmaktadır.

TÜSİAD söylemsel stratejisini oluştururken, kendi sınıf çıkarlarına ters düşen politikaları sanki tüm toplumun çıkarlarına ters düşüyormuş gibi ustaca kavramlaştırmıştır. Burada bir kesimin çıkarlarını tüm toplumun çıkarlarıyla eş tutan kendi kurgusunu

nesnelleştirerek, öncülüğünü yaptığı değişimin pek de tarafsız olmayacağını ipucunu vermektedir. Örneğin “Yokluğu paylaşmak mı? Bollüğü sağlamak mı?” adlı ilandan alıntıladığımız “devlet karşılıksız para basma zorunda kalmaktan kendini kurtarırsa enflasyon hızı düşecektir” ifadesinde enflasyonla para basmak arasında bir sebep sonuç ilişkisi kurularak enflasyonun tek bir nedeni varmış gibi gösterilmiş, bu süreç genel geçer bir kural haline getirilmiş ve nesnelleştirilmiştir. Somçağ (1998) bu kavramlaştırmanın parasalcı görüşün mantığı olduğunu ve bizzat Türk ekonomisinin verilerinin, ‘enflasyon eşittir para arzı’ biçimindeki bu mantığın zorunlu sonucu olan doğrusal ilişkileri doğrulamadığını belirtmektedir. Somçağ, Almanya’da yüzde 3.2’lik bütçe açığının %1.8’lik enflasyon yaratırken Türkiye’de 5.4’lük bütçe açığının neden %79 oranında enflasyon yarattığını sorgulayarak, sanayinin oligopolistik yapısından kaynaklanan fiyatlamanın farktan sorumlu olabileceğini vurgulamaktadır. Bu durumda sanayinin sorumsuz fiyatlama politikasından kaynaklanan sorun, TÜSİAD’ın sorunları çerçevelemesinde, sanki devletin para politikalarındaki beceriksizliğinden kaynaklanan bir durum gibi gösterilmektedir.

Enflasyonun bir çok nedeni olduğu gibi, bir çok çözüm politikası vardır. Her çözüm bazı toplumsal sınıfların çıkarına iken diğerlerinin zararına sonuç verebilmektedir. Bu nedenle sorunların hangi kavramsal çerçeveden kavramlaştırıldığı önemlidir. Çünkü her kavramsal çerçevenin çözüm önerisi diğerlerinden farklı politikalar önermekte, bu politikalar ise yaslandığı felsefeye bağlı olarak, belirli kesimlerin lehine iken diğerlerinin aleyhine sonuçlar verebilmektedir. Örnekleri daha fazla çoğaltmaya gerek yoktur. TÜSİAD tarafından sorunsallaştırılan devlet politikalarının çoğunun, hatalı olduğundan değil, diğer toplum kesimlerini de gözetmediği için sorunsallaştırıldığı, bu dönemi inceleyen bir çok kaynakta da vurgulanmaktadır (Sönmez, 1982; 1985; Boratav, 2005; Başkaya, 1986; Kazgan, 1985, 2005a,b; Güler, 2005a,b).

5.5.3. TÜSİAD’ın Kendi Değişim Projesini Meşrulaştırma Çabaları

Kurumsal girişimcilikle ilgili literatüre göre, değişim eyleyeni söylemsel stratejisinde, mevcut yapı içinde tıkanmış görünen sorunlara çözüm önerileri gösteren daha üstün bir çerçeve sunar, kendi projesini meşrulaştırmaya çalışır (Creed vd., 2002; Greenwood vd., 2002; Suddaby and Greenwood 2005).

TÜSİAD söylemsel stratejisinde, daha üstün bir çerçeve sunmak anlamında, “bizden daha fazla gelişmiş ülkeler”, “demokrasi içinde gelişmek”, “hürriyet ve refaha erişmek”, “ülkemizin ekonomik menfaatlerini kısa vadeli politik kaygılardan üstün tutmak” ve “ulusal çıkarlar” gibi daha üstün, özlenen ve daha kutsal şeylere gönderme yaparak, kendi çözüm çerçevesini bu değerlerle birleştirerek sınıf çıkarları dışında bir çözüm sunduğu izlenimi vermeye çalışmıştır. Aşağıda Tablo 5.6’da TÜSİAD’ın daha üstün çerçevelere referansla kendi değişim projesini meşrulaştırmaya çalışan söylemleri alıntılanmıştır.

Tablo 5.6. Daha Üstün Bir Çerçeveye Referansla Tıkanmış Görünen Sorunlara Çözüm Öneren TÜSİAD Söylemleri

TÜSİAD’ın 1979 Gazete İlanları
Gerçekçi Çıkış Yolu
<ul style="list-style-type: none"> • “Ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecek temel güç hür teşebbüstür. ...Çağımızın ileri toplumlari Refaha Hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur. • “Daha çok çalışmanın, daha çok üretmenin ve bolluğa kavuşmanın gerçekçi yolu: "Kişiyi rekabet içinde teşviktir.”
Ulus Bekliyor
<ul style="list-style-type: none"> • “Ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecek temel güç hür teşebbüstür. ...Çağımızın ileri toplumlari Refaha Hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur. • “Çözüm, Türk ekonomisinin dışa açılması, serbest rekabete dayalı Batı ekonomisi içinde gelişmesini hızlandıracak kararları alabilmektedir.” • “Çözüm, ekonomimizi bir yasakçı mevzuat ağı içinde boğan, kişinin teşebbüs şevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyeti terk etmektedir.” • " Çözüm, ... 'Kişiyi rekabet içinde teşvik'tir.” • “Çözüm, ... doğru ekonomik politikaları uygulama becerisinde aramak, sanayimizin çarklarını döndürmek, KİT'leri verimli çalışır düzeye eriştirecek cesur adımları atmaktadır.” • “Çözüm, ülkemizin ekonomik menfaatlerini kısa vadeli politik kaygılardan artık üstün tutmaktadır.”
Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı?
<ul style="list-style-type: none"> • “Ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecek temel güç hür teşebbüstür. ...Çağımızın ileri toplumlari Refaha Hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur. • “Ekonomimiz, ancak, ekonomik hürriyetlerin varlığının korunmasıyla düze çıkacaktır”. • Çözüm devletin para basmamasında, KİT'lerin kapsamını daraltmasında, yatırımları arttırmasındadır.
Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon
<ul style="list-style-type: none"> • “Ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecek temel güç hür teşebbüstür. ...Çağımızın ileri toplumlari Refaha Hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir. Bir başka yol yoktur. • Çözüm Bağımsız Merkez Bankasıyla devletin aşırı para basmasının önlenmesidir. • Çözüm, devletin, para basmayarak, kamu harcamalarını kontrol altına alarak, KİT zararlarını azaltarak, üretimi azaltarak sendikaları ve işveren kesimini gerçekçi tedbirler aldığına inandırmasıdır.

Önerilen çözüm yolu, toplumun diğer sınıflarına yoksulluk ve hayat şartlarında gerilemeden başka bir şey vadetmeyen liberal politikaların hayata geçirilmesidir. TÜSİAD bunu, hem üstün bir takım değerlerle özdeşleştirerek hem de “tek yol” olarak sunmak suretiyle, alternatif yol ve yöntemlerin tartışılmasının önünü kesmek istemektedir. İlginç bir şekilde devletin ekonomiye müdahalesi konusunda bir yandan sert tutum alırken, bir

yandan da yeni liberal politikalarla birlikte sözkonusu olmaması gereken, özel teşebbüsün devlet tarafından desteklenmesini savunmaktadır. Yani TÜSİAD hem ekonominin liberalleşmesini, yani tümüyle kendi kurallarıyla işlemesi gereken bir sistemi savunurken bir yandan da bir türlü devletin sıcak kucağından kalkmak istememektedir.

Ekonominin liberalleşmesini isteyen ifadeleri bir araya toplayacak olursak: “Ülkemizi hürriyetçi demokrasi içinde refaha götürecektir temel güç hür teşebbüstür. ...Çağımızın ileri toplumları refaha, hürriyet içinde yalnız bu yolla erişmişlerdir”, “Çözüm, Türk ekonomisinin dışa açılması, serbest rekabete dayalı Batı ekonomisi içinde gelişmesini hızlandıracak kararları alabilmektedir.”, “Çözüm, ekonomimizi bir yasağın mevzuat ağı içinde boğan, kişinin teşebbüs şevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyeti terk etmektedir.”, “Ekonomimiz, ancak, ekonomik hürriyetlerin varlığının korunmasıyla düze çıkacaktır”, “Çözüm devletin para basmamasında, KİT’lerin kapsamını daraltmasındadır”, “Çözüm, kamu harcamalarını kontrol altına alarak, KİT zararlarını azaltarak ...”, “Çözüm Bağımsız Merkez Bankasıyla devletin aşırı para basmasının önlenmesidir”. TÜSİAD’ın bu ifadelerinden, mevcut düzenin sorunlarına çözüm olarak yeni liberal düzeni önerdiği anlaşılmaktadır, fakat ilginç bir şekilde TÜSİAD önerdiği yeni liberal düzeni, devletin teşvikleriyle tesis etmek istemektedir.

5.5.4. Müttefikleri Harekete Geçirme Stratejisi Bağlamında TÜSİAD’ın Söylemsel Stratejisi

Fligstein’e göre (1997), aslında kurumsal girişimci aktörler, çoğunlukla diğerlerini kendi talepleri doğrultusunda ikna etmeye çalışmazlar. Onlara ya daha yüksek amaçlar göstererek ya da kendi dar çıkarları doğrultusunda diretirlerse başlarına gelebilecekleri göstererek, diğer insanları kendi çıkarlarıyla aynı hizaya getirirler. Örneğin TÜSİAD: “hür teşebbüsün yok olması, bütün hürriyetlerle birlikte hürriyetçi demokrasinin yok olmasıdır” ifadesiyle, hem yüksek amaç göstermekte, hem de onaylarını hür teşebbüs yönünde kullanmazlarsa, insanlara başlarına gelebilecekleri göstermektedir. Yüksek amaçlar göstermek için kullanılan kavramlara örnek olarak TÜSİAD’ın söyleminde, “Milli menfaatler”, “insanca yaşamak”, “herkese iş” ve “sosyal adalet” kavramlarının kullanılış tarzını gösterebiliriz.

Buna karşılık, “giderek rejim değişir”, “giderek bütün hürriyetler kaybolur”, “ekonomik yapı çarpılır”, “parlamentar rejim tehdit altındadır” benzeri ifadeleri ise TÜSİAD’ın söylemsel stratejisinde, tehdidin kullanım tarzına örnek olarak gösterebiliriz. TÜSİAD, hem toplumu yönlendirmek açısından medya olanaklarına ve önemli maddi kaynaklara hem de toplumun siyasi, askeri ve sosyal seçkinleriyle doğrudan diyalog kurabilecek sosyal statüye sahiptir. TÜSİAD’ın bu gücünün farkında olmasının, onu toplumun diğer kesimleriyle belli ortak paydalarda buluşacak şekilde çaba sarfetmek yerine, daha kestirme yollar izlemeye sevkettiği görülmektedir. TÜSİAD’ın, ortak çıkarlar paydasında uzlaşmak yerine, toplumu tehdit etmek suretiyle ya da çok denenmiş bir yol olan milli bir takım değerlere gönderme yapmak suretiyle, onları kontrol altına almayı tercih ettiği gözlenmiştir. Tablo 5.7’de TÜSİAD’ın ilanlarından alıntılanan ifadelerde bu stratejilerin örnekleri gösterilmiştir.

Tablo 5.7. TÜSİAD’ın Diğer İnsanları Kendi Çıkarlarıyla Aynı Hizaya Getirme Stratejisi

TÜSİAD’ın 1979 Gazete İlanları
Gerçekçi Çıkış Yolu
<ul style="list-style-type: none"> • Hür teşebbüsün zayıflaması hürriyetçi demokrasinin zayıflamasıdır. Hür teşebbüsün yok olması ise, politik, ekonomik, sendikal, düşünsel, bütün hürriyetlerle birlikte, hürriyetçi demokrasinin de yok olmasıdır. • İhtiyaç duyduğumuz dış kredilerle, uyguladığımız ekonomik sistem birbirine çok yakından bağlıdır. Pazar ekonomisinden gitgide uzaklaşan bir anlayışla, ne Batı dünyasında hak ettiğimiz yeri, ne yeterli kredileri. ne de yatırımlara gerekli dış sermayeyi bulabiliriz. • Zorlayıcı, önleyici önlemlerle üretim artmaz. Olsa olsa ekonomik yapı çarpılır, giderek rejim değişir.
Ulus Bekliyor
<ul style="list-style-type: none"> • “Ne bekler hayattan bir ulusun fertleri ? Tek iş kapısı olarak, karşısında yalnız devleti bulmanın çaresizliğine düşmemek ister. Hürriyet içinde örgütlenmek, sendikasını seçmek ister. Alın teriyle kazandığı paranın ihtiyaçlarını karşılamasını ister. Tasarruflarının değer kaybetmeyerek yarınlara güvenliğe almasını ister. Yuva kurmak, çocuk yetiştirmek, mal edinmek, seyahat etmek, tüketmek ister. Hürriyet içinde seçmek, seçilmek ister. Kendisi ve yakınları için insanca bir hayat ister. Korkusuz yaşamak ister, Birlik, beraberlik, barış ister... • Oysa, bugün, milletimiz bütün bu insanca yaşama şartlarının tehdit altına girdiğini görmenin ıstırabı içindedir. Kısa vadeli politik kaygıların hâlâ milli menfaatlerimizden üstün tutulduğunu görmenin hayal kırıklığı içindedir.”
Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı?
<ul style="list-style-type: none"> • “Siyasi kudretin mutlak sahibi Devlet, ekonomik faaliyetlerin de mutlak sahibi olmaya yönelirse, giderek bütün hürriyetler kaybolur.” • “Sosyal adalet ...herkese iş, herkese insan haysiyetiyle bağdaşan bir hayat düzeyi demektir. Bu ise, daha çok yatırım, daha çok üretimle gerçekleşir.”
Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon
<p>“Enflasyon, ...gelir vergisi yükünü taşınmaz biçimde ağırlaştırmakta, gelir dağılımını bozmakta ..., orta tabakayı yok etmektedir.” Enflasyon yüzünden, ülkemizin refahı, bizi refaha hürriyet içinde götürecekt tek yol olan, hürriyetçi, demokratik, parlamenter rejim tehdit altındadır</p>

Literatüre dönecek olursak, söylem, ittifaklar kurulmasına ve müttefikler arasındaki çelişkilerin azaltılmasına hizmet edecek (Suddaby and Greenwood, 2005; Seo ve Creed, 2002; Fligstein, 1997; Holm, 1995; Haveman ve Rao 1997) ve muhalifler arasındaki çelişkileri ise derinleştirecek biçimde düzenlenir (Suddaby and Greenwood, 2005; Seo ve Creed, 2002; Fligstein, 1997; Holm, 1995; Haveman ve Rao 1997). Söylemi, daha geniş sosyal kesimlerin desteğini alacak şekilde formüle etmek gerekir (Seo ve Creed, 2002). Kitleleri harekete geçirmek için mağdur edilmiş kesimin yakınma sebepleri teşhis edilmeli, çözüm gösterilmelidir ve bu kesimin de çıkarları çerçeveye dahil edilmelidir (Maguire vd., 2004; Dorado, 2005; Rao vd., 2000; Fligstein, 1997).

İlan metninin ustaca kaleme alınmış ifadesi TÜSİAD'ın söyleminde, çelişkileri görmeyi zorlaştırdığı ve böyle bir çelişkiyi göstermek neredeyse ilanın tamamının alıntılanmasını gerektirdiği için aşağıdaki Tablo 5.8'de aynen alıntı yapmak yerine alıntılar yorumlanarak ve özetlenerek verilmiştir.

Tablo 5.8. Müttefiklerle Çelişkileri Örtmek, Muhaliflerle Çelişkileri Derinleştirmek

TÜSİAD'ın 1979 Gazete İlanları
<p>İlanların tümünde:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Devlet'in halkımızın eline geçen paranın değerini koruyamadığı, vergi kaçakçılığını önleyemediği, bazı kesimleri bir türlü vergilendirmediği, işsizlik sorununu çözmediği belirtilmekle hem daha geniş sosyal kesimler projeye dahil edilmekte hem de vergilendirilmeyen kesimle-halk, vatandaşların haklarını savunamayan devletle-halk arasındaki çelişkiler şiddetlendirilmek istenmektedir. • Sendikaların davranışlarının işsizlik sorununu ağırlaştırdığı ifade edilerek işçiler sendikalarla sorunlu hale getirilmek istenmektedir. • "Türkiye genç emekliler ülkesi" ifadesiyle devlet memurlarıyla diğer ücretli kesim, küçük esnaf ve küçük köylü arasındaki güvence farkı vurgulanarak bu kesimler arasındaki çelişkiler şiddetlendirilmek istenmektedir. • Enflasyon karşısında ve işsizlik karşısında işveren ve işçi kesiminin konumu ve uğradığı zararlar sanki eşitmiş gibi davranarak mücadele için ortak hedef işaret edilmektedir. (Oysa bilindiği gibi sermayenin bir kesimi enflasyondan beslenmekte ve enflasyonist politikaları desteklemektedir. Burada da kendi içindeki çelişkiler örtbas edilmekte, farklı çıkarlar yokmuş gibi davranılmaktadır.) • Bunlara karşılık, bütün ilanlarda "biz Türk özel sektörünün üyeleri" ifadesi kullanılarak TÜSİAD'ın temsil ettiği büyük burjuvazi ile anadolu sermayesi, ticaret sermayesi ve küçük köylünün çıkarları ortakmış gibi, aralarında çelişkiler yokmuş gibi davranılmaktadır.

TÜSİAD ticaret sermayesi ve o dönemde 'babalar' olarak anılan rant kesimiyle arasındaki çelişkileri, söyleminde vergi bağlamında kavramlaştırarak ustaca kendi çıkarı doğrultusunda kullanmıştır. Devletin bu kesimleri vergilemeyi başaramadığı için, halkımızın eline geçen parayı koruyamadığı şeklindeki ifadesi, çelişkinin yönünü değiştirerek halkla devlet arasında bir çelişki gibi göstermekte, böylece sanki sermaye ve halkın çıkarları aynı yöndeymiş yanılığısına neden olmaktadır. Oysa vergi konusunda

TÜSİAD'ın önerisi olan başta KDV olmak üzere diğer vergi önerileri, sermaye lehine halkın vergi yükünü ağırlaştırılan önerilerdir. Bir başka yanıltıcı ifade, işsizlik sorununun nedeni olarak sendikaların gösterilmesidir. Böylece büyük burjuvazi, sermaye içindeki çelişkileri saptırarak örtbas ederken, halkla işçi sınıfı, halkla devlet arasında çelişkiler tesis etmeye çalışmaktadır.

Kurumsal girişimcilerin, projelerini haklı çıkarmak ve daha fazla ses getirmesini sağlamak için, çeşitli çerçeveleri birleştirmeleri bağlamında ilanları incelediğimizde, toplumun daha geniş kesimlerinin desteğini almak için farklı sosyal kesimlerin çıkarlarının, yukarıda örneklendiği üzere yanıltıcı ifadelerle projeye dahil edilmiş gibi gösterildiği görülmektedir. Sendikalarla ve sermayenin diğer kesimleriyle çelişen çıkarların mücadelesi, devletin iktisat politikalarına ve sosyal politikalarına yönlendirilmiş ve bunları aşmanın herkesin refahını artıracığı, yönünde yanıltıcı bir biçimde çerçevenmiş olduğu görülmektedir.

5.5.5. TÜSİAD'ın Gündem Belirleme Gücü

Fligstein'e göre (1997), kurumsal girişimcilikte diğer bir önemli sosyal beceri de gündemi belirleyebilmektir. Bir grup bir kez gündemi belirleyebilmişse, diğerlerinin tartışmalarının temel parametrelerini ortaya koymuş demektir. Diğerlerine tartışma terimlerini kabul ettirebilmişse, tartışma zaten yarı yarıya kazanılmış demektir. Diğer tüm aktörler temel parametreleri belirlenmiş bu çerçeve içinden kendi çıkarlarını tanımlamak zorunda kalırlar.

TÜSİAD'ın söylemsel stratejileriyle, gündem belirleme konusunda ne kadar başarılı olduğu, ilanlar sırasında ve ilanları izleyen dönemde Türkiye gündeminde ne ölçüde yer kapladıklarına, bu konunun tartışılmasını ne kadar ve ne ölçüde sağlayabildiklerine ve tartışmaların hangi terimlerle yapıldığına bakılarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İki örnek metin üzerinden konu irdelenmiştir. Bunlardan birisi Ulagay'ın Cumhuriyet'te çıkan TÜSİAD ilanlarını değerlendiren yazısı, diğeri Tekstil İşçileri Sendikasının gazete ilanlarıdır. Ulagay alıntıda görülebileceği gibi ilanların toplumda yaygın bir tartışma zemini bulduğunu ve ilanların amacına eriştiğini ifade etmektedir:

“TÜSİAD tarafından 13 Mayıs'ta başlatılan basın kampanyası en azından bir amacına şimdiden varmış görünmektedir. Sayın Başbakan Ecevit, söz konusu kampanyaya birinci gününden başlayarak ilgi ve tepki göstermiş, öbür siyasal partiler ve toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden kişi ya da kuruluşlar da bu konudaki görüşlerini açıklamaktan geri durmamışlardır. Böylelikle önde gelen işadamlarımızın ülke sorunlarına ilişkin görüşleri ve önerdikleri çıkış yolları kamuoyunda yaygın bir tartışma alanı bulmuştur”, (Ulagay, 2 Haziran 1979, Cumhuriyet).

26 Mayıs 1979'da Tekstil İşçileri Sendikasının da gazetelere “Gerçek Kurtuluş Yolu” diye karşı ilanlar verdiği görülmektedir. Sendikanın ilan metninin, TÜSİAD ilanlarıyla aynı şematik yapıda düzenlendiği, aynı terimlerle konuları tartıştığı fakat farklı öneriler sunduğu görülmektedir (Cumhuriyet, 26 Mayıs 1979). İlanın söylemi dikkatli incelendiğinde, sendikanın kendi üyelerinin çıkarlarını TÜSİAD'ın tanımladığı temel parametreler çerçevesinde savunduğu görülmektedir. Bu durum sendikanın ilanının belki TÜSİAD'ın ilanlarına bir cevap niteliği taşımasından kaynaklanıyor olabilir. Yine de TÜSİAD'ın söylemsel stratejisi bu anlamda başarılı olmuş görünmektedir. Dönemin gazetelerinin incelenmesinden, sendikanın ilanına karşı, medyada sanki hiç öyle bir ilan yokmuş gibi davranılması, TÜSİAD'ın ilanlarının gündemi işgal etmesi, bunun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Tabii dönemin gazetelerinden alıntılarla örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ecevit'in daha sonra savcılığa yaptığı suç duyurusu bağlamında ve tepkiler bağlamında ilanların bir süre çeşitli kesimlerce tartışılması devam etmiştir. Gazetelerde çıkan yorum yazılarının bir süre, TÜSİAD'ın seçtiği ve konulaştırdığı konuları tartışmaya devam ettiği görülmüştür.

TÜSİAD için önemli olmayıp emek kesimi için acil olan birçok sorun varken, tartışmaların TÜSİAD'ın sorunsallaştırdığı konular üzerinden sürdürülmesi, TÜSİAD'ın sorunları çerçeveleme işinde başarılı olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Kavramların ilk kullanıcıları bir biçimde tartışma çerçevesini de belirlemiş olmaktadır, çünkü kavramları kullanarak tartışmaktayız. Berger ve Luckmann'a atıfla (1976) dünyayı kavramada kullandığımız dilin terimlerinin, sosyal gerçeklikle birebir örtüşen anlamlar taşımadığını, onlara anlamlarını kullananların verdiğini bilmekteyiz. Kavramların ilk kullanıcıları onlara çok farklı anlamlar yüklemiş olsa da, farklı çevreler tarafından kullanıla kullanıla kanıksanan kavramlar, sorgulanmaksızın dilimize yerleştiğinde, bu kavramları ortaklaşa inşa eden çevrelerin ideolojisi de bir anlamda ortak bilinçte kanıksanmış ve yerleşmiş olmaktadır. TÜSİAD'ın sadece gündemi belirlemekle kalmadığı, aslında gündeme yerleştirdiği şeyin, hangi kavramlarla tartışılacağını da belirlemiş olduğu görülmektedir.

5.5.6. TÜSİAD'ın Değişim Projesinin Meşrulaştırılması ve Yaygınlaştırılması

Fligstein (2001) kurumsal girişimcilerin, çoğu zaman sahnede görünmektense sahneyi hazırlayıp geri çekildiğini, diğer aktörlerin çözüm üretmelerini sağladığını sonra da bu çözümleri, barış sağlamak ya da büsbütün bir çöküntüyü önlemek adına diğerlerine kabul ettirdiğini belirtmektedir. TÜSİAD'ın da söylemsel stratejisini, kendini tarafsız gösteren ve diğerlerine kendi dar çıkarlarıyla ilgilenmediklerini ve tartışarak çözüm üretmekten kendilerinin kazançlı olacaklarını ima eden bir şekilde düzenlemiş olduğu görülmektedir.

TÜSİAD'ın söyleminde, sanki sosyal problemlerin çözümünün tek bir yolu varmış gibi gösterilmiştir. Oysa iktisat politikası amaç ve araç seçimlerinin bir toplumsal maliyeti olduğu bilinmektedir. İktisat politikası amaçlarına ulaşmakta kullanılan değişik yöntemler, toplumun bazı kesimlerinin yararına olurken diğerlerinin zararına olabilmektedir. En iyi çözüm, tüm toplumsal kesimlerin uzlaşmasıyla bulunacak çözümdür. Ekonomik kararların politikayla bağlantısının önemi de buradadır. Toplumun iyiliği piyasa mantığıyla sağlanamayacağı için, iktisadi kararlar siyasetin ilgi alanındadır. TÜSİAD'ın söyleminde, büyük burjuvazinin sorunları eşittir ülkenin sorunlarıymış gibi, işaret ettikleri sorunlara önerdikleri çözümlerin herkesin çıkarına olduğu ifade edilmiştir. Oysa sunulan gerçeklik, TÜSİAD'ın kendi bulunduğu konum ve koşullar içinden sorunları/bağlamı algısına (Weick, 1979) göre oluşturulmuştur. Çözüm önerilerinin de aynı gerçekliği kuran tarafın bir sosyal kurmacasından öte olduğu düşünülemez.

Stratejik aktörün bir başka girişimi de Fligstein'e göre (2001) diğer aktörlerin yöneteceği ve kendi fikirleri doğrultusunda hareket ettiklerini sandıkları koşulları ayarlamak, dışarıda kalan aktörlerin işbirliğini sağlamak ve yine bunun kendi fikirleri olduğu konusunda onları inandırmaktır. Böylece, kurumsallaşma projesinin çeşitli aktörlerin çıkarlarını bütünleştiren ortak bir projeye dönüşmesi ve çıkarların iç içe geçmesi sağlanarak yayılmanın kolaylaştırıldığı ifade edilmektedir (Haveman, Rao 1997). TÜSİAD'ın, sorunları ve çözüm önerilerini kendi ele alış tarzını, TÜSİAD'ın 1974'lü yılların ikinci yarısından bu yana sorunları gündemde tutmak suretiyle, diğer aktörlerin TÜSİAD'ın yaklaşımlarını zamanla kendi fikirleriymiş gibi kanıksamalarını sağladığı söylenebilir. Uzun süre kendi sınıf çıkarları doğrultusunda kurguladığı çözüm önerilerini, 'başka çıkış yok' sloganıyla gündemde tutarak, TÜSİAD kendi kavramsal çerçevesinin toplumda kanıksanmasını sağlamış görünmektedir. Böylece TÜSİAD, toplumun diğer

kesimlerinin, problemleri artık kanıksadıkları terimlerle, basında kendine geniş yer bulan TÜSİAD'ın terimleriyle, TÜSİAD'ın sınırladığı çerçeve içinde ve işaret ettiği hedef doğrultusunda tartışmasının zeminini hazırlamıştır. Genç İşadamları Derneği¹⁵ Başkanı Murat Bekdik'le yapılan bir söyleşide, Bekdik'in ifadelerinden üstelik TÜSİAD'ın bunu hayli bilinçli yaptığı anlaşılmaktadır.

Bekdik: “Gündem oluşturma her ay yayınlanan araştırma raporlarıyla oluyor. ... Gündeme alternatif sunabilmek de önemli. Bunları duyurabilmek ile ilgili medyada hiçbir sorunumuz yok, ...Raporların dağıtımında takip titizlikle yapılıyor. Ancak TÜSİAD 20 defa çıkarıyorsa TÜGİAD 15 tane rapor çıkarıyor. 3000 kişiye bu raporlar ulaşıyor, amaç insanlara bu raporları sadece dağıtmak değil, kullanılabilmek. Bütün bunları göndermeye, Çin işkencesi gibi devam etmek, sürdürmek lazım. İnsanların beynini yıkayarak, ara vermeden, ister okusun, ister okumasın bunları göndermeye devam etmek lazım...”, demiştir (Bekdik, 1998).

TÜSİAD'ın sık sık özgürlüklere vurgu yapan, “Hür teşebbüsün zayıflaması, hürriyetçi demokrasinin zayıflamasıdır” diyerek özgürlük ve demokrasinin teminatı olarak hür teşebbüsü ve pusula olarak Batı'yı gösteren söyleminin, aydın kesim arasında da kendine hayli destekçi bulunduğu ifade edilmektedir. Baskıcı rejimlerden bunalmış, Batı'daki benzeri temel hak ve özgürlüklerin özlemini çeken aydın kesimin bu tarihlerde ikiye bölündüğü, aydınların bir kesiminin yeni liberal politikalara arka çıktığı ifade edilmektedir (Güler, 2005a: 99). Sürekli baskıcı rejimlerle yönetilmekten bunalmış, düşüncelerini açıkladıkları için çeşitli dönemlerde kovuşturulmuş aydınların bir kısmı, ‘önce demokrasi’ talepleriyle seçkinci otokrat cepheden koparak, bu dönemde daha liberal ve seçkinci olmayan bir söylem tutturmuştur (Altan, 2004). Böylece, TÜSİAD'ın söylemsel stratejisine aydınların bir kesimi arka çıkarken, 24 Ocak kararlarının uygulanma teminatını da toplumsal muhalefeti bastırmak suretiyle ordu sağlamıştır. Dış kaynaklar tarafından takdirle anılan askerlerin (Ulagay, 1987: 60) hızla uygulamaya koyduğu yapısal değişim programı, IMF ve DB tarafından yapısal uyum programlarıyla yönlendirilmiştir.

Sahne giderek zenginleşmiştir. En büyük iki sendikadan 12 Eylül rejiminin dışarıda bıraktığı Türk-İş yönetiminden Sadık Şide, hükümete dahil edilerek emek kesiminin de sürece desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Amerika'dan getirtilen ve ‘Özal'ın Prensleri’ olarak anılacak olan, liberal politikaları destekleyen yeni bürokratik bir sınıf türetilmiş ve yeni liberal politikalara direnen bürokratların yetkileri bu sınıfa aktararak liberal cephe güçlendirilmiştir. Dışarıdan başta DB olmak üzere IMF, OECD, AB, BM gibi bir çok kuruluş ve aktörün hepsi bir ucundan tutup yapısal uyarılma programını günümüze kadar

¹⁵ Türkiye Genç İşadamları ve Derneği (TÜGİAD), misyonu belli bir noktaya gelmek isteyen işadamlarını aynı çatıda toplamak ve genç girişimcilerin sorunlarını kamuoyuna aktarmak olan bir dernektir. Derneğin amacı TÜGİAD'dan TÜSİAD' a üye kazandırmak; TÜSİAD'ı ekonomik açıdan güçlendirebilmektir.

getirmiştir. Birkaç yıl içinde ortaya mükemmel bir işbirliği ile ortaklaşa götürülen bir proje çıkmıştır.

Sürecin en can alıcı kısmı ise, 1980’li yıllar boyunca Türk basınının yoğun bir şekilde el değiştirerek tamamen holdinglerin kontrolüne girmesi olmuştur. Bu dönemde holdinglerin birbiri ardına gazete, televizyon satın aldığı görülmüştür. Neredeyse her grubun bir gazete, dergi, radyo ya da televizyon kanalı ile ilintisi olduğu ya da medya sahibi olduğu bir dönem başlamıştır. Medyada yoğun tekelleşme, dikey ve çapraz bütünleşme stratejileriyle holdinglerin ülke gündemine hakim oldukları gözlenmiştir (Özsever, 2004).

Televizyon ve radyoda başlatılan özel kanal furyası ile birlikte haberler dahil tüm programlar magazinleştirilerek insanların rol modelleri değiştirilmiş, bir nevi yeniden kimlik inşasına girişilmiştir. Promosyon kampanyalarıyla görülmemiş tirajlar yakalayan holding gazeteleri ve televizyonlarının, kimlik inşasının bir parçası olarak Amerikan dizileriyle halka çok farklı bir yaşam biçimi ve kültürü sattığına tanık olunmuştur. Bu dönemde medyanın, entrikalarla dolu Amerikan dizileriyle gayri ahlaki yollardan zenginleşmenin meşrulaştırılmasına hizmet ettiği ve din propagandasını yükselttiği görülmüştür¹⁶. Bu süreçte medyanın, büyük burjuvazinin başlattığı dönüşüm sürecinin meşrulaştırılmasında, halkın ödediği ağır bedelleri gözlerden uzak tutmada önemli bir işlev üstlendiğine tanık olunmuştur.

Yerleşik eyleyen ikilemi açısından süreci değerlendirdiğimizde, TÜSİAD’ın değişim yönünde eyleme geçmede ulusal ve uluslar arası düzeyde bir çok aktörle ittifak ettiğini, yerleşik kalıplardan toplu bir kalkış sağlamada ağ ilişkileri içindeki seçkin ve merkezi konumundan medya ve diğer kaynakları harekete geçirmede ustalıkla yararlandığı söylenebilir.

5.5.7. TÜSİAD’ın Kurumsal Girişimciliğinin Niteliği

TÜSİAD’ın ilan metinlerinin, bir değişimin stratejik çerçevesini belirleyen kuramlaştırmanın içermesi beklenen tüm unsurları kapsadığı görülmektedir. Bu bağlamda ilanlarda, mevcut kurumsal düzenlemeler kendi sınıf çıkarları doğrultusunda başarısız gösterilmiş, mevcut kurumsal düzenlemeler içinde tıkanmış sorunlara, çözüm önerileri getirilmiş ve çözümün nasıl bir kurumsal yapı içinde mümkün olacağına gösterilmiş

¹⁶ Bu dönem medyanın yeni liberal ahlaki kodları nasıl yerleştiği konusunda daha geniş bilgi, Can Kozanoğlu’nun “Cıvalı İmaj Devri” kitabından edinilebilir (Kozanoğlu, 1994).

olduğu görülmektedir. Mevcut kurumsal düzenlemeler sorgulanarak gayri meşru hale getirilirken, kendi projeleri güçlü argümanlarla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Toplumun daha geniş kesimlerinin desteğini almak için onların da çıkarları projeye dahil edilmiş gösterilerek, bu kesime siyasal iktidar tarafından vaad edilenler sürekli belirsiz bir zamana ertelenerek yeni kurumlaşma sorunsuz bir şekilde ilerletilebilmiştir. Bu oyalanma politikasını ifşa eden muhalif kesimin ise, her türden demokratik kitle örgütleri kapatılarak sesini duyurabileceği mecralar yok edilmiştir.

Devletle ilgili sorunsallaştırılmış alan, devletin ekonomiye müdahale araçları üzerinde odaklaşmıştır. Söylemde, muhalifler arasında çelişkiyi arttırıcı unsurlar taşırken, sermayenin çeşitli kesimleri arasındaki ilişkilerde ise, çelişki yokmuş gibi bütünleştirici bir dil tercih edildiği görülmektedir. Daha geniş toplum kesimlerini projeye dahil etmek için, insanların, büyük burjuvazinin çıkarları yönünde ikna edilmesi yerine, sorunlar başarılı bir şekilde çerçevelenip onlara kendi dar çıkarları yönünde ısrar ederlerse başlarına neler gelebileceğinin gösterilmesi tercih edilmiştir. Başarılı bir çıkışla kurumsal değişimin gerekliliği gündeme taşınmış ve değişim projesini hayata geçiren baskıcı siyasal kadronun, değişimin temel parametreleri yerleşene kadar yönetimde tutulmuş olduğu görülmektedir.

Özgürlükçü demokrasi ve ekonomik liberalizm, sanki birbirinin oluşturucusu ve olmazsa olmazı imiş gibi gösterilerek, proje toplumun diğer kesimlerine meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. TÜSİAD'ın bu sunumla aydınları ikiye bölerek, projesinin arka planındaki kuramsal çerçevenin geçerliğini halka karşı savunacak güçlü bir meşru temel kazanmış olduğu görülmektedir. Karşı meşrulaştırma hamlelerine kalkışabilecek toplum kesimleri, 12 Eylül rejimiyle uzun süre baskı altında tutulmuş böylece önerdikleri yolun tek çıkış yolu olduğu işlenebilmiştir.

Holdingleler, medya satın almalarıyla, meşrulaştırma hamlesinde çok önemli bir gücü ele geçirmiştir. Özel televizyon kanalları açma izninin de bu dönemde çıkmış olması, masum bir tesadüf olarak görülmemelidir. Holding gazeteciliği ile birlikte habercilik anlayışı tümüyle değişmiş ve eski kadrolar işsiz bırakılmıştır (Özsever, 2004). Medyayı ele geçiren büyük burjuvazi Amerikan değerlerini ve dini yükselterek kimlik inşasına girişmiştir. Yani TÜSİAD'ın kurumsal girişimciliğinin, bu çalışmada hedeflenen devletin dar anlamda iktisat politikası araçlarının dönüştürülmesini başarmanın ötesinde, toplumun yerleşik kurum ve kurallarını değiştirmekle başlayıp yaşam biçimini değiştirmeye uzanan, onunla

da kalmayıp insanların rol modellerini ve anlamlandırma sistemlerini değiştirerek yeni bir kimlik inşasına varan hayli kapsamlı bir kurumsal girişimcilik örneği olduğu söylenebilir.

5.6. TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisinin Kuramsal Temelleri

TÜSİAD'ın 1974 yılından itibaren yerleşik kurumsal mantığı ve hükümetin ekonomi politikalarını eleştirdiği gözlenmekle beraber bu eleştirilerde, mevcut Keynesyen paradigmadan kopma isteği ve alternatif çözüm önerileri, o dönemde henüz çok belirgin görünmemektedir. TÜSİAD ilanları, dikkatli okunduğunda yerleşik kurumsal mantığı kırma girişimi ve eski kurumsal mantıkla bağını koparma isteğinin, ilanlarda daha belirgin olduğu görülmektedir. Bu ilanlarda TÜSİAD'ın çözüm önerilerinin, mevcut paradigma dışına çıktığı dikkati çekmektedir. Peki TÜSİAD nasıl bir paradigma içinden seslenmektedir? TÜSİAD'ın söylemsel stratejisi, hangi kavramsal temeller üzerine inşa edilmiştir. Metinleri bir de bu gözle incelemek, TÜSİAD'ın kurumsal girişimciliğinde işbirliği yaptığı kesimleri göz önüne sermekte yararlı olabilir.

İlanlarda mevcut tıkanıklıktan devletin ekonomi politikaları ve zihniyeti sorumlu tutulurken, çıkış yolu olarak hür teşebbüsün teşviki ve ekonominin dışa açılması önerilmektedir. Mevcut paradigmayı mahkum eden ilan metinlerinde, devlet karşıtlığı bariz bir şekilde göze çarpmaktadır. Ekonomiyi düze çıkarma önerileri, arz yönlü ekonomiyi ve iç talebi kısmayı hedeflemektedir. Bunlar yeni liberal politikalarla uyumlu önerilerdir. Bu ipuçlarından hareketle, metinlerin stratejisinin kuramsal kurgusu, yeni liberal politikalar ve ardındaki kavramsal temellerle benzerlik gösterip-göstermediği bağlamında incelenmiştir. İnceleme yeni liberal söylem ve TÜSİAD'ın söylemleri karşılaştırılmak suretiyle yapılmıştır. İncelemeye TÜSİAD'ın gazete ilanları esas alınmıştır.

Tablo 5.9. Yeni Liberal Paradigmada ve TÜSİAD'ın Söylemlerinde Mevcut Ekonomik Sistemin Eleştirisi

Yeni Liberal Paradigmanın mevcut ekonomik sistemi eleştirisi	Monetarist iktisatçılar bugünkü işsizlikle enflasyonun birlikte ortaya çıktığı kriz durumunu Keynesci politikaların ve uygulamaların sonucu olarak görmektedirler. Ekonomik sürecin başlıca istikrarsızlıkları ve belirsizlikleri hükümet kesiminin tutumundan kaynaklanmaktadır. Bir çok ülkede yaşanan enflasyon, işsizlik, kaynakların israf edilmesi ve bir çok durumda özgürlüklerin ortadan kaldırılmasının temelinde devlet uygulamalarının olduğu ileri sürülmektedir (Savaş, 1986: 215; Başkaya, 2005c:206-8).
TÜSİAD'ın mevcut ekonomik sistemi eleştirisi	Şiddetle ihtiyaç duyduğumuz dış kredilerle, uyguladığımız ekonomik sistem birbirine çok yakından bağlıdır. Pazar ekonomisinden gitgide uzaklaşan bir anlayışla, ne Batı dünyasında hak ettiğimiz yeri, ne yeterli kredileri, ne de yatırımlara gerekli dış sermayeyi bulabiliriz. (Gerçekçi çıkış yolu 15 Mayıs 1979 Günaydın)

Tablo 5.10. Yeni Liberal Paradigmada ve TÜSİAD'ın Söylemlerinde Yeni Ekonomik Sistem Önerisi

Yeni Liberal Paradigmanın ekonomik sistem önerisi	Öneriler liberal devlettir. Pazarın en iyi düzenleyici olduğu, piyasanın normal işleyişine terk edilirse, ekonomik dalgalanmaların ortadan kalkacağı ve ekonominin sağlıklı işleyişine yeniden kavuşacağı iddia edilmektedir. Çözüm serbest piyasa ekonomisi (hür teşebbüs) ideolojisine bağlanmaktadır (Savaş, 1986:215; Başkaya, 2005c:206-8).
TÜSİAD'ın ekonomik sistem önerisi	Çözüm,...tek yol olan "kişiyi rekabet içinde teşvik"tedir, Çözüm, Türk ekonomisinin dışa açılması, serbest rekabete dayalı Batı ekonomisi içinde gelişmesini hızlandıracak kararları alabilmektedir (Ulus Bekliyor, 22 Mayıs 1979, Milliyet).

Tablo 5.11. Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın Devlet Anlayışı

Yeni Liberal Paradigmanın devlet anlayışı	Devlet ekonomiden, politika da toplumdaki uzaklaştırılmalıdır. Ekonomik güç siyasal güç ayrı ellerde tutulmalıdır. Küçük ama güçlü devlet taraftarıdır (Al, 2002:108; Başkaya, 2005c:208) Devletin başlıca işlevi; vatandaşların özgürlüğünü dış ve iç düşmanlara karşı korumak, adalet ve düzenin sürekliliğini sağlamak, mülkiyet hakkı ve sözleşme hakkını korumak ve rekabetçi piyasaları güçlendirmek, kimi zaman tek tek bireylerce yapıldığında daha pahalı olabilecek işleri gerçekleştirmektir. Devlet, düzgün oyun alanını sağlayan ve oyunun kurallarını belirleyen bir form ve kuralların uygulanmasını sağlayan bir hakem olarak düşünülmektedir. Kamunun günümüzde üstlendiği birçok işlevi terk etmesi gerekir. Örneğin tarım için taban destek fiyatları programı, ithal tarifeleri ve ihracat kısıtlamaları, kira kontrolü, faiz oranlarının yasal tabanı veya en çok faiz oranı, yasal asgari ücret düzeyleri ya da azami fiyatlar, yaşlılık ve emeklilik programları, işlere ve mesleklere girişleri zorlaştıran bazı ruhsat işlemleri, toplu konut yapımı ve konut yapımına yönelik yardım programı, zorunlu askerlik hizmetleri, ulusal parklar, posta hizmetleri, paralı yolların kamu mülkiyetinde olması ve işletilmesi gibi hizmetleri devletin özel sektöre bırakması gerektiğini iddia etmektedir (Al, 2002:107).
TÜSİAD'ın devlet anlayışı ve yönetim mantığı eleştirisi	Siyasi kudretin mutlak sahibi devlet, ekonomik faaliyetlerin de mutlak sahibi olmaya yönelirse, giderek bütün hürriyetler kaybolur (Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı? 29 Mayıs 1979 Milliyet) Ekonomimizi bir yasakçı "mevzuat ağı" içinde boğan, kişinin teşebbüs şevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyet, bunalımın asıl sebebidir (Gerçekçi çıkış yolu, 15 Mayıs 1979 Günaydın; Ulus Bekliyor, 22 Mayıs 1979, Milliyet) Her türlü fiyat ekonomiyeye değil, politikaya göre ayarlanmıştır. KİT'lerin... milyarlarca lira açık vermesine yol açmıştır. Yanlış bir sosyal güvenlik politikasıyla Türkiye'mizi bir genç emekliler ülkesi haline getirmiştir. "karşılıksız para basma" gelenek haline gelmiştir (Ulus Bekliyor, 22 Mayıs 1979, Milliyet).

Tablo 5.12. Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın İşsizlik Sorununu Ele Alışı

Yeni Liberal Paradigmanın işsizlik sorununu ele alışı	Liberallere göre, işsizlik, emek piyasasındaki uyum noksanlığından kaynaklanmaktadır. Emek piyasasının sağlıklı işleyişini engelleyen ise sendikaların faaliyetleridir (Andersen, 1971).Monetarist iktisatçılar bugünkü işsizlikle enflasyonun birlikte ortaya çıktığı kriz durumunu Keynesci politikaların ve uygulamaların sonucu olarak görmektedirler. Bu durum karşısında durgunluğa karşı önerileri liberal devlet olmaktadır (Güler, 2003d: 9-10; Başkaya, 2005c:206-8).
TÜSİAD'ın işsizlik sorununu ele alışı	Oysa, uygulanan ekonomi politikaları ve sendikaların davranışları, Türkiye'de, işsizlik sorununu, giderek daha da ağırlaştırmaktadır (Gerçekçi çıkış yolu, 15 Mayıs 1979 Günaydın).

Tablo 5.13. Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın Sosyal Adalet, Bölüşüm ve Vergi Konusuna Yaklaşımları

Yeni Liberal Paradigmanın sosyal adalet ve bölüşüm ve vergi konusuna yaklaşımı	Liberal düşünürler, sosyal adalet kavramına, eşitlikçi politika ve uygulamalara da karşı çıkmaktadırlar (Al, 2002:108; Başkaya, 2005c:208) ... devletin sosyal adaleti sağlama gibi bir işlevi üstlenmesi doğru değildir (Peterson, 1999). Eşitlikçi politikalar, örneğin gelir dağılımı dengesizliğini sınırlamaya yönelik bölüşümcü politikalar, piyasanın sağlıklı işleyişini bozmakta, gelir dağılımındaki değişiklik yüzünden piyasa ekonomisindeki sinyal cihazı çalışmamaktadır. ... gelirin yeniden bölüşümü ekonomi üzerinde olumsuz etki yaratır. Zenginliğin her yeniden dağılımı onun yeniden yaratılmasını engellemektedir. Arz-yönü iktisatçılara göre yoksul ve orta sınıflara yardım etmek için zenginlerin ödedikleri vergiler azaltılmalıdır. Kısaca, dar gelirli toplum kesimleri aleyhine gerçekleşen yeniden bölüşüm (sosyal amaçlı devlet harcamalarının, eğitim, sağlık, işsizlik ve aile yardımı vs. gibi yardım ve sübvansiyonların terk edilmesi veya minimum seviyeye indirilmesi) son tahlilde dar gelirli lehinedir. Zengin kesimlerden daha az vergi alınması, daha çok tasarruf, daha çok yatırım, daha çok istihdam, daha çok ücret demektir (Başkaya, 2005c:208).
TÜSİAD'ın sosyal adalet ve bölüşüm ve vergi konusuna yaklaşımı	Üretimi nasıl artıracamızdan çok, neyi nasıl paylaşacağımız tartışılıyor. İşte, bu yüzden, gündelik ihtiyaç maddelerinin pahalılık, darlık ya da yokluğunu paylaşıyoruz. Sosyal adalet, yokluğu paylaşmak değildir. Bolluğu paylaşmaktır...Bu ise, daha çok yatırım, daha çok üretimle gerçekleşir (Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı? 29 Mayıs 1979 Milliyet) Yanlış sosyal güvenlik politikaları Türkiye'yi genç emekliler ülkesi haline getirmiştir (Ulus Bekliyor, 22 Mayıs 1979, Milliyet). ... Vergi kaçakçılığı asgari düzeye indirilmeli...vergilendirilmemiş kesimler vergi kapsamına alınmalı (Gerçekçi çıkış yolu, 15 Mayıs 1979 Günaydın) ...vergisini verenlerin yükü dünyada görülmemiş oranda ağırlaştırılmıştır (Ulus Bekliyor, 22 Mayıs 1979, Milliyet).

Tablo 5.14. Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın, Demokrasi, Temel Hak ve Hürriyetler ile Ekonomik Sistemi Eşleştiren Yaklaşımları

Yeni Liberal Paradigmanın demokrasi ve temel hak ve hürriyetlerle ekonomik sistemi eşleştirmesi	Liberalere göre piyasa, özgürlükler için olmazsa olmaz koşuldur. Piyasa ekonomisi ortadan kaldırıldığında bütün özgürlükler ve haklar ortadan kalkar. Özgürlüğü yaratan kanunlar ve anayasalar değil piyasa ekonomisidir (Al, 2002:104; Güler, 2003d: 9-10). Sınırlanmamış ve kurallara bağlanmamış bir devlet insanın haklarına ve özgürlüğüne yönelik en büyük tehdit olduğu savunulmaktadır (Güler, 2003d: 9-10; Başkaya, 2005c:206-8).
TÜSİAD'ın demokrasi ve temel hak ve hürriyetlerle ekonomik sistemi eşleştirmesi	Hür teşebbüsün zayıflaması hürriyetçi demokrasinin zayıf lamasıdır. Hür teşebbüsün yok olması ise, politik, ekonomik, sendikal, düşünsel, bütün hürriyetlerle birlikte, hürriyetçi demokrasinin de yok olmasıdır. (Gerçekçi çıkış yolu, 15 Mayıs 1979 Günaydın). Ekonomimiz, ancak, ekonomik hürriyetlerin varlığının korunmasıyla düze çıkacaktır. (Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı? 29 Mayıs 1979 Milliyet).

Tablo 5.15. Yeni Liberal Paradigmanın ve TÜSİAD'ın Enflasyona Yaklaşımları

Yeni Liberal Paradigmanın enflasyona yaklaşımı	Enflasyonu dizginlemeye yönelik politikalar da üretim ve istihdamı düşürürken fiyatlar yükselmeye devam etmektedir. Enflasyon ancak kısıtlı para politikalarıyla çözülebilir. Konjonktürden bağımsız basit bir para politikası uygulanmalı ve para otoritesi siyasal iktidardan bağımsız olmalıdır (Güler, 2003d: 105). Arzıcı iktisatçılar, Keynesci talep artırıcı politikaların neden olduğu krize talebi artırarak değil, arzı artırarak bir çözüm bulunabileceğini ileri sürmektedirler. (Başkaya, 2005c: 210-2,215; Güler, 2003d: 108-9).
TÜSİAD'ın enflasyona yaklaşımı	karşılıksız para basılmamalı... vergi kaçakçılığı asgari düzeye indirilmeli... vergilendirilmemiş kesimler vergi kapsamına alınmalı (Gerçekçi çıkış yolu, 15 Mayıs 1979 Günaydın). Bağımsız merkez bankaları kurulmalı, karşılıksız para basılmamalı, kamu harcamaları ve KİT zararları kontrol altına alınmalı, devletin ekonomideki ağırlığı hafifletilmeli, üretim artışı desteklenmeli (arz yönlü iktisat) (Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı? 29 Mayıs 1979 Milliyet).

Metinlerden TÜSİAD'ın devleti, düzgün oyun alanını sağlayan ve oyunun kurallarını belirleyerek bunların uygulanmasını gözeten bir hakem olarak düşündüğü anlaşılıyor. Bir farkla, TÜSİAD bu hakemin aynı zamanda, eski kurumsal düzende olduğu gibi teşvik ve desteğini de talep etmektedir. TÜSİAD'ın mevcut tüm problemlere çözüm önerisinde liberal ekonominin yaklaşımlarını benimsemekle birlikte, eski kurumsal düzenlemelerin sermayeyi destekleyen ve teşvik eden unsurlarından da vazgeçemediği görülmektedir. Eski alışkanlıklarını terkedememekle birlikte, kamunun üstlendiği bölüşüm, vergi, fiyat, para, doğrudan üretim ve sosyal politikaları sorunsallaştırarak, bunlara karşılık serbest piyasacı öneriler getirdiği görülmektedir.

Gerek mevcut sistemin eleştirisinde, gerekse krize çözüm olarak önerdiği politikalarda TÜSİAD'ın yeni liberallerle aynı görüşte olduğu görülmektedir. Nitekim TÜSİAD'ın işsizlik, enflasyon ve bölüşüm politikalarının, demokrasi yaklaşımlarının yeni liberallerle tamamen aynı olduğu tablolarda bir arada verilen söylemlerden rahatlıkla izlenebilir. Bu durumda TÜSİAD'ın söylemsel stratejisini, yeni liberal paradigmanın oturduğu kuramsal temeller üzerine inşa ettiği anlaşılıyor. Nitekim TÜSİAD'ın bir yıl sonra "The Turkish Economy 1980" adlı raporunda strateji değişikliğini açıkça ifade ettiği görülecektir:

"Ekonomik politika, geçmişte zarara yol açtığı artık bugün kanıtlanmış olan ithal ikamesi stratejisinden vazgeçip ihracatı geliştirme stratejisi üzerine kurulmalıdır." (TÜSİAD, 1980:84)
 "İthal ikamesinin sanayileşmenin tek yolu olduğu sanıldı. ...Bugün daha büyük büyüme hızına ulaşmak mümkündür, ancak ekonomi yeterli dövize kavuşmalıdır. Bu ise ... sanayileşme stratejisinin değiştirilmesine bağlıdır" (TÜSİAD, 1980:79).

Sönmez'e göre TÜSİAD bu ifadelerle, açıkça birikim stratejisi değişikliği önermekte ve Türkiye için dünyada yeni-liberal politikalara dayalı olarak Reagan ve Thatcher öncülüğünde uygulanmaya başlanan ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçmeyi uygun bulduğunu belirtmektedir. Dahası uluslararası işbölümünde Türkiye'nin yerinin ne olması gerektiği konusunda öneride bulunmaktadır (1985:47):

"İhracat hacmini geliştirmek sadece uygun döviz kurları saptama sorunu değildir, çünkü böyle bir ekonomik teşvik tek başına, Türkiye'nin ihtiyacı olan yeni ihracat pazarları bulmaya cevap vermez. Bunun kadar önemli olanı, uluslararası işbölümünde Türkiye'nin ihracata yönelik katılımını sağlamak olmalıdır"(TÜSİAD, 1980:77).

TÜSİAD'ın gerek çözüm önerileri gerekse söyleminin, tüm dünya ülkelerinde aynı anda, yapısal uyum programları ile devreye sokulan yeni liberal söylem ve programlarla bir farkla tümüyle örtüştüğü görülmektedir. Bu fark TÜSİAD'ın yeni liberal ekonomide bizzat üstlenmesi gereken maliyet ve riskleri devlete ödetmek istemesidir. Devletin teşvik ve desteklerinin aynen sürmesini, hatta tarım ve ücretlilere yönelik destek politikalarının da

bundan böyle sermayeye yöneltilmesini talep etmektedir. Evet, TÜSİAD'ın uluslararası aktörlerle arasında bir söylem birliği vardır.

5.7. TÜSİAD Yeni Liberal Dönüşümü Kendi İçinde Nasıl Meşrulaştırmıştır?

Aşağıda kutu içinde alıntılanan konuşmalardan anlaşılacağı gibi TÜSİAD, daha 1974 yılından itibaren dışa açık bir ekonomiyi savunmaktadır. Dünya sisteminin yeniden örgütlenme çabalarının yeni liberal politikalar doğrultusunda olduğunun farkındadır. Dünya sisteminden kopmak istemediği ve yeni liberal politikaları savunduğu görülmektedir.

TÜSİAD'ın Yeni Liberal Politikaları Savunan Söylemleri

Milliyet gazetesinden Abdi İpekçi'nin röportajında TÜSİAD Genel Sekreteri T.Güngör Uras: "biz artık kapalı ekonomiden çıkıp belli ölçüde dünya ekonomisine açılmak durumundayız" demektedir (Basında TÜSİAD, 1974)

Ege Bölgesi Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Adıgüzel'in TÜSİAD'ın Genel Kurul Toplantısında yaptığı konuşmadan TÜSİAD'ın Dünya sisteminin yeniden örgütlendiğinin farkında olduğu anlaşılmaktadır: "... Dünyamız, genel ekonomik, sosyal ve siyasal görünümü ile yeni bir dengeleşme çabası içindedir. ...ulusal düzeyde alınan tedbirler yeterli olmamakta, uluslar arası düzeyde ise, hemen hiçbir olumlu adım atılmamaktadır" (TÜSİAD Konuşmalar, Adıgüzel, 1977:1-2)

"Türkiye'nin kabuğuna çekilip dünya üzerinde yalnız kalmasını da istemiyoruz ... O halde tek amacımız ... ekonomik bakımdan dünyaya açılmak olmalıdır. ...Ekonomik Bütünleşme Zorunluluğu: Şimdinin dünyası, ülkelerin birbirinden kopuk ve habersiz, "Robenson" gibi yaşamaya değil, bütünleşmeye yöneldiği bir dünyadır..." (1980 Yılına Girerken Türk Ekonomisi:7-8)

"Çözüm, Türk ekonomisinin dışa açılması, serbest rekabete dayalı Batı ekonomisi içinde gelişmesini hızlandıracak kararları alabilmektedir." "Çözüm Bağımsız Merkez Bankasıyla devletin aşırı para basmasının önlenmesidir"(TÜSİAD'ın 1979 Gazete ilanları)

"Bugün gelmiş olduğumuz noktada Türk ekonomisinin dışa açılma gereğini her zamandan daha iyi anlamak durumundayız.." (Feyyaz Berker, Konuşmalar,1979).

TÜSİAD yukarıda alıntılanan ifadelerle savunduğu liberal düzeni, ilginç bir şekilde devletin teşvikleriyle tesis etmek istemektedir. Alıştığı kurumsal düzenlemelerin, liberal ekonominin ruhuna ters düşse bile özel teşebbüsü besleyen kurum ve kurallarını koruyarak, diğer kurum ve kurallarının ise meşruiyetini aşındırarak kendine özgü bir düzen tesis etmek istemektedir. TÜSİAD'ın dört ilan metninin her birinde yinelediği şu savunuların hiçbir liberal öğretide yeri yoktur: "...daha çok üretmenin ve bolluğa kavuşmanın gerçekçi yolu: Kişiyi rekabet içinde teşviktir." Teşvik varsa rekabet olmaz, rekabet varsa teşvik olmaz. Teşvik politikaları, rekabetin ve liberal yapının ruhuna aykırıdır. TÜSİAD, bir

yandan devletin yerleşik kurumlarını ve o kurumları yöneten zihniyetin altını oyarken bir yandan da onun sağlamış olduğu risksiz ve güvenli ortamdan vazgeçememektedir.

Çağdaş Batı kapitalizminde ekonomik liberalizmden ve rekabetten herkesin anladığı, teknolojiye, üretim maliyetlerinde, kalitede, fiyatta, pazara ulaşmada rakip firmadan bir adım önde bulunmaktır. Batı kapitalizminde bu türden bir rekabet, firmalar için bir varlık-yokluk sorunudur. Türkiye’de ise serbest piyasa kapitalizmi deyince, devletin sınırsız ihsan dağıtma yetenekleri ve teşviklerine erişmek için firmaların birbiriyle rekabet etmesi anlaşılmaktadır (Boratav, 2005:100). Buğra (1997:299), Türk girişimcilerin Batı kapitalizminde bilinen türden ‘Schumpeteryan’ anlamda girişimci olmak yerine, devletle yakın ilişkiler kurarak onun sağladığı fırsatları değerlendiren, sanayi yerine ticareti, uzun vadeli kazanç yerine kısa vadede elde edilebilecek spekülative kazancı yeğleyen devlet olanakları için yarışan girişimciler olduğunu belirtmektedir. Aşağıdaki kutu içindeki alıntılardan işadamlarımızın bunu ne kadar da doğal karşıladığı anlaşılmaktadır.

TÜSİAD’ın Liberal Düzen İçinde Devlet Teşviklerini Savunan Söylemleri

“Uluslar arası rekabetin mevcudiyetini hesaplı yapılmış devlet desteği ile kapatma(lıyız).” (A. Koçman, TÜSİAD Konuşmalar, 26 Ocak 1980:6).

“Özel kesim, kamunun teşvikiyle gelişmiş ve belirli bir düzeye gelmiştir. Ama ‘çocuk yürümeyi öğrendi’ diye elini bırakmamalıyız,” (Ömer Diçkök TÜSİAD Konuşmalar, 26 Ocak 1980: 20).

Siyasilere yakınlığını kullanarak, Taksim’deki arsası üzerindeki imar iznini on kattan otuz dört kata çıkartan iş adamı Mustafa Süzer’in 1989’da Cumhuriyet Gazetesinde çıkan açıklaması: “Sabancıya kırk kat rant verilecek de bana niye verilmeyecek? Bunlar risk alarak kazanılmış rantlardır” (Boratav, 2005:100).

Tekstil sanayicisi Halit Narin Ekonomik Panorama dergisine 1989’da verdiği demeçte: “Hükümet değişikliğinde menfaat beklentilerim olmuştur. Bu da doğaldır. Türkiye’de iki üç tekelin dışında ihale alan, iş yapan... yok mudur? Hadiselerin birkaç firmanın etrafında sergilenmesi yanlış... şunu düşünüyoruz:.. Herkes devletin her şeyinden istifade etmelidir” (Boratav, 2005:100)

TÜSİAD başkanı Feyyaz Berker ihracatın artırılması için yoğun ve etkin bir teşvik sistemi uygulanması gerektiğini savunmuştur (Basında TÜSİAD, 1974). Berker bu konuşmasında, içinde bulunulan darboğazdan çıkış için, bir yandan liberal bir yapı hedefleyen politika demetlerini önerirken bir yandan da devletin teşviklerini artırmasının şart olduğunu ifade etmiştir.

Bu tuhaf liberalizm yaklaşımı nedeniyledir ki, işadamlarımızla devlet arasındaki ilişkiler, Kalaycıoğlu’nun ifadesiyle (1991:79) aşkla nefret arasında gidip gelen bir seyir izlemiştir. Kimi zaman devlete karşı topluca tavır almışlardır ki bu dönemleri Boratav (2005:72), 1979 yılı, 1980 ile 1982 yılları arası ve 1984 ile 1987 yılları arası olarak tespit etmektedir. Kimi zaman da aşk ve nefret arasında kalmakta devlet karşısında nasıl tutum

alacakları konusunda aralarında uyuşmazlığa düşmektedirler. Aşağıda kutu içinde alıntılanan Tarabya Toplantıları ile ilgili tartışma ve yorumlar, aslında bu çelişkinin altında işadamlarının kısa ya da uzun vadeli çıkarlarının yattığını göstermektedir.

TÜSİAD'ın kurucularının da içinde bulunduğu devletle diyalogdan yana olan grup, Vehbi Koç'un "batarsak hep beraber batarız" şeklinde bir konuşma yapmasından sonra diğerlerine göre güç kazanmıştır. Özel sektör bakımından gerçek çıkarın, hükümete karşı savaş açmakta değil diyalog kurmakta olduğu anlaşılmıştır (Basında TÜSİAD, 1974).

Ege, Eskişehir, Ankara, İTO ve İSO hükümete karşı düzenlenen Tarabya Toplantılarına katılmama kararı almıştır. Karara gerekçe olarak İSO Başkanı Nurullah Gezgin, hükümetin yıpratılmaması gerektiğini, iş hayatının hükümetlerle diyalog halinde olması gerektiğini, diyalogun ise onu eleştirmekle değil hoş ilişkiler içinde olmakla olacağını belirtmiştir (Basında TÜSİAD, 1974).

Feyyaz Berker, Ticaret Gazetesine bir demeç vererek Tarabya Toplantılarının gündemi konusundaki haberleri yalanlamıştır. (Basında TÜSİAD, 1974).

Tarabya Toplantısının ardından TÜSİAD Başkan Vekili Can Kıracı "Biz devlete karşı, hükümetlere karşı gelebilecek bir yapıya sahip değiliz." diye açıklama yapmıştır. (Basında TÜSİAD, 1974).

İkinci Tarabya Toplantısının ardından, birinci toplantıya çağrılmayan Türkiye Tüccar ve Sanayiciler Derneği Başkanı Avni Özden, TİSK başkanı ve Odalar Birliği genel sekreterinin, işadamlarını hükümete karşı ve AP çizgisinde örgütlemek için bu toplantı öncesi görevlendirildiğini, bu nedenle bundan sonra TÜSİAD'la birlikte çalışmayacağını bildirmiştir (Basında TÜSİAD, 1974).

7 GÜN dergisinde Mehmet Coşkun'un bir değerlendirmesine göre özel sektörde ağırlığı olan toplantıyı protesto eden gruplara göre, ekonomik gelişimin gelinen aşaması sosyal demokrat bir iktidarın düzenlemelerini gerekli kılmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde özel sektörün bir kesiminin kapitalist işleyişin kendi rasyonelliği içinde gelişeceğine inanırken diğer kesimin ise kapitalizmin yarattığı çarpıklıklardan yararlanmak istediği ifade edilmiştir (Coşkun, Özel Sektör, 7 GÜN 3 Nisan 1974).

Yeni Ortam Gazetesinde Oya Baydar'ın yorumuna göre ise, TÜSİAD'ın güçlü kanadının Ecevit'ten yana tavır almasının nedenleri tamamen uzun vadeli çıkarları ile ilgilidir. İş adamlarımızın bir parçası olmak istedikleri Ortak Pazar, Türkiye'de kendi modeline uygun ılımlı bir sosyal demokrat iktidardan yanadır. (Yeni Ortam, 11.11.1974 Oya Baydar, Büyük Sermaye Siyasal Tercih mi değiştiriyor?)

Hadiseler Türkiye'yi bir çok defalar yol ağzına getirmiştir ve bir tercih yapma durumuna sokmuştur. ... Batı'dan kopma manasına gelecek her tercih bizi demokratik düzenden uzaklaştıracaktır"(R.Koç, Konuşmalar,1979).

"Dışa açılmanın diğer bir şartı Türkiye'nin daha fazla gecikmeden Ortak Pazar'a tam üye olmasıdır. ...Portekiz, İspanya ve Yunanistan Ortak Pazar'a girdikten sonra ...üye olma şansımız tehlikeye düşecektir. ..üye olmadığımız takdirde tüm ihracatımızın yarısını yaptığımız Ortak Pazar ülkelerindeki pazarlarımızı kaybetmemiz çok muhtemeldir." (Feyyaz Berker, Konuşmalar,1979).

Gazeteci Uğur Mumcu hükümete karşı tutumda ikiye bölünen TÜSİAD içindeki tartışmaları Yeni Ortam Gazetesindeki köşesine taşımıştır. Mumcu, Feyyaz Berker'in Ecevit hükümetine açık bir savaş ilan etmiş olduğunu ifade etmektedir. Ecevit'in Ticaret'le ilgili hükümet kararlarından en çok Koç grubu, Turizmle ilgili kararlardan ise Tekfen Holding (Feyyaz Berker) ve ...Yaşar Holding zarar görmüştür. Mumcu'ya göre TÜSİAD'ın bu ilk müdahalesi değildir. Daha yeni kurulduğunda, dış ticaret rejimine el atacağını ifade ettiği ve kota tahsislerini Ticaret Odalarının elinden aldığı için dönemin Erim Hükümetini düşürmüştür. Ardından kurulan Melen Hükümetini tümüyle kontrol altına almıştır. Talu Hükümeti ile ise ülkeyi birlikte yönetmişlerdir (Basında TÜSİAD, 1974).

Türkiye’de girişimci sınıfın devlet tarafından yaratılmış olması (Buğra, 1997) ve işadamlarının sınıf çıkarlarını koruyacak kadar güçlendikleri yeni liberal dönemde de bu bağımlılığı, çıkarları nedeniyle tercihleri doğrultusunda sürdürmek istemeleri, devletle doğrudan restleşmekten kaçınmalarına, ulusal çıkarları sınıf çıkarlarına önceleyen bir söylem tutturmalarına neden olmuştur. Tarabya toplantıları sırasında basında çıkan aşağıdaki yorumun, Türkiye’de girişimci sınıfın rekabet anlayışını ve TÜSİAD’ın neden devletle doğrudan restleşmeye girmekten çekindiğini çok iyi özetlediği düşünülmektedir:

“Bugün TÜSİAD çevresinde iki düşünce çatışma halindedir: Birinci görüştekiler, hükümetle işbirliği yapmanın pratikte hiçbir yararı yoktur. İktidarda kaldığı her gün özel sektör için kayıptır. Hükümetin karşısında olan her grupta işbirliği yapmak, karşısında olmayanları yanımıza çekmek, bazı güçleri hükümet aleyhine tahrik etmek gerekir, demektedir. İkinciler, devlet yönetimini elinde tutan iktidarla çatışma halinde olmanın yararına inanmamakta, çatışma ile işlerin yürümeyeceğine inanmaktadır. Bunlar özel sektörün yaşaması için gereken pek çok şeyin hükümetin elinde bulunduğu, hükümetle girişilecek bir savaşta yalnız iktidarın değil kendilerinin de büyük zarara uğrayacağını belirtmektedir.”(Basında TÜSİAD, 1974).

1981 yılında TÜSİAD Başkanı bir soru üzerine şöyle bir açıklama yapmıştır: “bu ülkede bizim felsefemize göre ‘devlet baba’ her zaman yücedir, onunla mücadeleye girmekten kaçınırsınız, ekonomik politikaları ona rağmen değil onunla birlikte kovalarsınız”. TÜSİAD’ın bu davranışının, aslında halen devletin etkili olduğuna ve onu karşısına almanın kendileri için pek iyi olmayacağına inanmalarından kaynaklandığı ifade edilmektedir (Heper, 1985:103) TÜSİAD’ın bu açıklamasının, kendisinin de yoğun çabalarıyla ekonomi yönetiminde yeni liberal politikaların hayata geçirilmesinden bir yıl sonra olması dikkat çekicidir.

TÜSİAD üyelerinden Kocatopçu, 1985’de Tercüman gazetesine verdiği bir demeçte “Hükümetle problemlerimizi kamuoyu önünde tartışacağımıza karşılıklı çözeriz, gerekirse kavga da ederiz, eğer bir anlaşmaya varmışsak sonucu hükümetin görüşüymüş gibi basına yansıtırız” demiştir (Esmer, 1991:128). 12 Ekim 1986 tarihli Milliyet Gazetesinde, bir TÜSİAD üyesi, derneğin devletle ilişkilerini şöyle ifade etmektedir (Heper, 1991: 170):

“Tipik TÜSİAD toplantıları “hükümetin ekonomi politikalarıyla aynı görüşte olduğu açıklanarak başlıyor, ardından hükümetin faiz, ihraç, ithal, neredeyse tüm politikaları eleştiriliyor fakat ikinci kısımda konuşulanlar basına verilmiyordu. Raporlar konusunda hükümetten sert bir tepki geldiğinde ise cevap; ‘onu hazırlayan araştırmacının görüşüdür’, oluyordu”

İfadelerden anlaşıldığı gibi ekonomik liberalizme geçiş, işadamlarının devlete karşı olan davranışlarında fazlaca bir değişikliğe neden olmamıştır. İşadamları ne alışık olduğu davranış kalıplarından ne de alışık oldukları düzenin kolaylıklarından vazgeçme niyetinde değildirler. Çıkarları zedelendikçe devletle çatışmaya girmekten kaçınmamakla birlikte,

özel sektör bakımından gerçek çıkarın, hükümete karşı savaş açmakta değil diyalog kurmakta olduğunu bilmektedirler. Aslında Vehbi Koç'un "batarsak hep beraber batarız" ifadesi, devlet ve işadamları arasındaki ilişkinin kurumsal kuramın terimleriyle tam da 'birbirine sıkı bağlanmış çiftler' tanımına uyduğunu göstermektedir. Bu ifadeler, TÜSİAD üyelerinin bu bağımlılıktan vazgeçemediğinin/bu konuda pek de istekli olmadıklarının en somut delilidir.

Peki devlet cephesinden durum farklı mıdır? Aslında cephenin öbür tarafında da değişen fazla bir şey yoktur. 12 Eylül rejimi süresince ve ANAP'ın ilk iktidar yılları içinde korumacı/müdahaleci modelin kimi geleneksel teşvik araçlarının (ithal kotalarının, kredi tahsislerinin, fiyat denetimlerinin) ortadan kalkmasına karşılık, farklı alanlarda ve çok daha büyük rakamlara ulaşan, genel olarak spekülatif faaliyetler lehine yeni rant olanaklarının yaratıldığı görülmüştür. Yeni dönemin teşvikli sektörlerine sağlanan vergi ve kredi sübvansiyonları, belediyelerin imar izinleri, şirket kurtarmalar, özelleştirme operasyonları, yabancı sermaye yatırımlarına verilen teşvikler, Kamu Ortaklığı İdaresinin borsada alım ve satım yapma yetkisi ile donatılması, liberal dönemde devletin yarattığı yeni avanta alanlarıdır (Boratav, 2005:95-7). Esasında 1986'da Sermaye Piyasası kurulduktan sonra da Öniş'in (1991:31) dikkat çektiği gibi, devletin finansal sistemde egemenliğinin sürmesi ve işadamlarının ellerine geçen bu en önemli bağımsızlık fırsatını gereği gibi kullanmamaları, bu dönemde büyük holdingleri destekleyecek biçimde Dış Ticaret Şirketlerinin kurulması, sermaye birikiminde kamu yatırımlarının önemini korumaya devam etmesi, yörünge bağımlı bir liberalleşme örneği ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

Boratav'a göre değişen sadece, bürokratik işlemlerin sadeleştirilmesi' iddiasıyla geleneksel olarak bürokrasinin üst kademelerine veya uzmanlara ait olan yetkilerin doğrudan doğruya siyasilere geçmiş olmasıdır. Avanta yaratıcı çeşitliliğin ve olanakların alabildiğine genişlediği bu dönemde, bürokrasinin rant dağıtmakta tarafsızlığı sağlayan rolünün de böylece yok edildiği belirtilmektedir. Esasında liberalleşme ile teşvikler kalkmamış, değişen sadece daha önce sistematik olarak ekonomiyi geliştirme amacıyla dağıtılan teşviklerin bu kez bir ödüllendirme/cezalandırma tarzında bir rant sistemine dönüşmesi olmuştur. Teşvikler, bu dönemde Başbakan'a yakınlığına göre işadamlarından oluşan bir iç gruba ödüllendirme, diğerlerine bir cezalandırma biçiminde uygulanmıştır.

TÜSİAD'ın genç kuşaktan gelen başkanlarının, bu yeni düzeni *kleptokrasi* (hırsızlık rejimi) olarak nitelendirerek açıktan farklı bir siyaset, farklı bir iktidar ve farklı bir perspektif arayışı (Boratav, 2005:101), hükümetle ters düşmemek adına eski kuşak üyelerin kamuoyu önünde kendilerine sahip çıkmamalarına neden olmuştur. Bu çıkış karşısında eski kuşak TÜSİAD üyelerinin, alışkın oldukları biçimde “kendi görüşleridir” tarzında açıklama yapmaları, liberal politikaların Türk girişimcilerde davranışlar düzeyinde de önemli değişikliğe neden olmadığını göstermektedir.

5.8. Büyük Burjuvazinin İdeolojik Duruşu, İlişkileri ve Bağlamı Algısı

5.8.1. TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisinin İdeolojik Analizi

Metin analizi, metnin içeriğinde, metin üreticisinin dünya deneyiminin temsiline giden ipucu ya da izin aranmasıdır. Fairclough yönteminde bunu metnin ‘deneyimsel (experiential) değeri’ açısından incelenmesi olarak ifade etmektedir. Metnin çıktığı kurumun kendini nasıl konumladığı ve ideolojik duruşu, sözcük seçimi ve gramer kullanımına bakılarak anlaşılabilir. Metin üreticisinin dünyayı temsilinin, anlatılan şeyden yana veya onun karşısında olduğunun, kelime haznelerinde kodlanmış olduğu ifade edilmektedir. Bir metnin ideolojik olarak konumlanıp konumlanmadığı, kelime seçiminden ve gramer yapısından anlaşılabilir.

İlanlar kaleme alınırken sorunların ve sorumluların tespitinde ve çözüm önerilerinde genel olarak teknik ve bilgilendirici bir dil kullanımının tercih edildiği görülmüştür. Tekrar edilen sözcük ve cümlelerden, aşağıda kutu içindeki alıntılarda görüldüğü gibi, temel kaygı ve ideolojik mücadelenin esasında devletle olduğu anlaşılmaktadır.

- “Ekonomik alanda tüm faaliyetler kırtasiyecilik duvarına çarparsa ...”
- “... Devlet, ekonomik faaliyetlerin de mutlak sahibi olmaya yönelirse, giderek bütün hürriyetler kaybolur”
- “Vergi kaçırılmasına karşı önlem getirmemiştir”
- “Vergilendirilmesi gerekenleri vergilendirmemiştir. Buna karşılık vergisini verenlerin yükünü dünyada görülmemiş oranda ağırlaştırmıştır”
- Devlet gelirlerini aşan harcamalar yapmayı âdet edinmiştir.
- “... karşılıksız para basma gelenek haline gelmiştir”
- “Yanlış bir sosyal güvenlik politikasıyla Türkiye’ mizi genç emekliler ülkesi haline getirmiştir”
- “Devlet gelirlerini aşan harcamalar yapmayı âdet edinmiştir”
- “... karşılıksız para basma gelenek haline gelmiştir”
- “Sürekli açık veren bütçeler, enflasyonu büyüten kamu harcamaları ...”

Devlet, alıntılarda görüldüğü gibi, her türlü fiyatı ekonomiye değil politikaya göre ayarlamakla, KİT açıklarına neden olmakla, ülkeyi genç emekliler ülkesi haline getirmekle, vergi adaleti sağlayamamakla, vergi kaçakçılığını önlememekle ve karşılıksız para basmakla ülkedeki tüm sorunların sorumlusu olarak gösterilmektedir. Sorunların çözülememesinin nedeni olarak devletin, kısa vadeli politik kaygıları milli menfaatlardan üstün tutması, yasağcı mevzuat ağı, aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyeti gösterilmektedir.

Sendikalar ve burjuvazinin diğer kesimleriyle olan sorunların devlet politikaları üzerinden konulaştırılması, şimdilik diğer kesimlerle çatışmaya girmekten kaçınıldığı anlamında yorumlanabilir. Yine de aşağıda kutu içindeki alıntıda görülebileceği gibi, devletin bölüşüm politikalarının sorunsallaştırılması emek ve emeğin örgütleriyle çıkar karşıtlığını göstermektedir.

- “sosyal adalet yokluğu paylaşmak değil bolluğu paylaşmaktır”
- “Yıllar yılı, refaha nasıl erişeceğimiz, üretimi nasıl arttıracamızdan çok, neyi nasıl paylaşacağımız tartışılıyor”
- “Yanlış bir sosyal güvenlik politikasıyla Türkiye’imizi genç emekliler ülkesi haline getirmiştir”

Bunun yanısıra 4. ilan dışında tüm ilanlarda sorun olarak üstünde durulan, aşağıdaki kutudaki alıntılarda işlenen vergilendirilmeyen kazanç¹⁷ konusu ise hem bölüşüm politikalarının emek aleyhine değiştirilmesi arzusunu hem de ticaret sermayesiyle çıkar karşıtlığını göstermektedir.

- Vergi kaçırılmasına (kim kaçırıyor?)karşı önlem getirmemiştir”
- “Vergilendirilmesi gerekenleri (kimlerdir?) vergilendirmemiştir.
Buna karşılık vergisini verenlerin (kim kastediliyor?)
yükünü dünyada görülmemiş oranda ağırlaştırmıştır”(cümlelerin öznesi geriye çekilmiştir)

Fakat bu iki kesimin de adı anılmayarak, öznel geriye çekilerek izlenen söylem stratejisine uygun olarak, ‘kanı birliği’ algısı yaratılmak istendiği gözlenmiştir. Burada muhaliflerle olan çelişkilerin üstünün örtülmesi, bir kanı birliği varmış gibi gösterilmek istenmesi, ilanlarda tüm toplumun ortak kaygılarının dile getirildiği izlenimini vermektedir. Devletle ilgili sorunlar, olumsuzluklar dile getirilirken ise tam tersine özne öne çıkarılarak sorumlular afişe edilmeye çalışılmıştır. Olayların sorumlusu olarak tutulan ‘devlet’, ilgili cümlelerin kutu içindeki alıntılarda görüldüğü gibi öznesi ve kipliği belirgin

¹⁷ İkili fiyat uygulaması ticaret sermayesinin önemli fonları ele geçirmesine neden oluyor. Piyasada oluşan fiyat farkları vergi dışı kazanç şeklinde aracılarda elinde rant olarak kalıyordu.

bir biçimde öne çıkarılarak, pasif yerine aktif cümleler kullanılarak belirgin hale getirilmiştir.

- “**Devlet** gelirlerini aşan harcamalar yapmayı âdet edinmiştir.”
- “**Devletin** uyguladığı ekonomi politikaları... Türkiye’de, işsizlik sorununu giderek daha da ağırlaştırmaktadır”
- “**Kamu** iktisadî Teşekkülleri milyarlarca lira açık vermektedir.
- “**Devlet** karşılıksız para basmak yerine başka yollar aramalıdır “ (özneler vurgulanmıştır)

Aynı belirginleştirmenin, aşağıda kutu içinde görülebileceği gibi, hür teşebbüs üyeleri diye nitelediği TÜSİAD’ın kendi camiası için ise olumlu anlamda yapıldığı görülmektedir.

- “**Hür teşebbüsün** zayıflaması hürriyetçi demokrasinin zayıflamasıdır” (olumlu belirginleştirme)
- “Kişiyi her zaman daha çok ve daha verimli çalışmaya sevk etmiş olan **hür teşebbüs**”

5.8.2. TÜSİAD’ın Söylemsel Stratejisinin Etkileşimsel Analizi

Sözcüklerin ve metnin gramer yapısının sahip olduğu etkileşimsel değerinin analizi, söylem içinde metin üzerinden gerçekleştirilen sosyal ilişkilerin ipucu ya da izinin sürülmesidir. Söylem metni vasıtasıyla oluşturulan sosyal ilişkilerin seçilen sözcükler ve kullanılan gramer öğeleri üzerinden ipuçları yakalanmaya çalışılır. Diğer sosyal gruplarla ilişkiler analiz edilir. Kimlerle birlikte hareket ediliyor, kimler dışlanıyor bulunarak sosyal ilişki ağları açığa çıkarılır.

İzlenen söylemsel strateji, genellikle bizim hakkımızda olumlu şeyleri, onlar hakkında olumsuz şeyleri vurgulamaktır. TÜSİAD’ın söylemlerinde devletle ilgili olumsuz şeylerin ve özel teşebbüsle ilgili olumlu şeylerin altının çizildiği görülmektedir. Bir başka strateji, ötekinin kötü şeyleri ayrıntılı olarak, ilgili argümanlar örneklerle desteklenerek verilirken, kendisinin kötü şeylerinin geçiştirilmesidir. TÜSİAD’ın söyleminde, devletle ilgili olumsuzlukların örneklendirilerek ayrıntılandırıldığı, uygulanan politikaların olumlu yanlarının ve sosyal boyutunun ise göz ardı edildiği görülmüştür. Devletin halka hizmet politikaları fayda-maliyet zihniyetiyle değerlendirilmiştir. Devlet zararına da olsa toplumun tüm kesimlerinin refahı için hizmet veren bir kurum olarak değil de, sanki kar amacıyla çalışan başarısını karlılığıyla ölçen bir işletme gibi değerlendirilmiştir.

Bir başka strateji, konulaştırmadır. Genellikle kendinin iyi şeyleri ötekilerin kötü şeyleri konulaştırılır. TÜSİAD'ın söylemlerinde konulaştırılan, devletin yönetim zihniyetidir. TÜSİAD'ın değişimi kavramlaştıran söylemsel stratejisinde, diğer etmenler konulaştırılmayarak, sorunların bu hale gelmesinde tek sorumlu devletmiş gibi gösterilmiştir. TÜSİAD'ın başlangıçta birden çok cephede savaşmamak için, kurumsal girişimciliğini bir alanla sınırlandırdığı görülmektedir. Yine de sendikaların işsizliği arttırdığı hakkında bir ön varsayımda bulunulmuş, açıkça konulaştırılmayan sendikal politikalar, yanıltıcı bir bilgi olarak arka kapıdan buyur edilerek şüpheli konuma getirilmiştir. Van Dijk'a göre (2003) ön varsayımlar ideolojik duruşu göstermede önemli ipuçlarıdır.

“... sendikaların davranışları, Türkiye’de, işsizlik sorununu giderek daha da ağırlaştırmaktadır”
(ön kabulün ideolojik kullanımına örnek¹⁸)

Bir metinde kipliklerin metnin katılımcıları arasında sistematik olarak asimetrik dağılımı, güç ilişkilerinin de asimetrik dağılımını gösterir. Soru soran, emir veren, bilgi veren, tanımlayan taraf; soru alan, emir alan, tanımlanan tarafa göre daha güçlü konumdadır (Van Dijk, 2003). Metinler bilgi verici kiplikle kaleme alınmış, zaman zaman soru kipliği kullanılmışsa da gramatik soru tarzı tercih edilmiştir. Devlet dışında soruların muhatabı seçilmemiştir. Sorgulayan taraf TÜSİAD, sorgulanan taraf ise devlettir. Metinlerde katılımcının otoritesinin belirginleştirilmemesine özen gösterilmiştir. Hesap soran, suçlayan bir tarzdan çok, durum tesbiti yapan bir tarz kullanılmaya özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Bu metin sahibinin otoritesini ilişkisel olmaktan çok gerçekle ve gerçekliğin temsili ile ilgili ilgilendirdiği biçiminde yorumlanabilir. Yine de bu gerçekliğin kurgusal bir gerçeklik olduğunu, kurgulayanın ideolojik duruşunu yansıttığını akılda tutarak metinleri okumalıyız.

Bir metinde zamirler dahil edici, dışlayıcı, görevlendirici, talep edici ya da suçlayıcı tarzda kullanılabilir. Metinlerde ‘biz’ zamiri çözüm önerilerinde tüm toplumu dahil edici ve ‘biz Türk özel sektörü’ derken ise tüm özel sektör kesimlerini dahil edici tarzda kullanılmıştır. Bunun ideolojik anlamı, metinleri, tüm toplumun ve tüm özel sektörün onayı alınmış, oйдаşmayla alınmış bir kararlar demeti gibi gösterme çabası olarak yorumlanabilir.

¹⁸ Araştırmacı yaptığı soruşturmada, sendikalarla işsizlik arasında literatürde doğrudan bir ilişki örneğine raslamamıştır.

5.8.3. TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisinin Bağlamsal Analizi

Bağlamsal analizde, metin üreticisinin kendisini hangi sosyal bütünlük içine yerleştirdiği, bu bütünlük içinde nereye koyduğu, ötekilerle kıyasladığında kendini hangi konuma yerleştirdiği anlaşılmaya çalışılır. Fairclough (1989) metin içinde, metin üreticisinin ilgili olduğu gerçeklik parçasını değerlendirmesine ilişkin ipucu ya da izin aranmasını metnin 'ifade değeri' olarak adlandırmaktadır.

Bağlamsal analiz, Weick'in (1979) kuramında anılan aktörün çevreyi algısına uygun stratejiler geliştireceği akılda tutularak yapılmıştır. TÜSİAD, "biz Türk hür teşebbüsü" ifadesiyle kendisinin sosyal bütünlük içindeki konumunu belirtmiştir. Bağlam Türkiye ve onun içinde de tüm Türk hür teşebbüs camiasıdır. TÜSİAD, diğer sosyal kesimlerle kıyaslandığında kendi sosyal konumunu, "Türkiye'yi özgürlükçü demokrasi içinde refaha götürecek temel güç" olarak tanımlanmıştır. Kendi konumlarını ülkeyi düze çıkaracak tek güç olarak tanımlamaktadırlar. Devletin ise kenara çekilmesi, engel olmaktan vazgeçmesi talep edilmektedir.

Birinci ilanda, "Pazar ekonomisinden gitgide uzaklaşan bir anlayışla, ne Batı dünyasında hak ettiğimiz yeri,..." ifadesinde TÜSİAD'ın kendini daha geniş bağlam olarak Batı dünyası içine yerleştirdiği görülmektedir. Dış dünyaya kapanmış değil, açık, dış piyasalarla bütünleşmiş bir Türkiye arzu ettiği anlaşılmaktadır. Diğer metinlerde de uluslar arası bağlama gönderme yapan "ekonomimizin dışa açılması" gibi terimlerin sık sık tekrar edilmesi bu arzuyu pekiştirmektedir.

Bağlaçların kullanım tarzı da metin ile bağlam arasındaki ilişkiyi ele verebilmektedir. İlanlarda bağlamla ilgili cümlelerdeki bağlaçların ideolojik gönderimli kullanılmadığı, cümleler arası eşgüdümü sağlamak üzere teknik olarak kullanılmış olduğu görülmektedir. Bağlamsal analizde bir başka ideolojik gösterge de, başka bir alandan metafor transferidir. Metin oldukça teknik düzeyde kaleme alınmış olduğundan ilk metin ve üçüncü metin dışında metaforun hiç kullanılmadığı görülmektedir. İlk metindeki "kemirme" metaforu enflasyon için, üçüncü metinde "mum gibi erime" metaforu Türk parası için olumsuz gönderimleri güçlendirici yönde kullanılmıştır. Her ikisi de devletin para yönetimi politikasına olumsuz yaklaşıldığını vurgulayan ve bu yöndeki savunuları güçlendirecek şekilde ideolojik bir bildirimde bulunmaktadır. Burjuvazinin içinde yerleşik olduğu devlet

bağlamına negatif baktığını, yerleşik olduğu bu kurumsal bağlamla arasına mesafe koyma arzusunu göstermektedir.

5.8.4. TÜSİAD'ın Söylemsel Stratejisinin İnandırıcılığı

İyi tasarlanmış bir metnin makro yapısının, amaca katkıda bulunan önemli bir unsur olduğu ifade edilmektedir. Söylemin makro unsurları olarak adlandırılan şematik düzenlemeleri, örneğin manşete çıkarılanlar, geriye çekilenler, ara başlıklar, özetler, çerçevelemeler gibi düzenlemelerin, TÜSİAD'ın amacını çarpıcı bir şekilde iletecek tarzda düzenlenmiş olması, metnin ikna gücünü arttırmaktadır. Örneğin Ek.4'deki örnekte görüleceği gibi, TÜSİAD'ın kendi konumunu ifade eden cümlelerin, ilanların hepsinde kutu içine alınarak göze çarpması sağlanmıştır. Zemin koyulaştırılarak ve büyük harflerle aynı metnin yinelenmesi, aktörün kendi konumu ve işlevini zihinlere olumlu olarak kazımak gibi bir işlevi yerine getirmektedir.

Öyküleme sırası, söylemin şematik düzenlenişi, vurgulanmak istenenleri belirginleştirmek açısından başarılı görünmektedir. Bunun yanı sıra metnin ana unsurlarının birbiriyle tutarlı olması, önermeler dizisinin birbiriyle, olaylarla ve durumlarla ilişkisinin iyi kurulmuş olması, söylemin doğru olabileceğini hissettirmektedir. Metnin savunuları örneklerle desteklenerek inandırıcılığı artırılmıştır. Bazı yanıltıcı söylemler belli neden-sonuç ilişkisi içinde savunulduğu için yeterince ekonomi bilmeyen birinin bu ilişkileri anlamaması nedeniyle mantıksız gelmemektedir. Bu durumda metin, başarılı bir söylemsel stratejinin taşınması gereken yerel tutarlılık olarak adlandırılan koşulları karşılamaktadır. Bunlarla birlikte söylemin bir konusu olması ve bu konulaştırmanın güçlü argümanlarla desteklenmiş olması, TÜSİAD metinlerinin küresel tutarlılık şartlarını da taşıdığını göstermektedir. İlanlardan biri şematik düzenlemelere örnek olmak üzere Ek. 4'de verilmiştir.

5.9. Devletin İktisat Politikası Araçlarına Müdahale Edilmesi

24 Ocak kararlarının maddelerinin çoğunun, TÜSİAD'ın ana taleplerini oluşturan devletin iktisat politikası araçlarını ve kurumlarını karar altına aldığı görülmektedir. Bu bir ilk adımdır, daha sonra özelleştirmelerle devletin hakim olduğu sektörlerden başlayarak sektörel dönüşüm, en son idari ve siyasi dönüşüm gerçekleşecektir. Süreç ilerledikçe yeni

kurum ve kurallarla kamu adım adım yeniden inşa edilecektir. TÜSİAD'ın hedeflediği yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilip-gerçekleştirilmediğini incelemeye geçmeden önce devletin iktisat politikası amaç ve araçlarının neler olduğu ve TÜSİAD'ın ve söylem birliği yaptığı uluslar arası çevrelerin önerilerinin, bunların hangilerini hedeflediği gösterilecektir.

5.9.1. Devletin İktisat Politikası Amaçları ve Müdahale Araçları

İktisat politikasını, devletin belli iktisadi amaçlara ulaşmak için kararlar alması ve bunları uygulaması olarak tarif edebiliriz. TÜSİAD'ın devletin iktisat politikalarına ne yönde müdahalede bulunduğunu açığa çıkarmak için işe devletin iktisat politikası amaçları ve araçlarını tanımlayarak başlamak gerektiği düşünülmüştür. Savaş'a göre (1986:113) devlet iktisat politikasını saptarken çeşitli amaçlar arasında bir tercih ve öncelik sıralaması yapmak sorunu ile karşı karşıyadır. Karar alma işlemi, iktisat ve siyaseti birbirine bağlayan kavşak noktalarından biridir. Amaçlar arası bir tercih yapılmasını önemli bir sorun haline getiren neden, toplumun çeşitli kesimlerinin değişik amaçları benimsemesi veya öncelik sıralamasını farklı biçimde yapmasıdır. Bu gibi durumlarda devlet, ya çeşitli kesimler arasında görüş birliği sağlayarak amaçlar arası tercih önceliğine göre hareket edecek, ya kesimlerden birinin tercihini hükümet tercihi yapacak ya da istenen düzeyde sağlayamamak pahasına iki amaca birden sahip çıkmayı deneyecektir. Devlet amaçlar arası seçimin yanı sıra, belli bir amaca ulaşmayı sağlayacak çeşitli araçlar arasında da seçim yapmak zorundadır. İktisat politikasında araç seçimini önemli kılan, her aracın toplumsal bir maliyetinin olmasıdır.

Savaş (1986: 54) bugün sahip oldukları ekonomik düzen ne olursa olsun, bütün devletlerin başlıca iktisat politikası amaçlarını şöyle sıralamaktadır: Tam istihdamı sağlamak, üretimi arttırmak, fiyat istikrarını korumak, ödemeler dengesini düzenlemek, âdil bir gelir ve servet dağılımı sağlamak. Bu temel amaçların yanı sıra bazı amaçlar, mevcut durumun geçici sebeplerle bozulması sonucu ortaya çıkar. Gelişmiş ülkelerde alınacak tedbirlerle kısa zamanda ulaşılması mümkün olan bu amaçların gerçekleştirilmesi, gelişmekte olan ülkelerde yapısal bozukluklar veya yapısal yetersizlikler nedeniyle ancak uzun zamanda gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde basit bir iki aracın kullanılması ile ve kısa zamanda gerçekleştirilebilen bazı amaçlar, gelişmekte olan ülkelerde yapısal değişikliklere başvurulmasını ve dolayısıyla uzun bir zaman sürecini gerektirir. Bu türden amaçlar; faktör dağılımını düzeltmek, kamusal ihtiyaçları karşılamak, bazı bölgelere veya sektörlere öncelik tanımak ve onları korumak, özel tüketim

alışkanlıklarını düzenlemek, temel mallar arzını güvence altına almak, nüfus büyüklüğünü ve yapısını düzeltmek olarak örneklenebilir. Devlet bunlarla birlikte, halkın kendi kendine ve piyasadan temin edemeyeceği kamusal ihtiyaçları karşılamakla yükümlüdür. Bu tür mal ve hizmetlerin başlıcaları adalet, polis, itfaiye gibi genel idare hizmetleri, millî savunma, dışişleri, eğitim, kültür, bilim ve sağlıktır. Az gelişmiş ülkeler yönünden bunlara enerji, elektrik, gaz vb. altyapı yatırımlarını, ulaşım ve haberleşmeye ait kamusal mallar üretimini de eklemek gerekir. Bu tür mal ve hizmetlerin devlet eliyle sağlanmasının nedeni, gelir seviyesi ve yaşadığı bölge ne olursa olsun bütün vatandaşların bu tür kamusal mallardan yararlanmasını temin etmektir.

İktisat politikasının temel amaçlarına ulaşmak için devletin bazı önlemler alması, mevcut yasalarda ve hatta kurumlarda bazı değişiklikler yapması gerekir. İşte bütün bu önlemler ve değişiklikler iktisat politikasının araçlarını oluşturmaktadır. Devletin iktisat politikası araçlarının neler olduğu ve nasıl kullanıldığı, Akalın (2002: 133-5) ve Savaş'ın (1986: 86-7, 98) çalışmalarına atıfla aktarılmaya çalışılmıştır. Yazarlara göre, iktisat politikası amaçlarına ulaşmak için devletin bazı unsurları değiştirmesi veya yeniden yaratması gerekir. Örneğin, faiz hadleri, vergi oranları, döviz kurları ve enerji fiyatı gibi unsurları azaltmak veya arttırmak, Merkez Bankası veya Plânlama Teşkilâtı gibi bir kuruluşlar kurmak, veya Toplu Sözleşme yasası gibi yasaları çıkarmak gibi uygulamalar, iktisat politikalarını gerçekleştirmek için araç kullanmak demektir. Devlet bu tür araçlara başvurarak, işsizliği azaltmak, enflasyonu önlemek, gelir dağılımını değiştirmek ve belli malların üretimini teşvik etmek gibi amaçlarına ulaşmaya çalışır.

Devletin iktisat politikası temel araçlarını, malî araçlar, parasal araçlar, kontrol araçları ve kontrol kurumları oluşturmaktadır. Malî araçlar, devlet harcamaları ve devlet gelirleridir. Kamu yatırımları, transfer ödemeleri, ücretler ve maaşlar, carî harcamalar, vergiler, harçlar, sübvansiyonlar, sermaye transferleri vb. araçlardır. Parasal araçlar, devlet borçlarının idaresi, faiz ile ilgili işlemler, kredilerin sınırlandırılması vb. araçlardır. Kontrol araçları ise, hangi sektör, hangi mal veya hangi ekonomik konuda bir aksaklık belirmişse, onu hedef alıp, düzenleyen araçlardır. Bu müdahale devletin, piyasadaki fiyat, miktar ve kalite üçlüsüne müdahalesi tarzındadır. Kontrol araçları, yurtiçi ile ilgili araçlar ve dış ilişkilerle ilgili araçlar olabilir. Yurtiçi ile ilgili araçların çoğu gelir dağılımı ile yakından ilişkisi olan fiatlar, kiralar, asgari ücret, ekmek fiyatları ve kârların kontrolü, yatırımların ve çalışma şartlarının kontrolü vb. dir. Dış ilişkilerle ilgili araçlar ise ithalâtın ve ihracatın

kontrolü, döviz kontrolü vb. dir. Devlet bazı araçları kurduğu kontrol kurumları vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.

Kullanılan her araç, toplumun bazı kesimlerine yük yüklerken bazı kesimlere kazanç sağlayabilir. Bu durumda hükümetler araçlar arasında bir tercih yapmak ve bir karar vermek zorunda kalırlar. Amaçlar arası seçimde olduğu gibi hükümetlerin karşısında üç alternatif bulunmaktadır: Ya vatandaşları ikna ederek belli bir araç etrafında görüş birliği sağlayacak ya sosyal kesimlerden birinin tercihini hükümetin tercihi yapacak ya da çeşitli araçları birbirlerinin etkilerini azaltmak pahasına birlikte kullanmayı deneyecektir. Bu arada seçim yaparken devlet çok da özgür değildir. Baskı grupları, kontrol araçlarının kullanılmasına kendi açılarından karşı çıkarlar. İhracatçılar, ithalâtçılar, sendikalar ve çeşitli özel sektör kuruluşları kontrol araçlarının kullanımını ve başarı şanslarını kendi çıkarları yönünde sınırlamak için hükümeti etkilemeye çalışırlar.

5.9.2. TÜSİAD'ın ve Uluslararası Çevrelerin Devletin İktisat Politikası Araçlarına Müdahaleleri

TÜSİAD'ın yeni-liberal politikalar çerçevesinde ve onun dayandığı kuramsal temellere göre biçimlenen söylemsel stratejisi ile nasıl bir yeniden inşa kurguladığı, önerdiği politikalara bakarak daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda son birkaç yıldır kredi koşullarıyla iletilen mali çevrelerin önerileri, bu süreçte IMF ile imzalanıp uygulanamayan standby anlaşmalarındaki talepler de incelemeye dahil edilmiştir. Bu bölümde TÜSİAD'ın ve uluslar arası aktörlerin devletin iktisat politikalarına ilişkin yeni-liberal politikalar bağlamında talep ettikleri değişiklikler bir arada gösterilmiştir.

İncelenen metinlerden birincisi DB'nin yeni başlattığı 'yapısal uyum' programından kredi sağlayabilmek için DB'nin politika taleplerini kabul ettiğini bildiren Türkiye'nin DB'na verdiği "taahhüt metni" dir (Kazgan, 1985: 385). Bu 17 maddelik politikaların kabul metniyle Türkiye'nin, o güne kadar bu programdan yararlanan ülkeler arasında en ağır koşulları kabul etmiş ülke olduğu ifade edilmektedir (Öniş ve Turem, 2001). İkinci metin, OECD'nin Türkiye'ye ilişkin 1978 yılı raporundaki önerileri ve bir yıl sonra benzer önerilerin tekrarlandığı Dünya Bankası danışmanı Bela Balassa'nın 1979'da Meban Seminerindeki önerileridir (Gülalp, 1987:56). Diğer üç metin ise, IMF ile yapılan 1978 Nisan standby anlaşması (akt. Başkaya, 2005c: 185) ve IMF'ye taahhütleri içeren 1978 Nisan ayında, 1979 Temmuz ayında (TÜSİAD, Olaylara Bakış, Bülten No:12) ve 1980

Nisan ayında verilen niyet mektuplarıdır (Kazgan, 2005a : 200). Aşağıda, uluslar arası mali çevrelerin, iktisat politikalarına ilişkin talep ve önerileri ve bu önerilerin yanına açılan parantezler içinde aynı önerilerin TÜSİAD tarafından bir problem alanı olarak ya da öneri olarak hangi tarihlerde ve hangi metinlerde dile getirildiği tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 5.16. Dış Ticaret ve Döviz Politikaları

Uluslar arası aktörlerin ve TÜSİAD'ın önerdiği politikalar
DB, YUP kredi taahhüt metni
<ul style="list-style-type: none"> • TL'nin dış değerinin düşürülmesi (TÜSİAD, Konuşmalar 1979, Rahmi Koç'un konuşması; TÜSİAD, 1979 ve 1980 yılı başı Türk Ekonomisi; 1978 Yılına Girerken ve 1980'lere Doğru Türkiye'nin Temel Sorunları Üzerine Görüşler-Öneriler) • İthalatın libere edilmesi, sanayinin yasaklar ve kotalarla korunmaması (1980 yılı başı Türk Ekonomisi; 1978 Yılına Girerken ve 1980'lere Doğru Türkiye'nin Temel Sorunları Üzerine Görüşler-Öneriler, TÜSİAD) • İhracatın teşvik edilmesi ve özel kesimin ön planda olmasının sağlanması; ihracat sigortası ve finansmanı ile kurumsal destek verilmesi (1978 Yılına Girerken ve 1980'lere Doğru Türkiye'nin Temel Sorunları Üzerine Görüşler-Öneriler, TÜSİAD; 1978 Yılına Girerken ve 1980'lere Doğru Türkiye'nin Temel Sorunları Üzerine Görüşler-Öneriler, TÜSİAD; TÜSİAD, Konuşmalar 1979, Rahmi Koç'un konuşması) • Yabancı sermayenin teşvik edilmesi (1980 yılına girerken Türk Ekonomisi)
OECD'nin Türkiye'ye ilişkin 1978 yılı raporu Dünya Bankası danışmanı Bela Balassa'nın tavsiyeleri (1979)
<ul style="list-style-type: none"> • Esnek bir döviz kuru politikası uygulanması (1977 yılının ikinci yarısı Türk Ekonomisi; 1980 yılı başı Türk Ekonomisi)
IMF, 1978 Nisan standby anlaşması ve niyet mektubu (Temmuz ayında IMF'e verilmiştir)
<ul style="list-style-type: none"> • Kur garantisinin kaldırılması, TL'nin %30 devalüe edilmesi • İhracat teşvikine önem verilmesi (1974 yılının ilk altı ayında Türk Ekonomisi; 1974 yılının sonbaharında Türk Ekonomisi; TÜSİAD "Olaylara Bakış" 1978, 4 no'lu bülten; 1978 Yılına Girerken ve 1980'lere Doğru Türkiye'nin Temel Sorunları Üzerine Görüşler-Öneriler, TÜSİAD) • İthalatın libere edilmesi (1978 Yılına Girerken ve 1980'lere Doğru Türkiye'nin Temel Sorunları Üzerine Görüşler-Öneriler, TÜSİAD)
IMF, 1979 Temmuz niyet mektubu
<ul style="list-style-type: none"> • Gerektiğinde kambiyo kurunun ayarlanması (1979 ve 1980 yılı başı Türk Ekonomisi) • Türk Parasının yabancı paralar karşısındaki kurunun ayarlanması (1979 ve 1980 yılı başı Türk Ekonomisi) • İhracatın özendirilmesi (1978 Yılına Girerken ve 1980'lere Doğru Türkiye'nin Temel Sorunları Üzerine Görüşler-Öneriler, TÜSİAD; TÜSİAD "Olaylara Bakış" 1978, 4 no'lu bülten) • Farklı kur uygulamasının durdurulması (1977 yılının ikinci yarısında Türk Ekonomisi; 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi)
IMF, 1980 niyet mektubu
<ul style="list-style-type: none"> • Döviz kurunun, Türkiye'nin rekabet gücünü sağlayacak biçimde değişken olması, dış yardım sağlanmasını izleyerek liberasyona geçilmesi (1977 yılının ikinci yarısında Türk Ekonomisi ; 1978 yılına girerken Türk Ekonomisi)

Tablo 5.17. Üretim Politikaları

Uluslar arası Aktörlerin ve TÜSİAD'ın Önerdiği Politikalar
<p style="text-align: center;">DB, YUP kredi taahhüt metni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çeşitli kesimlere verilen fiyat sübvansiyonlarının kaldırılması (TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar) • Kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi (1979 yılına girerken Türk Ekonomisi; TÜSİAD "Olaylara Bakış" Ağustos 1978, 5 no'lu bülten) • Bütün üretim kesimlerinin yabancı sermayeye açılması (TÜSİAD, 1974 "Basında Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği" Yayın No:T/74.12.11; TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar)
<p style="text-align: center;">OECD'nin Türkiye'ye ilişkin 1978 yılı raporu Dünya Bankası danışmanı Bela Balassa'nın tavsiyeleri (1979)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yerli ekonominin uluslararası rekabete açılması (TÜSİAD, 1974 "Basında Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği" Yayın No: T/74.12.11; TÜSİAD, Konuşmalar 1977, Sabancı'nın konuşması, s.4; TÜSİAD, Konuşmalar 1979, Feyyaz Berker'in konuşması TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar) • Ücretlerin ve taban fiyatlarının sınırlandırılması ve tarımın vergilenmesi (TÜSİAD, Konuşmalar 1977, Feyyaz Berker'in konuşması; TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar)
<p style="text-align: center;">IMF, 1978 Nisan standby anlaşması ve niyet mektubu (Temmuz ayında IMF'e verilmiştir)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tarım ürünleri destekleme alımından vazgeçilmesi, tarım taban fiyatlarının sınırlandırılması (1974 yılının ilk altı ayında Türk Ekonomisi; 1974 yılının sonbaharında Türk Ekonomisi) • İşsizlik oranının düşürülmesi (TÜSİAD, Konuşmalar 1977, Eczacıbaşı'nın konuşması, s.8; TÜSİAD, Konuşmalar 1977, Ege Sanayi Odası Yönetim Kurulu başkanı Yılmaz Adıgüzel'in konuşması, s.2)
<p style="text-align: center;">IMF, 1979 Temmuz niyet mektubu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Merkez Bankasından Kamu Sektörüne açılan kredilerin sınırlandırılması (1977 yılının ikinci yarısında Türk Ekonomisi; 1979 yılına girerken Türk Ekonomisi; TÜSİAD "Olaylara Bakış" 1979, 11 no'lu bülten) • KİT'lerin yönetiminde reform yapılması ve ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarının ayarlanması (TÜSİAD "Olaylara Bakış" 1978, 7 no'lu bülten) • Tarımsal ürünlerin taban fiyatlarının makul sınırlar içinde tutulması (1974 yılının ilk altı ayında Türk Ekonomisi; 1974 yılının sonbaharında Türk Ekonomisi; TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar) • Üretim artışı sağlanması (1979 yılı programı ve bütçesi üzerine görüşler, öneriler; TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar)
<p style="text-align: center;">IMF, 1980 niyet mektubu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kamu harcamaları kısılacak, ama enerji yatırımları bundan etkilenmeyecektir (1978 yılına girerken Türk Ekonomisi)

Tablo 5.18. Kamusal Yatırım Politikaları ve Öncelikler

Uluslar arası Aktörlerin ve TÜSİAD'ın Önerdiği Politikalar
<p style="text-align: center;">OECD'nin Türkiye'ye ilişkin 1978 yılı raporu Dünya Bankası danışmanı Bela Balassa'nın tavsiyeleri (1979)</p> <ul style="list-style-type: none"> • İdari ve müdahaleci mekanizmaların giderilerek piyasa mekanizmasının egemen kılınması (TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar; TÜSİAD "Olaylara Bakış" 1978, 5 no'lu bülten)
<p style="text-align: center;">DB, YUP kredi taahhüt metni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Enerji üretimine öncelik verilmesi (1978 yılına girerken Türk Ekonomisi) • Projeler arasında yapılacak bir ayıklamayla kârlı olmayan projelerin durdurulması (1977 yılının ikinci yarısında ; 1978 yılına girerken Türk Ekonomisi) • KİT'lerin kârlı ve piyasa sistemine uygun olarak çalışmasının sağlanması (TÜSİAD "Olaylara Bakış" 1978, 7 no'lu bülten; TÜSİAD, Konuşmalar 1980, Ali Koçman'ın konuşması ve Cem Boyner'in konuşması) • KİT'lerin bütçeye yük olmaktan çıkarılması (1977 yılına girerken Türk Ekonomisi) • Serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde kurumsal güçlenme sağlanması (1979 yılına girerken Türk Ekonomisi; TÜSİAD "Olaylara Bakış" 1978, 5 no'lu bülten) • Özel kesime ağırlık verilmesi (TÜSİAD, Konuşmalar 1980, Cem Boyner'in konuşması; TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar) • Ekonomik planlama ve idarî kontrollerin, yerini serbest piyasa koşullarına bırakması (TÜSİAD, Konuşmalar 1980, Ali Koçman'ın konuşması) • Enflasyonun denetim altında tutulmasının büyümeye öncelik alması (TÜSİAD'ın 1979'da hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla gazetelere verdiği ilanlar)
<p style="text-align: center;">IMF, 1978 Nisan standby anlaşması ve niyet mektubu (Temmuz ayında IMF'e verilmiştir)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yatırımların kısılması, enerji sektörü ve ihracata dönük yatırımlara öncelik verilmesi (1977 yılının ikinci yarısında Türk Ekonomisi)
<p style="text-align: center;">IMF, 1979 Temmuz niyet mektubu</p> <ul style="list-style-type: none"> • KİT'lerin yönetiminin reforme edilmesi ve ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarının ayarlanması (1978 yılına girerken Türk Ekonomisi; TÜSİAD "Olaylara Bakış" 1978, 7 no'lu bülten)
<p style="text-align: center;">IMF, 1980 niyet mektubu</p> <ul style="list-style-type: none"> • KİT fiyatları serbestçe bu kuruluşlarca saptanması (TÜSİAD "Olaylara Bakış" 1978 7 no'lu bülten) • Kamu harcamalarının kısılması (1977 yılına girerken Türk Ekonomisi; TÜSİAD, Konuşmalar 1980, Ali Koçman'ın konuşması) • Türk ekonomisinin giderek daha fazla serbest piyasa ekonomisine dönmesinin sağlanması (1980 yılı başı Türk Ekonomisi)

Tablo 5.19. Mali ve Parasal Politikalar

Uluslar arası Aktörlerin ve TÜSİAD'ın Önerdiği Politikalar
DB, YUP kredi taahhüt metni
<ul style="list-style-type: none"> • Hükümet bütçe politikasında harcamaları ayarlayacak (1979 Yılı Programı Ve 1979 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler – Öneriler 5 OCAK 1979) • Faiz politikası tasarrufları teşvik edecek şekilde düzenlenecek (1976 yılının ikinci yarısında Türk ekonomisi; 1977 yılına girerken Türk ekonomisi; TÜSİAD “Olaylara Bakış” 1978, 5 no’lu bülten; TÜSİAD, Konuşmalar 1979, Ali Koçman’ın konuşması)
IMF, 1978 Nisan standby anlaşması ve niyet mektubu (Temmuz ayında IMF’e verilmiştir)
<ul style="list-style-type: none"> • Emisyon hacminin daraltılması (1977 yılının ikinci yarısı Türk ekonomisi; 1978 yılına girerken Türk Ekonomisi) • Devalüasyon yapılması (1979 ve 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi) • Bütçenin Küçültülmesi, bütçeye yük getirecek yeni harcama kapıları açılmaması (1979 yılına girerken Türk Ekonomisi) (1979 Yılı Programı ve 1979 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler – Öneriler 5 OCAK 1979) • Cari harcamaların kısılması, maaş ve ücretlerin "makul ölçülerde" tutulması (1979 Yılı Programı ve 1979 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler – Öneriler 5 OCAK 1979) • Devlet borçlanmasının ve Merkez Bankasından borçlanmanın sınırlandırılması (1977 yılına girerken Türk ekonomisi; TÜSİAD “Olaylara Bakış” 1978, 7 no’lu bülten; TÜSİAD, Konuşmalar 1980, Hüsnü Özyeğin’in konuşması) • Vergi reformu yapılması (1977 yılına girerken Türk ekonomisi; TÜSİAD “Olaylara Bakış” 1978, 3 no’lu bülten) • Faiz oranlarının yükseltilmesi, enflasyonun düşürülmesi (1974 yılının ilk altı ayında Türk Ekonomisi; 1974 yılının sonbaharında Türk Ekonomisi) • KİT açıklarının zamlarla kapatılması (1977 yılına girerken Türk Ekonomisi; TÜSİAD, Konuşmalar 1979, Feyyaz Berker’in konuşması; TÜSİAD “Olaylara Bakış” 1978, 7 no’lu bülten)
IMF, 1979 niyet mektubu
<ul style="list-style-type: none"> • Banka kredilerinin kısılması (1979 ve 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi) • Bütçe gelirlerini artırıcı bir vergi reformu yapılması (1979 yılına girerken Türk Ekonomisi; TÜSİAD, Konuşmalar 1980, Hüsnü Özyeğin’in konuşması) • Ücret dengesinin kurulması (1979 ve 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi) • Kredi alımının ve cari harcamalar açığının sınırlandırılması • Enflasyon hızının % 35’in altına düşürülmesi (1977 yılının ikinci yarısında Türk Ekonomisi; TÜSİAD, Konuşmalar 1979, Ali Koçman’ın konuşması)
IMF, 1980 niyet mektubu
<ul style="list-style-type: none"> • Enflasyonu durdurmak için sıkı para politikası uygulanması, bu amaçla kredi sınırları konması (TÜSİAD, Konuşmalar 1977, Ege Sanayi Odası Yönetim Kurulu başkanı Yılmaz Adıgüzel’in konuşması, s.2; TÜSİAD, Konuşmalar 1979, Feyyaz Berker’in konuşması; TÜSİAD, Konuşmalar 1980, Cem Boyner’in konuşması; 1979 ve 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi) • Akaryakıt fiyatları, tarım ürünleri taban fiyatları, KİT fiyatlarının enflasyonu önleyecek biçimde ayarlanması (TÜSİAD “Olaylara Bakış” 1978, 7 no’lu bülten) • Faiz oranlarının artırılması ve fon piyasasında rekabet koşullarının gerçekleştirilmesi • Ücret anlaşmazlıklarının yürürlüğe konacak ekonomik program çerçevesinde çözümlenmesi (TÜSİAD, Konuşmalar 1979, Feyyaz Berker’in konuşması; 1979 ve 1980 yılına girerken Türk Ekonomisi) • Borç yönetimine özen gösterilecek ve vadesi geçmiş borç tutarının artmamasına çalışılacaktır (1978 yılına girerken Türk Ekonomisi)

Tablolardan takip edilebileceği gibi, TÜSİAD ile uluslar arası mali kuruluşların, devletten talep ve önerileri birbiriyle örtüşmektedir. Analizin önceki bölümlerinde de görüldüğü gibi gerek sorun olarak tanımlanan alanların örtüşmesinde, gerekse tedbir önerilerinde TÜSİAD ve uluslar arası mali aktörlerin birbirlerinin ifadelerini yinelemekten başka bir şey yapmadıkları görülmektedir. TÜSİAD'ın raporları sanki uluslar arası aktörlerin taleplerini istatistikler ve örneklerle halka tercüme eden, güçlü argümanlarla makulleştiren ve meşrulaştıran bir rol oynuyor görünümündedir. Nitekim 24 Ocak Kararlarının hemen öncesi süreçte, TÜSİAD'ın uluslar arası iktisadi ve siyasi aktörlerle sürdürdüğü mekik diplomasisi, siyasi iktidarın dönüştürülmesi yönünde çabaları, 'Çin işkencesi' gibi tekrar tekrar rapor etmekten, yazmaktan, söylemekten bıkmadıkları önerileri sonunda karşılık bulmuş ve uluslar arası aktörler tüm bu talepleri yeniden formüle eden metinleri kredi koşulları olarak Türkiye'nin önüne koymuştur.

IMF Nisan 1980'de yapılan standby anlaşmasıyla, OECD ve Dünya Bankası ile birlikte üç yıl süre ile her yönüyle Türkiye'yi denetleme olanağı elde etmiştir (Sönmez, 1985:65). IMF ve DB kredilerinin bir bedeli vardır: Krediler kapsamlı bir makroekonomik istikrar programı ve yapısal uyum reformunun benimsenmesi karşılığında verilmektedir. DB, borç isteyen ülkelere, 1980'den beri ancak iki şartla para vermektedir. Bu şartlar, hükümetin yapısal uyum reformlarını kabul etmesi ve bu reformların hayata geçirilmesi için konan sürelerle kesinlikle uymasındır (Chossudovsky, 1999: 60-64). Böylece uygulandığı ülkenin mali, yönetsel ve üretim yapısının yeniden yapılandırılmasını ve sermayenin uluslararasılaşması sürecinin önünü açacak politikaları içeren yapısal uyum programları, işte bu süreçte diğer ülkelerde eş zamanlı olarak Türkiye'de de uygulanmaya konmuştur (Aytekin, 2001:40).

Tablolardaki uluslararası aktörlerin devletin iktisat politikası araçları konusundaki önerilerinin tarihleri ile TÜSİAD'ın bu politikaları ulusal düzeyde savunduğu rapor ve söylemlerinin tarihlerinin birbirini izlediği görülmektedir. Yerleşik kurumsal düzenlemelerin yerine geçirilmek istenen reçetelerin TÜSİAD'dan önce çeşitli uluslararası aktörlerce önerildiği, TÜSİAD'ın bir tür içselleştirme, meşrulaştırma gibi bir rolle bu reçetelerin hayata geçirilmesini kolaylaştırdığı bir görüş olarak ifade edilebilir. Esasen bu politikalar 1970'lerin ikinci yarısından itibaren o kadar fazla yinelenmiştir ki, politik aktörlerin, mali aktörlerin, liberal iktisatçıların, yeni zihniyetin ülke ülke konferanslar vererek pazarlamasını yapan guruların ve yerel aktörlerin söylemleri birbirine karışmıştır.

İlk kimin söylediğinden çok, üzerinde durulması gereken, bir zihniyetin yerleştirilmesinin sürekli yinelenen ifadelerle toplumun geneline kanıksatılmaya çalışılmasıdır. Dikkat edilmesi gereken, sorunların kamuoyunda yeni paradigmanın kavramlarıyla tartışılmasının pratiklerinin yaptırılmasıdır. Bu çabalar, değişimin önemli bir aşaması olan zihinsel meşruiyetin sağlanması yönünde bilinçli olarak yapılan çalışmalar olarak değerlendirilebilir.

Bu değişim süreci görüldüğü kadarıyla, çok aktörlü, her bir aktörün çok çeşitli kaynaklarını işe koştugu bir süreçtir. Burada tabii ki hiçbir aktörün tam özerkliğinden söz edilemez. Her bir aktör bu dönüşümde, gerek Dünya sisteminin örgütlenme tarzından gelen, gerekse yerel tarihi ve kültürel koşullardan gelen kısıtlılıklar içinde görece özerk bir irade sergilemektedir. Her bir aktör bu iradesini, mevcut çelişkilerden yararlanarak, oluşmakta olan yeni kurumsal çerçevenin kendi çıkarlarını gözeterek tarzda biçimlenmesi yönünde kullanmaktadır. Bu iradenin arkasında yeni Dünya sistemin nasıl olacağı konusunda tarihin bu aşamasında çeşitli ekonomik, siyasi ve askeri güç mücadeleleri ile oluşmuş bir konsensüs vardır. Üzerinde konsensüse varılmış olan yeni kurumsal mantığa uygun olarak yeniden biçimlendirilen uluslararası kurumlar vardır. Bu kurumların işbirliği ile oluşturulup kredi koşullarına dönüştürülmüş reçeteler vardır. Bu reçetelerin her bir ülkede, o ülkenin egemen güçlerinin lehine biçimlenmesini sağlamaya çalışan ulusal aktörler vardır. Özetle TÜSİAD, bu dönüşüm sürecinin ulusal askeri, siyasi ve sosyal diğer seçkinlerle birlikte, sadece yerel aktörlerinden biridir. Uluslararası aktörlerle herhangi bir vesileye ihtiyaç duymadan doğrudan diyalog kurabilecek konumda olması analizde ele alınan diğer nedenlerle birlikte, onun bu dönüşümde yerel olarak öncü rolü oynamasına neden olmuştur, denilebilir.

5.10. Yapısal Dönüşümler ve Bunların Nasıl Gerçekleştirildikleri

Analizin bu ikinci bölümü, TÜSİAD'ın içinde yerleşik olduğu devleti dönüştürme girişimlerinin ne ölçüde amacına ulaştığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu, yapısal dönüşüm sürecinin işleyişi ve sonunda ortaya çıkan somut yapılar gösterilerek başarılmaya çalışılacaktır. Bu amaç, ilgili alan yazın, dönem analizleri yapan entelektüel yazın ve basın gündemlerinin eleştirel okumasıyla gerçekleştirilecektir. Süreç bilgisinin aktarılmasının nedeni, bu dönüşüm sürecinde işbirliği yapan aktörlerin sürece ne şekilde dahil olduğunu göstermektedir. Birinci ana başlıkta 24 Ocak kararlarının hedefi, ikinci başlıkta bu hedefin

nasıl bir stratejiyle hayata geçirildiği, diğer başlıklar altında yapısal dönüşümler ve devletin iktisat politika araçlarının elinden nasıl alındığı ve bunun sonuçları ele alınacaktır.

5.10.1. 24 Ocak Kararlarının Hedefi

Sönmez'in (1985:6) değerlendirmesine göre 24 Ocak kararlarıyla başlayan süreç bir strateji değişikliğini hedef alıyordu. Yeni stratejinin amacı eskinin iç talebe dayalı, dış rekabete karşı yoğun bir şekilde korunan ekonomisini dışa açmaktır. Kaba hatlarıyla öngörülen değişiklikleri üç başlıkta toplayabiliriz. Birinci olarak eskinin ithal ikameci yapıları tasfiye edilerek, onların yerine ihracata dönük kalkınmaya uygun yeni yapılar inşa edilecektir. Bunu yapmak için uluslar arası işbölümünde Türkiye'nin yoğunlaşması öngörülen sektörler desteklenirken yeni modelin dışladığı sektörlerin daraltılması ya da tasfiyesi yoluna gidilecektir. Yeni modelin dışladığı sektörlerin daraltılması ya da tasfiyesi çeşitli politikalarla gerçekleştirilecektir. İkinci olarak yapısı dış rekabette zorlanabilecek küçük işletmeler ve dışa açılmayanlar da temizlenecektir. Böylece iflaslar ve tasfiyelerle bu alanlar boşaltılarak açıkta kalan kaynakların yeni birikim modeliyle uyuşan kesimlere akışının sağlanması amaçlanmıştır.

Sürecin buraya kadar olan kısmı ekonominin yeniden örgütlenmesiyle ilgilidir. Üçüncü olarak, örgütlenen yeni ekonomi modeline uygun sosyal ve siyasal yapıların dönüştürülmesi, yani yeni kurumların oluşturulması hedeflenmektedir. Sönmez'in belirttiği gibi üretimin dış rakipler önünde tutunabilecek maliyete çekilebilmesi için ücretlerin ve tarım taban fiyatlarının geriletilmesi, sosyal hakların daraltılması, sendikaların işlevsizleştirilmesi, üretimin tümünü ihraç edebilmek için sürekli devalüasyonlarla alım gücünün düşürülerek iç talebin olabildiğince daraltılması gerekmektedir (Sönmez, 1985:7). Bu tedbirleri alabilecek olan kurum devlettir. Güler'e göre (2005a,b;2003a,b,c) bütün bu tedbirlerin devletin mevcut (devletçi) bürokrasına yaptırılması çok zordur, çünkü bunlar Keynesyen devletin amaçlarına aykırı tedbirlerdir. Bu nedenle ekonomik alandaki değişimlerin bir ayağını da yönetim yapısındaki değişimler oluşturmuştur. Bu doğrultuda, aşağıdaki başlıklar altında ilgili kaynaklara atıfla inceleneceği gibi, devletin ekonomik alandan uzaklaştırılması, mevcut kamu işletmelerinin zaman içinde özel sektöre devredilmesi, devletin iktisat politikası araçlarının parlamenter kontrolün dışında tutulan kurullara devredilmesi ve devletin sosyal hizmet alanını boşaltması hedeflenmektedir. Dış piyasalarla bütünleşmenin hızlanması için eski model sürecinde inşa edilen korumacı yapıların tasfiyesi gerekmektedir.

5.10.2. Nasıl Bir Strateji İzlenmiştir?

1980’de başlayan yapısal reformlar, makro ekonomik politikalar ve bütün sosyal ekonomik yapıyı dönüştürmeye yönelik genel nitelikli reformlardır. Ekonomik ve mali liberalizasyon politikalarının hayata geçirildiği bu ilk dönem, IMF’in politika önerileri¹⁹ ve ilki Mart 1980’de imzalanan DB’nın beş SAL kredisinin²⁰ düzenlemeleri eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Resmi gazetede yayınlanan bu anlaşmalardan bu dönemin reformlarına ilişkin bu kurumların emredici hükümleri izlenebilir. IMF ile 1998 ve 1999’da imzalanan anlaşmalarla kamu yönetiminin idari ve siyasi süreçlerinin dönüşümünü ve sektörel dönüşümleri hedefleyen ikinci kuşak yapısal reformlar başlatılmıştır. Bu dönemin reformları DB’nın sektörel uyarılama kredileri (SECAL) yönlendiriciliğinde yürütülmüştür. Bu ikinci dönemin özelliği fiili durum yaratılarak hayata geçirilen yeni-liberal politikaların kurumsallaştırılarak ilerletilmesi olmuştur (Güler, 2005a: 150-1).

DSP-MHP-ANAP hükümeti döneminde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, AKP hükümeti döneminde de “Acil Eylem Planı” başlığı altında sürdürülen ikinci kuşak yapısal reformlar, devletin düzenleyici rolüne odaklanmıştır. Bunun sonucu devletin piyasaları düzenlemeye yönelik görevlerinin klasik bakanlık hiyerarşisindeki örgütlenmelerden alınıp, özerk üst kurullara aktarılması olmuştur. Bu ikinci kuşak yapısal reformlarla devlet teşkilat yapısında gerçekleştirilen ciddi kırılmalar, devletin içinde bulunduğu borç krizi, enflasyon gibi ekonomik sorunların kalıcı çözümünün yapısal reformlardan geçtiği gerekçesiyle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Ataay, 2006: 18).

Literatür incelemelerinden ve TÜSİAD belgelerinden çıkarılan sonuca göre; devletin iktisat politikalarına müdahalede üç yöntem izlendiği görülmüştür. Birincisi devletin fiyat, miktar ve kalite üçlüsüne müdahale aracı olan düzenleme yapma yetkisi paralel bürokrasi yaratılarak elinden alınmış ve ‘Prens’ sistemi ile geleneksel devletçi bürokrasi işlevsiz kılınmıştır. Devletin Merkez Bankası ve benzeri kontrol kurumları ise daha sonra üst kurullar olarak meşrulaştırılacak olan bu paralel bürokrasiye bağlanarak halktan

¹⁹ Bu dönemde 1979-80 ; 1980-83 ; 1983-84 ; 1984-85 yıllarında 4 Stand-by anlaşması yapılmıştır

²⁰ Bu dönemde 5 SAL anlaşması yapılmıştır, bunlar:

1980-81 : BK kararı: 8/547, 26.3.1980; RG: 28 Mart 1980, 16943

(ek) BK kararı: 8/2063, 7.12.1980; RG: 29 Aralık 1980, 17205.

1981-82 : BK kararı: 8/3161. 15.6.1981; RG: 6 Temmuz 1981, 17392

1982-83 : BK kararı: 8/4937, 21.6.1982; RG: 5 Temmuz 1982, 17745

1983-85 : BK karar: 83/6992, 23.8.1983; RG: 3 Eylül 1983, 18154

1984-86 : BK kararı: 84/8226, 23.6.1984; RG: 28 Haziran 1984, 18445

koparılmıştır. İkincisi, Devletin maliye politikası aracı olan konsolide bütçe, fon sistemiyle devre dışı bırakılmıştır. Üçüncüsü devletin doğrudan üretim yaparak, bölgeler arası dengesizlikleri giderme ve ücret mallarını ucuza temin ederek bölüşümde emek kesiminin dezavantajlarını azaltma gibi önemli işlevleri ve bir çok iktisat politikasını yerine getirmede önemli araçlardan biri olan KİT ve benzeri kuruluşları özelleştirme ile elinden alınmıştır. Devletin, eğitim ve sağlık benzeri sosyal politikalarını gerçekleştirme araçları ise uzun vadede özelleştirilmesi öngörülerek, şimdilik aldatıcı uygulamalar ve sayısız düzenlemelerle kafa karışıklığı yaratılarak kademe kademe metalaştırılmış durumdadır. Bu üç yöntemin nasıl işletildiği, ilgili kaynaklara atıfla aşağıdaki başlıklarda incelenecektir.

Anılan çerçevede önerilen değişiklikler çok sayıda tedbir, yasal düzenleme ve kurumsal düzenlemeye konu olmuştur. Son 27 yıldır yapılan özelleştirmeler, bütçeyi işlevsizleştirmek için yaratılan fonlar, devletin düzenleme alanından uzaklaştırılması için alınan kararlar ve sayısız yasalar tek tek ele alınmaktansa, bunun yerine devletin iktisat politikası araçları ve kurumları yukarıda anılan çerçevede nasıl el değiştirmiş genel olarak anlaşılmaya çalışılacaktır. Örneğin kurulan üst kurullara hangi alanlarda düzenleme yetkisi devredilmiş, kurulan fonlarla bütçeye nasıl müdahale edilmiş, özelleştirme ve piyasalaştırma ile devlet hangi politika araçlarından yoksun bırakılmış genel olarak bakılacaktır.

5.10.3. Paralel Bürokrasi ile Bürokratik Yapının İşlevsizleştirilmesi

Ekonominin siyasetten koparılması talebi esasen 1974'den itibaren TÜSİAD'ın hemen hemen tüm rapor ve diğer metinlerinde dile getirilmiştir. Buna neden olarak öteden beri Türkiye'de siyasal iktidarların birbirini izlemeyen ekonomi politikalarının yarattığı kesintiler gösterilmiştir. Bu taleplerin 1970 sonlarına doğru TÜSİAD'ın söylemlerinde acil kaydıyla yinelenmesinin nedeni, mevcut bürokratik kadroya kısa vadede ekonomiyi dışa açmaya yönelik alınması istenen tedbirleri aldırmanın, uzun vadede ekonomide yapılması istenen strateji değişikliğini kabul ettirmenin zor olacağı düşüncesinden kaynaklanmış görünmektedir. Nitekim, çantasında böyle bir strateji değişikliği talebi ile Demirel'den görev talep eden Özal ekonominin tek elde, kendisinde, toplanması için çetin pazarlıklar yapmıştır (Çölaşan, 1984,1989).

Özal'ın göreve başlamasıyla çeşitli bakanlıklarda dağınık olan ekonominin yönetimi ile ilgili birimler Başbakanlık Müsteşarlığına bağlanarak ilk etapta fiili bir durum

yaratılmıştır. Yaratılan bu fiili durum, 24 Ocak kararlarıyla mevcut teşkilat yapısı dışında yeni daire ve kurullar kurularak kalıcılaştırılmıştır. Farklı Bakanlıklardaki ekonomi ile ilgili birimler kopararak Başbakanlık Müsteşarlığına bağlı olarak birleştirilmiş, ilgili birimlerin uzmanları görevsizleştirilerek bu yeni birimlere yeni yetkilerle donatılmış bürokratlar atanmış, fon sistemiyle bu bürokratlar mevcut bütçeden bağımsızlaştırılarak güçlendirilmiş ve böylece ekonomi politikasının daha merkezi bir biçimde siyasetten uzak düzenlenmesini ve uygulanmasını sağlayan örgütlenmelere gidilmiştir. Böyle yapmakla yeni stratejilerin uygulanmasında bürokrasiden gelebilecek olası bir direncin kırılması ve öngörülen köklü değişikliklerin devamlılığı sağlanmak istenmiştir (Güler, 2005a; Sönmez, 1992). Aşağıda 24 Ocak kararlarıyla, ilk sivil hükümet kurulduğunda ve güçlü ekonomiye geçiş programı sırasında kurulan, mevcut bürokratik yapıyı zaafa uğratan kurumlar ve devletin bazı önemli kurumlarının nasıl işlevsizleştirildiği dönemle ilgili kararlar ve yazar incelemelerine dayanarak gösterilmeye çalışılmıştır.

5.10.3.1. Yabancı Sermaye Dairesi

TÜSİAD'ın, yabancı sermayenin farklı kurumlarda farklı tavır ve yaklaşımlarla karşılaşmasının iş yapmayı zorlaştırdığı yönünde yakınmasına neden olan dağınıklık Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Uygulama Kurulu²¹ kurularak giderilmeye çalışılmıştır. Bu konudaki düzenleme TÜSİAD'ın eski Genel Sekreteri Güngör Uras'ın 1979 yılında yaptığı bir konuşmasında önerdiği biçimde olmuştur. Uras'ın bu konudaki önerisi:

“Yabancı sermayeli kuruluşlar bakımından önemli olan, tüm devlet bürokrasisi içinde tek ve yetkili bir sorumlu kuruluşun belirlenmesidir. 6224 Sayılı Kanun uygulanmasında yetkilerin bakanlıklar arasında dağıtılmış olması gerçekleştirmeyi güçleştiren etkindir. Fakat Devlet Planlama Teşkilatında Müsteşara 'bağlı bir sorumlu koordinatör tayini mevcut şartlarda en iyi çözüm yolu olarak görülmektedir.” (Uras, 1979:320)

biçimindedir. Maliye, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ve DPT tarafından sürdürülen yabancı sermaye ve teşvik uygulamalarına ilişkin değerlendirme, teşvik, gayri maddi haklar, tescil, denetim yetkileri bu kurumlardan alınarak yeni kurulan kuruluna verilmiştir. Böylece TÜSİAD'ın eski Genel Sekreteri tarafından 1979 yılında dile getirilmiş olan talebi de karşılanmıştır (Sönmez, 1985:73).

²¹ 14.1.1980 tarihli Başbakanlık teklifi: “Hizmetin daha rasyonel bir şekilde yürütülmesi ve işlemlere çabukluk kazandırılması amacıyla, Ticaret, Maliye, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ile DPT'ce sürdürülen yabancı sermaye ve teşvik uygulamalarına ilişkin görev ve yetkilerin bir merkezden yürütülmesinin daha yararlı olacağı düşünülerek, Başbakanlık bünyesinde bir "Yabancı Sermaye Dairesi" kurulması;... a) 6224 Sayılı ...kanunu (ile) Maliye ve Ticaret Bakanlıklarıyla Devlet Planlama Teşkilatına verilmiş görev ve yetkilerin ... "Yabancı Sermaye Dairesi"ne devredilmesi 4951 sayılı kanunun 1. maddesine istinat eden teklifiniz üzerine uygun görülmüştür.”

5.10.3.2. Koordinasyon Kurulu

Dış ekonomik ilişkilerde, önemli proje ve programlarda ve ekonomi ile ilgili çeşitli bakanlığı ilgilendiren konularda koordinasyonu temin etmek; dış ticaret rejimi ve kotalar düzenlemek ile ilgili esasları tespit etmek ve Yüksek Planlama Kurulu'na tavsiyelerde bulunmak amacıyla Başbakanlık Müsteşarının başkanlığında bir Koordinasyon Kurulu²² kurulmuştur. Bu konuda büyük burjuvazinin çeşitli raporlarda yinelenen sıkıntılarının en somut ifadesini Kasım 1979'da MESS'in Yönetim Kurulu Başkanı ve TÜSİAD üyesi Özal'ın Demirel'e verdiği 'not' ta görüyoruz. Daha sonra 24 Ocak kararlarına tamamı yansiyacak olan bu 'not'ta devlette karar bütünlüğü şöyle öngörülmektedir:

“Devlette ekonomik karar bütünlüğünün sağlanması kısa, orta ve uzun vadeli programlar için elzemdir. Bunun Özellikle yüksek bürokraside temini lâzımdır. Bu maksatla DPT Müsteşarı, Merkez Bankası Başkanı, Sanayi Müsteşarı, Sanayi Dairesi Reisi, TUD Genel Müdürü, Ticaret Müsteşarı, Dış Ticaret Genel Sekreteri, Dış İşleri Ekonomik İşler Genel Sekreter Yardımcısı, Maliye Müsteşarı, Hazine Genel Sekreteri, Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlerinin birbirleri ile ahenkli çalışacak tarzda kimselerden seçilmesi fevkalâde önemlidir.” (Ek. 2)

Bu kurul daha çok devletin dış ticaretle ve en önemli görevlerinden olan planlama ile ilgili politika araçlarını siyasetten koparmayı ve dış ekonomik ilişkilerde büyük projeleri devletin gözetiminden çıkarmayı amaçlamaktadır. Kurulun oluşturulduğundaki ayrıntıların benzerliğini Özal'ın 'not'u ile dipnotta aynen alınmış Resmi Gazetede ifadeyi karşılaştırarak görmek mümkündür.

5.10.3.3. Para ve Kredi Kurulu

Para ve kredi politikasının uygulanmasında koordinasyonu sağlamak, kredilerin plan ve program ilkelerine uygun olarak dağılımını ve finansman güçlüklerinin giderilmesini temin etmek, destekleme fiyatları konusunda tavsiyelerde bulunmak, ödemeler dengesindeki gelişmeleri takip ederek gerekli tedbirleri almak amacıyla, Başbakanlık Müsteşarlığı başkanlığında bir Para ve Kredi Kurulu kurulmuştur” (Resmi Gazete 24.1.1980 8-166 Kararname). Merkez Bankasının para ve kredi konularındaki yetkileri tümüyle bu yeni kurula geçmiştir. Böylece TÜSİAD'ın yakındığı Merkez Bankasının yetkileri tümüyle paralel bürokrasiye geçirilmiş, Merkez Bankası izleyen süreçte alınan bir

²² Resmi Gazete, 24.1.1980 8-166 Kararname

“Beş yıllık plan ve yıllık programların uygulanması ve ekonomi ile ilgili birden fazla bakanlığı ilgilendiren konularda üst seviyede koordinasyon sağlamak; ithalat ve ihracat rejimlerinin ve kotaların düzenlenmesi ile ilgili esasları tespit etmek; dış ekonomik ilişkilerde koordinasyonu temin etmek; önemli proje ve programların koordinasyon ihtiyacını sağlamak ve gerektiğinde Yüksek Planlama Kurulu'na tavsiyelerde bulunmak amacıyla Başbakanlık müsteşarının başkanlığında; DPT Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Müsteşarı, ...Hazine Genel Müdür ve Dış İşleri Genel Sekreter Ekonomik İşler Yardımcısı, .. Merkez Bankası Başkanı,katıldığı bir koordinasyon kurulu kurulmuştur.”

takım ek tedbirlerle ulusal politikalardan koparılarak sadece finans sermayenin enflasyon hedeflemesini takip eden bir kuruma dönüştürülmüştür.

5.10.3.4. Teşvik ve Uygulama Dairesi

Bu konuda 14.1.1980 tarihli Başbakanlık teklifi 24 Ocak'ta yasalaşmıştır. Böylece TÜSİAD'ın 1974'den bu yana talep ettiği ekonomide karar bütünlüğü ve ekonomi bürokrasisinin merkezileşmesi talebi tümüyle karşılanmış oluyordu. 25 Ocak tarihli Resmi Gazetede yeni dairenin nasıl teşkil edileceği şöyle belirtilmiştir:

“Teşvik tedbirlerini bir merkezden yürütmek, gerekli koordinasyon ve çabukluğu sağlamak amacıyla, Ticaret Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji bünyelerinde bulunan Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüklerinin bütün görev ve yetkileriyle birlikte, yeniden kurulması öngörülen Başbakanlık Teşvik ve Uygulama Dairesi'ne bağlanmaları, 4951 sayılı kanunun maddesine istinat eden teklifiniz üzerine uygun görülmüştür.”

Bu kurumların kurulmasıyla birlikte, yabancı sermaye, dış ticaret, önemli projelerin yapımı, para ve kredi gibi ekonominin köşe taşlarını oluşturan konulara ilişkin kararlar devletin bakanlık düzeyinde kurumları bertaraf edilerek tek adama bağlanıyordu (Sönmez, 1985:74). Ekonomik kararlar, devletin var olan kurumları işlevsiz kılınarak Başbakanlık Müsteşarının denetimine veriliyor, böylece kararları alanlarla uygulayanların aynı kişiler olmaları sağlanıyordu.

5.10.3.5. Fiyat Kontrol Komitesi

Fiyat kontrol komitesi kaldırılmıştır. Böylece devletin çok çeşitli amaçlarını, en önemlisi de bölüşüm ve sosyal adaleti sağlayıcı amaçlarını gerçekleştirmede kullandığı en önemli araç devletin kontrolünden çıkmış oluyordu. Fiyat kontrol mekanizmasının devletten piyasaya geçirilmesiyle, ilk etapta beklenen fayda, sanayi sermayesinin yakınmalarına neden olan ikili fiyat uygulamasına son vermek, ekonominin dışa açılmasının temel koşullarından biri olan üretimin arttırılması ve iç talebin kısılmasını gerçekleştirmektir. TUSİAD'ın 1978'deki raporunda:

“İç piyasa koşulları ve sınai ürünlere uygulanan fiyat kontrol sistemi, sınai üretimi değil, ticareti verimli ve cazip kılıyor... İdari fiyat tayınlamaları ciddi sınai kuruluşlarının üretimi arttırmalarını ve hatta sürdürmelerini gereksiz kılarken, piyasada anormal fiyat farklarının vergi dışı kazanç şeklinde belli alanlarda kalmasına neden olmaktadır. Mal ve hizmet ve para (faiz) fiyatları üzerinde idari tayınlama uygulamasına son vermek anormal aracı rantlarını ortadan kaldıracaktır”

ifadeleriyle yakınılan ikili fiyat uygulaması 24.1.1980 tarih 8-173 sayılı kararname ile

kaldırılarak, ticari sermayeye giden rantlar sanayi kesimine aktarılmış ve böylece fiyat farklarından doğan vergilendirilmemiş kazançlar önlenmiştir.

5.10.3.6. Merkez Bankası

Merkez Bankasının (MB), bağımsızlaştırma adı altında ulusal politikalarla bağı kopararak uluslar arası sermayenin kontrolüne sokulması sağlanmıştır. IMF, Dünya Bankası gibi küresel ekonominin düzenleyicisi konumundaki kurumlar, Avrupa Birliği muktesebatını hazırlayanlar ısrarla Merkez Bankasının bağımsızlığını savunmaktadırlar. Bu konu “bağımsızlık” kavramından ne anlaşıldığına bağlı olarak bir tartışma alanı oluşturmuştur. Bu tartışmaların bir boyutunu kime karşı bağımsız olunacağı, diğer boyutunu ise bağımsızlığın amaçlarda mı yoksa araçlarda mı olacağı oluşturmuştur. Bazı yazarlara göre bu bağımsızlığın sadece kamu sektörüne karşı değil uluslararası sermaye hareketlerine göre de sağlanmış olması gerekir (Yılmaz, 2006; Öniş, 2002; Yeldan, 2002; Eğilmez, 2001). Tartışmanın diğer boyutuna gelince, bir devletin en önemli para politikası aracı olan kurumun, o ulusun çıkarlarından bağımsız amaçları olabileceği düşüncesi esasen kurumun kuruluş amaçlarıyla çelişkili bir durum yaratmaktadır. Ulusal politikaları hayata geçirmede araç seçiminde bağımsızlık ise genel kabul gören bir olgudur (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2006). Bu bağlamda aslında para politikası yardımcı bir politika olup, ülkenin milli gelir, istihdam, kalkınma, bölgelerarası dengeli bir politika izlenmesi, kambiyo kontrolleri, para arzı ve borçların idaresi gibi temel amaçlarının ayarlanmasında kullanılmaktadır. MB bu amaçları, çeşitli araçlarla gerçekleştirme serbestisine sahiptir.

Öncü ve Köse’ye göre, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan dünya sisteminin en önemli özelliklerinden biri, para idaresinin ulus devletler düzeyinde örgütlenmiş, görece olarak bağımsız merkez bankacılığı sistemi üzerine temellenmiş olmasıdır. Burada kastedilen bağımsızlık, tek tek ulus devletlerin sömürgeci devletlerden ayrı bir para kasası, ulusal para basma ve kendi parasını denetleme yetkisi ve ulusal sermayesini düzenleme ve denetleme yetkisinde diğer ülkelerden bağımsız olmasıdır.

1970’lerin ikinci yarısından itibaren bu durum değişmiş, gerek gelişmiş ve gerekse azgelişmiş ekonomilerin para yaratma yetkileri, dünya parasını denetleyen ve düzenleyen merkez devlet olarak ABD tarafından sınırlanmıştır. ABD, Merkez ve Çevre bloğu ekonomilerdeki para idaresini, piyasa kurallarına tabi kılmaya zorlamıştır. Kapitalizmin krizden çıkması için devreye sokulan yeni liberal politikalarla, ekonomi yönetimi özerk

kurullara devredilmiş ve merkez bankaları bağımsızlaştırma adı altında uluslararası mali merkezlere bağımlı hale getirilerek, devletlerin ulusal çıkarları yönünde düzenleme yapma yetkileri kısıtlanmıştır. Bu dönemde savunulan MB'nın bağımsızlığının, II. Dünya Savaşı sonrası savunulandan farklı olduğu göze çarpmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası, MB'nın bağımsızlığı savunusu, uluslar arası güçlerden bağımsızlık anlamında kullanılıyor iken, yeni liberal dönemde bağımsızlıktan kasıt, merkez bankalarının ulus devletlerden ve ulusal politikalara aracılık etmekten bağımsızlaşmasıdır (Öncü ve Köse, 2005).

Yeni liberal politikaların kabul edilmesiyle, diğer ülkelerle birlikte Türkiye'de de MB devletten ve ulusal politikalarından uzaklaştırılmıştır. “Karşılıksız para basmak”, “kamu borçlanmalarına aracılık etmek” suçlamalarıyla (1979 TÜSİAD gazete ilanları) MB'nın ulusal politikaları destekleyici amaçları yok edilmiş ve para politikası araçları, uluslararası merkezlerin emrine verilmiştir. Örneğin, Maastricht Kriterlerine göre Avrupa Birliğinde yer alan toplumların bir devlet politikası olarak para politikası sürdürebilme yetkileri GSYİH'larının %3'ü ile sınırlandırılmıştır. Türkiye'de de 2001'den itibaren enflasyon hedeflemesi %3-4 bandına sıkıştırılmış durumdadır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2006). Yeni liberal politikalarla MB'nın amacı fiyat istikrarını sağlamak ve korumakla sınırlanmıştır.

Bankanın ulusal para politikalarıyla bağının koparılmasında köşe taşı sayılabilecek ilk karar; 1983 yılında Merkez Bankasının para ve kredi politikalarının uygulanmasında Hazine ve Dış Ticaret Genel Müdürlüğü²³ ile koordinasyonlu çalışması kararıdır. Bu karar, T.C. Merkez Bankası ile geniş yetkilerle donatılmış bu yeni paralel bürokrasinin ürünü olan Hazine arasında ciddi bir yetki karmaşasını başlatmış (Aktan vd., 1998) Merkez Bankası para politikası üzerindeki hükümranlığını yitirmiştir. İkincisi, 2000 yılı istikrar programıyla birlikte para idaresi devlet ve maliye sisteminden koparılmış, 25 Nisan 2001 tarih, 4651 Sayılı yasayla Merkez Bankası²⁴ bağımsız kılınarak, sadece fiyat istikrarını sağlamakla görevlendirilmiş, bu amacın dışında başka hiçbir rol oynamaması için elindeki bütün müdahale olanakları kısıtlanmıştır. Bu yasa ile Bankanın, hükümetin hedeflediği büyüme ve istihdamı artırma gibi diğer ekonomi politikası amaçlarını ancak fiyat istikrarı amacına ters düşmüyor ise desteklemesi mümkün olabilecektir. Post-Washington

²³ Hazine ve Dış Ticaret Genel Müdürlüğü 20.12.1994'de 4059 sayılı yasa ile bağımsız bir müsteşarlık haline getirilmiştir.

²⁴ TCMB'nin web sitesindeki <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/konusma/tur/2002/konusma.php> adresinde yer alan “Fiyat istikrarı” başlıklı döküman merkez bankasının yeni dönem politikalarını ayrıntılı olarak tartışmaktadır.

Mutabakatında²⁵ dile getirilen “bağımsız Merkez Bankası”, “yönetişim” gibi kavramlar, aslında ulusal ekonomilerin seçimle iş başına gelmiş hükümetler yerine, doğrudan doğruya uluslararası finans kapitalin çıkarları ve ideolojisi doğrultusunda özerk üst kurullar aracılığıyla yönetilmesi amacını gütmektedir (Yeldan, 2005).

Bu şartlar altında bağımsız olduğu iddia edilen Merkez Bankaları tek bir görev üstlenebilmektedir. Bunlar enflasyon öngörülerini kamuoyu ile şeffaf olarak paylaşmak ve fiyat istikrarı dışında hiçbir ekonomik değişken ile ilgilenmemektir (Yeldan, 2006; Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2006). Türkiye gibi ödemeler dengesinin cari işlemler kalemlerinde gerekli dengelerin henüz kurulamamış olduğu ülkelerde bunun anlamı, Merkez Bankası'nın uluslararası finans piyasalarının döviz bürosu haline dönüşmesi ve ulusal ekonominin yüksek reel faiz ve düşük kur sarmalında istikrarsızlığa sürüklenmesi demektir (Öniş, 2002; Yeldan, 2002). Asıl ve daha önemli olan ise, hükümetlerin kamu açıklarının finansmanında banka kaynaklarına başvuramamasıdır. Bu iç ve dış borç yoluyla ülke kaynaklarının zorunlu olarak iç ve dış mali sermayeye aktarılması anlamına gelmektedir.

Son düzenlemelerle hapsedildiği amaçla para politikalarının temeli olan bu ulusal kurum, ülkeden kaynak çıkışına aracılık eden kurum konumuna düşmüştür. Ulusal devletlerin iktisadi temelleri açısından en önemli yetki devri para idaresinin devridir. Ulusal paranın düzenleme yetkisinin devri, devletin toplumsal sınıflarıyla kurduğu iktidar ilişkisini ve bu iktidarı denetleyebilme gücünü ve kapasitesini küresel kurumlara devretmesi demektir. Merkez Bankalarının yeni liberal politikaların öngördüğü bağlamda bağımsızlaştırılması, ulusal devletlerin bağımsızlıklarını kaybetmesinden başka bir şey değildir (Öncü ve Köse, 2005). Peki bu dönüşümü ne gibi iktidar ilişkileri mümkün kılmıştır? Finansal serbestleşmenin önemli ayağı olan bu aşamanın, hem yerli hakim sınıflar ve iktidardaki siyasi parti hem de uluslar arası sermayenin desteği ve isteğiyle gerçekleştirildiği ifade edilmektedir (Yılmaz, 2003:82).

²⁵ Post-Washington mutabakatına göre Merkez Bankaları artık özgün faiz veya kur politikalarıyla uluslararası finans sermayesinin spekülasyon kararlarını muğlaklaştırarak müdahalelerden kaçınmalıdır. Merkez bankalarının görevi sadece fiyat istikrarını sağlamak olmalıdır. Bunun haricindeki hedefler, finans dünyasının karar almasını güçleştirebilecek ve reel sektörlerin istihdam, üretim, ihracat gibi finansal kesimleri ilgilendirmeyen sorunları arasında ikinci plana itilmesine yol açabilecektir. Merkez Bankaları bu tür “karmaşık” sorunlardan uzak durmalıdır. Enflasyon, finansal varlıkların değerlerini yiyip bitirdiği için finans sermayesi açısından en tehlikeli problem olarak değerlendirilmektedir. MB'nin görevi sadece bu tehlikeyi önlemek olmalı, ulusal ekonomilerin üretim, istihdam gibi sorunlarıyla ilgilenmemelidir.

5.10.3.7. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

Askeri hükümet dönemi boyunca fiilen çözülen fakat görünüşte mevcut örgüt bağları korunan ekonomik bürokratik yapı, sivil hükümetin kuruluşu ile birlikte yeniden düzenlemeye konu edilmiştir. Sivil hükümet kurulur kurulmaz 174 sayılı KHK çerçevesinde kısa bir zaman içinde bütün Bakanlıklar yeniden düzenlenmiştir. Kimi bakanlıklar birleştirilmiş, tüm bakanlıkların iç yapıları elden geçirilmiştir. Merkezi yönetimde yapılan çok sayıda değişiklik içinde en önemlisi Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının kurulması²⁶ olmuştur. Maliye Bakanlığı'nın Hazine Genel Müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği ile Ticaret Bakanlığı'nın Dış Ticaret Genel Sekreterliği Bakanlıklardan alınarak ayrı bir müsteşarlık haline getirilmiştir.

Başbakanlığa bağlanan Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın kurulması, IMF ve Dünya Bankası'nca öngörülen para-maliye politikalarının uyarlanması ve ticaret ve döviz kuru rejimi reformlarının tek elden yürütülmesi anlamına gelmektedir. Bu bakanlıklar üstü müsteşarlık, aldığı kararlar ile hem Bakanlar Kurulu'nu hem de Bakanları sıradan uygulayıcılara dönüştürmüştür. Durumun asıl etkisi ise iktisadi ve mali kararlarda devletin en önemli iki kuruluşu olan Maliye Bakanlığı ile DPT'yi işlevsiz kılması olmuştur. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın kurulmasıyla, Maliye ekonominin yönetimi üzerindeki tekel gücünü yitirmiş, DPT ise planlama araçlarından tümüyle yoksun kalmıştır (Güler, 2005a:111-2).

5.10.3.8. Bağımsız Düzenleyici Kurullar

1980'de fiili durum yaratılarak başlatılan devlette yeniden inşada, birinci dönem para ve maliye politikalarına müdahale edilmiş, ikinci dönem ise başlangıçta oldu bittiye getirilen yapıların kurumsallaştırılmasına geçilmiştir. Bu yoğun kurumsallaşma aşamasının anahtar kavramı "yönetişim" dir. Yönetişimin ana amacı, devletin piyasa çıkarlarına göre yeniden inşasıdır (Bayramoğlu, 2005:293). Bu dönemde de, ilkinde olduğu gibi yine uluslar arası çevrelerin güvendiği bir bürokrat, tek adam yönetimi ve krizlerle sıkıştırılmış bir aciliyet hakim olmuştur. Uluslar arası çevrelerin 1980'den buyana önerip de hayata geçirilmesinde gecikilen her şey, bu aciliyet içinde oldu bittiye getirilerek gerçekleştirilmiştir. Bu dönemin mimarı ise 2001 yılında DB'ndan getirtilen Kemal Derviş'tir, ekonomiden sorumlu Devlet

²⁶ 13.12.1983, 188 sayılı KHK; 16.4.1986, 3274 sayılı yasa

Bakanı unvanı verilerek Özal döneminde olduğu gibi ekonomi ile ilgili tüm birimler kendisine bağlanmıştır. Yönetişim kavramı da eş zamanlı olarak TÜSİAD'ın OECD, DB ve AB ile ortaklaşa düzenlediği bir konferans ile Türkiye'de bu sırada dolaşıma sokulmuştur (TÜSİAD Konferanslar, 2000). Derviş, 15 günde 15 yasa olarak anılan hızlandırılmış bir yasama faaliyeti ile kurumsal değişimi gerçekleştirecek yasaları parlamentodan geçirerek Türkiye'de yönetim modelini inşa etmiştir. Bu modelin özelliği, devlet örgütlenmesinde yapılan değişikliklerin, kurumsallaşmasını sağlayan yasal düzenlemelerle yürütülmesidir. Yönetişim, 21. yüzyıl kapitalist devlet yapısını inşa eden ve bu yapının adı olarak ortaya çıkmış bir kavramdır (Bayramoğlu, 2005:293).

Dünyayı yönetmek üzere inşa edilen yeni sistemin eyleyenleri, 'dünyayı idare etmek' kavramını kullanmaktansa ne anlama geldiği pek anlaşılmayan 'küresel yönetim' kavramını tercih etmişlerdir. Üç eşit ortaklı bu yeni iktidar yapısı, Bağımsız Düzenleyici Kurumlar (BDK) tarzı örgütlenmelerle özel sektörün de yönetime dahil edildiği yapılar biçiminde ortaya çıkmıştır (Güler, 2003c: 12-14). Aynı adlı TÜSİAD yayınında (TÜSİAD raporlar, 2002:60) sayısı dokuz olarak görünen BDK'lar²⁷, sayıları ve yetkileri genişlemeye devam ederek mevcut bürokratik yapının yanısıra uygulamaya sokulmuşlardır. TÜSİAD'ın bu konudaki yayınından sekiz ay sonra bu kez OECD ile ortak "Türkiye'de Düzenleyici Reformlar" raporu (TÜSİAD raporlar, 2003) yayınlanmış ve bu rapordan sonra da yaklaşık üç ay içinde BDK'lar resmileştirilmiştir.²⁸ Aynı kaynaktan, devletin düzenleme, denetim ve gözetim işlevini yerine getirmek amacıyla oluşturulduğu ifade edilen bu kurumların, AB üyesi ya da aday ülkelerde DB ve IMF gibi uluslararası kuruluşların tavsiyesine uyularak kurulduğu ifade edilmektedir. Bu kurullardan ikisi genel olarak tüm sektörleri kapsamakta, diğerleri ise önemli sektörel alanları ilgilendirmektedir (TÜSİAD raporlar, 2002:60).

Bu dokuz düzenleyici kurumun Türkiye'nin GSMH'nin %65'i düzeyinde bir ekonomik faaliyeti denetlediği ifade edilmektedir. Bu şu anlama gelmektedir, herhangi bir şekilde BDK'lar örneğin %1'lik hata yapsa, ekonomi üzerinde 1 ila 1.2 milyar dolarlık bir tahribata

²⁷ Düzenleyici Kurullar

1- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK):1981 yılında kurulmuştur. 2- Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK): 1994, 3- Rekabet Kurumu: 1994, 4- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK):1999, 5- Telekomünikasyon Kurumu: 2000, 6- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK): 2001, 7- Şeker Kurumu: 20018- Tütün ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK): 2002, 9- Kamu İhale Kurumu (KİK): 2002 www.bddk.org.tr/turkce/kurumbilgileri/bddk/organizasyon.htm, (19.01.2004)

²⁸ 24 Aralık 2003 tarihinde yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun "düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar" başlığı altında düzenlenmişlerdir. 25326 sayılı Resmi Gazete

sebebiyet verebilecektir (Bilge, 2003). Bu kadar büyük bir meblağı denetleyen bu kurumların faaliyetleri, hiyerarşi veya vesayet türünden her hangi bir yönetsel denetime tabi değildir, yalnızca yargısal denetime tabidirler. Bu kurumları, kamu kurumlarının bir türü olarak nitelendirmek mümkündür, fakat hukuki statüleri gibi hiyerarşi içinde nereye yerleştirilecekleri de tartışmalıdır (Al, 2002: 216; Gözübüyük, 2002: 156-7, 161). Aslında bu kurullara mevcut bürokraside yer aramak boşuna bir çabadır. Bir çalışmada (Bayramoğlu, 2005) bundan sonraki aşama için hedeflenen anayasal değişiklikler gerçekleştiğinde meşruiyet problemi diye bir sorunu kalmayacak olan bu kurulların, sürekli genişlettikleri yetkileriyle yakında bürokrasinin kararlarını tartışmalı hale getirebilecekleri, bunun örneklerinin şimdiden görülmeye başlandığı belirtilmektedir.

Kamuya karşı hiçbir sorumluluğu olmayıp kamu otoritesi kullanan bu kuruluşların yetkileri, kuvvetler ayrılığı ilkesini ihlal edecek şekilde, yasama, yürütme ve yargıyı bir arada kapsamaktadır. Doğrudan yaptırım uygulama yetkileri yanı sıra verilen kararlara ve alınan tedbirlere uyulmaması halinde yargı yolu ile ceza yaptırımını uygulama, düzenleme yapma ve danışma yetkisine sahiptirler (Boratav, 2003: 13; Gözübüyük, 2002: 164-5, Bayramoğlu, 2005: 305, Al, 2002: 216). Parlamento denetiminin dışına çıkarılmış olan bu büyüklükte kaynakların ve bu kadar geniş yetkilerin göçürüldüğü bu kurumların nasıl yönetildiği önem kazanmaktadır.

Uzmanlık alanına göre üye kompozisyonu değişebilmekle birlikte, tüm üst kurulların yönetim yapısı benzerdir ve bu kurullar içlerinden hiçbirinin baskın olmadığı üç ana ortaklı bir sistemle yönetilmektedirler (Güler, 2003c: 12-14; Güler, 2005a: 158). Ortaklardan biri, devlet ya da bürokrasi, ikinci ortak özel sektör ve üçüncü ortak ise tüm toplum kesimlerini temsilen sivil toplum örgütleridir (STK). Üçüncü ortak olan STK'ları işverene kapalı başlık değildir. Sermayenin dernekleri, işverenlerin sendika ve vakıfları, meslek birlikleri, işçi kesiminin sendikaları, bu başlık altında çok çeşitli toplum kesimleriyle birlikte yer almaktadır. Demek ki bu katılımcı formülde katılma hakkı sermaye kesimine üç ortaktan biri ve üçüncü ortağın unsurlarından biri olarak katılmalı biçimde tanınmaktadır. Sermayenin toplumun diğer kesimlerine göre örgütlenme avantajını dikkate aldığımızda, üçüncü ortak içinde baskın unsur olacağı açıktır. Sermaye tek başına katılımcı ortaklardan biri olarak temsil edilmesine karşın, çok daha geniş bir sınıfı temsil eden emeğin örgütleri ise amaçları çok farklı gruplar içinde kaybedilmek istenmektedir. Bu formül, Güler'in ifadesiyle yapısı gereği 'burjuva diktatörlüğü' sıfatını hak etmektedir.

Bu kurullarda sermaye tek başına temsil edilirken çıkar ve mücadeleleri çok farklı diğer tüm toplum kesimlerinin bir arada değerlendirilmesi, sermaye dışında yeterince temsil edilmeyen toplum kesimlerinin siyasetten beklentilerinin kalmaması anlamına gelmektedir. Yönetilenlerin onay ve rızasını alma pratiği, bölüşüm ilişkilerini düzenleyecek araçları artık elinde bulundurmayan parlamentoda kalırken, bu araçları kullanan yeni iktidar yapıları, diğer toplum kesimleri açısından sonuç doğuran faaliyetlerinden sorumlu olmayacaktır (Bayramoğlu, 2005: 302-3,305).

Özet olarak, yönetim modeliyle yukarıda atıfta bulunulan yazarların dikkat çektiği gibi, ekonomi yönetimi siyasetin etkisinden uzakta örgütlenerek toplumun talep ve müdahalelerine kapalı hale getirilmiştir. Bu, bölüşüm ilişkilerinin siyasal mücadele alanının dışında ve keyfi olarak gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Klasik bürokrasinin farklı birimlerince kullanılan yasama, yürütme ve yargının yetkilerini bu kurulların birlikte kullanması, bir güç yoğunlaşmasına neden olmuş, yasama aleyhine yürütme güçlendirilmiş, erkler ayrımı ihlal edilmiş, böyle bir güç birikiminin parlamenter denetimin dışına çıkarılması ortaya kontrolsüz, merkezileşmiş ve sorumsuz devasa bir güç çıkarmıştır. Yönetişim kavramı, yeni aktörleri, yeni iş yapma ve yeni denetim biçimleriyle mevcut bürokrasiyi işlevsiz kılmış, parlamenter demokrasinin tabanını zayıflatmış, karar süreçlerinin dışına itilen vatandaş hak mücadelesinden dışlamış, sadece hizmet alan müşteriye dönüştürmüştür. Devlet yapısı kapitalist sistemin gereklerine göre yeniden örgütlenirken, hükümetler sürekli iktisadi kriz baskısı altında tutularak kredi metinlerinin zorlayıcı hükümleriyle yeni yapılar oldu bittiye getirilmeye çalışılmıştır.

5.10.4. Fon Sistemi ile Devlet Bütçesinin İşlevsizleştirilmesi

Fonlar, belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için kamunun oluşturduğu özel hesaplardır. Bazı olağandışı kamu hizmetlerinin gerektirdiği hızlı karar verme ve uygulama zorunluluğundan dolayı, bütçe dışı fon uygulamasına gerek duyulabilmektedir. 24 Ocak kararları kendi bürokrasisini ve kendi kadrosunu yaratırken fon sistemi ile de kendi bütçesini yaratmıştır. İstisnai durumlarda kullanılan fonların, 1980 sonrasında amacından uzaklaşarak hem sayıca, hem de kaynak büyüklüğü olarak hızla artırıldığına tanık olunmuştur (Sönmez, 1992:117).

1980'lerden sonra kurulan fonların hedefi, idarenin yasama organının denetiminden kaçarak kuralsız hareket etme isteği olmuştur. Maliye Bakanlığı bürokrasisinin

kontrolünde önemli bir müdahale aracı olan bütçe, fonlar yolu ile etkisiz kılınmıştır. Fonların paralel bürokrasinin bütçesi olarak kullanılması bu yeni iktidar alanını güçlendirmiştir. İktidarı döneminde, hemen her alandan fon oluşturarak kaynak toplayan ANAP, fonlarla kamu maliyesinin altında ayrı bir mali sistem oluşturmuştur (Güler, 2005a: 114). 1984 yılına kadar 43 yılda 57 adet fon kurulmuşken 1984'den 1990'a kadar 6 yılda 48 adet fon kurulmuştur (Sönmez, 1992: 117). Sönmez, 104 fonun yüzde 61'inin 1980 sonrası kurulduğunu, bunlar içinde 12'sinin²⁹ büyük bir bütçesi olduğunu, bu büyüklükteki kaynağın yasama gücünün denetimi dışında tutulmasının, demokratik ilkeler açısından son derecede sakıncalı olduğunu ifade etmektedir.

1980 yılından önce kurulan fonların denetimi, Sayıştay tarafından yapılırken, 1980 yılından sonra kurulan fonlarda Sayıştay'ın denetimi, fonların özel yasalarına konulan hükümlerle ortadan kaldırılmış, her fon kendine ait özel denetim yolları getirmiştir (Canpolat, 2001) Fon Mevzuatı sık sık değiştirilerek fonları denetlemek imkansız hale getirilmiştir. Fonlarla ilgili olarak ekonominin izlenmesini güçleştirdiği gerekçesiyle IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların yaptıkları itirazlar sonucu, disiplin altına alınmaları için çaba gösterilmiş, ancak ANAP bu kez 'hesap' olarak adlandırdığı, gizli fonlar kurma yoluna gitmiştir. Bu kez gizli fonların sayısı hızla artış göstermiştir (Sönmez, 1992:118-9). 1990 yılına gelindiğinde sadece tüm fonların gelirlerinin ise bütçenin gelirlerinin yarısına ulaştığı görülmüştür. Denetimden kaçırılan bu devasa güç, ANAP yönetimince yasalara uydurulmuş bir çeşit siyasal rüşvet mekanizması olarak işletilmiştir (Ahmad, 2005:226).

ANAP iktidarının, fon sistemini denetimden ve demokratik hesap vermekten kaçışın, kendi politikalarını rahatlıkla uygulamanın bir yolu olarak görmesi ve mali sistemin denetiminden bu kadar kaçırması, toplumda kamu yönetimine güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Fon sistemi, yasama ve yargı aleyhine, yürütmeyi güçlendirmiş ve gelir bölümünü çalışan sınıflar aleyhine bozmuştur (Sönmez, 1992:120-1).

²⁹ Bu 12 fon ve kuruluş yılları şöyledir (Sönmez, 1992:118): Kamu Ortaklığı Fonu (KOF)- 1984; Toplu Konut Fonu (TKF)-1984; Geliştirme ve Destekleme Fonu (GDF)-1985; Akaryakıt Tüketim Vergisi Fonu (ATF)-1984; Savunma Sanayi ve Destekleme Fonu (SSDF)- 1985; Gelir idaresini Geliştirme Fonu (GİGF)-1986; Sağlık Hizmetlerini Geliştirme Fonu (SHGF)-1987; Destekleme ve Fiyat istikrar Fonu – 1985;Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF)-1984; Petrol Arama Fonu (PAF)- 1973; Akaryakıt Fiyat istikrar Fonu (AFİF)- 1960; Eğitim Sağlık Fonu -1989

5.10.5. Ekonomi İdaresinin Merkezileştirilmesi ve Kişiselleştirilmesi

Türkiye’de son 27 yıldır devam eden yapısal değişim sürecinin ne ölçüde içeriden ne ölçüde dışarıdan yönlendirildiğini ölçmek güçtür. Ekonominin merkezileştirme ve kişiselleştirme süreci, bu süreçte iç ve dış güçlerin aralarında sıkı bir işbirliği ve işbölümü olduğu izlenimi vermektedir. Özal’ın ekonomide tek yetkili kılınmasının ardından yapısal değişim süreci başlatılmıştır. Süreç, paralel bürokrasi,³⁰ bütçeye alternatif fon sistemi ve bürokratik kadroyu işlevsiz kılan kadrolaşma ile güvence altına alınmıştır. Bürokrasinin devletçi kanadından gelebilecek direnme, mevcut kamu yönetimi devre dışı bırakılarak etkisiz kılınmıştır. Bu süreçte askeri darbe toplumsal muhalefet baskı altında tutulmuş, demokratik kurallar askıya alınarak sürecin hızlı ilerlemesi sağlanmıştır (Güler, 2005a).

TÜSİAD’ın son 5 yıldır söylemlerinde ve uluslar arası mali çevrelerin ise kredi metinlerinde sürekli vurguladığı ekonomi yönetiminin tek elde toplanması, Özal’ın Demirel hükümetine ekonomiden sorumlu tek adam olarak girmesiyle başarılmıştır. Tek adam üzerinden yürüyen bu süreçte, zaman zaman sapma eğilimleri belirlediğinde iç ve dış çevrelerin yoğun müdahalesiyle ekonominin tek adama bağlı ve mevcut bürokrasi dışında tutulmasına özen gösterilmiştir. Eski bir TÜSİAD üyesi olmakla özel sektörün, daha önce Dünya Bankasında çalışmış olmakla dış mali çevrelerin güvenini kazanmış biri olarak Özal’ın bu yapının başında kalması için bu çevreler tarafından çaba sarf edilmiştir (Sönmez, 1992: 131; Doğan, 1985: 15-6, 403; Çölaşan, 1989:120).

Özal, Demirel kabinesinde Başbakanlık Müsteşarlığı görevine atanır atanmaz ekonominin tüm birimleri fiilen kendisine bağlanmıştır ve bu arada birkaç gün arayla, tüm uluslararası mali çevrelerin temsilcilerinin Ankara’ya geldiği görülmüştür³¹(Çölaşan, 1984: 107,111). Hemen 24 Ocak programını hazırlamaya başlayan Özal, bu süreçte Merkez Bankası Başkanına hiçbir bilgi vermez ve görüşünü almazken, ziyareti hayli uzatıp Ankara’da kalan IMF temsilcisi Woodward’la birlikte yoğun işbirliği ve pazarlıklarla

³⁰ Uyarlama politikalarının dünyada nasıl yaşama geçirildiğini ortaya koyan Dünya Bankası adına gerçekleştirilmiş olan bir araştırmada süreç şöyle anlatılmaktadır: "Reform çabalarının hem başlatılması hem ilerletilmesinde en can alıcı rol bürokratik örgütlerce üstlenilmiştir. Reform çabasında politikacılar karar verme yetkisini rutin bürokratik süreçlerden, yasamadan, çıkar gruplarının baskılarından ve yürütme organının baskılarından soyutladıkları birimlere devrettiler. Kimi örneklerde, eski politikalarla bütünleşmiş olan bürokrasiler bir çırpıda devre dışı bırakıldılar." (Güler, 2005a:113)

³¹ Özal’ın atandığı 3 Aralık 1979 tarihinden bir gün önce, Kasım ayında Türkiye’ye gelmesi gereken IMF heyeti Ankara’ya geldi. Ardından 4 Ocak 1980 OECD Genel Sekreteri Van Lennep, 7 Ocak günü Dünya Bankası Türkiye masası şefi Adi Davar heyeti ile birlikte Ankara’ya geldi. Bir program dahilinde Kasım ve Aralık aylarında gelmesi beklenen uluslar arası temsilciler gecikmişti. İşte heyetlerin gelmesi tesadüfen Özal’ın göreve başlamasıyla çakışmıştır.

programın çatısını biçimlendirmiştir (Çölaşan, 1984: 80, 85). Esasen 24 Ocak 1980 programının, kredi onayı alabilmek için, uluslar arası çevreleri tatmin etmek amacıyla hazırlandığı ifade edilmektedir³² (Öniş, 1991). IMF ve DB ile hemen kredi sözleşmeleri yapılmıştır. Bu iki kurumun öncelikle kamu sektörünün daraltılmasını öngören talepleri böylece ülke gündemine 24 Ocak kararları olarak girmiş ve beraberinde kamu yönetiminin değişim sürecini başlatmıştır (Boratav, Türkcan, 1994:18).

24 Ocak kararlarının en önemli yönü, mevcut devlet teşkilat yapısı dışında, ona paralel bir bürokrasi oluşturularak karar mekanizmalarının bu alternatif bürokrasiye kaydırılması, böylece mevcut bürokrasinin devre dışı bırakılmasıdır. Uluslararası mali merkezlerin destek anlaşmaları ve yapısal uyarlama kredileri ile şart koştuğu 'ekonominin tek elde toplanması', 24 Ocak kararlarıyla iki kurul oluşturularak hayata geçirilmiştir. Birisi ithalat-ihracat rejimini düzenleyecek olan 'Koordinasyon Kurulu', diğeri ödemeler dengesi ile ilgili para ve maliye politikalarını belirleyecek olan 'Para ve Kredi Kurulu'dur³³. Devletin ekonomik işler yönetimi bu iki kurul bünyesinde toplanmıştır. Bu iki yeni kurul, bakanlıkların üzerinde bir icrai yetkiye sahip kılınmıştır. Böylece yönetim hukukçularına göre, Anayasa'da düzenlenmiş olan yürütme içinde öngörülmemiş yeni organlar yaratılarak bu kurumlar eliyle, ekonomik kararlar devletin var olan kurumları atlanarak Başbakanlık Müsteşarının denetimine verilmiştir. Farklı bakanlıkların, kurumların ekonomi ile ilgili birimleri koparılarak birbirleriyle birleştirilmiş ve yeni yetkilerle donatılmışlardır. Yaratılan bu bünye, fon sistemi ile geleneksel bütçeden ayrı ilkelerle çalışan kaynaklara, KHK'ler ile geleneksel yasama ilkelerinden uzakta yasama gücüne, 'prensler'³⁴ ile geleneksel yöneticilerden farklı bürokratlara sahip kılınmıştır. Ortaya çıkan, oluşum yapısı, karar gücü, kaynakları ve yöneticileri ile dört başı mamur bir bürokrasi bütünü, devlet içinde devlettir (Güler, 2005: 109, 135-8).

Toplumun geniş kesimlerinin durumunu iyice kötüleştiren bu kararların, toplumsal muhalefet kontrol altına alınmadan uygulanması güç olduğu çeşitli kesimlerce dile

³² Program IMF'in ve DB'nin onayını hemen almıştır. Türkiye IMF'e yeni taahhütler vererek 1980-1983'ü kapsayan üç yıl için bir stand-by anlaşması imzaladı. Sonra bu anlaşma bir yıl daha uzadı (1984 yılı sonuna kadar). Türkiye, Dünya Bankası'nın yeni başlattığı ve "program kredisi" sağlayan "yapısal uyum" programından yararlanabilen sekiz ülkeden biriydi. Dünya Bankası istenen krediyi çok ağır koşullar altında vermeyi kabul etti. Hükümet, on yedi politika taahhüdüyle, bu programdan yararlanabilen ülkeler arasında, en ağır koşulları kabul etmiş oluyordu (Kazgan, 2005:200) 1980'li yılların başlarında Dünya Bankası ile yapılan SAL anlaşmaları para ve maliye politikalarında uyarlamalar yapılması ve ticaret ve döviz kuru reformlarını öncelemektedir (Güler, 2005a:135).

³³ 24.1.1980, 8/166 sayılı karar, RG: 25.1.1980

³⁴ "Prensler" olarak bilinen bu yeni tipin tanımlayıcı özelliği, genç ve ABD'de eğitim görmüş ya da Dünya Bankası gibi mali merkezlerde çalışmış olmalarıdır (Öncü ve Gökçe, 1991:104).

getirilmiştir. Nitekim kısa bir süre sonra hükümet darbesi yapılmıştır. Darbe yönetiminin ilk demeci, dış kredi kurumlarına güvence vermek olmuştur (Öniş ve Kirkpatrick, 1998:129). Darbenin ilk günü ekonomi yönetiminin üst düzey bürokratları Genelkurmay toplantısına çağrılarak ekonominin kime teslim edileceği tartışılmıştır. Merkez Bankası Başkan Yardımcısı Tanju Polatkan'ın askerlere önerisi “Özal ve ekibi sermayenin adamlarıdır, biz ise eski yönetimin, siz kendinize yeni bir ekip kurun” biçimindedir (Çölaşan, 1989:45). Aynı gün ekonominin yönetimini devralması için paşalar Özal'la görüşmüştür. Özal Demirel'le yaptığı pazarlığın aynısını askerlerle yapmış, daha da ileri giderek kendisine bağlı olmayan Maliye Bakanlığı ve diğer birimlere de kendi önereceği kimselerin atanmasını istemiştir. Üstelik askerlerin Başbakan adayına da karşı çıkarak kendisinin rahat çalışacağı bir Başbakan adayı önermiştir (Çölaşan, 1989: 62, 65).

Özal'ın bu pazarlık sürecinde, her pazarlığın sonucunu, ABD büyükelçisi Spain'e aktardığı ifade edilmektedir. Sedat Ergin'in ABD belgelerine dayanarak dönemi anlatan, Hürriyet'te yayınlanan yazı dizisinde, Özal'ın 12 Eylül yönetimiyle pazarlıkta ABD'nin desteğini hep sağladığı ve pazarlıklarında bu kozu hep kullandığı belirtilmektedir (Sönmez, 1992:174-5). Bu pazarlıklar sürerken iş biraz uzayınca, özel sektörün temsilcileri de devreye girmiştir. Vehbi Koç, darbe yönetiminin başı Kenan Evren'e mektup yazarak, Özal'ın görevde tutulmasını talep etmiştir. Mektupta özetle “Turgut Özal bir dâhi değildir. Onun da hataları olabilir. Fakat bu nazik dönemde, mevcudun içinde, meselelerimizi en iyi bilen insandır. Dedikodulara bakmadan kendisini tutmakta fayda vardır.”, şeklinde askeri yönetimden Özal'a görev talep etmiştir (Sönmez, 1992:131).

İzleyen günlerde Özal tüm pazarlıkları karşılanarak ve talebi doğrultusunda askerlerin Başbakan adayı bile değiştirilerek, yeni dönemde Başbakan Yardımcısı olarak yine ekonominin başına oturtulmuştur (Çölaşan, 1989: 76-9). Devletin ekonomi ile ilgili kurumları da Özal'la birlikte yer değiştirerek Özal müsteşarken kendisine bağlanan kurullar, bu kez müsteşarlıktan koparılıp Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olan Özal'a bağlanmıştır.³⁵ Bu iki kurul tarafından alınan kararların siyasal içerik kazanmasına aracı olmak üzere Eylül 1981'de “Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu” (EİYKK) kurulup, alınan kararların siyasal sorumluluğunu taşıyacak bakanlar da böylece devreye sokularak bu tuhaf durum bir ölçüde devlet prosedürüne uydurulmuştur. Uluslararası mali merkezlerce öngörülen iktisadi-mali uyarılama, kamu yönetimi sisteminin mevcut

³⁵ Resmi Gazete, 26.9.1980

bütünlüğü ihlal edilerek gerçekleştirilebilmiştir. Böylece yerleşik bürokratik yapıdan gelebilecek her türlü direnç aşılmıştır (Güler, 2005a:110-1).

Darbe yönetiminin ilk kararı grev ve lokavtların sona erdirilmesi olmuştur. Göreve dönen işçilere nasıl bir ücret ödeneceği konusunda işçi sendikalarıyla hiç görüşmeyen Özal, TİSK Başkanı Halit Narin'i arayıp onayını almıştır (Çölaşan, 1989:45). Özal'ın icraatı sırasında, kendi istediği yönde atamalar yapılmayan Merkez Bankası gibi ekonominin önemli birimlerini devre dışı bıraktığı görülmüştür. Sorumlu birimlerin bilgisi dışında ve sık sık yetkilerini aşan uygulamalar yapan, Başbakanı yaptığı hiçbir işlemde bilgilendirmeyen, Başbakan'ın bilgilendirilme taleplerini, kendisine engel olduğu yönünde özel sektöre ve uluslar arası çevrelere şikayet konusu yapan Özal (Çölaşan, 1989:199, 209, 212), iktidarını bütün devlet teşkilatını hiçe sayan tek adam şovuna dönüştürmüştür.

Yerleşik gelenekleri ve parlamentoyu hiçe sayan Özal'ın, Başbakan tarafından uyarıldıkça "istifa ederim, bu programı benden başkası yürütemez" diye tehdit ettiği, benzer tehditleri uluslar arası çevrelere de "benden başkası size bu tavizleri vermez" diye yinelediği belirtilmektedir. Özal'ın bu davranışlarıyla, sadece teşkilat bütünlüğünde değil, devlet ciddiyetinde de önemli tahribatlara³⁶ neden olduğu ifade edilmektedir. Bu tahribatlar devletin meşruiyetinin aşındırılması ve yeni liberal politikaların meşruiyet kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu tehditlerden sonuç almadıkça istifa dilekçesi veren Özal için, sık sık özel sektör ve uluslar arası çevrelerin devreye girdiği görülmüştür. Örneğin Kasım 1980'de istifa eden Özal'ı aynı gün TÜSİAD Başkanı Ali Koçman evinde ziyaret etmiştir. Koçman'ın ertesi gün Başbakan Ulusu'dan randevu aldığı ve Özal için ricacı olduğu görülmüştür. Koçman'ın Başbakan'a: "Sayın Başbakanım sizden istirhamım bu adama sahip çıkın. Çok çalışkandır. Ayrıca Türkiye'de bu işi en iyi bilen ve en ciddi götüren adamdır.", dediği ifade edilmiştir (Çölaşan, 1989: 120,145, 208).

Darbe sonrası ilk genel seçimlerde, askerler seçimlere üç siyasal partinin girmesine izin vermiştir. Ancak, Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi'nin seçimlere girip giremeyeceğinden ABD endişe duymaktadır. Bu kez ABD, Türkiye tarihinde köklü bir yeri olan tüm partilerin yasaklı olduğu ortamda, diğer partilerin durumuna hiç değinmeden sadece

³⁶ Örneğin 1980 sonu Arslan Başer Kafaoğlu'nun Devlet Başkanlığı danışmanlığına atanmasının ardından Kafaoğlu ile anlaşamayan Özal yine istifasını vermiş, Ulusu kendisiyle çalışmak istemediği halde Özal birkaç gün sonra yine görevinin başına dönmüştür. Bundan sonraki istifa tehditi ise artık işlemeyecektir. Özal tehdit alışkanlığını 18 Haziran'da Ankara'da görüşme yaptığı IMF Türkiye Masası Başkanı Mr.Hole'e "Ben bu işi bırakıp gidersem yeni gelen beni aratır" diye yinelediğinde komik duruma düşmüştür. (Çölaşan, 1989: 145,208).

Özal'ın partisinin seçimlere katılmasının, hatta seçilmesinin demokrasinin olmazsa olmazı olduğu iddiası ile askerlere baskı³⁷ yapmıştır (Doğan, 1985: 16). ABD Yönetimi bununla yetinmemiş, bir süre sonra Cumhurbaşkanı Evren'i NATO'dan yakından tanıyan eski Dışişleri Bakanı Haig'i de bu misyonla Ankara'ya göndermiştir³⁸. Özal seçim sürecinde hem özel sermayenin bir kesimi tarafından hem de uluslar arası çevreler tarafından açıkça desteklenmiştir³⁹. Seçim toplantılarından birine katılan OECD Türkiye Masası sorumlusu Geberth, "Bu izlenen ekonomik politikaları ancak Özal iyi götürür, bu politikalardan vazgeçmek büyük hata olur" demiştir ve her ortamda bu yöndeki telkinlerini aktarmıştır (Doğan, 1985:403, 408). Özal dış medyada da örgütlü ve sistemli olarak "Türkiye mucizesinin mimarı" olarak lanse edilerek desteklenmiştir (Sönmez, 1992:175).

Kasım 1983 seçimleriyle iktidara gelen ANAP Hükümetinin ilk işi, paralel bürokrasiyi yasalılaştırarak kalıcı hale getirmek olmuştur. İç ve dış çevrelerin güvenini kazanmış tek adam Özal'ın Başbakan olmasıyla birlikte, ekonomi yönetimi ile ilgili kurumlar bir kez daha yer değiştirmiştir. İlgili kurumlar, bu kez Başbakan Yardımcılığından koparılıp Başbakana bağlanmıştır. Başbakanlığa bağlı olarak Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuş, çeşitli Bakanlıklardaki ekonomi ile ilgili pek çok birim bu kez Başbakana bağlı bu Müsteşarlığa aktarılmıştır⁴⁰. Bakanlar Kurulunun yetkileri, Başbakanın denetiminde oluşturulan yeni karar merkezleri ya da iç kabinelere aktarılmıştır. Yaratılan alternatif bürokrasi, alternatif devlet adamı tipini de beraberinde getirmiştir. İktisadi-mali kararların doğrudan başbakana bağlı, "prensler" olarak bilinen bu bürokrasiden kopartılmış birimlerce alınması ile olası engellemeler önlenmiştir (Güler, 2005a: 112-3).

³⁷ Ankara'dan Washington'a ulaşan haberlere göre, Özal'ın seçimlere girmesinin engellenebileceği sonucuna varılmıştır (Doğan, 1985: 15-6). Bunun üzerine Türkiye'deki 6 Kasım seçimlerinden yaklaşık iki ay kadar önce Wall Street Journal'da bir başyazı yayımlanmıştır. "Türkiye'nin Dönüm Noktası» başlığını taşıyan yazı aynen şöyledir : "... Amerikan diplomasisinin Türk generallerinden bilmelerini kesinlikle istedikleri nokta şudur: Toplumda bir gerginlik yaratılmadan, seçimlerde Özal'ın partisinin kazanması, demokrasiye erken dönüş için esen bir ümit rüzgârıdır. ..." Yazı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına önemli kayıtlı bir notla gönderilmiştir. Notta "Gönderdiğimiz yazı tümüyle Amerikan yönetiminin görüşünü yansıtmakta, bu nedenle de yetkililerin mutlaka dikkatine sunulması istenmektedir", yazmaktadır (Doğan, 1985: 16).

³⁸ Haig ziyaretinin nedenini "Benim Ankara'ya gidiş nedenim asıl seçimlerle ilgili. Son zamanlarda Turgut Özal'ın seçimlere sokulmayacağına dair sözler dolaşüyor. Engelleneceği bildiriliyor. Bize böyle raporlar geliyor. Ben Amerikan Yönetiminin bir ricasını ilettim Cumhurbaşkanı Evren'e... Bu nedenlerle Özal'ın seçime girmesinde bir engelleme olmaması gerektiğini, bunun demokrasi açısından şart olduğunu söyledim" şeklinde açıklamıştır (Doğan, 1985:403).

³⁹ 1983 Eylül ve Ekim aylarında, yani seçimden kısa süre önce İstanbul, İzmir ve Ankara'da çeşitli ulusal ve uluslararası seminerler düzenlenmiş, bunların tamamına Özal çağrılarak konuşma yapması sağlanmıştır. (Doğan, 1985:408). Özal'ı açıktan destekleyen Koçman'a ise Selçuk Yaşar, bir telgraf çekerek "TÜSİAD Başkanı olarak siz tarafsızlığınızı kaybettiniz, derhal istifa edin", çağrısında bulunmuştur.

⁴⁰ 13.12.1983, 188 sayılı KHK; 16.4.1986, 3274 sayılı yasa

Başbakan Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte ekonomi yönetimi bir kez daha Özal'la birlikte yer değiştirmiştir. O tarihe kadar Başbakanlık emrinde çalışan sistem, Başbakanlıktan kopararak Devlet Bakanlıklarına yedirilmiştir. Para-maliye ve ticaret-döviz politikalarının yürütülmesi, Başbakanlığın bağlı ve ilgili kuruluşları ve bakanlıklarının görev alanlarına giren bazı işler de devlet bakanlıklarına geçirilerek paralel bürokrasi daha da güçlendirilmiştir. Böylece paralel bürokrasi çalışmalarını, bu kez yeni Cumhurbaşkanının denetimi altında sürdürebilmiştir. Devlet Bakanlıkları işlevlerinin dışına çıkarılarak, geleneksel devlet örgütlenmesini aşmanın bir aracı ve karar-verme tekelinin iktidar içinde yer değiştirmesine olanak veren bir kanal olarak kullanılmıştır (Güler, 2005a: 115-6).

Güler'in belirttiği gibi mevcut bürokrasiyi hedef alan çalışmalar, KHK'ler ile gerçekleştirilmiştir. KHK'ler amacını aşacak şekilde ivedi olmayan konulara da yaygınlaştırılmış, yetki yasalarının süreleri uzatılarak, istisnai konularla sınırlı alınan yetkiler genelleştirilerek kullanılmıştır. 1972-1978 yılları arasında toplam 6 yılda 17 kanun hükmünde kararname çıkarılmışken, 1982-1990 yılları arasında kalan 6 yılda toplam 305 KHK çıkarılmıştır. Bunların 261'i doğrudan kamu yönetimi ile ilgilidir. Aynı süreçte TÜSİAD'ın kamuda reformla ilgili kapsamlı yayınlarının sayısının ise ona ulaştığı görülmektedir.

İşler paralel bürokrasi ile yürütülürken bir yandan da bürokrasinin devletçi kanadının direnci, parti taraftarları kadrolara yerleştirilerek kırılmaya çalışılmış ve kadrolar siyasallaştırılarak genel bir tasfiye operasyonuna tabi tutulmuştur (Heper, 1990: 610). Kamu yönetiminde sağcı kadrolar aracılığı ile uygulanan tasfiye süreci, personel rejiminde yapılan değişikliklerle bütünlenmiştir. Fiili ikili bürokrasi ile başlayan Bağımsız Kurullarla kurumlaşarak ilerletilen süreç, yeniden düzenlemelerin tümüne yansıyan 'merkezileştirme' ve 'kişiselleştirme' ilkesiyle desteklenmiştir. Bakanlıkların, KİT'nin, üniversitelerin, yerel yönetimlerin ve tüm kamu kurumlarının yönetim yapılarına yansıtılan bu ilkelerle kurullar işlevsizleştirilmiştir (Güler, 2005a: 119,124).

Tek adam üzerinden yürütülen ve yasama faaliyetleri ile resmileştirilen 'merkezileştirme' ve 'kişiselleştirme' uygulaması, burada amaçlı olarak süreç öyküsü biçiminde verilmiştir. Devletin önemli kurumlarının tek adama bağlı tutulabilmek için nasıl lego oyuncaklar gibi yap-bozlarla yer değiştirdiğinin ve sürece TÜSİAD'ın ve uluslar

arası aktörlerin nasıl dahil olduğunun ancak bu teknikle daha iyi gösterilebileceği düşünülmüştür. Süreç bilgisinin, devlette dönüşümün nasıl gerçekleştirildiği ve değişimin aktörleri arasında nasıl yoğun bir eşgüdüm olduğu konusunda hayli malzeme sunduğu görülmektedir. TÜSİAD'ın bu dönüşüm sürecinde tek aktör olmamakla birlikte yerel askeri ve siyasi aktörler ile uluslararası aktörler arasında önemli bir arabulucu olduğu, uluslararası aktörlerin taleplerinin içselleştirilmesinde ve meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynadığı, talepleri meşrulaştıracak araçları ve yerel aktörleri bularak projeyi ulusal bir siyasi proje gibi benimsetmede hayli başarılı olduğu görülmektedir.

5.10.6. Devletin Doğrudan Üretim Alanından Uzaklaştırılması

Özelleştirme, gelişmiş kapitalist ülkelerin bazılarında, sermaye birikimi sürecinde ortaya çıkan konjonktürel tıkanmaları aşmak için başvurulan bir araç olmakla birlikte, istikrar programlarının uluslararası mali denetleyicileri (IMF, Dünya Bankası) aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere dayatılarak global bir harekete dönüştürülmek istenmiştir (Oyan, 1989: 299). Özelleştirme, 1980 yılı başından itibaren büyük sermayenin, IMF, Dünya Bankasının raporlarında ve nihayet 24 Ocak kararlarını alan ve onu izleyen hükümetlerin programlarında yer almıştır (Sönmez, 1992:110). Amaç sadece kamunun doğrudan üretim kuruluşlarının özelleşmesi değil, kamunun sosyal hizmetlerinin, sosyal politikalarını gerçekleştirmede kullandığı destek ve harcamalarının da kısılmasıdır.

Özelleştirme ile ilgili ilk hazırlıklar 1983 sonrasında, ANAP iktidarlarıyla beraber başlatılmıştır. Bu tarihten bir yıl önce TÜSİAD'ın KİT'lerin özelleştirilmesi konusunda çeşitli önerilerini dile getirdiği KİT raporu yayınlanmıştır (KİT Raporu, 3 Mayıs 1982). Aynı tarihlerde TÜSİAD'ın diğer yayımlarında da yoğun bir şekilde KİT değerlendirmelerine raslanmıştır. KİT'ler ile ilgili yasa gücündeki 233 sayılı kararnamenin çıkarılmasıyla özelleştirme yolu da açılmıştır. Morgan Guaranty Bank'a yaptırılan 'Özelleştirme Ana Planı' ile özelleştirmenin nasıl bir yol ve yöntemle uygulanacağı tespit edilmiştir (Öniş, 1991; Sönmez, 1992: 111; Özmen, 1987:76). Morgan Guaranty Bank'ın önerisine göre, önce KİT'lerde erken emeklilik, yeni istihdama izin vermeme, işten çıkarma gibi yollarla personel azaltma yoluna gidilmiştir. KİT'lerin fiyatını yabancı danışmanlık kuruluşlarının saptaması kararlaştırılmış ve KİT'lerin satış işlemlerini yürütecek makamı saptayan yasa, 1986'da çıkartılmıştır. TÜSİAD'ın yine eş zamanlı olarak, "Özelleştirme, KİT'lerin Halka Satışında Başarı Koşulları" adlı raporu yayınlanmıştır (29 Mayıs, 1986). TÜSİAD bu raporda özelleştirmede kullanılabilir yöntemler üzerinde durmuş ve

özelleştirmelerin halka benimsetilmesinde yararlanılabilecek bir takım ideolojik yaklaşımlar önermiştir. 1986 tarih 3291 sayılı yasaya göre, KİT'in özelleştirilmesinde Bakanlar Kurulu, bağlı müessese, ortaklık ve işletmelerinin özelleştirilmesinde de Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu yetkili kılınmıştır. Böylece, KİT ve bağlı ortaklıkları özelleştirilmeden önce anonim ortaklığa dönüştürülüp önce Başbakanlığa bağlanacak, özelleştirmeyle ilgili işlemlerden her tür vergi, resim ve harç alınmayacaktır. Bu Kurulun 1990'da "Toplu Konut" ile "Kamu Ortaklığı İdaresi" şeklinde ikiye ayrılmasıyla, özelleştirme ikincisinin yetki alanına sokulmuştur (Sönmez, 1992: 112).

Seçimlerden sonra ANAP Hükümeti, EİYKK kurarak, bu kurulu KİT Koordinasyon Kurulu⁴¹ olarak görevlendirmiştir (Güler, 2005a:111). KİT'ini özelleştirmeye taşıyacak ilk düzenlemeler 1984 Mayıs ayında çıkarılan bir KHK'de⁴² daha sonra bu metni değiştiren 1988 tarihli 308 sayılı KHK'de düzenlenmiştir⁴³. KİT'lerin özelleştirilmesi operasyonu, ancak 1986 sonrası ve yoğun olarak 1989 sonrası gerçekleştirilmiştir. 1990 sonuna kadar, halka açılma yoluyla 12 KİT'in hisseleri satılmış, blok satış yoluyla 19 KİT işletmesi yerli-yabancı şirketlere devredilmiştir (Sönmez, 1992: 113).

KİT'ler, Türk halkına, ayırım yapmadan, bazen zarar yapmayı da göze alarak hizmet veren kuruluşlardır. Devlet, halka karşı duyduğu sosyal sorumlulukların bir bölümünü KİT'ler aracılığıyla yerine getirir. KİT'lerin özelleştirilmesinin tamamlanmasıyla, devletin bugüne kadar KİT'ler aracılığıyla yerine getirdiği çok önemli hizmetler artık yerine getirilemeyecektir. Toprak Mahsulleri Ofisi, Şeker Şirketi, Tekel, Türkiye Ziraat Kurumu, Türkiye Devlet Çiftlikleri ve Gübre Sanayi gibi KİT'ler Türk tarım ürünlerini ve üreticilerini koruyan ve onlara yardım eden devlet kuruluşlarıdır. Bu kurumların özelleştirilmesiyle, Tarım üretimiyle devletin bağı koparılmıştır, tarım artık korunamamaktadır (Dikbaş, 1997: 61). Bunun sonucu olarak, bir tarım ülkesi olan Türkiye bugün; ABD, Almanya, Fransa, Romanya ve Rusya Federasyonundan buğday; Kanada'dan kırmızı mercimek, Güney Amerika'dan elma; Bulgaristan, Brezilya, Fransa'dan şeker; Bulgaristan'dan kiraz; İran'dan kavun, karpuz, üzüm, fıstık; Arjantin, İran, Kırgızistan, Çin ve Kanada'dan kuru fasulye; Meksika'dan nohut ithal eder duruma düşmüştür. Türkiye'nin artık eti de, sütü de dışarıdan gelmektedir. Türkiye gibi bir tarım ülkesinin özelleştirme ile sürüklendiği nokta budur (Dikbaş, 2003: 536).

⁴¹ Bu kurul, KİT hakkında 60 sayılı KHK'nin 57. maddesi gereğince kurulmuştur

⁴² (8.5.1984, 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında KHK, RG: 18.6.1984, 13485).

⁴³ RG: 18.1.1988, 19698).

Tekel ve Türkiye Şeker Fabrikaları başta olmak üzere KİT'ler devlete vergi toplayan en önemli kurumlardır. Devlet bunların özelleşmesiyle, önemli bir gelir kaynağından mahrum kalmıştır. Özel kuruluşlara bırakılmayan bazı stratejik yatırımlar artık yapılamayacaktır. Devlet Demiryolları, çok geç saatlerde ve pek az yolcunun bulunduğu saatlerde zarar edeceğini bile bile hizmet vermek, P.T.T ve devlet bankaları zararına da olsa en ücra köylere kadar hizmet götürmekle yükümlüdür. Özel sektör karlı olmayan bölgelerde ya da saatlerde hizmet vermeyecektir (Dikbaş, 2003: 76, 78). Yani bu kurumların özelleştirilmesiyle, devletin topluma karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirme imkanı kalmamıştır. Petkim'in satışıyla, birçok sanayi için devletin ucuz girdi sağlama imkanı artık kalmamıştır (Dikbaş, 2003: 481).

Dikbaş (2003: 83) KİT'lerin yabancı firmaların eline geçmesinin, ulusal bağımsızlığımız açısından da önemli sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir. Nitekim yabancı özel firmaların Türkiye'de göz diktikleri kuruluşlar, Telefon ve Telekomünikasyon, Türk Hava Yolları gibi ülkenin güvenliği açısından stratejik alanlardır. Stratejik kuruluşların yabancıların eline geçmesinin sakıncaları bir yana, yabancı özel firmalar işletme hakkının tekel halinde kendilerine devredilmesi konusunda basında, halkın gözleri önünde çetin pazarlıklar sürdürmektedirler.

KİT sistemi sayesinde KDV'yi az çok oturtan, kurumlar vergisindeki artışın önemli bölümünü KİT'lere borçlu olan devlet, özelleştirmeden sonra ciddi vergi kaybına uğramıştır. Kaynakları sıfırlandığı halde, yatırım hedefleri öz kaynaklarının üzerinde tutulmaya devam eden KİT'ler, ek finansman kaynaklarını 1984'le birlikte artan bir tempoda dış borçlanmayla sağlamaya itilmişlerdir. Daha da önemlisi, KİT'ler 1980'lerdeki daraltıcı politikalara rağmen pozitif büyüme oranları elde edilmesinde hala en önemli rolü oynamaktadırlar. KİT'lerin özelleştirilmesinde, kamu kesimi ve ekonomi açısından ekonomik rasyonalitenin sağlanmasından çok farklı etkenlerin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Özelleştirmenin toplumsal refah ve ilerleme açısından yaratacağı tehlikelerin, önümüzdeki yıllar daha da artarak kendini göstereceği belirtilmektedir (Oyan, 1989: 306-7). Petkim, Tüpraş ve Et-Balık Kurumu ve SEKA gibi bazı kritik özelleştirmeler ve devletin nasıl zarara sokulduğu Ek.5'deki özelleştirme örneklerinden izlenebilir.

5.10.7. Devletin Sosyal Hizmet Alanından Uzaklaştırılması

Devlet üretim alanından özelleştirmeler ile uzaklaştırılırken eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi hizmet alanlarında ise mülkiyetin el değiştirmesi yerine, kamu kaynaklarının özel kişi ve kurumların kontrolüne verilmesi yönünde kademeli olarak metalaştırma stratejisi izlenmiştir.

5.10.7.1. Sağlık Hizmetlerinin Özelleştirilmesi

Dünya Bankasının önerdiği strateji doğrultusunda, Türkiye’de kamuda sağlık sistemi, sistemli bir şekilde çökertilmiştir. Önce yeni sağlık yatırımları yapılmayarak kamu sağlık sisteminin genişletilmesi durdurulmuştur. Sağlık hizmet talebi büyürken yeni yatırımlar tümüyle durdurulmuştur. Varolan kamu sağlık kurumları ise, yeni kadro açılmayarak, pratisyen hekimlere mecburi hizmet kaldırılarak, emekli olanların yerine yardımcı personel istihdam edilmeyerek işlemez hale getirilmiştir. Kamu sağlık kurumlarının genel bütçeden aldıkları kaynak oranı 10 yıl önce yüzde 85 iken yüzde 20 dolayına çekilerek, bu kurumlar, tümüyle döner sermaye gelirlerine bağımlı hale getirilmiştir. Döner sermayelerin belli başlı gelirlerini oluşturan Emekli Sandığı, SSK, Bağ-Kur ve Yeşil Kart alacaklarının tahsilinde zorluk çıkarılarak ve zamanında ödenmeyerek bu kaynaktan da mahrum kalmaları sağlanmıştır. Bununla da yetinilmeyerek döner sermaye gelirlerinin kullanımına da kısıtlama getirilmiş, mali ve yönetsel mekanizmaları felç edilmeye çalışılmıştır. Özel işletmeciliğin kurallarının daha hızlı gelişebilmesi için vakıfların kurulması teşvik edilmiş, kaynakları azaltılan kamu kurumları varlıklarını devam ettirmek için hizmet satmaya zorlanmışlardır. Kamu sağlık kurumlarını, her şeye rağmen nitelikli hizmet verir hale getirmek için çaba gösteren yöneticiler, siyasal müdahaleler sonucunda bertaraf edilmiş, sık sık yapılan değişikliklerle hastane yönetimlerinde tecrübe birikimi engellenerek sistem felç edilmiştir. Devlet, kamu sağlık kurumlarından esirgediği yatırım, vergi ve ithalat gibi teşvikleri özel sağlık sektörüne aktarmış, 1980’de toplam sağlık yatırımları içindeki payı yüzde 9 olan özel sektör yatırımları, 1992’de kamu yatırımları aleyhine genişleyerek yüzde 35’e ulaşmıştır. Özel Sağlık Kurumlarına hasta sevkleri teşvik edilerek ve GSMH’den sağlık hizmetleri alanına aktarılan kaynağın yüzde 40’ı özel sağlık kurumlarına verilerek Sağlık Harcamalarının Bölüşümü kamu kurumlarının aleyhine değiştirilmiştir (Soyer, 2003: 310-7; Gökçay, 1996:139, 165-6).

Dikbaşı'ya göre (2003) bundan sonra parayı veren tedavi olabilecektir. Özel sektör karlı bulmadığı bölgelere hastane açmayacaktır. Nitekim Türkiye'de son on beş yıl içinde 1.044 özel sağlık işletmesi açılmıştır. Bunların 476'sı İstanbul'da, 159'u İzmir'de, 150'si Ankara'da 44'ü Antalya'da, 47'si Muğla'da, 31'i ise İçel'dedir. Görüldüğü gibi, bu özel sağlık işletmelerinin yaklaşık yüzde 50'si gelir düzeyi yüksek olan illerde kurulmuştur. Yozgat, Tunceli, Erzincan, Elazığ, Muş, Bitlis, Siirt, Ağrı, Kars, Hakkari gibi illerimiz ise özel sağlık işletmelerinin haritasında yer almamıştır. Bu illerimizdeki halkımızın doktora ve ilaca verecek paraları olmadığı için özel sektörün buralara özel hastane açmayı düşünmediği ifade edilmektedir.

5.10.7.2. Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Özelleştirilmesi

Sosyal güvenlik sisteminde izlenen süreç de sağlık sisteminde izlenenden pek farklı değildir. 1998 IMF yakın izleme anlaşması ile öngörülen ve daha sonraki stand-by anlaşmaları ile sürdürülen sosyal güvenlik sisteminde yapılan parametrik değişikliklerle katkıların artırılıp yararların azaltılması, bireysel emeklilik alternatifinin yerleştirilmesi, sağlık hizmetlerinde katkı payları, ticarileşme ve özelleştirme şeklindeki yaklaşım, dönem hükümetlerinin tümü tarafından uygulanmıştır. AKP Hükümetinin 2006 yılında gerçekleştirdiği sosyal güvenlik reformu IMF'in⁴⁴ 2005 tarihli yapısal uyum programının bir parçası olarak gündeme gelmiştir. IMF'in sosyal güvenlik sisteminin dönüştürülmesi ile ilgili şartları arasında şu maddeler vardır: Emekli memur maaşlarından yüzde 1 sağlık primi kesilmesi; yeşil kartların iptal edilmesi ve yeniden dağıtılması; ilaç katkı paylarının memur maaşları ve Bağ-Kur emekli maaşlarından kesilmesi; emekli memurlar tarafından satın alınan ilaçların fiyatı aynı sınıfta bulunan ilaçların ortalama fiyatını aşarsa, farkın kendilerince ödenmesi; devlet memur ve emeklilerince satın alınan ilaçların fiyatı, eşdeğer ilaçların en düşük fiyatını aşarsa, farkın kendilerince ödenmesi; antibiyotik reçetelerinin yazılmasında yeni usuller; 'gereksiz' vitamin ve ilaçların ödenmemesi, devlet memurlarının emeklilik kesenek oranlarının yüzde 15'ten yüzde 16'ya ve isteğe bağlı sigortalı olarak SSK'ya prim ödeyen sigortalılara uygulanan prim oranının yüzde 20'den yüzde 30'a çıkarılması, katkıların (gelirlerin) artırılması; hizmetlerin (giderlerin) azaltılması (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2006)

⁴⁴ TCMB'nin web sayfasında metin görülebilir. www.tcmb.gov.tr

Hükümet “Sosyal Güvenlik Reformu” adıyla çıkarılan 4447 sayılı yasa hazırlarken, sendikaların görüşünü almamış fakat IMF ve DB uzmanlarıyla ortak çalışmıştır. Bu yasa ile emeklilik yaş sınırı yükseltilmiş, sosyal güvenlik kuruluşlarının birleştirilmesi takvime bağlanmış, isteğe bağlı emeklilik sistemi için yasal çerçeve oluşturulmuş, ücretlerinin belirlenmesi ile ilgili yöntem siyasal süreç dışına çıkarılarak, toplumsal baskının etkileri önlenmiştir. 10 Mart 2000 tarihinde DB’na verilen kredi taahhüt mektubu ile 2000 yılı için kurumsal reform sözü verilmiştir (Özveri, 2003: 330-1). İşte 1999 yılından beri Sosyal güvenlik sisteminde aşama aşama gerçekleştirilen dönüşümler ve 2006 yılında IMF’in ve DB’nın önerileri doğrultusunda yapılan değişikliklerle 60 yıllık sosyal güvenlik sisteminden köklü bir kopuş gerçekleştirilmiştir.

5.10.7.3. Eğitim Hizmetlerinin Özelleştirilmesi

Eğitim-Sen Genel Başkanı Alaattin Dinçer’in (Dinçer, 2006) raporundan aktaracak olursak, Türkiye’de eğitimde özelleştirme çalışmaları, Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasının (GATS) Türkiye tarafından 1995 yılında onaylanmasıyla başlatılmıştır. Bu anlaşmayla eğitim, sağlık, iletişim işkollarının ‘yeniden yapılandırılması’ hedeflenmiştir. Eğitimin özelleştirilmesi DB’, OECD ve IMF’nin raporlarında da yapısal uyum programlarının önemli unsurlarından biri olarak yer almıştır. 1990’da Dünya Bankası ile imzalanan 90 milyon dolarlık ‘Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Kredisi’, 1998 ve 2002 yıllarında imzalanan 300’er milyon dolarlık ‘Temel Eğitim Proje Kredileri’, GATS Anlaşması çerçevesinde milli eğitim sistemini özelleştirmeyi amaçlamaktadır. Eğitim bir yandan özelleştirilirken, diğer yandan da merkezi yönetimin kamusal rolü tasfiye edilerek yerelleştirilmek istenmektedir. Eğitimin yerelleştirilmesi ile birlikte, eğitim yönetimine yerel yönetimler, ticaret borsaları ve odaları, işveren örgütleri dahil edilerek böylece finansman sorununun çözüleceği ifade edilmektedir.

GATS çerçevesinde eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesi uygulamaları, Türkiye’de aşama aşama devreye sokulmuştur. Önce kamu harcamaları içinde eğitime ayrılan pay giderek azaltılarak eğitimin niteliği düşürülmüştür. Böylece hem kamu eğitiminin kalitesiz olduğu argümanı için malzeme hazırlanmış hem de insanlar özel eğitime kaymaya zorlanmıştır. ‘Eğitime katkı payı’ uygulamasıyla velilerden zorla para toplanmaya başlanmış, velilerin şikayetleri sanki hayali bir şeymiş, böyle bir uygulama hiç yokmuş gibi karşılanmıştır. Devletin diğer tüm kademelerindeki dönüşümde yapıldığı gibi,

resmileşmiş bir şey yokken, fiilen zorlayıcı, bezdirici yöntemler devreye sokulmuştur. Bu arada, ana hizmet dışındaki eğitim hizmetlerinin tümü ticarileştirilerek, kantin, taşıma, temizlik işleri, ders kitapları sağlama gibi temel destek alanları piyasa sistemine açılmıştır.

Eğitime ayrılan payın düşüklüğü bahane edilerek, öğrencilerden alınan kayıt paraları ve bağışların giderek arttırılması ve meşrulaştırılmasıyla fiilen özelleştirmenin yolu açılmıştır. Yurttaşlara bu yolla, eğitim hizmetinin para karşılığı satın alınabilecek bir ayrıcalık olduğu fikrine alıştırma talimleri yaptırılmaktadır. Günümüzde devlet okullarında, öğrencilerden çeşitli amaçlarla yaklaşık 30 başlık altında para toplandığı saptanmıştır. Neo-liberal yaklaşımın, her şeyin devletten beklenemeyeceği söylemiyle, öğrencilerden toplanan paraların Milli Eğitim bütçesinin üç katına eriştiği görülmüştür. Bütün bunlar, eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesinin adım adım ilerletilmesidir. Türkiye’de 2004-2005 eğitim-öğretim yılında, devlet okulunda okuyan bir öğrencinin okuluna yapacağı toplam ödemenin asgari ücretin yaklaşık beş katı olduğu dikkate alındığında, eğitimin dar gelirli için fiilen özelleşmiş olduğu ifade edilebilir.

Kamu Yönetimi Temel Kanununun, merkezi yönetimden yerel yönetimlere devredilmiş olan tüm görevlerin, mümkün olan en kısa sürede özel sektöre aktarımını hedeflediği dikkate alınacak olursa, Türkiye’de milli eğitim sisteminin, yerelleştirme maskesi altında özelleştirilmekte olduğu ifade edilebilir. Bu anlamda, Şili’de faşist diktatör General Pinochet yönetiminde 1970 ve 1980’li yıllarda uygulanan eğitimde yerelleştirme ve özelleştirme programının, bugün AKP Hükümeti’nin programı ile büyük benzerlikler gösterdiği ifade edilmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada, TÜSİAD'ın içinde hayli yerleşik olduğu ve varlığının ve gelişiminin temeli olan devleti neden ve nasıl değiştirme girişiminde bulunduğunun incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın kapsamı, TÜSİAD'ın devletin iktisat politikası araçlarını değiştirme çabalarının incelenmesi ile sınırlanmıştır.

Araştırmada üç farklı kavramsal çerçeveden yararlanılmıştır. Ülke koşullarından kaynaklanan dinamikler, 'ulusal iş sistemleri', 'sosyal sistem' ve 'otorite yaklaşımı' olmak üzere makro kurumsal kuramın üç yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Makro kurumsal kuram çerçevesinde, ulusal kurumların, değişim eyleyenine ne tür kısıtlar oluşturduğu ve/veya ne tür imkanlar sunduğu incelenmiştir. TÜSİAD'ın üyelerinin küresel düzeyde faaliyetlerinin olması uluslararası kurumsal yapılaşmanın da kavramsal çerçeveye dahil edilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda, dünya sisteminin örgütlenmesi, uluslar arası işbölümü, sermaye birikiminin gereklilikleri konuları gelişim iktisadı, modernleşme ve küreselleşme kuramları çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada, bir ekonomik çıkar örgütünün, bu yoğun yapılaşma ve ideolojik kuşatma içinden nasıl sıyrılıp da ortaya değişim eyleyeni olarak çıkabildiği ile ilgili kavramsal çerçeve için ise kurumsal kuramın 'yerleşik eyleyen' ve 'kurumsal girişimci' kavramlarına başvurulmuştur. Seo ve Creed'in (2002) Benson'dan (1977) kurumsal kurama uyarladığı diyalektik yaklaşım bu araştırmanın modeli olarak seçilmiştir.

Radikal Hümanist Paradigma ve bu paradigma içinden Eleştirel Kuramın temel kabulleri bu araştırmanın ön kabulleri olarak benimsenmiştir. Veriler "eleştirel söylem analizi" yöntemiyle analiz edilmiştir. Eleştirel paradigmayı benimseyen ve benzer ön kabulleri benimseyen söylem çözümlenmeleri arasından, Fairclough'ın (1989) eleştirel söylem analizi araştırma yöntemi olarak seçilmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin nedeni, bu yöntemin metin, sosyal etkileşim ve bağlam olmak üzere, bu üç düzeyin bir arada ve birbirleriyle etkileşimleri açısından incelenmesine olanak vermesidir. Bu üç aşamalı analizin birinci aşaması, söylemin kendisinin analizi, ikinci aşama söylemin diğer söylemlerle etkileşiminin analizi, üçüncü aşama ise söylemin nasıl daha geniş bir bağlamın içinde yerleşik olduğuyla ilgilidir. Yöntemin üç aşamalı olması, makro, mezo ve mikro düzeyleri bir arada ve birbirleriyle etkileşimleri açısından incelemesi, yapılan araştırmanın Dünya sistemi, Türk iş sistemi ve bu iki sistem içinde yerleşik konumdaki örgüt olarak

TÜSİAD'ın konumunun bir arada ve birbirleri ile etkileşimi açısından incelenmesine olanak sağlamıştır.

Araştırma için seçilen kurum TÜSİAD'dır. Gerek incelenecek kurum gerekse belgelerin seçiminde amaçlı davranılmıştır. Analiz iki aşamalı olarak yürütülmüştür. Analizin ilk aşamasında, TÜSİAD'ın söylemleri aracılığıyla devleti yeniden inşa girişimleri, TÜSİAD metinleri üzerinden incelenmiştir. 1980 yılından altı yıl geriye doğru gidilerek 1974 yılından itibaren ilgili belgeler incelemeye esas alınmıştır. TÜSİAD'ın diğer aktörlerle, bağlamla ilişkileri ve bağlamın koşullarını ortaya çıkarmak için ise, dönemle ilgili IMF Standby ve Niyet Mektupları, Dünya Bankası-Türkiye (SAL) borç anlaşmaları, OECD düzenleyici reform raporları incelenmiştir. Analizin ikinci aşamasında, TÜSİAD'ın değişimi formüleştirdiği söylemindeki önerilerin pratikte bir yapısal dönüşümle sonuçlanıp-sonuçlanmadığı incelenmiştir. Bu amaçla, dönemin Türkiye bağlamını ve ilgili süreci çeşitli yönleriyle inceleyen yakın dönem literatürü, basın mensuplarının derlemeleri ve dönemin gündemini tutan yazılardan yararlanılmıştır. 1980 yılından günümüze kadar olan süreç, ilgili kaynaklar eleştirel okumaya tabi tutularak incelenmiştir.

Diyalektik çerçeve, araştırmada ele alınan TÜSİAD'ın kurumsal girişimciliğini açıklayabilmede, uygulamada araştırmacıya çok önemli kuramsal araçlar sağlamıştır. Diyalektik çerçeve, mevcut kurumsal düzenlemeler içinde avantajlı konumda olan ya da dışarıdan güçlü aktörlerin başlattığı kurumsal değişimleri dışlayan bir modeldir. Gerek TÜSİAD'ın güçlü bir aktör olması gerekse değişimin diğer önemli ortağı olan uluslararası aktörlerin güçlü aktörler olması, örnek olayımızı diyalektik modelin çerçevesinin dışına çıkarmaktadır. Örnek olayımızda modelin, güçlü bir aktörün başlattığı değişimde test edilmesi, bir anlamda modelin çerçevesinin sınırlarını genişletme girişimidir. Esasında, Seo ve Creed böyle bir genişletmenin nasıl olacağını ipuçlarını da vermektedir. TÜSİAD güçlü bir aktör olmasına karşın, uzun süreli kurumlar arası çelişkilere maruz kalmış olmasının verimlilik açığını büyütmesi ve dönemin siyasal iktidarının ekonomi politikaları nedeniyle dezavantajlı konuma düşürülmüştür. Bu durum diğer aktörlere karşı hegemonyasının aşınmasına neden olmuştur. TÜSİAD'ın bu dönüşümde en önemli ortaklarından olan uluslararası çevreler de, diyalektik yaklaşıma göre dışarıdan güçlü aktörler tanımına uymaktadır ve bu durumda araştırma modelinin kapsamı dışında kalmaktadırlar. Burada iddiamız I. ve II. Petrol krizlerinin, uluslararası aktörleri tam da yapısal bir krizin ortasında yakalayıp mağdur etmiş olduğudur. Bu durumda iç ve dış

koşullar nedeniyle değişimin iki önemli aktörü olan TÜSİAD ve uluslararası aktörlerin statüko içindeki avantajlı konumlarının uzunca bir süredir gerilediğini yani Seo ve Creed'in deyimiyle güçlü aktörlerimizin kurbanlaştıklarını iddia edebiliriz. Bu durumda çıkarları zedelendiği için, zayıf bir aktör gibi sistemin bu şekilde varlığını sürdürmesinde bir avantajları kalmamıştır ve bu durum konumlarını değiştirmek üzere harekete geçmelerini sağlamıştır.

Diyalektik model, kurumsal yerleşikliğin ortasında değişim için politik eylemin nasıl ortaya çıktığına odaklanan bir modeldir. Mevcut kurumsal mantığa meydan okumayan yüzeysel, dereceli ve evrimci değişimler bu modelin ana ilgi alanına girmemektedir. Örnek olayımız, radikal bir değişim olmakla ve yerleşik aktörün praksis'ini incelemekle bu iki çerçeveye uymaktadır ve TÜSİAD'ın praksis'ini açıklamakta bu çerçevenin pratikte hayli kullanışlı olduğu görülmüştür. Modelimiz, heterojen kurumsal çevreden kurumsal mantık ve kaynakları harekete geçirmede ve değişim çabalarını meşrulaştırma ve desteklemede aktörün yetenek ve becerilerinin esas rolünün altını çizmektedir.

Örneğimizde uluslararası çevreden değişimin kurumsal çerçevesi için aldığı yeni kurumsal mantığı, yerleşik kalıplar içine yerleştirmek amacıyla TÜSİAD'ın yetenek ve becerilerini işe koşmada ve konumunu yeni kurumsal yapı ve kuralları yerleştirmek için kullanmada hayli becerikli olduğu görülmüştür. Bu zor mücadelede TÜSİAD, önemli yerel aktörleri başarılı bir şekilde harekete geçirebilmiştir. Modelde ayrıca ileri sürülen, örgütsel yapıların; çeşitli ekonomik baskılar, kültürel kaymalar ve politik mücadeleler dahil olmak üzere içsel ve dışsal güçlerin bir ürünü olduğu savı, araştırma konusunda ve analizde çok belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Seo ve Creed'in kurumsal kurama uyarladığı diyalektik yaklaşımı, örnek olayımıza başarıyla uygulanabilen kuramsal bir çerçeve sağlamıştır. Model, kurumsal değişim süreci hakkında fazla bir şey söylemediği için, çalışmada sürecin işleyişi ve sosyal beceriler konusunda diğer kuramcılarının açıklamalarından da yararlanılmıştır.

Araştırmanın yöntemi olarak seçilen ESA'nin araştırmacıya sağladığı kolaylıkların yanısıra uygulamada sıkıntı yaratan yanları da olmuştur. ESA ile ilgili yaşanan en büyük güçlük, yöntemin ayrıntılı sözcük seçimi ve dilbilgisel süreçlerinin, tek taraflı ve adresi anonim metinlerde uygulanmasının zorluk yaratması olmuştur. Söylem analizlerinin, konuşma gibi karşılıklı ve adresi belirgin olan söylemlerde daha iyi sonuçlar verdiği

görülmüştür. Araştırmanın yöntemi ESA'nin, diğer söylem analizlerine göre güçlü yanı olan söylemle bağlamı birlikte analiz etmesi, uygulamadaki zorluğu açısından aynı zamanda yöntemin zayıf yanı olarak da değerlendirilebilir. İkisinin aynı metot içinde araştırılması, farklı veri setleri üzerinde çalışmayı gerektirdiğinden, araştırmacının örnekleme girecek metinleri seçmesinde zorlanmasına neden olmuştur ve bağlamı analizinde araştırmacıyı, ESA'nin ayrıntılı dilsel süreçlerini gözardı etmek zorunda bırakmıştır.

ESA'nin 'söylemin makro yapıları' ile ilgili analizinin, tek metin üzerinden çalışılacağı ve medya gibi sunum tekniklerinin önem kazandığı araçlarca sunulacağı varsayılarak tasarlanmış olduğu düşünülmektedir. Özel sunum teknikleri kullanmayan bir söylemde, makro analizlerin verileri çok fazla şey söylememekte, çok sayıda metin üzerinden analiz yapıldığında, söylemin makro yapıları birbirleriyle fazla uyumlu olamayabilmektedir. Bu nedenle makro analizde, sadece TÜSİAD'ın tüm üyelerinin üzerinde uzlaştığı metinler incelemeye esas alınmıştır. Esasen bu kadar ayrıntılı dilbilgisel ve sözcük seçimine dayalı analizlerde tek metin üzerinden çok daha dar alanda çalışmanın daha uygun olacağı düşünülmektedir.

ESA, belli bir bağlam içinden çeşitli söylemlerin yarışarak bunlardan birinin anlamlandırma sistemini kurumsallaştırmasının/yeni gerçekliği kurmasının ne şekilde olduğuyla ilgili bir analizdir. Analizin bir boyutunu sosyal inşa, diğer boyutunu ise yeni insanın kurumsallaştırılması/meşrulaştırılması oluşturmaktadır. Örnek olayımızda, başka bir bağlamda sabitlenmiş bir söylemin, üretildiği ortamla hiç ilgili olmayan farklı kültürel ve tarihi unsurların oluşturduğu bir bağlama yerleştirilmesi olgusu, araştırmanın eksenini daha çok meşrulaştırma süreçlerine kaydırmıştır.

TÜSİAD'ın Türkiye'de inşasına öncülük ettiği yeni liberal düzen, uluslararası platformda 1970'lerin ikinci yarısından itibaren çeşitli söylemlerin yarışması ve Merkez ülkelerinin giriştikleri güç mücadelelerinin sonucu kararlaştırılmıştır. Çeşitli söylemlerin yarıştığı ve önemli güç mücadelelerinin yapıldığı yeni düzeni nesnelleştirmeye doğru giden sürecin, ne TÜSİAD ne de Türkiye bir parçası olmuştur. Bu durum uluslararası bağlamın, araştırmada, değişmez ve nesnel bir gerçeklikmiş gibi yansımaya neden olmuştur. Bunun nedeni, böyle bir mücadele uluslar arası platformun güçlü aktörleri arasında geçtiği için, bu mücadeleler sonucu kararlaştırılan yeni düzende Türkiye karar sahiplerinden biri olmadığı

için, bu araştırmanın, uluslararası platformda yeni düzenin kurulması sırasındaki güç mücadelelerini değil, bunların sonucu ortaya çıkan kurumsal düzenin Türkiye'nin sosyal dokusu içine yerleştirilmesi mücadelelerini incelemesidir.

Bunun bir başka sonucu ise, bu söylemin taşıyıcısı olan uluslar arası kurumların ve TÜSİAD'ın araştırmada, tümüyle özerk ve kendi iradeleriyle davranan aktörler gibi yansımaları olmuştur. TÜSİAD, yeni bir anlamlandırma sistemine erişmek için ulusal aktörlerle de bir söylem yarışına/oydaşma çabası içine girmemiştir, bunun yerine bu süreçte devletin zorlayıcı aygıtları devreye girerek, böyle mücadeleye girmesi muhtemel diğer söylemleri susturmuştur. Bu durumda Türkiye'de yeni bir kurumsal sistem yerleştirilirken yapılan, alternatif mantıklar/söylemler arası bir yarıştan çok, tek bir kurumsal mantığın/ve onun söyleminin, çeşitli çıkar çevreleri tarafından/arasında sürekli bir reformülasyonudur. Bunun böyle olmasının nedeni, bu toplumun dinamikleri olan çeşitli yerel aktörleri arasında güç mücadeleleri sonucu onayı alınması gereken yeni toplumsal/kurumsal düzenin, çeşitli sosyal sınıflar ve aktörler arasında etkileşim imkanının darbe yönetimiyle kesilerek, kendilerine dış dinamiklerce oluşturulmuş bir sistemin kabul ettirilmek istenmesidir.

Toplum, yepyeni kurum ve kurallar eşliğinde yeniden inşa edilirken, bu, karşılıklı muhalif söylemlerin yarışması suretiyle değil, egemen olan sınıfın söylemsel (hegemonik) süreçlerden çok devletin baskı aygıtlarını harekete geçirmesi ile olmuştur. Dolayısıyla ESA'nin odaklandığı söylemler arası yarışın nasıl bir sosyal inşa ile sonuçlanacağı soruşturması da burada saparak, toplumun dokusu dışında hazır inşa edilmiş bir kurumsal mantığın ulusal kurumlar ağı içine nasıl yerleştirilmiş olduğuna kaymıştır. Türkiye'nin 24 Ocak kararlarını izleyen önemli dönüşümleri, kendi kurumları arasında bir anlamlandırma sistemleri mücadelesinden çok bir meşrulaştırma mücadelesi görünümü arzemiştir. Dolayısıyla araştırmanın ekseni ister istemez TÜSİAD'ın bu ithal söylemi kendi içinde ve diğer aktörlere karşı nasıl meşrulaştırdığını ve mevcut kurumsal desen içine nasıl yerleştirdiğini göstermeye kaymıştır.

Araştırmada şu sonuçlar elde edilmiştir:

- **24 Ocak kararlarının gerçek mimarı kimdir? Değişim girişiminde TÜSİAD hangi yerel aktörlerle söylem ve işbirliği yapmıştır?**

Bu amaçla, 1974 yılı başından başlayarak 24 Ocak 1980 tarihine kadar olan süreçte TÜSİAD'ın söylemleri, 24 Ocak metninde ele alınan devletin yeniden yapılanması ile ilgili önlemlerin öncül ifadeleri olup olmadığı bağlamında incelenmiştir. Bu söylemler, 'Özal'ın çıkış yolu önerileri' ve '24 Ocak kararları' ile birlikte incelenerek aralarında örtüşme ve ardışıklık olup olmadığı araştırılmıştır.

TÜSİAD'ın metinlerinde, muhtelif tarihlerde 24 Ocak kararlarının tüm ana başlıklarının parça parça, kimi zaman tümüyle aynı ifadelerle daha önceden ifade edildiği görülmüştür. Bu bulgular 24 Ocak kararlarının, Özal'ın eseri orijinal bir metin olmasından çok, büyük burjuvazinin önerilerinden derlenmiş bir paket olduğunu düşündürmüştür. Bu durumda Özal, kendisine atfedildiği gibi 'ekonominin mimarı' olmaktan çok, özel sektörün taleplerinin siyasi platforma taşıyıcısı konumundadır. Ortada aslında iki farklı söylemden çok bir söylemin yeniden formüle edilerek siyasi platforma taşınması söz konusudur. Buradan hareketle, 24 Ocak kararlarıyla başlayan devletin inşasının yerel düzeyde gerçek mimarının da (tabii yerel ve uluslararası düzeyde diğer aktörlerin de varlığının altını çizerek) TÜSİAD olduğu ifade edilebilir.

Toplumsal düzeyde değişimlerde siyasal iktidarın ele geçirilmesi önemli bir aşamadır. TÜSİAD'ın bir üyesinin zorlu pazarlıklarla ve mevcut devlet geleneğini çiğneyecek bir düzenleme ile ekonominin başına oturtulması siyasal iktidarın kontrolüne ilişkin azımsanmayacak bir girişim olarak kabul edilmelidir. Özal'ın o makama gelmesi ve orada kalması için TÜSİAD'ın ve uluslar arası çevrelerin yoğun müdahalesini de bu çerçevede değerlendirebiliriz. Bu, TÜSİAD'ın devleti dönüştürme girişimlerinde, siyasal ve uluslar arası aktörlerle işbirliği yaptığının da bir göstergesidir. 24 Ocak kararlarına konu olan devlette köklü değişim öneren önlemlerin, siyasal aktörlerin söyleminden yaklaşık altı yıl önceden TÜSİAD'ın metinlerinde yer aldığı görülmüştür. Değişim girişiminde TÜSİAD'ın yerel siyasal aktörlerle işbirliği içinde olduğu, daha doğru bir ifadeyle kendi bünyesi içinden ve kendi kriterlerine uygun bir siyasal aktör çıkardığı görülmektedir.

Devletin yeni liberal politikalar çerçevesinde dönüştürülmesinin, en önemli yerel destekçilerinden bir diğerrinin ordu olduğu bilinmektedir. Askeri darbenin hemen ardından, generaller bir demeçle yapısal uyarlama sürecinin devam edeceği konusunda IMF ve DB'na güvence vermiştir. Değişimin kritik süreci boyunca TÜSİAD'ın siyasi platforma çıkardığı adayının askerlerce desteklenmesi, önemli dönüşümlerin gerçekleştiği dönem boyunca muhalif kesimin askeri yönetim tarafından kontrol altında tutulması, burjuvazinin sözcüsü konumunda olan TÜSİAD dışında bütün derneklerin kapatılarak muhalif seslerin yok edilmesi gibi, uygulama alanını temizleyen bir takım faaliyetler, askerlerin bu sürecin önemli destekçilerinden bir diğeri olduğu yönünde değerlendirilmiştir. Daha sonra bilişsel meşruiyeti sağlama aşamasında ise, TÜSİAD'ın liberal aydınların ve medyanın önemli desteğini sağladığı görülmüştür.

- **TÜSİAD'ın kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasında Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu koşulların nasıl bir etkisi olmuştur?**

1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye yapısal bir krize girmiştir. Dış kredi kuruluşlarının ve kendini iktidara taşıyan iç dinamiklerin çelişen taleplerinin yanı sıra, içerde farklı sermaye sınıflarının kendi aralarında ve emek kesimiyle çelişen talepleri arasında sıkışan hükümetin, dengeleri tutmaya çalışan sosyal adaletçi politikaları, bu kesimlerden hiçbirini tatmin etmemiştir. Bu durum, ülkede sık sık iktidar değişimine neden olmuştur, fakat 1970'den 1980'e kadar olan süreçte, uluslararası mali kuruluşların kredi koşulları olarak önerdiği yeni kurumsal düzenlemeleri yapabilecek güçlü bir hükümet çıkmamıştır. Burjuvazinin, ismi çevresinde ittifak edebileceği bir siyasi parti ya da hareket mevcut olmadığı için, 1977, 1978 ve 1979 yıllarında değişik hükümetlerce devreye sokulan istikrar programları başarılı olamamıştır.

Hükümetin köklü bir sistem değişikliğine yanaşmayarak, bir yandan da parça parça sitem dışına çıkan uygulamaları, içten ve dışarıdan giderek sistemi zorlayan krize bir çözüm olmamış, bu durum zaman geçtikçe sermayenin kayıplarının büyümesine, verimlilik açığına giderek artmasına neden olmuştur. Bu durumda sistemin kendini yeniden üretebilmesi için, kendisinin de kaynağa ihtiyaç duyması ve bu kaynakların ulusal imkanlarla yeniden yaratılmasının dönem konjonktüründe sürdürülemez hale gelmesi, TÜSİAD'nin mevcut kurumsal yapıdan umudu kesmesine, uluslararası çevrelerden destek arayışına çıkmasına neden olmuştur.

Sürekli verili sosyo-tarihi bağlamın çelişkilerinden doğan gerilim yaşaması, TÜSİAD'ı içinde çıkarlarının artık karşılanmadığı sosyal düzenlemelere karşı bilinçlendirmiştir. Bu aşamada TÜSİAD'ın çıkarları, üyelerinin daha fazla kazanabilmesi önünde artık ayak bağına dönüşen kurumsal mantıktan yana değildir. Eski yapılardan kopma için gerekli olan kolektif bilinçteki bu kayma, praksis için gerekli bir unsur olmakla birlikte yeterli bir unsur değildir. Başarılı bir praksis için diğer aktörleri ve kaynakları harekete geçirebilmek gerekir.

Bu anlamda TÜSİAD, zaten tıkanmış olan içteki kurumsal yapılara destek vermek yerine diğer aktörleri ve kaynaklarını harekete geçirerek bu yapıların değişmesi için siyasal iktidarı zorlamayı seçmiştir. Siyasal iktidarın dönüştürülmesi yönünde ilk çabalar olarak düzenlenen Tarabya Toplantıları, çeşitli nedenlerle eski yapıdan kopamayan TÜSİAD üyesi ve diğer sermaye gruplarından bir kesimin karşı çıkmasıyla amacına ulaşamamış, toplu bir bilinç değişimi ve yerleşik yapılardan toplu bir kalkış gerçekleştirilememiştir. Bu, yerleşik kurumsal düzenlemelerden toplu bir kalkış için tüm üyelerin henüz hazır olmadığını göstermiştir. Yerleşik yapıdan kopamayan grupların çabasıyla, hükümete yerleşik kurumsal düzenlemelerle uyuşmayan (teknik işleyişi kurumsal yapıdan ayıran/decoupling) bazı kararlar aldırılmış, fakat bunlar uzun vadede sorunu çözmemiştir.

Değişim için aradığı desteği uluslararası çevrelerden sağlayan sermaye sınıfı, 1979 yılında hükümetin tüm çabalarına rağmen işbirliğini reddederek krizin derinleşmesini sağlamıştır. Büyük burjuvazinin bu süreçte, sendikalarla arasındaki çelişkinin keskinleşmesine seyirci kalarak, kaynaklarını üretim dışı alanlara yönlendirerek devlete yardımcı olmadığı, bu çelişkileri diğer aktörleri harekete geçirebilmek için kendi çıkarları lehine kullandığını söyleyebiliriz.

- **TÜSİAD'ın kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasında dış koşulların nasıl bir etkisi olmuştur? Sorunların kurumsal krize dönüşmesinin nedeni nedir? Kurumsal krizin TÜSİAD'ın kurumsal girişimciliğine nasıl bir etkisi olmuştur?**

Bu dönemde Türkiye'yi önemli yapısal dönüşümlere zorlayan koşullar, hem uluslararası hem de yerel bir çok ekonomik, politik ve sosyal nedenin içi içe geçmiş olmasından kaynaklanmıştır. Kıbrıs olayı nedeniyle ABD ve Avrupa'nın Türkiye'ye ambargo uygulaması, Türkiye'nin komşularıyla yaşadığı sorunlar, İran krizi gibi pek çok dış

sorunun yanısıra, Ecevit'in Doğu Bloğuyla yakınlaşan ve bağımsız bir dış politika izleyen tavrı, Dünya sisteminin patronunun kredi musluklarını kapatarak Türkiye'yi cezalandırmasına neden olmuştur. Dış olayların bu şekilde gelişmesi, ülkede yaşanan ekonomik sorunların krize dönüşmesinde etkili olmuştur.

Batı'nın kredi verme işini sürüncemede bırakması, ekonomiyi tıkanma noktasına getirmiştir. Bu sosyal sistemin yeniden üretilmesini bloke ederek biriken kurumlar arası çelişkileri kötüleştirilmiş, kurumsal düzenlemelerin dış şoklara, dışarıdan gelen devrimci değişimlere kırılabilirliğini arttırmıştır. Dünya sistemindeki tıkanma, ardı ardına gelen petrol krizleri, içerideki krizi ağırlaştırmış, iç ve dış kurumsal yapılar arasındaki uyumsuzluklar sistemin kendi içinden bir çözüm üreterek kendini yenilemesini imkansızlaştırmıştır. Türkiye'nin Dünya sistemi ile eşzamanlı bir dönüşümü gerçekleştirememesi, uluslararası işbölümü ile Dünya sistemine bağlı olması nedeniyle bütün ulusal kurumları birden sarsan sistemik bir kriz yaşanmasına neden olmuştur. Yeni dünya sisteminin nereye gittiği bilen TÜSİAD'ın krizi, hemen bir şeyler yapılmazsa Batı'dan kopacağımız şeklinde bir aciliyet çağrısı olarak praksisinde kullandığı görülmektedir. Kriz, hayati bir tehlike ile yüzyüze geldiğine inanan diğer aktörleri ve kaynakları, TÜSİAD'ın değişim yönünde harekete geçirmesini kolaylaştırmıştır.

- **TÜSİAD'ın kurumsal girişimci olarak ortaya çıkmasına neden olan çelişkiler nelerdir? TÜSİAD bunlardan nasıl yararlanmışır? TÜSİAD'ın praksişi nasıl mümkün olabilmiştir?**

TÜSİAD'ın 1970'li yılların ikinci yarısında bir çok cephede yaşadığı çelişkiler, kısmen özerk TÜSİAD'ın kolektif bilincinde, praksis için gerekli olan pasif sorgulamayan tarzdan aktif eleştiren tarza kaymayı mümkün kılmıştır. TÜSİAD bu çelişkileri kendi çıkarları için aktif olarak kullanarak diğer aktörleri ve gerekli kaynakları sosyal değişimi yapmak amacıyla harekete geçirmiştir.

Bu çelişkilerden birincisi, ithal ikameci modelin tıkanması nedeniyle, içerde kurumsal yapılara uyumla teknik verimliliğin çelişmeye başlamasıdır. Bu çelişkinin Dünya ekonomisindeki daralmadan kaynaklanan dış krizle çakışması, üretimin sürdürülebilirliğini riske atmıştır.

İkinci çelişki Dünya sistemindeki değişim sonucu, değiştirilmiş olan dıştaki kurumsal düzenlemeler ve kurallarla, içerde TÜSİAD'ın faaliyet çevresini düzenleyen kurumlar ve kuralların, uyumsuz hale gelmesidir. Dışarıyla yoğun ilişkileri olan TÜSİAD firmalarının içteki yapılarla faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaları, ciddi bir sınır uyumsuzluğu problemi yaşamalarına neden olmuştur. Bu yapılarla, TÜSİAD üyelerinin dış faaliyetlerini sürdürmelerinin giderek güçleşmesi, yaşamakta oldukları verimlilik açığının da büyümesine neden olmuştur.

Üçüncü çelişki büyük burjuvazi ile siyasal iktidar arasındadır. Dönemin hükümetinin, işadamlarının alışageldiklerinin tersine birebir diyaloga yanaşmaması ve bazı demeç ve uygulamaları işadamları açısından güvensiz bir ortam yaratmıştır ve üretimin duraklamasına neden olmuştur. İç piyasada büyük burjuvazinin alınmasını talep ettiği değişikliklerin, eski yapının kurum ve kurallarına bağlı kalan hükümetçe kabul görmemesi ve Petrol Krizleri karşısında hükümetin izlediği yanlış politikalar, sorunlara sistem içinden çözüm üretme imkanlarının daralmasına neden olmuştur. Daha az uygun kurumsal düzenlemelere uyumun sürdürülmeye çalışılması, çelişkilerin birikerek, birbirine bağımlı kurumların hepsini birden sarsan sistemik bir krize sürüklenmelerine neden olmuştur.

Dördüncü çelişki, sermaye sınıfının kendi iç çelişkilerinin bu dönemde artarak su yüzüne çıkmasıdır. Tabanı küçük burjuvaziye dayanan, hükümetin bazı politikalarının yasa dışı sermayeyi ve ticaret sermayesini beslemesi, büyük sermayeyi çok rahatsız etmiştir. Bu durum, yıllardır devam eden sanayici-tüccar/büyükler-küçükler çekişmesini ve aralarındaki çelişkiyi arttırmıştır. Mevcut hükümetin politikaları sayesinde küçük firmaların sayılarının artması ve başarıları, giderek yoğun bir rekabet ortamı doğurmuştur. Sermaye çok sayıda firma arasında parçalanmış, kaynaklar sermayenin değişik kesimleri arasında dağılmış, büyük burjuvazinin birikimlerini büyütmesine elveren oligopolistik yapı, yerini yoğun rekabet ortamına bırakmıştır.

Beşinci çelişki, sermaye sınıfının, işçi sınıfı ve onun örgütleri olan sendikalarla olan çelişkilerinin bu dönemde uzlaşmaz bir aşamaya gelmiş olmasıdır. Toplu sözleşmelerin sürekli ertelenmesi, yılın çok büyük bir bölümünün tüm ülkeyi kapsayan grevlerle geçmesine neden olmuştur. Burjuvazi, sendikalar ve iş yasalarıyla ilgili hükümetin kendi lehlerine radikal kararlar almamasını ve üretimin durmasını siyasal iktidar aleyhine kullanarak bu çelişkiden yararlanmıştı.

Yaşanan bu çelişkiler, TÜSİAD'ın sistemin kendini üretme olanağı kalmadığını fark etmesine neden olmuştur. 1978 yılına girerken çözülmesi sürekli ertelenen sorunların ekonomiyi işlerliğini kaybetme tehlikesi ile yüz yüze getirmesi, TÜSİAD'ın eski kurumlara eleştirel bakmasına, model değişiminden söz etmeye başlamasına neden olmuştur. Dış kriz, praksis için gerekli olan eski yapılardan kopuşu kolaylaştırmış, diğer aktörleri ve kaynakları harekete geçirecek toplu kalkışı sağlamada ve radikal değişiklikleri hayata geçirmede TÜSİAD'a yardımcı olmuştur. Yaşanan tüm bu kurumsal çelişkiler, TÜSİAD'a serbestleşme yönünde taleplerini meşrulaştırıcı imkanlar sunmuştur. TÜSİAD praksisini meşrulaştırmada ve kendi çıkarları yönünde diğer aktörleri ve kaynakları harekete geçirmede bu çelişkileri başarılı bir şekilde kendi lehine kullanabilmiştir.

- **TÜSİAD'ın değişim için önerdiği alternatif mantık çerçevesi nereden gelmektedir?**

TÜSİAD'ın önerdiği alternatif mantık ve çerçevenin nereden geldiğini anlamak için yeni liberal söylem ve TÜSİAD'ın söylemleri karşılaştırılmıştır. İncelemeye TÜSİAD'ın gazete ilanları ve yeni liberal söylemin yaslandığı üç kuramsal çerçeve (parasalcı iktisat, arz yönlü iktisat ve kamu tercihi kuramı) esas alınmıştır. TÜSİAD'ın önerdiği alternatif mantık ve çerçevenin, uluslararası çevrelerce önerilen yeni liberal politikalarla aynı olduğu görülmüştür. TÜSİAD'ın gerek çözüm önerileri gerekse söyleminin, tüm dünya ülkelerinde aynı anda, yapısal uyum programları ile devreye sokulan yeni liberal söylem ve programlarla tümüyle örtüştüğü görülmüştür.

Peki 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'de, yeni bir model tartışması, ulusal düzeyde savunulan yeni bir paradigma var mıdır? Sendikalar, üniversiteler, sermaye grupları ve halkı temsil eden çeşitli demokratik kitle örgütlerinin arasında bir düzen tartışması olduğu görülmektedir. Yeni bir kurumsal düzen anlamında, dönemin hükümetinin alternatif bir model olarak 'halk sektörü'nü söylem alanına taşıdığına, iktisatçıların sisteme ilişkin eleştirilerine ve alternatif önerilerine tanık olmaktayız, fakat güçlü bir biçimde seslendirilebilmiş sistemin tüm tikanlıklarına açıklama getirebildiğini gösterebilmiş bir model ortada görünmemektedir. Halk sektörü tartışmalarının hayata geçirilmesi fikri ise TÜSİAD'ın çok şiddetli tepkisine neden olmuştur. Kamuoyunda tartışılan ise, daha çok uluslararası kurumların dayattığı modelin oluru-olmazlığı üzerinedir. Siyasal iktidar kontrol altına alındıktan bir süre sonra, bu tartışmalar da askeri yönetimin aldığı tedbirlerle tamamen susturulmuştur.

TÜSİAD'ın kendi sınıf çıkarlarını gözetirken, ulusal çıkarları da gözetecek bir alternatif mantıkla ortaya çıkması ve bunu dünya sistemine uluslararası işbölümünün zayıf bir halkası olarak eklenmiş olan Türkiye'nin yeni kalkınma modeli olarak benimsetebilmesi düşünülemezdi. TÜSİAD'ın yerel kurumsal düzenlemeler içindeki yerleşik konumu kadar Türkiye'nin Dünya sistemi içindeki konumunun da sıkı bağlanmış çiftler görüntüsü arz eden güçlü kurumsal düzenlemelerle çevrelenmiş olduğu bu durumda, Dünya sisteminden ayrılan bir alternatif kurumsal düzen önerisi tüm sistemi ilgilendiren bir şey olmaktadır. Tanzimat'tan buyana uluslararası işbölümü ile Dünya sistemine bağlı Türkiye'nin durumu, ulusal çıkarlar doğrultusunda yavaş yavaş ülke içinden bir kurumsal değişimin gerçekleşmesine imkan vermemiştir. Hükümetin çözüm önerileri, yeni örgütlenen dünya sisteminde Türkiye için öngörülen uluslararası işbölümündeki yere uygun düşmediği için, kabul görmemiştir. Bu nedenle Türkiye'deki kurumsal değişimler 1980'de olduğu gibi hep bir krizle kopma sonucu ve tüm sistemi sarsan radikal değişiklikler biçiminde olmuştur.

1980'de benzer konumdaki ülkeler gibi Türkiye de bir sonuçla, yani kararlaştırılmış, kullanıma hazır hale getirilmiş bir kurumlar ve kurallar demetiyle karşı karşıyadır. Bunu benimseyip-benimsememek hususunda uluslararası kurumlarla Türkiye arasında ne güç mücadelesi ne de söylem yarışı vardır. Burada daha çok uluslararası kurumların öncelikle zorlayıcı aygıtlarını devreye soktukları, ikincil olarak da, bu zorlayıcı süreçlere destek olmak ve ülke seçkinlerini yanlarına çekmek üzere ideolojik süreçleri işlettikleri görülmektedir.

Yerel düzeyde zayıf düşmüş bir hükümete meydan okuyan TÜSİAD'ın, kendine yerel ve uluslararası düzeyde ittifaklar bulmadan yepyeni bir kurumsal mantıkla ortaya çıkması beklenemezdi. Nitekim TÜSİAD kurumsal değişim yönünde bu yeni alternatifi kendisi oluşturmamış, uzunca bir süredir DB ve IMF kredi koşulları ile dünya ülkelerine tavsiye edilen kurumsal mantığı değişim için alternatif mantık olarak benimsemiştir. IMF ve DB'nin, alternatif kurumsal çerçeveyi kredi koşulları olarak hükümete önermeleri, yerel düzeyde TÜSİAD'ın yeni kurumsal çerçevesini meşrulaştırmaya yardımcı olmuştur. TÜSİAD'ın değişimin alternatif mantığını seçiminde, serbest iradesinden çok ulusal ve uluslararası kurumsal baskılar, yerleşik olduğu kurumsal çevrenin bağımlı olduğu uluslararası çevredeki kurumsal düzenlemeler ve tarihi dönem belirleyici olmuştur diyebiliriz. Nitekim daha sonra 1980 sürecinde TÜSİAD başkanlığı yapan Ali Koçman, 24

Ocak kararlarının bir seçim olmaktan çok bir zorunluluk olduğunu bir konuşmasında ifade etmekle, TÜSİAD'ın alternatif kurumsal yapı tercihinin bir anlamda çeşitli iç ve dış koşulların belirleyiciliğinde gerçekleştiğini teyit etmiştir.

- **Uluslararası aktörlerle TÜSİAD nasıl bir ilişki içindedir ?**

Uluslararası aktörlerle TÜSİAD'ın ilişkilerini anlamak için, 1980 öncesi kredi koşullarıyla iletilen uluslararası mali çevrelerin önerileri ile TÜSİAD'ın önerileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin DB'na verdiği "taahhüt metni", OECD'nin Türkiye'ye ilişkin 1978 yılı raporundaki önerileri, Dünya Bankası danışmanı Bela Balassa'nın 1979'da Meban Seminerindeki önerileri, IMF ile yapılan 1978 Nisan standby anlaşması, IMF'ye taahhütleri içeren 1978 Nisan ayında, 1979 Temmuz ayında ve 1980 Nisan ayında verilen niyet mektupları incelenmiştir.

TÜSİAD ile uluslararası mali kuruluşların, devletten talep ve önerileri birbiriyle örtüşmektedir. Gerek sorun olarak tanımlanan alanların örtüşmesinde, gerekse tedbir önerilerinde TÜSİAD ve uluslar arası mali aktörlerin birbirlerinin ifadelerini yinelenmekten başka bir şey yapmadıkları görülmektedir. TÜSİAD'ın raporları sanki uluslar arası aktörlerin taleplerini istatistikler ve örneklerle halka tercüme eden, güçlü argümanlarla makulleştiren ve meşrulaştıran bir rol oynuyor görünümündedir. Esasen yeni liberal politikalar 1970'lerin ikinci yarısından itibaren o kadar fazla yinelenmiştir ki, politik aktörlerin, mali aktörlerin, liberal iktisatçıların, yeni zihniyeti pazarlayan guruların ve yerel aktörlerin söylemleri birbirine karışmıştır. Farklı söylemlerin örtüşmesinden ziyade, dikkat çekilmesi gereken söylemin bir aktörden diğerine geçerken sürekli bir yeniden formülasyondur. Üzerinde durulması gereken, kimin ne söylediğinden çok, bir zihniyetin yerleştirilmesinin sürekli yinelenen ifadelerle toplumun geneline nasıl kanıksatıldığıdır.

Uluslararası aktörlerin, devletin iktisat politikası araçları konusundaki önerilerinin tarihleri ile TÜSİAD'ın bu politikaları ulusal düzeyde savunduğu rapor ve söylemlerinin tarihlerinin birbirini izlediği görülmüştür. Yerleşik kurumsal düzenlemelerin yerine geçirilmek istenen reçetelerin TÜSİAD'dan önce çeşitli uluslararası aktörlerce önerildiği, TÜSİAD'ın bir tür içselleştirme, meşrulaştırma gibi bir rolle bu reçetelerin hayata geçirilmesini kolaylaştırdığı bir görüş olarak ifade edilebilir. Dikkat edilmesi gereken, kamuoyuna sorunların yeni paradigmanın kavramlarıyla tartışılmasının pratiklerinin nasıl yaptırıldığıdır. Bu çabalar, değişimin önemli bir aşaması olan zihinsel meşruiyetin

sağlanması yönünde, bilinçli olarak yapılan çalışmalar olarak değerlendirilmiştir.

Bu değişim süreci görüldüğü kadarıyla, çok aktörlü, her bir aktörün çok çeşitli kaynaklarını işe koştugu bir süreçtir. Burada tabii ki hiçbir aktörün tam özerkliğinden söz edemeyiz. Her bir aktör bu dönüşümde, gerek Dünya sisteminin örgütlenme tarzından gelen, gerekse yerel tarihi ve kültürel koşullardan gelen kısıtlılıklar içinde görece özerk bir irade sergilemektedir. Her bir aktör bu iradesini, mevcut çelişkilerden yararlanarak, oluşmakta olan yeni kurumsal çerçevenin kendi çıkarlarını gözeterek tarzda biçimlenmesi yönünde kullanmaktadır.

Bu iradenin arkasında: Yeni Dünya sistemin nasıl olacağı konusunda, tarihin bu aşamasında çeşitli ekonomik, siyasi ve askeri güç mücadeleleri ile oluşmuş bir konsensüs vardır. Üzerinde konsensüse varılmış olan yeni kurumsal mantığa uygun olarak, yeniden biçimlendirilen uluslararası kurumlar vardır. Bu kurumların işbirliği ile oluşturulup kredi koşullarına dönüştürülmüş reçeteler vardır. Bu reçetelerin her bir ülkede, o ülkenin egemen güçlerinin lehine biçimlenmesini sağlamaya çalışan ulusal aktörler vardır.

Özetle TÜSİAD, bu dönüşüm sürecinin ulusal askeri, siyasi ve sosyal diğer seçkinlerle birlikte sadece yerel aktörlerinden biridir. Uluslararası aktörlerle her hangi bir vesileye ihtiyaç duymadan doğrudan diyalog kurabilecek konumda olması, analizde ele alınan diğer nedenlerle birlikte, onun bu dönüşümde yerel olarak öncü rolü oynamasına neden olmuştur, denilebilir.

- **Yerleşik kurumsal düzenlemelerin kapasitesi, TÜSİAD'ın praksisini nasıl etkilemiştir?**

Türk iş sisteminin devlete bağımlı yapısından dolayı, devletin kurumsal düzenleme kapasitesi ve görece özerkliğinin TÜSİAD'ın stratejik davranmasını hayli zorlaştırdığını söyleyebiliriz. Bu durumun doğurduğu uyumsuzluk ve adapte olamamayı arttıran kurumsal çelişkiler, TÜSİAD'ın bilincinde düşünömlü kaymaya, eski yapılara eleştirel bakmasına neden olmakla beraber, kurumsal düzenlemelerin aktörün görüş ve davranışlarını sınırlama kapasitesi güçlü olduğundan kurumsal değişimi yavaş yavaş gerçekleştirecek kolektif bir harekete dönüşmemiştir. Yerleşik yapılardan toplu bir kalkış çabası olarak görölebilecek Tarabya toplantıları bu nedenle başarılı olamamıştır.

Tabii bu çabanın ortak bir harekete dönüşmemesinin ardında, örgütlerin optimal olmasa da alışılmış pratik ve prosedürleri terk etmek istememeleri, devletle olan ekonomik bağımlılık nedeniyle devleti karşılına almak istememeleri ve büyük burjuvazi, küçük esnaf ve ticaret sermayesinin çıkarlarının ortak bir paydada buluşamayacak kadar farklı yönde olması gibi başka nedenler de vardır. Tarabya toplantıları, Türk iş sisteminin yapısından kaynaklanan güçlü kurumsal düzenlemelerle, sermayenin bazı kesimlerinin karşı karşıya gelmek istememesi, sermaye içindeki çatlağın açığa çıkmasına ve çelişkilerin büyümesine neden olmuştur. Bu durum sistemi bloke ederek, dış şoklara ve dışardan tetiklenen devrimci değişimlere karşı kırılabilirliğini arttırmıştır.

Uluslararası kurumsal yapının Türkiye üzerindeki belirleyiciliği, Türkiye'nin uluslar arası kurumların önerdiği modelin dışında, mevcut politik kompozisyon içinde mümkün bir takım reçeteler uygulayarak krizden çıkmasını engellerken, içteki burjuvazinin görüş ve davranışlarını sınırlayan güçlü ulusal kurumsal düzenlemelerin belirleyiciliği de burjuvazinin arzu ettiği dış kurumsal reçeteleri uygulamasını imkansız kılmıştır. Kurumların birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmış (tight coupled) durumları, yavaş yavaş bir değişime elvermemiş, krizi derinleştirerek radikal bir değişime sürüklemiştir.

- **TÜSİAD yerleşik kurumsal yapı içindeki konumu nedir? Bu konum, praksisinde kendisine nasıl yardımcı olmuştur?**

TÜSİAD'ın kurumsal yapı içindeki konumunu değerlendirecek olursak; ithal ikameci modele göre biçimlenmiş olan ulusal kurumsal yapının önemli destek ve teşvikleri ile büyüyen burjuvazi, sistemin olanaklarından yararlanan, hiyerarşik yapının tepesinde, merkezi ve egemen konumdadır. Egemen konumu nedeniyle, mevcut düzenlemelerin ve kuralların oluşumunda ve sürdürülmesinde pay sahibidir. Alan içinde temel önemdeki kaynaklara erişim ve bu kaynaklar üzerinde kontrol kurma imkanına sahip olmaları, TÜSİAD üyeleri için güç kaynağıdır. Çıkarları ve fikirleri, mevcut kurumsal düzenlemelerde fazlasıyla karşılanan TÜSİAD, bu ayrıcalıklı konumunun yukarıdaki maddelerde ayrıntılı açıklanan nedenlerle zedelenmiş olması nedeniyle, mevcut düzeni değiştirmek istemiştir.

TÜSİAD güçlü bir aktördür, içte siyasal ve askeri seçkinlerin desteğine dışta ise uluslararası aktörlerin desteğine sahiptir. Egemen konumu, kendisine kritik insan kaynaklarına, ideolojik ve finansal kaynaklara erişim olanağı vermekte ve praksisini hem

olanaklı kılmakta hem de kolaylaştırmaktadır. TÜSİAD üyelerinin yüksek statülü grup üyesi olmaları, onlara siyasi, askeri, sosyal seçkinler ile gerekli köprüleri kurabilme, medya dahil çeşitli kesim ve kaynakları harekete geçirebilme, yeni düzenlemeleri savunabilme ve yerleştirebilme gücü vermiştir.

TÜSİAD'ın konumunda kurumsal girişimciliğini kolaylaştıran bir diğer unsur, TÜSİAD'ın ulusal düzeydeki düzenlemelerin ötesine geçen yetki alanına sirayet eden faaliyetlerde bulunması ve ulusal ve uluslararası düzeylerdeki karşıt kurumsal mantıklar arasında köprü rolü oynayan konumudur. Sınır köprüsü ve sınır uyumsuzlukları olarak adlandırdığımız bu süreçler, TÜSİAD'ın farklı kurumsal mantıklar arasındaki uyumsuzluklara maruz kalmasına ve kurumsal bağımlılıklarının azalmasına neden olmuştur. Uluslar arası çevrelerle hükümet dolayımına ihtiyaç duymadan doğrudan ilişki kurabilmeleri de onları diğer sermaye gruplarına göre güçlü kılmaktadır. TÜSİAD kendi lehine olan bu kaynak asimetrisini değişimi başlatma ve sürdürmede zorlayıcı bir unsur olarak kullanmıştır.

- **TÜSİAD yeni liberal dönüşümü, kendi içinde nasıl meşrulaştırmıştır?**

TÜSİAD'ın dört ilan metninin her birinde yinelediği şu savunuların hiçbir liberal öğretilerde yeri yoktur: “...daha çok üretmenin ve bolluğa kavuşmanın gerçekçi yolu: Kişiyi rekabet içinde teşviktir.” Teşvik varsa rekabet olmaz, rekabet varsa teşvik olmaz. Teşvik politikaları, rekabetin ve liberal yapının ruhuna aykırıdır. TÜSİAD, bir yandan devletin yerleşik kurumlarını ve o kurumları yöneten zihniyetin altını oyarken, bir yandan da onun sağlamış olduğu risksiz ve güvenli ortamdan vazgeçmemektedir. Dünya sisteminden kopmak istemeyen TÜSİAD, daha 1974 yılından itibaren dışa açık bir ekonomiyi savunmaktadır. TÜSİAD, Türkiye’de yerleşmesi için mücadele ettiği liberal düzeni, ilginç bir şekilde devletin teşvikleriyle tesis etmek istemektedir. Alışkın olduğu kurumsal düzenlemelerin özel teşebbüsü besleyen kurum ve kurallarını koruyarak, diğer kurum ve kurallarının ise meşruiyetini aşındırarak bir tuhaf düzen tesis etmek istemektedir.

Çağdaş Batı kapitalizminde, ekonomik liberalizmden ve rekabetten herkesin anladığı teknolojiye, üretim maliyetlerinde, kalitede, fiyatta, pazarlara ulaşmada rakip firmalarla yarışmaktır. Söylemlerine bakılacak olursa, TÜSİAD'ın serbest piyasa kapitalizminden anladığı ise, devletin teşviklerine erişmek için firmaların birbiriyle rekabet etmesidir.

Söylemleri ve mücadelelerine bakılacak olursa işadamlarımızın bunu çok doğal karşıladığı anlaşılmaktadır.

Bu kendilerine özgü liberalizm tanımı nedeniyledir ki, işadamlarımızla devlet arasındaki ilişkiler bir türlü normalleşmemekte, aşkla nefret arasında gidip gelmektedir. İlişkilerde yaşanan bu kararsızlığın altında işadamlarının kısa ya da uzun vadeli çıkarlarının yattığı görülmektedir. Ekonomik liberalizme geçiş, Türkiye’de işadamları-devlet ilişkilerinde fazlaca bir değişikliğe neden olmamıştır. İşadamlarının ne alışık olduğu davranış kalıplarından ne de alışık oldukları düzenin kolaylıklarından vazgeçme niyetinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Çıkarları zedelendikçe, devletle çatışmaya girmekten kaçınmamakla birlikte, özel sektör bakımından gerçek çıkarlarının hükümetlere karşı savaş açmakta değil, onlarla diyalog kurmakta olduğunu bilmektedirler. Aslında Vehbi Koç’un “batarsak hep beraber batarız” ifadesi, devlet ve işadamları arasındaki ilişkinin, kurumsal kuramın terimleriyle tam da ‘birbirine sıkı bağlanmış çiftler’ tanımına uyduğunu göstermektedir. TÜSİAD’ın bu bağımlılıktan neden vazgeçemediğinin somut delili olarak değerlendirilebilecek bu sözler, Türkiye’nin liberalleşme deneyiminin yörünge bağımlı gelişimini örneklemektedir.

Aslında hükümet cephesinden bakıldığında da değişen fazla bir şey olmadığı görülmektedir. Liberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla, korumacı modelin kimi geleneksel teşvik araçlarının ortadan kalkmasına karşılık, farklı alanlarda ve çok daha büyük rakamlara ulaşan yeni rant olanakları yaratılmış olması, diğer bir çok uygulamanın yanısıra geleneksel politikalardan kolayca vazgeçilemediğinin ve izlenen yeni liberal yörüngenin ulusa özgü karakterinin bir göstergesidir.

- **TÜSİAD mevcut kurumsallaşmayı bozma ve yeniden kurumsallaştırmada nasıl bir söylemsel strateji izlemiştir?**

TÜSİAD’ın ilan metinlerinin, bir değişimin stratejik çerçevesini belirleyen kavramlaştırmaların içermesi beklenen tüm unsurlarını kapsadığı görülmektedir. Bu bağlamda ilanlarda, mevcut kurumsal düzenlemeler (kendi sınıf çıkarları doğrultusunda) başarısız gösterilmiş, mevcut kurumsal düzenlemeler içinde tıkanmış sorunlara, yeni bir paradigma içinden çözüm önerileri getirilmiş ve çözümün nasıl bir kurumsal yapı içinde mümkün olacağı gösterilmiştir. Mevcut kurumsal düzenlemeler sorgulanarak gayri meşru hale getirilirken kendi projeleri güçlü argümanlarla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Toplumun daha geniş kesimlerinin desteğini almak için onların da çıkarları projeye dahil

edilmiş gösterilerek, bu kesime siyasal iktidar tarafından vaat edilenler sürekli belirsiz bir zamana ertelenerek halk oyalanmıştır. Bu oyalanma politikasını ifşa eden muhalif kesimin ise, her türden demokratik kitle örgütleri kapatılarak sesini duyurabileceği mecralar yok edilmiştir.

Devletle ilgili sorunsallaştırılmış alan, 1980’li yıllarda devletin ekonomiye müdahale araçları üzerinde odaklaşmıştır. Söylem, muhalifler arasında çelişkiyi arttırıcı unsurlar taşırken, sermayenin çeşitli kesimleri arasındaki ilişkilerde ise çelişki yokmuş gibi bütünleştirici bir dil tercih edilmiştir. Daha geniş toplum kesimlerini projeye dahil etmek için, insanların, büyük burjuvazinin çıkarları yönünde ikna edilmesi yerine, sorunlar başarılı bir şekilde çerçevenip onlara kendi dar çıkarları yönünde ısrar ederlerse başlarına neler gelebileceği gösterilmiştir. Başarılı bir çıkışla kurumsal değişimin gerekliliği gündeme taşınmış ve değişim projesini hayata geçiren baskıcı siyasal kadronun, değişimin temel parametreleri yerleşene kadar yönetimde tutulmuş olduğu görülmektedir.

Özgürlükçü demokrasi ve ekonomik liberalizm, sanki birbirinin oluşturucusu ve olmazsa olmazı imiş gibi gösterilerek, proje toplumun diğer kesimlerine meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. TÜSİAD bu sunumla aydınları ikiye bölerek projesinin arka planındaki kurumsal çerçevenin geçerliğini halka karşı savunacak güçlü bir meşru temel kazanmıştır. Karşı meşrulaştırma hamlelerine kalkışabilecek toplum kesimleri, 12 Eylül rejimiyle uzun süre baskı altında tutulmuş böylece önerdikleri yolun tek çıkış yolu olduğu işlenebilmiştir.

- **TÜSİAD’ın kurumsal girişimciliğinin kapsamı nedir?**

Başlangıçta devletin iktisat politikası araçlarına odaklanan TÜSİAD söylemlerinin, giderek eğitimden sağlığa, sosyal güvenliğe ve yaşam tarzlarına uzandığı görülmüştür. Burjuvazi, holdinglerin medya satın almalarıyla, meşrulaştırma hamlesinde çok önemli bir gücü ele geçirmiştir. Özel televizyon kanalları ve holding gazeteciliği ile birlikte habercilik anlayışı tümüyle değişmiş, medyayı ele geçiren büyük burjuvazi Amerikan değerlerini ve dini yükselterek yeni bir kimlik inşasına girişmiştir. Yani TÜSİAD’ın kurumsal girişimciliğinin, bu çalışmada hedeflenen devletin, dar anlamda iktisat politikası araçlarının dönüştürülmesini başarmanın ötesinde, toplumun yerleşik kurum ve kurallarını değiştirmekle başlayıp yaşam biçimini değiştirmeye uzanan, onunla da kalmayıp insanların rol modellerini ve anlamlandırma sistemlerini değiştirerek yeni bir kimlik inşasına varan hayli kapsamlı bir kurumsal girişimcilik örneği olduğu söylenebilir.

- **TÜSİAD'ın kurumsal girişimciliği sonunda dönüşen kurum ve kurallar nelerdir?**

Analizin ikinci aşamasında, TÜSİAD'ın değişim önerilerin pratikte bir yapısal dönüşümle sonuçlanıp–sonuçlanmadığı incelenmiştir. Bu amaçla, dönemin Türkiye bağlamını ve ilgili süreci çeşitli yönleriyle inceleyen 1980 yılından günümüze kadar olan yakın dönem literatürü, basın mensuplarının derlemeleri ve dönemin gündemini tutan yazılar eleştirel okumaya tabi tutularak incelenmiştir.

Günümüzde hala devam eden değişim sürecinin mali ve parasal politikalarla ilgili düzenlemelerinin 1985'e kadar olan dönemde büyük ölçüde tamamlandığı görülmüştür. Devam eden düzenlemelerde de yetki devletten alınmış yeni oluşturulan kurumlar ve üst kurullara geçirilmiştir. IMF ve Dünya Bankası kredi koşullarıyla yeniden düzenlenen devletin para ve maliye politikaları, devletten koparılarak üst kurulların ve yeni oluşturulan parlamenter denetimden kaçırılan kurumların emrine verilmiştir. Bu kurullarla ve bu kurullara atanan 'prens' olarak adlandırılan yeni tip bürokratlarla adeta devlet içinde devlet oluşturulmuş, mevcut bürokrasi tüm karar ve yetkilerini devretmiş olduğu bu paralel bürokrasinin sıradan icracısı konumuna düşürülmüştür.

Fiyat kontrol komitesi kaldırılmıştır. Böylece devletin çok çeşitli amaçlarını, en önemlisi de bölüşüm ve sosyal adaleti sağlayıcı amaçlarını gerçekleştirmede kullandığı en önemli araç devletin kontrolünden çıkmıştır. Merkez Bankası ulusal politikalardan uzaklaştırılmıştır. Maliye Bakanlığı bürokrasisinin kontrolünde önemli bir müdahale aracı olan bütçe, fonlar yolu ile etkisiz kılınmıştır. Bürokraside 'merkezileştirme ve kişiselleştirme' ilkesi, bakanlıkların, KİT'nin, üniversitelerin, yerel yönetimlerin ve tüm kamu kurumlarının yönetim yapılarına yansıtılmıştır.

Devlet özelleştirme ile doğrudan üretim alanından uzaklaştırılmıştır. KİT'lerin özelleştirilmesiyle devlet, bugüne kadar KİT'ler aracılığıyla yerine getirdiği çok önemli hizmetleri artık yerine getiremez olmuştur. Devlet, sosyal hizmet, sağlık ve eğitim, sosyal güvenlik gibi hizmet alanlarından, şimdilik mülkiyetinin el değiştirmesi yerine, kamu kaynaklarının özel kişi ve kurumların kontrolüne verilmesi yönünde kademeli bir metalaştırma stratejisi ile, yavaş yavaş uzaklaştırılmaktadır. Sosyal hizmetlerle devletin bağı kademeli olarak koparılmaktadır.

IMF, DB, AB kriterleri ve bir dizi uluslar arası metinle takip edilen yeni liberal politikalar adım adım hayata geçirilmektedir. Tezin odaklanmış olduğu devletin iktisat politikası araçları ile ilgili dönüşümler 1980’li yılların ilk yarısında önemli ölçüde başarılıdır. Devlet, bu uygulamalar sonucunda piyasa aktörleri ile eşit yetkilere sahip sıradan bir aktör konumuna düşürülmüştür. Bu dönüşümlerde, her gün giderek yenileri eklenen uluslararası aktörlerin yanısıra bu uzun yıllar boyunca değişik ulusal siyasi aktörler, askerler, liberal aydınlar ve ağırlıklı olarak TÜSİAD önemli rol oynamıştır.

Araştırmacılara Öneriler:

Benzer konuda çalışma yapmayı amaçlayan araştırmacılara, bu modeli aktör ve bağlam özellikleri ve değişimin kapsamı aynı olmak üzere, farklı bir örnek olayla test edip sonuçları karşılaştırmaları önerilebilir. Bir başka önerim, Seo ve Creed’in de önerdiği gibi, benzer dışsal tetikleyicilerin farklı kurumsal bağlamlarda ne tür sonuçlara neden olduğunu gösteren karşılaştırmalı çalışmalar yapabilirler. Bu örnek, DB kredi koşulları yönlendiriciliğinde farklı ülkelerde değişimin nasıl sonuçlandığıyla ilgili olabileceği gibi, farklı ülkelerdeki değişim eyleyenlerine odaklanabilir. Araştırmacılar, bu araştırmada olduğu gibi modelin çerçevesinin sınırlarını bağlam, aktör, değişim düzeyi gibi çeşitli açılardan genişleten çalışmalar yapabilirler.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, E. (1997) The Emergence and Prevalance of Employee Management Rhetorics: The Effects of Long Waves, Labor Unions, and Turnover, 1875 to 1992, **Academy of Management Journal**, 40(3) 491-533
- Ahmad, F. (1996) **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980** (Çev. Ahmet Fethi), 2. Baskı, İstanbul: Hil Yayınları
- Ahmad, F. (2005) **Modern Türkiye'nin Oluşumu** (Çev. Yavuz Alogan), 3. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Akalın, G. (2002) **Türkiye'de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Giriş**, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları 438, Ekonomik Araştırmalar 6
- Akar, R. (2006) Gazoz İçmeye Gelmedik, **Tempo Dergisi**, 03.01.2006
- Akkaya, Y. (1986) Sendikacıların Bağımsızlığı, ABD ve Türk-İş, **11. Tez Kitap Dizisi 3**, İstanbul: Uluslar arası Yayıncılık Ltd
- Akkaya, Y. (2002) Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık-1, **Praksis** (5) 131-176
- Akkaya, Y. (2003) Sendikal Harekette Korporatif Anlayışlar, **www.sendika.org**, (erişim: 16.06.2003)
- Akkaya, Y. (2004) Çıkar Grupları Ve Korporatist Temsil: TMMOB Örneği, 22 Ekim 2004 tarihinde **TMMOB 50. Yıl Etkinlikleri** kapsamında sunulan TMMOB'nin 50. Yılında Geçmişe Bakış, İsimli Bildirinin Tam Metni. <http://www.sendika.org>, (erişim:02.10.2005)
- Aktan, C.C., S. Togay ve U.Utkulu, (1998) **Nasıl Bir Para Sistemi?** İstanbul: İMKB Yayını
- Aktan, C. C. (1994) Liberal Demokrasi ve Piyasa Ekonomisi, **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 31(3) 5-28
- Al, H. (2002) Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi, 1. Baskı, Ankara: Bilimadamı Yayınları
- Altan, M. (1986) **Süperler ve Türkiye, Türkiye'de Amerikan ve Sovyet Yatırımları**, 1. Baskı, İstanbul: AFA Yayınları
- Altan, M. (2004) **II. Cumhuriyet Demokrasi ve Özgürlükler**, İstanbul: Birey Yayınları
- Altan, M. (2006) **Darbelerin Ekonomisi**, 3. Baskı, İstanbul: Hemen Kitap-11
- Altun, F. (2005) **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul: Yöneliş Yayıncılık
- Altun, F. (2000) Küreselleşme: Söylem ve Gerçek, **Tezkire**, 9(18), December. 88-98

- Alvesson, M. ve H. Wilmott (1996) **Communication, Power and Organization**, Newyork: Walter de Gruyter Co
- Amin, S. (1992) **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme** (Çev. Semih Lim), 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Amin, S. (1993) **Avrupa Merkezilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi**, (Çev. Mehmet Sert) 1. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Amin, S (2000) **Entelektüel Yolculuğum**, (Çev. Uğur Günsür) 1. Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi
- Andersen, L.C. (1971) A Monetarist View of Demand Management: The United States Experience, **Conference on Demand Management, Illusion or Reality?** Hamburg-Bergedorf, June (20-21) 3-11
- Arat, Y. (1991) Politics and Big Business: Janus-Faced Link to the State (135-147) M. Heper (Der.) **The State and Interest Groups with Special Reference to Turkey, The State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience**, Berlin: Walter de Gruyter
- Arın, T. (1985) Düzenleme, Birikim, Bunalım, 104-138, **Onbirinci Tez Kitap Dizisi**, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık
- Astley W. G. ve A. H. Van de Ven, (1983) Central Perspectives and Debates in Organization Theory **Administrative Science Quarterly** 8 (2) 225-73
- Ataay, F. (2007) **Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılanması**, 1. Baskı, Ankara: De Ki Basım Yayım - 3
- Aydoğanoglu, E. (2002) Emek Sürecinde Esneklik ve Türk Emek Piyasası, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara
- Aydoğanoglu, E. (2006) Kamunun Yeniden Yapılanması ve Yeni Personel Sistemi, **www.egitimsen.org.tr** , (erişim 12.12.2006)
- Aytekin, A. (2001) Küreselleşme Döneminde Madencilik Sektörü, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Lisans Üstü Uzmanlık Programı, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2006) 2006 Yılı Raporu, IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset, Haziran, Ankara **http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org** (erişim 4.11.2006)
- Barber, B.R. (2003) **Mc.World'e Karşı Cihad**, (Çev. Eser Birey) 1. Baskı, İstanbul: Cep Kitapları
- Başkaya, F. (1997), **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi

- Başkaya, F. (2003) **Küreselleşme mi? Emperyalizm mi?** 2. Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi
- Başkaya, F. (2005a) **Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme**, 5. Baskı, Ankara: Maki Basın Yayın
- Başkaya, F. (2005b) **Küreselleşmenin Karanlık Bilançosu**, 3.baskı, Ankara: Maki Basın Yayın
- Başkaya, F. (2005c) **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi**, 2. Baskı, Ankara: Maki Basın Yayın
- Battiliana, J. (2004) Foundations for Theory of Institutional Entrepreneurship: Solving the Paradox of Embedded Agency, **INSEAD Working Paper Series**
- Battiliana, J. (2006) Agency and Institutions: The Enabling Role of Individuals' Social Position, **Organization**, 13(5) 653-676
- Bayramoğlu, S. (2005) **Yönetişim Zihniyeti, Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü**, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Beckert, J. (1999) Agency, Entrepreneurs, and Institutional Change: The Role of Strategic Choice and Institutionalized Practices in Organizations, **Organization Studies**, 20(5) 777-799
- Bekdik, M. (1998) 1 Mayıs 1998'de TÜGİAD başkanı Murat Bekdik'le yapılan söyleşi, **Elegans**, Sayı 43 (İlkbahar)
- Benson, J. K. (1977) Organizations: A Dialectical View. **Administrative Science Quarterly**, 22(1) 1-21
- Berger, P.L. ve T. Luckmann (1976) **The Social Construction of Reality**, 7. Baskı, USA: Penguin Book
- Bianchi, R. (1984). **Interest Groups and Political Development in Turkey**, Princeton: Princeton University Press.
- Bilge, A.(2003) Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması, Ömer Madra'nın Ali Bilge ile söyleşisi, **Açık Radyo**,12 Mayıs 2003
- Boratav, K. ve E. Türkcan (Ed.) (1994) **Türkiye' de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler**, 3. baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Boratav, K. (2003) Küreselleşme Politikaları ve Kamu Hizmetleri, 8-16, **Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu**, 1-2 Şubat 2003 Ankara: KESK'in Sesi Sempozyum Dizisi 1
- Boratav, K. (2005) **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi

- Bostancı, N. (1990) **Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri**, 1. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı 1216, Kültür Eserleri Dizisi 156
- Bourdieu, P. (2006) **Pratik Nedenler** (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), 2. Baskı, İstanbul: Hil Yayın
- Brint, S. and Karabel, J. (1991) Institutional Origins and Transformations: The Case of American Community Colleges, 337-360, W. Powell and P. DiMaggio (Ed.) **The New Institutionalism in Organizational Analysis**, Chicago: University of Chicago Press
- Buğra, A. (1990) The Turkish Holding Company as a Social Institution, **Journal of Economics and Administrative Sciences**, 4(1) 35-51
- Buğra, A. ve B. Üsdiken (1995) Social Variations in State-Dependent Organizational Forms: The South Korean Chaebol and Turkish Holding Company, **EMOT (European Management and Organization in Transition)**, Work System and Governance Structure of Economic Actors in Europe Üzerine Bir Atölye Çalışması, Finlandiya: Helsinki
- Buğra, A. (1997) **Devlet ve İşadamları** (Çev. Fikret Adaman) 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Bulut, N. (2003) **Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Burrell, G. and Morgan, G. (1979) **Sociological Paradigms and Organizational Analysis**, London: Heinemann.
- Canpolat, E. (2001) Bütçe Sistemimiz İçinde Fonların Yeri ve Önemi. **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı 55
- Cevizci, A (2002) **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları
- Child, J ve A. Kieser (1981) Organization and Managerial Roles in British and West German Companies: An Examination of the Culture-Free Thesis, 251-271, Cornelis J. Lammers ve David J. Hickson (Ed) **Organizations Alike and Unlike, International and Interinstitutional Studies in the Sociology of Organizations**, London: Routledge & Kegan Paul
- Chossudovsky, M. (1999) **Yoksulluğun Küreselleşmesi: IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü** (Çev. Neşenur Domaniç), İstanbul: Çiviyazıları
- Clark, P. (1981) Cultural Context as Determinant of Organizational Rationality: A Comparison of the Tobacco Industries in Britain and France, 272-286, Cornelis J. Lammers ve David J. Hickson (Ed) **Organizations Alike and Unlike, International and Interinstitutional Studies in the Sociology of Organizations**, London: Routledge & Kegan Paul
- Clegg, S. (1975) **Power, Rule and Domination**, London, Henley and Boston: Routledge & Kegan Paul

- Clemens, E. S. ve J. Cook (1999) Politics and Institutionalism: Explaining Durability and Change, **Annual Review of Sociology**, 25, 623-647
- Çölaşan, E. (1984) **24 Ocak: Bir Dönemin Perde Arkası**, 8. Baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları
- Çölaşan, E. (1989) **12 Eylül: Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, 20. Baskı, İstanbul: Milliyet Yayınları
- Dacin, M.T., M.J. Ventresca ve B.D. Beal (1999) The Embeddedness of Organizations: Dialogue & Directions, **Journal of Management**, 25 (3) 317-356
- Dacin, T. M., Jerry Goodstein, and W. Richard Scott (2002) Institutional Theory and Institutional Change: Introduction to the Special Research Forum, **Academy of Management Journal**, 45(1) 45-56
- Daniels, T.D., B.K. Spiker ve M.J. Papa (1997) **Perspectives on Organizational Communication**, 4th. Ed. USA: Brown and Benchmark Publishers
- D'Aunno, T., Succi, M. and Alexander, J. A. (2000) The Role of Institutional and Market Forces in Divergent Organizational Change, **Administrative Science Quarterly** 45: 679-703
- Değer, E. (1993) **Oltadaki Balık Türkiye**, İstanbul: Çınar Yayınları
- Diebolt, C. (2002) Towards a New Social Structure of Accumulation?, **Historical Social Research**, 27(2/3) 85-99
- Dikbaş, Y. (1997) **Özelleştirme Sömürgeleştirme**, 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Dikbaş, Y. (2003) **Satılık Vatan**, 1. Baskı, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları
- DiMaggio, P. J. ve Powell, W. W. (1983) The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields, **American Sociological Review**, 48 147-160
- DiMaggio, P. J. ve W. W. Powell (Ed.) (1991) Constructing an Organizational Field as a Professional Project : U.S. Art Museums, 1920-1940. **The New Institutionalism in Organizational Analysis**. Chicago: Chicago University Press.
- Dinçer, A. (2006) Eğitim Hizmetlerinin Özelleştirilmesi ve Neo-Liberalizm Türkiye Deneyimi, **Avrupa Sosyal Forumu**, 4-6 Mayıs 2006, "Başka Bir Eğitim Mümkün" oturumu
- Doğan, A.E. (2002) **Birikimin Hamalları**, 1. Baskı, İstanbul: Donkişot Yayınları
- Doğan, Y. (1985) **IMF Kıskaçında Türkiye**, 2. Baskı, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Dorado, S. (2005) Institutional Entrepreneurship, Partaking, and Convening, **Organization Studies**, 26(3) 383-413

- Drucker, P.F. (1994) **Kapitalist Ötesi Toplum** (Çev. Belkıs Çorakçı) İstanbul:İnkilap Kitabevi
- Eğilmez, M. (2001) Bağımsız Merkez Bankası, **Radikal**: 22.04.2001
- Eisenstadt, S.N. (1992) A Reappraisal of Theories of Social Change and Modernization, H. Haferkamp ve N.J. Smelser (Ed.) **Social Change and Modernity**, Berkeley: University of California Pres
- Emirbayer, M. ve Mische, A. (1998) What is Agency? **American Journal of Sociology**, 103, 962-1023.
- Erbaş, H. (1999) Gelişme Yazını ve Geleceği, **Doğu Batı**, Sayı:8 Ankara
- Ercan F, (1996) Tarihsel ve Toplumsal Bir Süreç Olarak Kapitalizm ve Esneklik, **Petrol-İş Yıllığı 95-96**, İstanbul
- Ercan, F. (1998) Neo- Liberalizm ve Yapısal Uyum Politikalarının Eğitim Hakkı Üzerindeki Etkileri, **Türk İş 1997 Yıllığı**, cilt 2, Ankara: Türk İş Yayını
- Ercan, F. (2001) **Toplumlar ve Ekonomiler**, 2. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Ercan, F. (2005) Alternatif Bakışları Sorgulamak: Türkiye’de sermaye Gruplarının Küresel Kapitalizmle Bütünleşmelerindeki Rollerini, **International Conference: “Acts of Resistance” From the South Against Globalisation**, 5-7 September, Ankara
- Ercan, F. ve Ö. Tezcek (2006) Double Sided Analysis in the Knowledge Society: Class and Elite Theories, **Annual Meeting of the Canadian Political Science Association**, June 1-3, 2006, York University, Toronto
- Erdoğan, M. (1997) Klasik Liberalizmde Birey, Topluluk, Toplum, **Liberal Düşünce**, sayı. 7, Yaz, 58-63
- Erdoğan, İ. (1998) **SPSS Kullanımı Örnekleriyle Araştırma Dizayını ve İstatistik Yöntemleri**, 1. Baskı, Ankara: Emel Matbaası
- Erdoğan, İ. ve K. Alemdar (2002) **Öteki Kuram**, Ankara: Pozitif Matbaacılık
- Eroğul, C. (2002) **Devlet Nedir?**, 3. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi
- Ersel, H. (1999) 1980 Sonrası Serbestleşme Deneyimi, **Bilanço 1923-1998 II.Cilt**, Rona Z. (Der.) İstanbul: İstanbul Tarih Vakfı
- Esmer, Y. (1991) Manufacturing Industries: Giants with Hesitant Voices, 119-134, Heper, M. (Der.). **The State and Interest Groups with Special Reference to Turkey, The State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience**, Berlin: Walter de Gruyter
- Fairclough, N. ve P. Thomas (2004) The Globalisation of Discourse and the Discourse of Globalisation, 368-87, Grant, D., Harvey, C., Osrick, C. and Putnam, L.

(Ed.) **The Sage Handbook Of Organisational Discourse**, London: Sage Publication

- Fairclough, N. (1989) **Language and Power**, USA: Longman Inc.
- Faucault, M. (1999) **Bilginin Arkeolojisi**, 1. Baskı, İstanbul: Birey Yayıncılık
- Fay, B (2001) **Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi** (Çev. İsmail Türkmen) 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Flingstein (1991) The structural Transformation of American Industry: An Institutional Account of the Causes of Diversification in the Largest Firms, 1919-1979, Walter W. Powel ve Paul J. DiMaggio (Ed.) **The New Institutionalism in Organizational Analysis** Chicago: The University of Chicago Press
- Filgstein, N. and R. Freeland (1995) Theoretical and Comparatives on Corporate Organization, **Annual Review of Sociology**, Vol. 21, 21-43
- Fligstein, N. and I. Mara-Drita 1996 How to Make a Market : Reflections on the Attempt to Create a Single Market in the European Union, **American Journal of Sociology** 102(1)1-33
- Fligstein, N. (1997) Social Skill and Institutional Theory, **American Behavioral Scientist** 40(4) 397-405
- Fligstein, N. (2001) Social Skills and the Theory of Fields, **Sociological Theory**, 19(2): 105-125.
- Frank, G.A. (1995) Kriz İktisadı ve İktisadın Krizi, 7-25, E. Mandel ve A.G. Frank(Ed.) **Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler** (Çev. N. Saraçoğlu) 2. Baskı, İstanbul: Yazın Yayıncılık
- Friedland, R. ve R.R. Alford (1991) Bringing Society Back In: Symbols, Practices, and Institutional Contradictions, Walter W. Powel ve Paul J. DiMaggio (Ed), **The New Institutionalism in Organizational Analysis** Chicago: The University of Chicago Press
- Fröbel, F., J. Heinrichs ve O. Kreye (1982) **Uluslar arası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler**, (Çev. Yılmaz Öner), 1. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları
- Fröbel, F. (1983) **Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasi Yapılar**, (Çev. Orhan Esen vd), 1. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları
- Fukuyama, F. (1999) **Tarihin Sonu ve Son İnsan** (Çev. Zülfü Dicleli) İstanbul: Gün Yayıncılık
- Gabriel, C. (1990) The Validity of QualitativeMarket Research, **Journal of the Market Research Society**, 32(4)
- Garud, R., S. Jain, and A. Kumaraswamy (2002) Institutional Entrepreneurship in the Sponsorship of Common Technological Standards: The Case of Sun

Microsystems and Java, **Academy of Management Journal**, 45(1) 196-214

- Giddens, A. (1999) **Toplumun Kuruluşu** (Çev. Hüseyin Özel) 1. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Giddens, A. (2000). **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, (Çev)1. Baskı, Düşünce Dizisi No:101, İstanbul: Alfa Yayınları
- Gioia, D. ve E. Pitre (1990) Multiparadigm Perspectives on Theory Building, **Academy of Management Review**, 15(4) 584-602
- Galaskiewicz, J. and S.Wasserman (1989) Mimetic and Normative Processes Within and Inter-organizational Field: An Empirical Test. **Administrative Science Quarterly**, 34, 545-579
- Gökçay, İ. (1996) Sağlık Hizmetleri, Öztin Akgüç vd. (Der) **Özelleştirme Değil Kamulaştırma**, 2. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Gökşen, N.S. ve B. Üsdiken (2001) Uniformity and Diversity in Turkish Business Groups: Effects of Scale and Time of Founding, **British Journal of Management**, 12(4) 325-340
- Gökşen, N.S. (2007) Makrokurumsal Bakış Açısı: Bir Değerlendirme, 331-378, A. Selami Sargut ve Şükrü Özen (Der.) **Örgüt Kuramları**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Gözübüyük, A.Ş. (2002) **Yönetim Hukuku**, 16. Baskı, Ankara: Tarhan Kitabevi
- Greenwood, R. and Hinings, C. R. (1996) Understanding Radical Organizational Change: Bringing Together the Old and the New Institutionalism, **Academy of Management Review** 21(4) 1022
- Greenwood, R., Suddaby, R. ve Hinings, C. R. (2002) Theorizing Change: The role of Professional Associations in the Transformation of Institutionalized Fields. **Academy of Management Journal**, 45(1) 58-80
- Greenwood, R. ve R. Suddaby (2005) Rhetorical Strategies of Legitimacy, **Administrative Science Quarterly** (50) 35-67
- Greenwood, R. ve R. Suddaby (2006) Institutional Entrepreneurship in Mature Fields: The Big Five Accounting Firms, **Academy of Management Journal**, 49(1) 27- 48
- Gülalp, H. (1986) Bağımlılık ve Dünya Sistemi Teorileri: Frank ile Wallerstein'in Eleştirisi. **11. Tez Kitap Dizisi**, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık
- Gülalp, H.(1987) **Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri**, 2. Baskı, Ankara: Yurt Yayınları
- Gülalp, H. (1993) **Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet** (Çev. Osman Akınhay, Abdullah Yılmaz)1. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları

- Güler, B. A. (Mart 2003a) Devlette Reform, **Mimarlık Dergisi**, Özel Ek
- Güler, B. A. (2003b) Türkiye'de Kamu Hizmetleri ve Yeniden Yapılandırma Politikaları, **Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu**, 1-2 Şubat 2003, Ankara: KESK'in Sesi Sempozyum Dizisi 1
- Güler, B. A. (2003c) Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye, **Praksis** (9)
- Güler, B.S. (2003d) **Kompradorun Hukuk Hamlesi**, 1. Baskı, Adana: Karahan Yayınları
- Güler, B.A. (2005a) **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi**, 2. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi
- Güler, B. A. (2005b) **Devlette Reform Yazıları**, 1. Baskı, Ankara: Paragraf Yayınları
- Gülfidan, Ş. (1993) **Big Business and the State in Turkey: The case of TÜSİAD**, İstanbul: Bogaziçi University Press.
- Hall, R. H. (1991) **Organizations, Structures, Processes, and Outcomes**, 5th Ed. London: Prentice Hall-International
- Hamilton, G. G., ve Biggart, N. W. (1988) Market, Culture and Authority: A Comparative Analysis of Management and Organization in the Far-east, **American Journal of Sociology** (94) 52-94
- Hassard, J. (1993) **Sociology and Organization Theory**, 1st Pub., Cambridge: University Press
- Hardt, H. (1999) Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişim Araştırması, 17-77, M. Küçük (Der. ve Çev.) **Medya İktidar İdeoloji**, 2. Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark
- Hardt, M. ve A. Negri (2001) **İmparatorluk**, (Çev. Abdullah Yılmaz) 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Hardy, C., and Nelson Phillips (1999) No Joking Matter: Discursive Struggle in the Canadian Refugee System, **Organization Studies** 20(1) 1-24
- Hardy, C. (2001) Researching Organizational Discourse. **International Studies of Management & Organization**, 31 (3) 25-47
- Hatch, J. M. (1997) **Organization Theory: Modern, Symbolic and Postmodern Perspectives**, England: Oxford University Press
- Haveman, H. A. and Hayagreeva Rao (1997) Structuring a Theory of Moral Sentiments: Institutional and Organizational Coevolution in the Early Thrift Industry, **American Journal of Sociology** 102(6) 1606-1651
- Hekman, S. (1999) **Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik**, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Heper, M. (1985) **State Tradition in Turkey**, London: Eothen Press.

- Heper M. (1990) The State and Debureaucrauzation: The Case of Turkey, **International Social Science Journal** (126)
- Heper, M. (1991) The State and Interest Groups with Special Reference to Turkey 27-40, M. Heper (Der.) **The State and Interest Groups with Special Reference to Turkey, The State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience**, Berlin: Walter de Gruyter
- Heper, M. (1991) Interest Group Politics in Post 1980 Turkey: Lingering Monism 163-176, M. Heper (Der.) **The State and Interest Groups with Special Reference to Turkey, The State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience**, Berlin: Walter de Gruyter
- Heper, M. (1992). The Strong State as a Problem for the Consolidation of Democracy: Turkey and Germany Compared, **Comparative Political Studies**, 25(2)169-194
- Herakleous, L. and Hendry, J. (2000) Discourse and the Study of Organization: Toward a Structural Perspective, **Human Relations**, 53(10) 1251-1286
- Hirst, P. and G. Thompson (1995) Globalization and the Future of the Nation State, **Economy and Society**, 24(3) 408-442
- Hirst, P. and G. Thompson (2003) **Küreselleşme Sorgulanıyor** (Çev. Çağla Erdem, Elif Yücel), Ankara: Dost Yayınları
- Hoffman, A. J. (1999) Institutional Evolution and Change: Environmentalism and the U.S. Chemical Industry, **Academy of Management Journal**, 42, 351-371.
- Hofstede, G. (1981) Hierarchical Power Distance in Forty Countries, 97-120, Cornelis J. Lammers ve David J. Hickson (Ed) **Organizations Alike and Unlike, International and Interinstitutional Studies in the Sociology of Organizations**, London: Routledge&Kegan Paul
- Holm, P. (1995) The Dynamics of Institutionalization: Transformation Processes in Norwegian Fisheries, **Administrative Science Quarterly**, 40(3) 398-422
- Işıklı, A. (1990) **Sendikacılık ve Siyaset**, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- İnsel, A. (2001) Yeni Emperyal Güç ve Neo-Liberal Küreselleşme, **Birikim**, Sayı 148, Ağustos
- İnsel, A. (2004) **Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili**, 1.Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları
- Jackson, N. ve P. Carter (1991) In defence of Paradigm Incommensurability, **Organization Studies**, 12(1) 109-127
- Jepperson, R. (1991) Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism, 143-163 W. Powell and P. DiMaggio (Ed.) **The New Institutionalism in Organizational Analysis**, Chicago, IL: University of Chicago Press.

- Jessop B. (2000) Globalization and the Nation State,
<http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/soc012rj.html> (son gözden geçirme
 12.04.2000, erişim 20.11.2006)
- Karahanoğulları, Y. (2003) Türkiye’de Devletin Mali Krizleri, **Praksis**, sayı. 9
- Karaömerlioğlu, M.A. (2001-2002) Bağımlılık Kuramı, Dünya Sistemi Teorisi ve
 Osmanlı/Türkiye Çalışmaları, **Toplum ve Bilim**
- Kazgan, G (1985) **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, 1. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar
- Kazgan, G. (1995) **Yeni Ekonomik Düzen’de Türkiye’nin Yeri**, 2. Baskı, İstanbul: Altın
 Kitaplar Yayınevi
- Kazgan, G. (2005a) **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) “Ekonomi Politik”
 Açısından Bir İnceleme**, 1, Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kazgan, G. (2005b) **Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor?
 Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?**, 4. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi
 Yayınları 3
- Keat, R. ve J. Urry (2001) **Bilim Olarak Sosyal Teori** (Çev. Nilgün Çelebi), 2. Baskı,
 Ankara: İmge Kitabevi
- Kepenek, Y. ve N. Yentürk (1995) **Türkiye Ekonomisi**, 7. Baskı, İstanbul: Remzi
 Kitabevi
- Keyder (1993) **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Kondra, A. Z. ve Hinings, C. R. (1998) Organizational Diversity and Change in
 Institutional Theory. **Organization Studies**, 19 (5) 743-767
- Kongar, E. (1979) **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 2. Baskı,
 Ankara: Bilgi Yayınevi
- Koray M., 2001 Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları,
 K. Meryem (Der) **Küreselleşme Ve Ulus-Devlet**, İstanbul: Yıldız Teknik
 Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi
- Kozanoğlu, C. (1994) **Cilalı İmaj Devri**, 7.Baskı., İstanbul: İletişim Yayınları
- Köker, L. (1992) **Demokrasi Üzerine Yazılar**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Köker, Levent (1993) **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 2. Baskı, İstanbul:
 İletişim Yayınları
- Kraatz, M. S. and Zajac, E. J. (1996) Exploring the Limits of the New Institutionalism:
 The Causes and Consequences of Illegitimate Organizational Change, **American
 Sociological Review** (61) 812–836
- Kuhn, T.S. (2000) **Bilimsel Devrimlerin Yapısı** (Çev. Nilüfer Kuyaş) 5. Baskı, İstanbul:

Alan Yayıncılık

- Kuty, O (1981) Culture, Structure and Technology, 304-321, Cornelis J. Lammers ve David J. Hickson (Ed) **Organizations Alike and Unlike, International and Interinstitutional Studies in the Sociology of Organizations**, London: Routledge & Kegan Paul
- Küçükömer, İ.(1994) **İdris Küçükömer’le Türkiye Üstüne Tartışmalar**, İdris Küçükömer Bütün Eserleri-5, Bağlam Yayınları-84, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- Lawrence, T. B. (1999) Institutional Strategy, **Journal of Management**, 25(2) 161-188
- Lawrence, T. B., C. Hardy, and N. Phillips (2002) Institutional Effects of Interorganizational Collaboration: The emergence of Proto-institutions, **Academy of Management Journal** 45(1) 281-290
- Lawrence, T. B. and N. Phillips (2004) From Moby Dick to Free Willy: Macrocultural Discourse and Institutional Entrepreneurship in Emerging Institutional Fields. **Organization**, 11(5) 689-711
- Lawrence, T. B. (2004) Rituals and Resistance: Membership Dynamics in Professional Fields, **Human Relations**, 57(2) 115–143
- Lawrence, T. B., C. Hardy, and N. Phillips (2005) The Politics of Organizational Learning: Integrating Power into the Framework, **Academy of Management Review** 30(1) 180-191
- Leblebici, H., G. R. Salancik, A. Copay, and T. King (1991) Institutional Change and the Transformation of Interorganizational Fields: An Organizational History of the U.S. Radio Broadcasting Industry, **Administrative Science Quarterly**, 36(3) 333-363
- Leca, B., J. Battiliana ve E. Boxenbaum (2006) Taking Stock of Institutional Entrepreneurship: What Do We Know? Where Do We Go?, **Academy of Management Meetings, 2006 (Atlanta, GA)**
- Leca, B. ve P. Naccache (2006) A Critical Approach to Institutional Entrepreneurship, **Organization**, 13(5) 627-651
- Levy, D. L., and D. Egan (2003) A Neo-Gramscian Approach to Corporate Political Strategy: Conflict and Accommodation in the Climate Change Negotiations, **Journal of Management Studies**, 40(4) 803-829
- Lewin, A.Y., Long, C.P ve Carroll, T.N. (1999) The Coevolution of New Organizational Forms, **Organization Science**, 10(5) 535-550
- Maguire, S., C.Hardy, and T. B. Lawrence (2004) Institutional Entrepreneurship in Emerging Fields: HIV/AIDS Treatment Advocacy in Canada, **Academy of Management Journal**, 47(5) 657-679.
- Mandel, E. (1995) Yarı Sömürge Ülkeler ve Yarı Sanayileşmiş Egemenlik Altındaki Ülkeler, 55-75, E. Mandel ve A.G. Frank (Ed) **Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş**

Ülkeler (Çev. N. Saraçoğlu) 2. Baskı, İstanbul: Yazın Yayıncılık

Mardin, Ş. (1991) **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları

Marshall, (1999) **The Concise Dictionary of Sociology**, Oxford:

Maurice, M. (1979), For a Study of The Societal Effect: Universality and Specificity in Organization Research, 42-60, C. Cornelis J. Lammers ve David J. Hickson (Ed) **Organizations Alike and Unlike, International and Interinstitutional Studies in the Sociology of Organizations**, London: Routledge & Kegan Paul.

Maurice, M. (1981) For a Study of ‘The Societal Effect’: Universality and the Specificity in Organization Research, 42-60, Cornelis J. Lammers ve David J. Hickson (Ed) **Organizations Alike and Unlike, International and Interinstitutional Studies in the Sociology of Organizations**, London: Routledge & Kegan Paul

Maurice, M., A. Sorge ve M. Warner (1980) Societal Differences in Organizing Manufacturing Units: A Comparison of France, West Germany and Great Britain, **Organization Studies**, 1(1) 59-86

Mayor, F. (1997) Bugün ve Yarın, Bilim ve İktidar, F. Mayor (Ed.) **Bilim ve İktidar** 3. Baskı, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları

Meyer, J. W. ve B. Rowan, (1977), Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony, **American Journal of Sociology** (83) 340-363

Milliband R., N. Poulantzas ve E. Laclau (1977) **Kapitalist Devlet Sorunu** (Çev. Yasemin Berkman) 1. Baskı, İstanbul: Birikim Yayıncılık

Morgan, G. (1980) Paradigms, Metaphors and Puzzle Solving in Organization Theory, **Administrative Science Quarterly** (25) 605-622

Mueller, F. (1994) Societal effect, organizational effect and globalization. **Organization Studies**, 15 (3) 407-428

Munir, K. and N. Phillips (2005) The Birth of the 'Kodak Moment': Institutional Entrepreneurship and the Adoption of New Technologies, **Organization Studies**, 26(11) 1665-1687

Müftüoğlu, Ö. (2003) Üretim Süreçlerindeki Değişim, Çalışma Hayatı ve Sendikalar, 17-27, **Değişim Sürecinde Kamu Hizmetleri ve Sendikal Politikalar Sempozyumu**, 1-2 Şubat 2003 Ankara: KESK’in Sesi Sempozyum Dizisi 1

Negandhi, A.R. (1981) Convergence in Organizational Practices: An Emprical Study of Industrial Enterprises in Developing Countries, 323-345, C. J. Lammers ve D. J. Hickson (Ed) **Organizations Alike and Unlike, International and Interinstitutional Studies in The Sociology of Organizations**, London: Routledge & Kegan Paul

Ohmae, K. (2004) Managing in a Borderless World. Christopher A. Barlet, sayfa Sumantra Ghoshal, Julian Birkinshaw (Ed.) **Transnational Management: Text**,

Cases and Readings in Cross-Border Management, 4th Ed. Irwin, New York: McGraw Hill

- Oliver, C. (1991) Strategic responses to institutional processes. **Academy of Management Review**, 16 (1) 145-179.
- Oliver, C. (1992) The Antecedents of Deinstitutionalization, **Organization Studies** 13:563-588.
- Öncü, A. ve A. Köse (2005) Para ve Merkez Bankası: Bağımsız Bir Merkez Bankası Mümkün Mü?, Politik iktisat yazıları / **Evrensel Gazetesi 2.02.2005**
- Öniş, Z. (1991) Political Economy of Turkey in the 1980s: Anatomy of Unorthodox Liberalism, 27-40, M. Heper (Der.) **The State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience**: Berlin: Walter de Gruyter.
- Öniş, Z. (1998) **State and Market**, First Printing, İstanbul: Boğaziçi University Printhouse
- Öniş Z. (2002) Karanlığa Giden Yolda Arjantin: Nasıl Bu Hale Geldi? IMF ne Kadar Suçlu? (Gözden geçirme 14.06.2003, erişim 02.01.2007)
<http://www.buik.net/subcommittee/ekonomik/showarticle.asp?aid=189>
- Öniş, Z.ve C. Kirkpatrick (1998) Turkey and the World Bank: Aid and Power (125-148) Öniş.Z **State and Market: The Political Economy of Turkey in Comparative Perspective**, İstanbul: Boğaziçi University Press
- Öniş, Z.ve C. Kirkpatrick (1998) Stabilization and Growth in a Semi-Industrial Economy: An Evaluation of the Recent Turkish Experiment, 1977-1984 (15-29) Öniş.Z **State and Market: The Political Economy of Turkey in Comparative Perspective**, İstanbul: Boğaziçi University Press
- Öniş, Z. ve U. Turem (2001) Entrepreneurs, Democracy and Citizenship in Turkey, **Comparative Politics**, 35(4) 2002, 314-337
- Orrú, M., N. W. Biggart, ve G. G. Hamilton (1991) Organizational Isomorphism in East Asia, 361-389, W.W.Powel ve P.J. DiMaggio (Der.), **The New Institutionalism in Organizational Analysis**, Chicago: The University of Chicago Press
- Oyan, O. (1989) **Dışa Açılma ve Mali Politikalar, Türkiye: 1980 – 1989**, 2. Baskı, Ankara: Verso Yayınları
- Özbudun, E. (1991) The post-1980 Legal Framework for Interest Group Associations, 41-54, M. Heper (Der.) **The State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience**, Berlin: Walter de Gruyter.
- Özen, Ş. (2002) . Bağlam, Aktör, Söylem ve Kurumsal Değişim: Türkiye’de TKY’nin yayılım süreci **Yönetim Araştırmaları Dergisi YAD**, 1(2) 47-90
- Özmen, S. (1987) **Türkiye’de ve Dünyada KİT’lerin Özelleştirilmesi**, İstanbul: Meter Matbaası

- Özsever, A. (2004) **Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Özveri, M. (2003) Yoksulluğun Yönetilmesi ve Sosyal Güvenlik Hakkı, **Praksis**, 9 Kış/Bahar, 321-336
- Palmer, D., Barber, M. (2001) Challengers, Elites and Owing Families: A Social Class Theory of Corporate Acquisitions in the 1960s, **Administrative Science Quarterly** (46) 87-120
- Pamuk, Ş. (2001-2002) Bağımlılık ve Büyüme: Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi, **Doğu-Batı**, Sayı.17
- Parenti, M. (1996) **İmparatorluğa Karşı** (Çev. Özcan Buse) 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Peterson, W. H. (1999) Liberal Bir Fikir Devi: Mises (Çev.Cennet Uslu) **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı. 16
- Pfeffer, J. and Salancik, Gerald R. (2003) **The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective**, California: Stanford University Press
- Phillips, N., Thomas B. Lawrence, and Cynthia Hardy (2000) Inter-Organizational Collaboration and the Dynamics of Institutional Fields, **Journal of Management Studies**, 37(1) 23-44
- Phillips, N., T. B. Lawrence, and C. Hardy (2004) Discourse and Institutions, **Academy of Management Review**, 29(4) 635-652
- Powell, W. W. (1991) Expanding the Scope of Institutional Analysis, 183-203, W. W. Powel and P. J. DiMaggio (Eds.) **The New Institutionalism in Organizational Analysis**, Chicago: The University of Chicago Press
- Putnam, L.L. (2004) Dialectical Tensions and Rhetorical Tropes in Negotiations, **Organization Studies**, 25(1) 35-53
- Rao, H. 1994 The Social construction of Reputation: Certification Contests, Legitimation, and the Survival of Organizations in the American Automobile Industry: 1895-1912, **Strategic Management Journal**, 15, 29-44
- Rao, H. (1998) Caveat Emptor: The Construction of Nonprofit Consumer Watchdog Organizations, **The American Journal of Sociology**, 103(4) 912-933
- Rao, H., Morrill, C. ve Zald, M. N. (2000), Power Plays: How Social Movements and Collective Action Create New Organizational Forms, **Research in Organizational Behavior**, 22, 239-282
- Reay, T. and Hinings, C. R. (2005) The Recomposition of an Organizational Field: Health Care in Alberta, **Organization Studies** 26(3) 351-84
- Reed, M. I. (1992) **The Sociology of Organization**, International: Harvester Wheatsheaf

- Reed, M. (2003) The Agency/Structure Dilemma in Organization Theory: Open Doors and Brick Walls, sayfa H. Tsoukas ve C. Knudsen (Der.) **The Oxford Handbook of Organization, Theory: Meta-Theoretical Perspectives**, Oxford: Oxford University Press
- Roberts, P. W., ve Greenwood, R. (1997) Integrating Transaction Cost And Institutional Theories: Toward a Constrained-Efficiency Framework For Understanding Organizational Design Adoption, **Academy of Management Review**, 22, 346-373.
- Rose, M. (1985) Universalism, Culturalism and the Aix Group: Promise and Problems of a Societal Approach to Economic Institutions, **European Sociological Review** (63) 134-139
- Sampson, A. (1974) **Egemen Devlet ITT** (çev. Mine Ünel) 1. baskı, İstanbul: Koza Yayınları
- Sargut, S. ve Ş. Özen (2007) Örgüt Kuramlarına Genel Bakış: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme, 11-34, Sargut, S ve Ş. Özen (Der.) **Örgüt Kuramları**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Schmidt, M. (1997) Habitus Revisited, **American Behavioral Scientist** 40(4) 444–53
- Scott, W. R. (1987) The Adolescence of Institutional Theory, **Administrative Science Quarterly** 32(4) 493-511
- Scott, W.R. (1998) **Organizations**, 4. Baskı, New Jersey, London, Sydney, Toronto vd: Prentice- Hall International
- Scott, R. W., ve Meyer, J. W. (1991) The Organization Of Societal Sectors: Propositions And Early Evidence, W. W. Powell & P. J. DiMaggio (Eds.), **The New Institutionalism in Organizational Analysis** (108-140) Chicago: University of Chicago Press.
- Seo, M. G., and W.E. D. Creed (2002) Institutional Contradictions, Praxis and Institutional Change: A Dialectical Perspective, **Academy of Management Review** 27(2) 222-247
- Sewell, W. H. (1992) A Theory of Structure: Duality, Agency and Transformation, **American Journal of Sociology**, 98(1) 1-29
- Smelser, N.J. (1992) External and Internal Factors in Theories of Social Change, H. Haferkamp ve N.J. Smelser (Ed.) **Social Change and Modernity** Berkeley: University of California Press
- Somçağ, S. (1998) Enflasyonun Tek Sebebi Yok, **Finansal Forum Gazetesi**, 25 Şubat 1998
- Sorge, A. (1991) Strategic Fit and the Societal effect: Interpreting Creo-National Comparisons of Technology, Organization and Human Resources, **Organization Studies**, 12(2) 161-190

- Soyer, A. (2003) 1980'den Günümüze Sağlık Politikaları, **Praksis**, 9 Kış/Bahar, 301-320
- Sönmez, M. (1982) **Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonbaharından 1982'ye Bunalım, İkinci Kitap**, 1. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları
- Sönmez, M. (1985) **Türkiye Ekonomisinde Bunalım: 24 Ocak Kararları ve Sonrası**, 3.Baskı İstanbul: Belge Yayınları
- Sönmez, M. (1992a) **100 Soruda 1980'lerden 1990'lara "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi**, 1. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Sönmez, M. (1992b) **Türkiye'de Holdingler:Kırk Haramiler**, 4. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Sönmez, M. (2002) Kriz ve Sermaye birikiminde Tıkanma, 101-127, Kürkçügil, M.(Der.) **Bizim İçin Ağlama, IMF!**, 1. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları
- Sönmez, S. (1986) Azgelişmişlik Sürecini Çözümlemede Yöntem, **Onbirinci Tez Kitap Dizisi**, Mayıs 1986, İstanbul: Uluslar arası Yayıncılık
- Sönmez, S. (1998) **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Sözen, E. (1999) **Söylem**, İstanbul: Paradigma
- Strang, D. and W. D. Sine (2002) Interorganizational Institutions, 497-519, J. Baum (Ed.) **Companion to Organizations**, Oxford: Blackwell.
- Strong, D., ve Meyer, J. W. (1993) Institutional Conditions For Diffusion, **Theory and Society**, 22, 487-511.
- Suchman, M. C. (1995) Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches, **Academy of Management Review**, 20(3) 571-610
- Suddaby, R., and R. Greenwood (2005) Rhetorical Strategies of Legitimacy, **Administrative Science Quarterly**, 50(1) 35-67
- Sunar, İ. (1974) **State and Society in the Politics of Turkey's Development**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi
- Sunar, İ. (2004) **State, Society and Democracy in Turkey**, İstanbul: Bahçeşehir University Publication
- Sykes, W. (1990) Validity and Reliability in Qualitative Market Research: A Review of the Literature, **Journal of the Market Research Society**, 32(3) 289-327
- Savaş, V. (1986) **Politik İktisat**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Temiz, H. E. (2004) **Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri**, 1. Baskı, Ankara: Genel İş Matbaası

- Thompson, P. ve D. McHugh (1995) **Work Organisations: A Critical Introduction** Second Edition, United Kingdom: Macmillian
- Tolbert, P. S. and L. G. Zucker (1996) The Institutionalization of Institutional Theory, 175-190, S. R. Clegg, C. Hardy, and W. R. Nord (Eds), **Handbook of Organization Studies**, London: Sage.
- Toussaint, E. (2002) Dünya Bankası ve Üçüncü Dünyadaki Borç Krizinin Tarihsel Gelişimi, 249-263 (Çev. Saadet Özen) Kürkçügil, M.(Der.) **Bizim İçin Ağlama, IMF**, 1. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları
- Total, N. (2006) **Küreselleşme, İletişim, Kültürlerarasılık**, 1. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Ulagay, O. (1979) **Cumhuriyet Gazetesi**, 2 Haziran
- Ulagay, O. (1987) **Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken, Kimler Kazandı Kimler Kaybetti**, 1.Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi
- Uras, G.T. (1979)**Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: İktisadi Yayınlar
- Useem, M. (1983) Business and Politics in the United States and United Kingdom. The Origins of Heightened Political Activity of Large Corporations During the 1970 and Early 1980, **Theory and Society**, 12(3), 281-308
- Uzzi, B. (1997) Social Structure And Competition in Interfirm Networks: The Paradox Of Embeddedness, **Administrative Science Quarterly**, 42, 35-67.
- Üsdiken, B. and Wasti, A.S. (2002). Türkiye'de Akademik Bir İnceleme Alanı Olarak Personel veya İnsan Kaynakları Yönetimi. **Amme İdaresi Dergisi**, 35 (3), 1-37
- Üsdiken, B. (2003) Exporting Managerial Knowledge to the Outpost: Penetration of Human Relations into Turkish Academia, 1950-1965. Paper presented at **Third International Critical Management Studies Conference**, UK: Ballrigg, Lancaster
- Üşür, S.S. (1997) **İdeolojinin Serüveni**, Ankara: İmge Kitabevi
- Van Dijk, T. (1999) Critical Discourse Analysis & Conversation Analysis, **Discourse and Society**,_ Vol.10(4), London: Sage Publication
- Van Dijk, T. (2003) Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım, (Çev. N. Ateş)13-112, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (Ed.), **Söylem ve İdeoloji** 1. Baskı, İstanbul: Su Yayınları
- Wallerstein, I. (1983) Kapitalist Dünya Sisteminin Yükselişi ve Geleceği : Karşılaştırmalı Analiz İçin Temel Kavramlar. (71-113), (Çev. Orhan Esen vd.) F. Fröbel vd. (Ed.) **Dünya Ekonomisinde Bunalım**, İstanbul: Belge Yayınları
- Wallerstein, I, Decdeli, R. Kasaba (1983) Osmanlı İmparatorluğunun Dünya Ekonomisiyle Bütünleşme Süreci (Çev: Ali Selman) **Toplum ve Bilim**, Sayı: 23 Güz

- Wallerstein, I. (2003) **Bildiğimiz Dünyanın Sonu** (Çev. Tuncay Birkan), 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları
- Weaver, G.R. ve D. A. Gioia (1994) Paradigms Lost: Incommensurability vs Structurationist Inquiry, **Organization Studies**, 15(4) 565-590
- Weick, K.E. (1979) **The Social Psychology of Organizing**, 2nd. Ed. New York: Mc.Graw-Hill
- Weick, K. E. (2001) **Making Sense of the Organization**, 1st. Pub. USA, UK: Blackwell Publishing
- Whitley, R.D. (1991) The Sociol Construction of Business Systems in Asia, **Organization Studies**, 12(1) 1-28
- Whitley, R.D. (1990) Eastern Asian Enterprise Structures and the Comparative Analysis of Forms of Business Organization, **Organization Studies**, 11(1) 47-74
- Whitley, R.D.. (1994) Dominant Forms of Economic Organization in Market Economies. **Organization Studies**, 15 (2) 153-182.
- Whitley, R.D. (1998) Internationalization and Varieties of Capitalism: The Limited Effects of Cross- National Coordination of Economic Activities on the Nature of Business Systems, **Review of International Political Economy**, 5(3) 445-481
- Whitley, R.D. (1999) Competing Logics and Units of Analysis in the Comparative Study of Economic Organization, **International Studies of Management & Organization**, 29(2) 113-126
- Whitley, R.D. (2000) **Divergent Capitalisms: The Social Structuring and Change of Business Systems**, Oxford: Oxford University Press
- Whittington, R. (1992). Putting Giddens into Action: Social Systems And Managerial Agency, **Journal ol Management Studies**, 29, 493-712.
- Yeldan, E. (2002) Neoliberalizmin Gözde Ekonomisi Arjantin Çökerken, **Birikim Dergisi**, Şubat
- Yeldan, E. (2006) Merkez Bankası Bağımsızlığı ve Enflasyon Hedeflemesi II, **Cumhuriyet**, 22.03. 2006
- Yeldan, E. (2005) Merkez Bankası: Bağımsız mı? İlgisiz mi? **Cumhuriyet**, 14 Mart 2005
- Yıldırım, E. (2002) “Cogito Ergo Sum”dan “Vivo Ergo Sum” a Örgütsel Analiz, **Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 2(2) 155-186
- Yıldırım, E. (2007) Örgüt Kuramında Yeni Gelişmeler, (379-406) S. Sargut ve Ş. Özen (Der.) **Örgüt Kuramları**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi
- Yıldırım, A. ve H. Şimşek (1999) **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları

Yılmaz, G. (1999) Kuralsız Bir Dünyaya Doğru: Küreselleşme Ve Yeni Dünya Düzeni **Mai Nedir Neden Karşıyız**, Genel-İş Sendikası Yayını

Yılmaz, G. (2006) Marx'ın Yedek İşgücü Ordusu Kavramına, Günümüz Kapitalizmi Tarafından Getirilen "Bilimsel" Gerekçe: Nairu, **TTB / Toplum ve Hekim Dergisi**, 21(2)

Zilber, T.B. (2002) Institutionalization as an Interplay Between Actions, Meanings and Actors: The Case of a Rape Crisis Center in Israel, **Academy of Management Journal**, 45(1) 234-254

Zucker. L. G. (1987). Institutional Theory Of Organizations, **Annual Review of Sociology**, 13, 443-464.

TÜSİAD BELGELERİ VE DİĞER YAYINLAR

TÜSİAD Konuşmalar, 15 Ocak 1977, Yayın No: TÜSİAD-T/77.1.44 (TÜSİAD'ın Genel Kurul Toplantısı ve bu toplantı nedeniyle düzenlenen Türk Ekonomisi üzerine toplantıda yapılan konuşmalar), İstanbul

- Feyyaz Berker, Türk Sanayicisinin 1977 Yılına İlişkin Bekleyişleri
- Vehbi Koç, 1977 Yılına Girerken
- Nejat Eczacıbaşı, Özgürlükçü Demokrat Yönetimi İçinde Sanayileşme ve Kalkınma
- Sakıp Sabancı, Sanayileşme Politikası
- Yılmaz Adıgüzel, 1977 Yılına Girerken Türk Hür Teşebbüsü

TÜSİAD Konuşmalar, 27 Ocak 1979, Yayın No: TÜSİAD-T/79.1.59 (TÜSİAD'nce 27 Ocak 1979 Tarihinde Düzenlenen Türk Ekonomisi Üzerine Toplantıda Yapılan Konuşmalar), İstanbul

- Feyyaz Berker, Açılış Konuşması
- Ali Koçman, 1979 Yılına Girerken Türkiye'nin Sorunları
- Rahmi M. Koç, Türkiye'nin 1979 Yılına Girerken Dış Ekonomik İlişkileri
- Naim T. Talu, 1979 Senesine Girerken İç ve Dış Finansman Sorunu
- S.E.M. Emile Cazimajou, Türkiye-Fransa Ekonomik İlişkilerindeki Çelişmeler

TÜSİAD Konuşmalar, 5 Ocak 1979, Yayın No: TÜSİAD-T/79.1.57 (TÜSİAD'nce 5 Ocak 1979 Tarihinde Düzenlenen 1979 Yılı Programı 1979 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler – Öneriler, İstanbul

TÜSİAD Konuşmalar, 26 Ocak 1980, Yayın No: TÜSİAD-T/80.1.63, TÜSİAD’nce 26 Ocak Tarihinde Düzenlenen Türk Ekonomisi Üzerine Toplantıda Yapılan Konuşmalar) Sheraton Oteli, İstanbul, “1980 Yılına Girerken Türk Ekonomisi Üzerine Genç Sanayici ve İş Adamlarının Görüş ve Önerileri”

- Ali Koçman, Açış Konuşması
- Cem Boyner, Türkiye’de İç Pazarın Yapısal Değişimi
- Ömer Diçkök, Kamu Kesiminin Karar ve Uygulamalarının Türk Ekonomisini Yönlendirme Bakımından Önemi
- Ersin Faralyalı, Türk Ekonomisinin Dışa Açılması
- Hüsni Özyeğin, Türk Ekonomisinde Kalkınmanın Finansmanı

UNIDO – TÜSİAD Joint Seminar, In Industrial Development of Developing Countries, İstanbul, 28 May – 2 June 1979, Sheraton Hotel

- Feyyaz Berker, The Role of TUSİAD in Turkey
- Rahmi M. Koç, How to Attract the Interest of Industrialistsim Voluntary Industrial Associations?
- Ali Koçman, Management of Voluntary Industrial Associations

TÜSİAD Bültenleri

- **TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 20 Şubat 1978, Bülten No: 1**
- **TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 7 Mart 1978, Bülten No:2**
- **TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 3 Mayıs 1978, Bülten No:3**
- TÜSİAD “Olaylara Bakış” 26 Mayıs 1978, Bülten No: 4
- TÜSİAD “Olaylara Bakış” 18 Ağustos 1978, Bülten No: 5
- TÜSİAD “Olaylara Bakış” 23 Ağustos 1978, Bülten No:6
- **TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 18 Eylül 1978, Bülten No:7**
- **TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 2 Temmuz 1979, Bülten No:11**
- TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 12 Kasım 1979, Bülten No: 12
- **TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 28 Nisan 1979, Bülten No:13**
- **TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 30 Mayıs 1980, Bülten No:14**
- **TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 25 Haziran 1980, Bülten No:15**
- **TÜSİAD “Olaylara Bakış”, 14 Kasım 1980, Bülten No:16**

TÜSİAD Raporları

- ABD Raporu, İstanbul, 1 Ekim 1975, Yayın No: TÜSİAD-T/75.9.25
- 1974 Yılı'nın İlk Yarısında Türk Ekonomisi, Yayın No: TÜSİAD-T/74, 8-2
- 1974 Yılı'nın Sonbaharında Türk Ekonomisi, Yayın No: TÜSİAD-T/74, 10-6
- 1976 Yılı'nın İkinci Yarısına Giderken Türk Ekonomisi, Yayın No: TÜSİAD-T/76,8-40
- 1977 Yılına Giderken Türk Ekonomisi, Yayın No: TÜSİAD-T/77.1.42
- 1977 Yılı'nın İkinci Yarısında Türk Ekonomisi, Yayın No: TÜSİAD-T/77.7.48
- 1978 Yılına Giderken Türk Ekonomisi, Yayın No: TÜSİAD-T/78.1-53
- 1978 Yılı'nın İkinci Yarısına Giderken Türk Ekonomisi, Yayın No: Bilinmiyor
- 1979 Yılına Giderken Türk Ekonomisi, Yayın No: TÜSİAD-T/78.1.53
- TÜSİAD, 1979 Yılı Programı ve 1979 Yılı Bütçesi Üzerine Görüşler – Öneriler, 5 Ocak 1979, Yayın No: TÜSİAD-T/79.1.57
- 1980 Yılına Giderken Türk Ekonomisi, Yayın No: TÜSİAD-T/80.1.62
- 1980 Yılı'nın Ortalarında Türk Ekonomisi, Yayın No: TÜSİAD-T/80.9.66
- KİT Raporu, 1982, Yayın No: TÜSİAD-T/82.5.74
- Türkiyede Düzenleyici Reformlar, Ekonomik Dönüşüme Yaşamsal Destek, Yayın No: TÜSİAD-T/2003/9/359, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları
- Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması, Yayın No: TÜSİAD-T/2002-12/349, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları

TÜSİAD Konferansları

- **Avrupa Birliğine, İyi Yönetişime Doğru** , 19 Eylül 2000 , İstanbul TÜSİAD, OECD, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği tarafından ortaklaşa düzenlenmiştir.
- **Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'de İyi Yönetişim**), 19 Eylül 2001, Ankara; ikinci toplantı,
- **Yönetişim: Düzenleyici Reformlar Konferansı**, 31 Ekim 2001, TODAİE-TÜSİAD-OECD

Gazete ve Dergiler

Basında Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Aralık 1974, **Yayın No: TÜSİAD-T/74.12.11**, İstanbul

24 Ocak Kararları, **Resmi Gazete**, 25 Ocak 1980 Tarih ve 16880 Mükerrer Sayı

Resmi Gazete, 26.9.1980

Türkiye, 26 Nisan 1978

Milliyet, 22 Temmuz 1979

Güneş, 24 Nisan 1978

Cumhuriyet, 25 Kasım 1974

Cumhuriyet, 31 Mayıs 1979

Cumhuriyet, 2 Haziran 1979

Cumhuriyet, 31 Temmuz 1979

Cumhuriyet, 29 Ocak 1980

Cumhuriyet, 24 Ocak 1982

Cumhuriyet, 11 Şubat 1980

Görüş Dergisi, Şubat 1984

Tüsiad'ın 1979'da Hükümet Politikalarını Eleştirmek

Amacıyla Gazetelere Verdiği İlanlar

- Günaydın 15.5.1979 Gerçekçi Çıkış Yolu
- Cumhuriyet 16.5.1979 Gerçekçi Çıkış Yolu
- Milliyet 16.5.1979 Ulus Bekliyor
- Cumhuriyet 23.5.1979 Ulus Bekliyor
- Milliyet 29.5.1979 Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı?
- Cumhuriyet 30.5.1979 Yokluğu Paylaşmak mı? Bolluğu Sağlamak mı?
- Milliyet 12.6.1979 Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon
- Cumhuriyet 13.6.1979 Refahın ve Hürriyetlerin Düşmanı: Enflasyon
- Cumhuriyet 26.5.1979 Gerçek Kurtuluş Yolu
(Tekstil İşçileri Sendikasının İlanı)

Dünya Bankası ve OECD Raporları

- WORLD BANK; Bureaucrats in Business; The Economics and Politics of Government Ownership, World Bank Research Report-1995, www.wds.worldbank.org (indirme tarihi 21 Ekim 2006)
- WORLD BANK; From Plan to Market, World Development Report-1996, www.wds.worldbank.org (indirme tarihi 22 Şubat 2005)
- WORLD BANK; The State in a Changing World, World Development Report-1997, www.wds.worldbank.org (indirme tarihi 30 Aralık 2006)
- World Bank, Financial Sector Adjustment Loan -Project Completion Report, Report, no: 12385, Ekim 1993, s. 24-25 www.wds.worldbank.org (indirme tarihi 4 Temmuz 2005)
- <http://www.oecd.org> (indirme tarihi 11 Ocak 2007)

Dünya Bankası Yapısal Uyarılama Kredi (SAL) Anlaşmaları

- Resmi Gazete 28 Mart 1980: Bakanlar Kurulu Kararı: 8/547, 26.3.1980, 16943, 1980-81 dönemi SAL anlaşması
- Resmi Gazete 29 Aralık 1980 : Bakanlar Kurulu Kararı: 8/2063, 7.12.1980, 17205, 1980-81 dönemi Ek SAL anlaşması
- Resmi Gazete 6 Temmuz 1981: Bakanlar Kurulu Kararı: 8/3161, 15.6.1981, 17392, 1981-82 dönemi SAL anlaşması
- Resmi Gazete 5 Temmuz 1982,: Bakanlar Kurulu Kararı: 8/4937, 21.6.1982, 17745, 1982-83 dönemi SAL anlaşması
- Resmi Gazete 3 Eylül 1983: Bakanlar Kurulu Kararı: 83/6992, 23.8.1983, 18154, 1983-84 dönemi SAL anlaşması
- Resmi Gazete 28 Haziran 1984: Bakanlar Kurulu Kararı: 84/8226, 23.6.1984, 18445, 1984-85 dönemi SAL anlaşması

Ek 1. Eleştirel Söylem Analizi

Eleştirel söylem analizi (Fairclough, 1989:109), metin analizi, etkileşim (interaction) olarak adlandırılan metnin yorumlanarak yeniden üretilmesi süreci ve metnin sosyal bağlamı içinde yorumlanması yani bağlamsal analiz olmak üzere üç aşamalı bir analizdir. Metin önce sözcük kullanımı, dilbilgisel yapısı ve metnin yapısı temel alınarak, deneysel (experiential), ilişkisel (relational) ve ifade etme/anlatımsal (expressive) değeri açısından incelenir. Bu incelemenin ardından metinsel yorum ve en son bağlamsal değerlendirmeler yapılır. Söylemin üç boyutuna karşılık gelmek üzere eleştirel söylem analizi de üç aşamalıdır:

Tanımlama aşaması: Metnin biçimsel özellikleri ile ilgilidir. Yorumlama aşaması: Metinle, metni üretim sürecinin ürünü olarak ve yorum sürecinin kaynağı olarak gören etkileşim arasındaki ilişki ile ilgilidir. Yorum sözcüğü hem etkileşimsel süreç için hem de analizin bu aşaması için kullanılmıştır. Açıklama aşaması: Etkileşim ve sosyal bağlam (üretim, yorumlama süreçleri ve onların sosyal etkilerinin sosyal olarak belirlendiği) arasındaki ilişki ile ilgilidir.

Deneysel, Etkileşimsel ve İfade Değerleri

Biçimsel özelliklerin sahip olabileceği üç tip değer ayırdedebiliriz: Deneysel değer, içinde metin üreticisinin doğal ya da sosyal dünya deneyiminin temsiline giden ipucu ya da izdir. Bağlam, bilgi ve inanışla ilgilidir. Deneysel değere ilişkin biçimsel özellik, metnin üreticisinin doğal ve sosyal dünyaya ilişkin deneyiminin sunulmasına ilişkin ipuçları yakalamak ya da iz sürmektir.

Etkileşimsel değer, söylem içinde metin üzerinden gerçekleştirilen sosyal ilişkilerin ipucu ya da izidir. Etkileşimsel değere ilişkin, biçimsel özellik, söylem metni vasıtasıyla oluşturulan sosyal ilişkilere ilişkin ipuçları yakalamak ya da iz sürmektir.

İfade değeri, metin üreticisinin ilgili gerçeklik parçasını değerlendirmesine ilişkin ipucu ya da izdir. İfade değeri, özne ve sosyal kimlikle/özdeşlikle ilgilidir. İfade/anlatım değerine ilişkin, biçimsel özellik, metni üretenin parçası olduğu sosyal bütünlükle bağlamına ilişkin ipuçları yakalamak ya da iz sürmektir.

Analiz aşağıda serimlenen sorulara yanıt oluşturacak biçimde metin okunarak yapılır (Fairclough, 1989:110,111):

A. SÖZCÜK DAĞARCIĞI

1. Sözcüklerin içerdiği deneyim değeri nedir?
 - Hangi sınıflama planı/sistemi uygun bulunmuştur?
 - İdeolojik anlamda tartışmalı sözcükler var mı?
 - Tekrar ifade edilen ya da çok kullanılan kelimeler var mı?
 - Sözcükler arasında ideolojik olarak önemli/göze çarpan anlam ilişkileri var mı?
2. Sözcüklerin sahip olduğu ilişkisel değer nedir?
 - Yumuşatılmış ifadeler/deyimler var mı?
 - Dikkati çekecek ölçüde resmi ve gayri resmi sözcükler var mı?
3. Sözcüklerin içerdiği ifade/anlam değeri nedir?
4. Hangi metaforlar kullanılmış?

B. GRAMER

5. Dilbilgisel özelliklerin sahip olduğu deneyim değerleri nedir?
 - Ne tip süreç ve katılımcıların baskın olduğu?
 - Öznenin/agency açıkça belirtilip belirtilmediği?
 - Süreçler görüldüğü gibi mi?
 - Nominalizasyonun kullanılıp kullanılmadığı?
 - Cümleler aktif mi pasif mi?
 - Cümleler negatif mi pozitif mi?
6. Dilbilgisel özelliklerin sahip olduğu ilişkisel değer nedir?
 - Hangi kip (bildirici, emir, gramatical soru, emir/şart) kullanılmış?
 - İlişkisel modalitenin önemli özellikleri var mı?
 - *Biz* ve *siz/sen* zamirleri kullanılmış mı, öyle ise nasıl kullanılmış?
7. Dilbilgisel özelliklerin taşıdığı ifade değeri nedir?
 - Expressive modality'nin / İfade kipliğinin önemli özellikleri var mı?
8. Basit cümleler nasıl birleştirilmiş?
 - Hangi mantıksal bağlaçların- connectors kullanıldığı?
 - Karmaşık cümleler coordination/eşgüdüm ya da subordination/ikincil özelliği mi gösteriyor?
 - Metnin içinde ve dışına göndermeler yaparken hangi araçlar/means kullanılmış?

C. METNE İLİŞKİN YAPILAR

9. Ne tür interaktif/etkileşimsel sunumlar (convention) kullanılmış?
 - Bir katılımcının diğerlerinin sırasını kontrol etmesinin yolu var mı?
 - Metin ne tür büyük ölçekli yapılara sahip?

EK 2. Turgut Özal'ın Kasım 1979'da Süleyman Demirel'e verdiği 'not'

Turgut Özal'ın Kasım 1979'da, AP azınlık hükümeti kurulurken Süleyman Demirel'e verdiği, siyasal ve ekonomik değerlendirmeleri kapsayan not.

GENEL

14 Ekim 1979 seçimleri Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu seçimlerle meydana gelen ortamdan layikiyle istifade edildiği takdirde Türkiye'mizin geleceğine büyük ümitlerle bakabiliriz. Eğer bundan istifade edilemezse Türkiye'yi ciddi badirelerin beklediğini söylemek zor olmayacaktır. Bu bakımdan 14 Ekim 1979 seçimleri kanaatimizce 14 Mayıs 1950 seçimlerinden daha manalı ve daha tesirlidir.

SEÇİM SONUÇLARININ ÖZET TAHLİLİ

14 Ekim 1979 seçimleri kısmî Senato ve Milletvekili ara seçimleri olmasına rağmen %40'ın üzerinde bir seçmene hitap ettiği ve seçim olan vilâyetlerin herhangi bir ön yargıyla tespit edilmediği hakikatinden hareket ederek bu seçimlerin neticelerinin bütün Türkiye'ye teşmil edilebileceği anlaşılır.

Seçim Öncesi Tahminler:

Aşırı ve ölçsüz birtakım tahminleri bir tarafa bırakırsak CHP ve ona yakın çevrelerce yapılan tahminler Milletvekili ara seçimini 3-2 veya 4-1 AP lehine, Senato seçimini ise CHP 23-24, AP 23-24 ve geri kalan diğer partiler şeklinde idi. Oy nisbetlerinde ise CHP'nin biraz düşeceği, AP'nin pek az yükseleceği, diğer partilerde gelişme olmayacağı ve düşme görüleceği şeklinde idi.

AP'ye yakın çevrelerde ise milletvekili seçimleri 4-1 veya 5-0, daha çok 4-1, senatör sayısı 30 civarında, CHP için 18, bir iki tane de diğer partilerce alınacağı tahmin edilmekte idi. Oy nisbetleri bakımından AP oylarının ciddi olarak yükseleceği, oy nisbetinin % 43-44; CHP'de düşüş olacağı, amma bu düşüşün çok olmayacağı, CHP oylarının % 37-38 civarında olacağı, nisbi olarak büyük düşmenin MSP'de olacağı, MHP oylarında bir miktar azalış olacağı tahmin edilmekte idi. Aşırı sol oylarda koparılan büyük gürültü ile ciddi bir gelişme olacağı endişesi de genellikle vardı.

Seçim Sonuçlarının Söylediği Hakikatler

1. AP Optimist tahminlerin de üzerinde bir oy nispeti sağlayarak 33 senatörlük ve 5 milletvekilliği aldı. Kısmî senato seçiminde % 47'ye, Milletvekilliği ara seçiminde % 54'e yaklaşan bir oy nispetiyle milletin tercih ettiği parti oldu.

2. Sağdaki diğer partileri, hatta CGP'yi de sağda sayar isek, oylarını kısmî ve ara seçim almasına rağmen arttırdılar, AP'nin iki seçimdir yaptığı sağda birleşmenin maalesef tahakkuk etmediği, belki bu gayretlerin sadece sağdaki bu partilerin gelişmesini yavaşlattığımız düşünebiliriz. Sağdaki bölünmenin artık kök tutmaya başladığı gerçeğini görerek yeni bir strateji çizilmesinde fayda mülâhaza edebiliriz.

3. CHP İktidarda iken tarihinin en düşük oyunu almıştır. Bu oy nisbeti % 29 civarındadır. Eğer İstanbul bu oylamanın dışında tutulursa Anadolu'da CHP oylarının %24'ün altına düştüğünü görürüz. Nitekim CHP bazı illerde 3.cü hatta 4. cü parti durumuna düşmüştür. Bu seçimlerde üzerinde çok spekülasyon yapılan Doğu illerimizin CHP'ne verdiği cevap fevkalâde manidardır.

4. Sol bütün yaygarasına ve TRT'nin sağladığı büyük avantaja rağmen 1969 seçimi kadar bile oy alamamış ve tam manasiyle perişan olmuştur,

5. AP'deki büyük oy artışının sağdan gelmediğine göre nereden kaynaklandığının iyi bir tahlili gerekmektedir, ilk tahminime göre bu oyların mühim bir kısmı geçen seçim CHP'ye giden yüzer-gezer oylardır. Bu oyların sahipleri genellikle bir partiyi koyu bir şekilde tutmazlar. Buldukları duruma göre karar verirler. 22 aylık CHP iktidarı bu oyları AP'ye döndürmüştür. Oy nisbetinin artmasıyla da evvelki seçimde oy vermeyen vatandaşların daha çok AP'ye kaydığını tahmin edebiliriz. Tabiatıyla bu tip oyların partilerin İktidardaki muvaffakiyet derecelerine göre vaziyet alacaklarını kabul etmek lâzımdır. Bu tip oylarla ekseriyeti sağlayan AP'nin bu tip seçmenin beğeneceği kısa, orta ve uzun vadeli işler yapması gereklidir. Bu tip seçmen şehirleşmeyle beraber artacaktır. Bu bakımdan önümüzdeki seçimlerde şehirlerin önemli rol oynayacağı muhakkaktır.

6. Bu seçimlerde seçmenin en çok üzerinde durduğu husus anarşi ve hayat pahalılığıdır. CHP'nin feci mağlubiyetinin ana sebebi bu iki konudaki bütün 'vaadlerine karşılık hiçbir pozitif iş yapamamasıdır, TRT'nin, bir kısım basın organlarının, sol tan-danslı derneklerin bütün gayretlerine rağmen milletimiz aldanmamış ve en doğru kararı vermiştir.

CHP ve solun düştüğü perişan durumdan alınacak büyük ibret dersleri vardır:

- Seçim kazanmak için milletin bazı kesimlerine menfaatler temin etmek netice vermemektedir,
- Seçim kazanmak ancak dürüst, tutarlı ve bütün memleketin beğendiği ciddi - icraatla mümkündür.
- Enflasyon halk kitlelerini iktidardan soğutan önemli faktördür ve esas mücadele bununla yapılmalıdır.
- Suni şekilde aşağıda tutulmuş fiyatlar karaborsadan başka bir şey getirmemektedir ve netice itibariyle bu, halkın memnuniyetsizliğini arttırmaktadır.
- Yerine getirilmesi güç vaatleri yapmamak lâzımdır.
- -En kuvvetli propaganda, doğru icraatla halkın yüzünün gülmesidir.

7. CHP o şekilde mağlup olmuştur ki, mağlubiyet sebebi olarak iştirak nisbeti düşüktür diyemez. Benim oylarım solda bölündü diyemez. Hatta seçmenim de sandık başına gitmedi de diyemez,

8. Yeni Hükümetin köklü ve tutarlı icraatı, meselelerin üzerine dağılmadan gitmesi, muhakkak mevcut durumu daha iyiye götürecektir. Bu da CHP'nin bir daha kırılan belini düzeltmemesi sonucunu verebilir.

9. Aşırı sol, rey itibariyle kabil-i ihmal olmakla beraber anarşiye, bölücülüğe, komünizme hayır diyen Türk seçmeni aşırı solun üzerine gidilerek bu işin kazanmasını İstemektedir,

Seçim Sonrası AP Stratejisi Üzerinde Düşünceler, İki alternatif düşünülebilir:

1. Hükümet kuruluşunu müteakip en kısa zamanda seçime gitmek. Seçim tarihi Aralık 1979 sonu veya Ocak 1980 başı olarak düşünülebilirdi. Bu alternatifin gerekçesi Türkiye'nin meselelerinin çözülmesi ve güçlü bir desteği olan iktidarın çok ciddi ve icabında sıkıcı da olabilecek tedbirleri almasına bağlı olmasındadır. Böyle bir iktidar, Önünde dört seneyi görmelidir, iktidarın hedefi 4 sene sonra yapılacak' seçimi de kazanmak olduğuna göre ilk 1.5-2 seneden sonra tedbirlerin neticeleri alınacağından, aşgari 4 seneye ihtiyaç vardır. Aralık sonu, en geç Ocak başı yapılacak bir seçimde iktidar olmanın hiçbir dezavantajı olmayacağı gibi bilâkis avantajı olacaktır. AP'nin böyle bir seçimde daha fazla oy alacağı muhakkak gibidir. Bu alternatifte seçimin Haziran'a veya daha sonraya bırakılmasının ciddi mahzurları olacağı kanaatindeyim. Çünkü bu süre içerisinde meselelerin çözümü için (özellikle ekonomik konular) ciddi tedbirler

alınamayacağı, birçok konunun erken seçim stratejisine göre düzenleneceğinden endişe ederim. Bu durumda seçim kazanılsa bile kaybedilen zaman ve orta ve uzun vadede uygun olmayan tedbirler ekonomik durumu çok daha zor hale getirecektir. Bunun sonucunda da ekonominin seçime kadar nispeten ferahlar gibi olması ve seçim sonrasında da tekrar sıkıntılara düşülmesi halk üzerinde menfî tesir yapacaktır. Bunu takip edecek ilk kısmî Senato seçiminde iktidarın ciddi oy kaybına uğraması büyük ihtimal dahilindedir. Böyle bir durum, bundan sonraki icraatı da büyük çapta etkiler ve dört sene sonraki seçimler kaybedilebilir.

2 .Birinci stratejinin tatbik edilme imkânı kaybolduğuna göre ikinci strateji düşünülebilir. Bu stratejinin temeli, sanki büyük seçimler normal zamanda yapılacaktı gibi AP iktidarının 5,5-6 senelik bir program içerisinde icraat yapmasıdır. Hakikatte bugünkü AP iktidarı milletin büyük desteğine sahip bir çoğunluk iktidarındır. 22 aylık CHP iktidarı ekonomik bakımdan memleketi öyle bir noktaya getirmiştir ki, bundan daha kötü bir hal meydana gelmesi için ancak ve ancak gene aynı aptallıkta bir CHP iktidarı lâzımdır. AP iktidarı köklü tedbirler yanında bazı operasyonel ve kısa zamanda netice verecek işleri de yapar ise, ilerisi için imkân sağlamış olur. Halkımızın bugünkü durumda birdenbire ferahlığa çıkacağını hiç ümit etmediğini biliyoruz. Bu durumda ileride kötü netice verecek, fakat kısa zamanda daha büyük ferahlık sağlayacak tedbirleri uygulamak yanlış olacaktır. Yavaş da olsa iyiye doğru giden bir durum halkın itimadını arttıracaktır. Burada önemli bir durum, destek vaad eden partilerin takınacağı tavrıdır, özellikle MSP üzerinde durmak lâzımdır. Erbakan'ın durumun yavaş da olsa iyiye gitmesinden endişeye düşerek oyunbozanlık yapması ihtimal dahilindedir. Ama hesaplar sadece Erbakan'ın bir hareket yapacağına göre yapılmamalıdır. Çünkü destek veren partilerin bu işi normal olarak iktidardaki partinin ekonomikman zor durumlara düşerek yıpranmasına kadar götürmek istemeleri en aklî bir husustur. Bu durumda AP iktidarının bir erken seçim faraziyesi ile geçici tesirleri olan tedbirlere dayanarak hareket etmesi çok yanlış sonuçlar doğurabilir. Aslında köklü tedbirler tatbiki ile de durumun yavaş da olsa düzelmesi, bu düzelen durum içinde Erbakan'ın ağızlık yapması sadece kendisine puan kaybettirir. Bu durumda MSP'nin bölünme ihtimali bile vardır. En kötü halde büyük seçime bir sene veya daha az zaman kala yapılan bu hareket CHP ve MSP iktidarını iyice perişan eder. Tahminim, AP köklü tedbirlerle düzenli bir şekilde giderse, Meclis'te kendi safına seçim endişesine düşmüş uygun göreceği kadar adam bulabilir ve belki de ekseriyete bile yaklaşabilir.

ANA PROBLEMLER VE ÇÖZÜMÜ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Ana problemlerin başlıcaları, fazla dağılmadan şöylece sıralayabiliriz;

- Anarşi,
- Enflasyon,
- Döviz Durumu,
- Ekonomik karar bütünlüğünün sağlanması, kalkınmanın harekete geçirilmesi,
- Petrol,
- Elektrik enerjisi,
- Vergiler,
- Devlette aşırı istihdamın önlenmesi, yönetiminde etkinliğin sağlanması.
- Kamu iktisadi Teşebbüslerinin aşırı zararları, Toplu Sözleşmeler, sendikal meseleler.

Bütün bu sayılan problemlerin yanında daha başka ve önemli problemler sıralamak mümkündür. Meseleyi fazla dağıtmamak için şimdilik yukarıdaki problemler üzerinde durulacaktır. Bu sayılan problemlerin hemen hepsi birbirine bağlıdır. Bunlardan anarşinin önlenmesinin önemini izah etmek gereksizdir. Bunu bir tarafa bırakarak daha çok ekonomik karakterli konular üzerinde durmak istiyorum.

Enflasyon:

Enflasyon ile mücadele, kalkınmanın tekrar harekete geçirilmesi, döviz durumu, petrol ve elektrik enerjisi konuları birbirleri ile fevkalâde bağımlı konular olup bir arada gözden geçirilecektir. Bu arada enflasyona önemli tesiri olan toplu sözleşme konusu ile KiT zararları, devlette aşırı istihdama da dokunulacaktır. Türkiye tarihinde ilk defa meydana gelen, nerede ise üç haneli enflasyonun sebeplerini şöylece sıralayabiliriz:

- Toplu sözleşmelerle ücretlerin başlangıçta yüksek nispetlerde artışı,
- Petrol darlığı, döviz yetersizliği ve elektrik kısıtlaması sebebi ile istihsalın düşmesi ve maliyetlerin artması,

Bu ana sebeplerin yanında yanlış bir fiyat kontrolü, idarenin beceriksizliği, hayali programlar tatbiki, sık sık karar değiştirme gibi hadiseler karaborsayı arttırmış ve enflasyonu körüklemiştir.

Özet Olarak Düşündüğüm Tedbirleri Sıralıyorum

1. Devlette Ekonomik Karar Bütünlüğü

Devlette ekonomik karar bütünlüğünün sağlanması kısa, orta ve uzun vadeli programlar için elzemdir. Bunun Özellikle yüksek bürokraside temini lâzımdır. Bu maksatla DPT

Müsteşarı, Merkez Bankası Başkanı, Sanayi Müsteşarı, Sanayi Dairesi Reisi, TUD Genel Müdürü, Ticaret Müsteşan, Dış Ticaret Genel Sekreteri, Dış İşleri Ekonomik İşler Genel Sekreter Yardımcısı, Maliye Müsteşarı, Hazine Genel Sekreteri, Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlerinin birbirleri ile ahenkli çalışacak tarzda kimselerden seçilmesi fevkalâde önemlidir. Vaktiyle bu koordinasyon 1967-1971 arasında benim başkanlığında sağlanmıştı.

2. Petrol

Petrol konusu, Türkiye'nin dış ödemeler meselesiyle çok yakından ilgilidir. Bu konuda kısa vadede alınabilecek tedbirler başında ne yapıp yapıp, mevcut rafinerileri tam kapasite ile çalıştırıp, kısmen benzin ihraç ederek, Türkiye'nin akaryakıt faturasını 3.2 milyar dolardan 2,5 milyar dolara indirmek olacaktır. Bunun için sağlam ham petrol anlaşmaları yapmak, Mobil'i Ataş'a geri getirmek, Suudi Arabistan, Kuveyt, Libya ve Irak'la uzun vadeli, mümkünse kredili petrol anlaşmalarını her çareye başvurarak temin etmek şeklinde olabilir. Petrol temininin önemini bilhassa belirtmek istiyorum. Çünkü bu mesele çözülmeye-diği takdirde elektrik kısıtlaması devam edecek, sanayi istihralı artmayacaktır. Bu da netice itibariyle ihracata menfi tesir edecektir. Enflasyonun düşürülmesi de çok zorlaşacaktır. Uzun ve orta vadeli petrol meselesinin halli için Irak tabii gaz boru hattının realize edilmesi, petrol boru hattı sonunda Irak'la müşterek rafineri kurulması, ATAŞ Rafinerisinin MOBIL ve Ortaklarınca tevsiinin teşvik edilmesi, ALİAĞA'nın ve İPRAŞ'ın tevsi düşünülmalıdır.

3. Elektrik Enerjisi

Elektrik enerjisi konusunda kısa vadede yapılacak hususlar maalesef mahduttur. Bunlar ise Ambarlı başta olmak üzere fuel-oil santrallarının tam kapasite ile çalıştırılması, inşa halinde olup işletmeye açılması bir sene içinde olabilecek tesislerin özellikle hızlandırılması, orta vadede paket tipi 24 ayda kurulabilecek" 75-100 MW'lık 8-10 adet fuel-oil santralının elektrik şebekesinin ihtiyaç noktalarına yerleştirilmesi kanaatimce fevkalâde önemlidir. Çünkü bu santrallar, yapımı geciken linyit ve hidroelektrik tesislerin boşluğunu dolduracaklardır. Bu yapılamaz ise, 2 sene sonra çok daha büyük sıkıntılara düşebiliriz.

4. Dış Ödemeler Dengesi

Burada maalesef bir fasit daire vardır. Türkiye'nin dış Ödemeler dengesini düzeltebilmesi kısa vadeli olmayıp uzun vadelidir. Dış ödemeler açığının dışarıdan alınacak kredilerle karşılanması hususu ise tamamiyle ödemeler dengesinde müspet yönde ciddi gelişmelerin dışarıdan görülmesine bağlıdır. Dünya para piyasasında likidite yüksektir ve para büyük çapta devletlerin değil bankaların elindedir. Likidite fazlalıkları son senelerde kısmen Brezilya, Kore, Tayvan gibi ülkelere yönelmişse de, bankalar halihazırda endişe duymaktadırlar. Maalesef Türkiye'nin son iki senede dünya para piyasasında itibarı en aşağı seviyeye gelmiştir. Bunun için bankalar, IMF tavsiyelerinin tutulup tutulmadığına bakmakta, bir başka deyimle IMF'nin yeşil ışığını gözlemlemektedirler. Yeşil ışık yansa bile, bankalardan çok ciddi imkânların başlangıçta temin edilebileceğini zannetmiyorum. Bizim bu konularda gerçekçi ve tutarlı politikalar uyguladığımıza ve bunların neticelerinin müsbet yolda olduğuna dair özel bir gayret göstererek inandırmak mecburiyetimiz vardır. Bu arada siyasî olarak Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten ilâve bazı imkânlar temin edip edemeyeceğimize bakmamız lâzım. Her halükârda kendi evimizi düzeltmenin önemi çok büyüktür. Bu konuda bütçeyi takiben Mart aylarında ciddi bir kur ayarlaması, gümrüklerde alınan vergilerin ihracatı ve sanayi gelişmeyi rasyo-nalize edecek tarzda düzenlenmesi, ihracatın birçok formaliteler kaldırılarak esaslı bir surette teşviki gibi bir paket tedbirlerin yürürlüğe konması.

1970 devalüasyonundan aldığımız tecrübeler ve bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu durum önümüzdeki 3-4 ayda tedbirler manzumesini tespit ederek Mart ayı sonlarına doğru bir an evvel yürürlüğe koymalıyız. Tedbirlerin geçerli ve faydalı olabilmesi için plan uygulama kanununa benzer bir çerçeve kanunun da daha evvel Meclislerden geçirilmesi lâzımdır.

Tedbirlerin detayı üzerinde daha ayrıntılı düşüncelerim de var. iyi hazırlanmış bir operasyonun 3-4 ay gibi kısa bir sürede işçi dövizleri, turizm gelirleri ve ihracatta göze çarpan neticeler vereceğini ümit ediyorum, tşçi dövizlerinin özellikle nor-jnal yollardan Türkiye'ye gelmesi halinde dış ödeme açığımızın önemli miktarda azalacağını tahmin etmekteyim. Bu operasyondan önce garantisiz ithalatın ödenmesinin (mal mukabili) bir formüle bağlanması zaruridir. Bu hususta ayrıca düşüncelerim vardır.

5. Devlette ve KİT'lerde Aşın istihdam

Enflasyonun hızının düşürülmesinde para arzının yavaşlatılması büyük önem taşır. Bugün Türkiye'de para arzına tesir eden en önemli faktör Devlet Bütçesinin ve KİT'lerin açıklarıdır. Maalesef gerek devlet, gerekse KİT'ler ücreti yüksek, toplu sözleşmeli personel ile doldurulmuştur. Belirli bir program içerisinde oldukça süratli bir tarzda personel azaltılarak rasyonalizasyona gidilmelidir. Devletin yatırım yapan kuruluşları son yıllarda emanet iş yapma yoluna sokulduklarından büyük çapta toplu sözleşmeli personel kullanılmaktadır. Bu kuruluşların bütçelerinin %80-90'ı maalesef cari harcama olmaktadır. Emanet usulden vazgeçerek ve toplu sözleşmeli personel büyük nispette azaltılarak yeniden ihale sistemine dönülmeli, buralardan çıkacak iş fazlası çok daha randımanlı bir tarzda alt yapı tesisleri ihalelerinde kullanılmalıdır, icabında biraz açık finansmanla dahi büyük çapta alt yapı işlerine girişilmesi istihdam sorununa kolaylıklar getirecektir. Bu konuda da Özel bir grubun süratli bir çalışma yapması ve tatbikata geçilmesi tavsiye edilir. Bu konuda da tatbikat bakımından detayda düşüncelerim vardır.

6. Vergiler

Uzun ve orta vadeli işler arasında vergilerde yeniden düzenleme gerekmektedir. Bu düzenlemenin esasları:

- Vergiler basit, açık, kolay anlaşılır olmalıdır.
- Vergi nisbetleri genellikle herkesin kolaylıkla vereceği nisbette düşük tutulmalıdır. Belli bir seviyenin üstünde ücret alan herkesten (meselâ asgari ücret veya asgari tarım geliri, asgari serbest meslek geliri gibi) geliri ile nisbi olacak vergi alınmalıdır.
- Vergileme kurumlaşmayı ve yatırımları teşvik etmelidir.
- Vergileme göze batan bütün israfı önlemelidir.
- Vergileme arsalar ve binalar-üzerinde bugün büyük mikyasta yapılan ve bir bakıma üretken yatırımları cazip olmaktan çıkaran arsa spekülasyonunu önleyecek yönde olmalıdır.
- Vergileme aşırı stoklamayı önlemelidir.
- Gümrükler gelir getirme veya aşırı sanayi korumaları esasına göre değil, yurt içi sanayinin makul ölçüde korunması yanında, içerde fiyat istikrarının sağlanması da düşünülerek sanayide gerekli dış rekabetin temini esaslarından hareketle tespit edilmelidir.

- Bu esaslara uygun olarak ne gibi vergilerin alınacağı üzerinde de bazı ön çalışmalar yapmış bulunuyorum.

Kısa vadede en önemli düzenleme gelir vergisinde asgari ücretin vergi dışı bırakılıp vergi kademelerinin tashih edilmesidir. Bugün modern iktisat görüşü kademeli bir gelir vergisi uygulaması yerine, muafiyetin üzerinde düşük nisbette bir kademe uygulanmasıdır. Vergilerin daha çok indirekt yollardan alınmasını daha verimli görmektedir. Türkiye gibi gelişen bir ülkede gelir vergisi çok yüksek olup, ücretlerde büyük adaletsizliğe, serbest meslek erbabında ciddi vergi kaybına sebep olmaktadır. Nihai olarak ücretler için asgari ücret muafiyetinin üzerindeki kısmın % 25 olarak vergilendirilmesi, serbest meslek erbabında bu nisbetin % 30 olarak tespiti doğru olur kanaatindeyim. Başlangıçta- özellikle asgari ücretin tatbiki ile 60-70 milyar liralık vergi kaybını daha da büyütmek için bu nisbetler % 40- .ve 45 olarak uygulanmalıdır. Bilahare zaman içinde % 25 ve % 30 düşürülmelidir. Vergi kanunlarında reformun önümüzdeki sene içinde yapılması, gelir vergisi hariç diğerlerinin tatbikatını bir sene sonraya bırakılması ve bu bir sene içinde vergi teşkilâtının eğitilmesi ve düzenlenmesi uygun olacaktır.

Vergi mevzuatında değişiklik yapmadan evvel veya vergi mevzuatı değişiklik kanunu ile servet beyanlarının iade edilip belli bir süre içinde yeniden alınması lâzımdır. CHP iktidarı, 28 Eylül 1979 tarih ve 16768 sayılı Resmi Gazetede 2117 sayılı kanun kuvvetinde kararname çıkarma yetkisi veren kanuna dayanarak çıkardığı kararname ile gümrüklerde alınan bütün vergilerin nisbetinin Bakanlar Kurulu kararı ile değiştirilebileceği kararnamesini neşretmiştir. Bu kararname, vaktiyle plan uygulama kanununda mevcut olan bilahare CHP iktidarmca iptal ettirilen maddenin hemen hemen aynıdır. Bu karardan Mart sonuna doğru yapılması tavsiye edilen operasyonda ciddi istifade sağlanabilir.

7. Sendikalar ve Toplu Sözleşmeler

Türkiye'de anarşinin mekteplerden sonra el attığı bir saha da sendikalardır. Her iş kolunda çok sayıda sendika olması işyerlerinde devamlı olarak huzursuzluğa sebep olmaktadır. Birçok grev ve lokavtın oluş sebebi de bu duruma bağlanabilir. Çünkü sendikalar devamlı birbiri ile yarış etmek durumundadırlar. «A» sendikası ile bazı işyerlerinde başlayan toplu sözleşme müzakereleri, daha güçlü olan «B» sendikasının başka işyerlerindeki toplu sözleşmesi neticelenmeden bağlanamamaktadır. Bu da iş yerlerinde huzursuzluklara ve grevlere sebep olmaktadır. Bu durumun iş kolunda tek sendika prensibi ile (Almanya'da olduğu gibi) çözülmesi lâzımdır.

Diğer bir husus, mevcut kanunların lâıyıkı ile tatbik edile-Tfiemesidir. Toplu sözleşme müzakerelerinde grev veya lokavt halinde iş yerlerindeki İdarecilerin morallerini bozan zorbalıklar yapılmakta ve maalesef idari makamlar acz içerisinde bulunmakta ve zorbalıkları önleyememektedirler. Bunun neticesi olarak da hak kuvvetlinindir fikri yerleşmekte ve zorbalıklar artmaktadır. Kanaatimce memleketteki anarşiyi geliştiren maalesef bu zorbalıklara imkân verilmesidir.

Sendikalar, işyerlerinde olan hâdiselerden, direnişlerden, zorbalıklardan muhakkak kanun nazarında sorumlu hale getirilmelidir. Sendikaların, grevlerde işçiye para vermeden militan kullanarak grevi devam ettirdikleri görülmektedir. Sendikaların çok İyi bir mali kontrola tabi tutulmaları ve anarşinin buradan finanse edilmemesi lâzımdır. Ayrıca grev kararı veren bir sendikanın, işçinin aldığı ücret ve ikramiyelerin her ay %40'ım ödeme mecburiyeti konulmalıdır. Bu maksatla grev tatbik kararı verilmeden evvel, grevdeki işçilere ödenecek İki aylık tutar bir resmi kuruluştta depo edilmelidir ve işçilerin hakları bu kuruluş tarafından -işçilere ödenmelidir.

Toplu Sözleşmeler:

Yeni senede büyük mikyasta toplu sözleşmeye girecek devletin, hali hazır mevcut sözleşmelerle ortalama yıllık işçi maliyeti 400.000.TL. civarındadır. Devletin kıdem tazminatı borcunun 500 milyar lirayı aştığı tahmin edilmektedir. Toplu sözleşmeler bugünkü aşırılığında giderse bir sene sonra devlette ortalama toplu sözleşmeli işçi maliyeti 1.000,000. TL. yaklaşır. Kıdem tazminatı da 1,2 trilyonun üzerine çıkar. Bu gidişle Türkiye'de enflasyonu durdurmak, ihracatı geliştirmek, yeni iş sahaları açmak hemen hemen imkânsız hale gelir. Bu duruma muhakkak bir son vermek lâzımdır. Bu konuda Özel bir komitede meselenin incelenmesi ve çözüm yolları bulunmasını tavsiye ederim,

TURGUT ÖZAL - Kasım 1979

MESS Yönetim Kurulu Başkanı

Ek 3. Özal'ın Çıkış Yolu Programının Özet Şeması

Özal'ın «Çıkış Yolu» Programının Özet Şeması

Amaçlar	Araçlar/Önlemler
1) Enflasyonun aşağı çekilmesi	A) Ücretlerin sınırlandırılması, B) Sıkı para-kredi politikası, faiz oranlarının yükseltilmesi, C) KİT-zamları/bütçe açığının azaltılması, Ç) Vergi reformu/bütçe açığının azalması, D) Darboğazlar giderilerek üretimin artırılması.
2) İhracatın artırılması	A) İç talep daraltılırken üretim artırılarak «ihrac edilebilir üretim fazlası» oluşturulması, B) Gerçekçi kur politikasıyla dış pazara satmanın çekici hale getirilmesi, C) Diğer teşviklerle dışsatımın desteklenmesi, Ç) Ücretler ve enflasyon aşağı çekilerek sanayinin dış rekabet gücünün artırılması, D) Dışsatıma dönük yeni sanayi tesisleri kurulması.
3) Diğer döviz girdilerinin artırılması, ödemeler dengesi açığının kapatılması	A) Gerçekçi kurla işçi döviz ve diğer döviz girişlerinin teşvik edilmesi, B) Turizm ve uluslararası taşımacılık, yurtdışı müteahhithlik gibi döviz kazandırıcı sektörlerle özel teşvikler sağlanması, C) Sıkı para ve yüksek faiz politikasıyla dış kredi kullanmanın teşvik edilmesi, Ç) Yabancı sermayeye çeşitli teşvik ve kolaylıklar, gerekirse ayrıcalıklar sağlanarak Türkiye'de yatırım yapmasının sağlanması, D) Türk vatandaşlarının yurt dışındaki döviz varlıklarını ekonominin hizmetine sokmak için önlemler alınması.
4) Tasarrufların ve özel yatırımların artırılması	A) Enflasyonun üzerinde mevduat faizi uygulanması, B) Banka sisteminin rekabete açılması, C) Sermaye piyasasının geliştirilmesi, Ç) Vergi reformu, D) Tasarrufların emlak ve altın spekülasyonu yerine üretken yatırımlara yönelmesini sağlayacak önlemlerin alınması.
5) Sanayi kesiminin dışa açılması ve yeniden yapılanması	A) İthalatın liberasyonu; koruma oranlarının kademeli olarak indirilmesi ve sanayinin dış rekabete açılması, B) Sıkı para, yüksek faiz, daralan iç pazar koşullarının firmaları yönetimde rasyonelleşmeye zorlaması, C) Firmaları dış pazara dönük üretim ve yatırıma zorlayan koşulların yaratılması ve bu yönde teşvikler sağlanması, Ç) Sanayiciyi ve firmaları özkaynaklarını artırmaya zorlayacak koşulların yaratılması, D) Yeni düzene uyamayan firmaların rekabet edemeyerek batmasına göz yumulurken, istenen alanlarda sağlıklı yeni firmalar/birimler oluşmasının, bu amaçla yapılacak füzyonların/birleşmelerin teşvik edilmesi.
6) Kamu kesiminin yeniden yapılanması	A) Kamu yatırımlarının ayıklanması ve enerji, ulaştırma, haberleşme gibi alanlardaki altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, B) KİT'lerin reorganizasyonu ve bir kısmının özelleştirilmesi, C) Vergi reformu yapılması ve vergi idaresinin yeniden düzenlenmesi, Ç) Bürokrasinin yeniden düzenlenmesi,
7) Gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılması	A) Enflasyonun aşağı çekilmesi, B) Ücretli/maaşlı kesimin vergi yükünü hafifletecek bir vergi reformu yapılması, C) Bölgesel dengesizlikleri giderecek önlemlerin alınması.
8) Büyük şehirlerdeki sosyal problemlerin çözülmesi	A) Belediyelerin yeniden düzenlenerek ve gelirleri artırılarak kentlere daha iyi hizmet götürülmesinin sağlanması, B) Toplu konut yapımı teşvik edilerek konut sorununun çözülmesi, C) Büyük kentlerin daha da fazla büyümesinin önlenmesi, orta boy şehirlerin büyümesine yardımcı olunması.

Kaynak : Biz bu şemayı Özal'ın 24 Ocak kararları öncesinde Demirel'e vermiş olduğumuz notlardan, çeşitli demeç ve açıklamalarından, gerek başbakan yardımcısı gerekse başbakan olarak uygulamacısı olduğu önlemler bütününden yararlanarak hazırladık. Doğaldır ki, bu şemayla daha işin başında Özal'ın kafasında biçimlenen program taslağı arasında bazı farklar olabilir.

Ek 4. TÜSİAD'ın gazete ilanlarından söylemin makro yapılarının incelenebilmesi için bir örnek

Ulus bekliyor

Ne bekler hayattan bir ulusun fertleri?

Önce iş bekler. Çalışmak, kazanmak ister.

Her alanda tercihini serbestçe yapabilmek ister.

Tek iş kapısı olarak, karşısında yalnız devleti bulmanın çaresizliğine dönmek ister.

Hürriyet içinde örgütlenmek, sendikasını seçmek ister.

Alın teriyle kazandığı paranın ihtiyaçlarını karşılamasını ister.

Tasarruflarına değer kaybetmeyerek yarınlara güvenliğe abnasını ister.

Yuva kurmak, çocuk yetiştirmek, mal edinmek, seyahat etmek, tüketmek ister.

Hürriyet içinde seçmek, seçilmek ister.

Kendisi ve yakınları için insanca bir hayat ister.

Korkusuz yaşamak ister.

Birlik, beraberlik, barış ister...

Oysa, bugün, milletimiz bütün bu insanca yaşama şartlarının tehdit altına girdiğini görmenin ıstırabı içindedir.

Kısa vadeli politik kaygıların hâlâ milli menfaatlerimizden üstün tutulduğunu görmenin hayal kırıklığı içindedir.

* * *

Günümüzdeki bunalımın kaynağında, öncelikle, gelenek haline gelmiş bir politik savurganlık yatıyor.

O politik savurganlık ki, yoku var etmek, kimseden almadan verebilmek için :

Her türlü fiyatı ekonomiyeye değil, politikaya göre ayarlamıştır.

Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin (KİT'lerin), gıda gıda, milyarlarca lira açık vermesine yol açmıştır.

Yanlış bir sosyal güvenlik politikasıyla Türkiye'mizi bir genç emekçiler ülkesi haline getirmiştir.

Vergi kaçırılmasına karşı önlem getirmemiştir. Vergilendirilmesi gerekenleri vergilendirmemiştir. Buna karşılık, vergisini verenlerin yükünü dünyada görülmemiş oranda ağırlaştırmıştır.

Devletin sağlıklı gelirlerini aşan harcamalar yapmayı âdet edinmiştir.

Sonuçta, yoku var etmenin bir yolu sanılan "karşılıksız para basma" gelenek haline gelmiştir.

* * *

► **Cözüm,** ekonomimizi bir yasakçı mevzuat ağı içinde boğan, kişinin teşebbüs sevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyeti terk etmektedir.

► **Cözüm,** elimizdeki kaynaklara yenilerini katacak, ulusça daha çok üretmemizi, yatırımların çoğalmasını sağlayacak tek yol olan "kisiyi rekabet içinde teşvik"tedir.

► **Cözüm,** şiddetle ihtiyaç duyduğumuz "dış para"yı, sadece siyasi ilişkilerde değil, doğru ekonomik politikaları uygulama becerisinde aramak, sanayimizin çarklarını döndürmek, KİT'leri verimli çalışır düzeye erişirecek cesur adımları atmaktadır.

► **Cözüm,** Türk ekonomisinin dışa açılması, serbest rekabete dayalı Batı ekonomisi içinde gelişmesini hızlandıracak kararları alabilmektedir.

► **Ve çözüm,** ülkemizin ekonomik menfaatlerini kısa vadeli politik kaygılardan artık üstün tutmaktadır.

Ulusça refaha ulaşılmaz için gereken her şey Türkiye'mizin büyük potansiyelinde mevcuttur.

Yokluğu paylaşmak değil, bolluğu yaratmak istiyoruz. Ve bunun önündeki sorunların hürriyetçi demokrasinin nimetleri içinde çözümlenmesinden vazgeçemeyiz.

BİZ,
TÜRK-ÖZEL SEKTÖRÜNÜN
ÜYELERİ OLARAK
BEYAN EDERİZ Kİ:
ÜLKEMİZİ
HÜRRIYETÇİ DEMOKRASİ İÇİNDE
REFAHA GÖTÜRECEK
TEMEL GÜÇ HÜR TEŞEBBÜSÜN
KİŞİYİ, HER ZAMAN
BAHA ÇOK VE BAHA VERİLMİ
ÇALIŞMAYA SEVK ETMİŞ OLAN
HÜR TEŞEBBÜS
ÇAĞIMIZIN İZERE TOPLUMLAR
REFAHA
HÜRRIYET İÇİNDE
YALNIZ BU YOLLA
ERİŞİLEBİLİR
BİR BAŞKA YOL YOKTUR

Ek 5. Bazı Önemli Kurumlarda Özelleştirme Uygulamaları

Özelleştirme hareketi, halka açılma, sermayenin tabana yaygınlaştırılması, verimsiz çalışan kamu işletmeciliğinin yol açtığı toplumsal maliyetlerin giderilmesi, kamu harcamalarının kaynakları yuttuğu, kârlı çalışmayan devlet işletmelerinin satın alınarak işler hale getirileceği gibi söylemlerle politik ve ideolojik açılardan kendine taban aramıştır (Oyan, 1989: 303). Bütün bunların doğru olmadığı süreç içinde açığa çıkmıştır. Türkiye'de özelleştirmeye neden gidildiğine ilişkin bir borsa simsarının Cumhuriyet gazetesindeki değerlendirmesi sanki tüm bu gerekçeleri boşa çıkararak bir açıklamadır: “İktidar değişse bile özelleştirme mutlaka gerçekleştirilecek. Çünkü başka borçlanma imkânı artık kalmadı. Fon yaratmak için de borsanın yine birinci plana alınması zorunlu” (Cumhuriyet, 9.9.1987) Demek ki, bütün bu gerekçeler, “kârları azalan sermayeye kaynak aktarmak için kamusal alanı boşaltmamız gerekiyor” dememek içindir. Nitekim süreçte yaşananlar ve rakamlar da bunu doğrulamıştır. İddialardan biri, KİTlerin sürekli zarar ettiği'dir. 1993'e kadar kadar KİT'lerin Devlet Demiryolları ve TKİ dışında, zarar edeni yoktur. 1987 yılına kadar KİT'lerin zararı yoktur Zamanın hükümetinin hesaplama hileleriyle KİT'leri zararda gösterdiği ortaya çıkarılmıştır ve bu hilede DB'nın da taraf olduğu ifade edilmektedir (Dikbaş, 2003: 52-3).

Özelleştirmecilerin bir iddiası da kamu harcamalarının yüksekliğidir. Kamu harcamalarının milli gelire oranı 1985 itibariyle Türkiye'de (%21,6) oranıyla gelişmiş kapitalist ülkelerdekine (% 50) yarısından daha azdır (Oyan, 1989:299). 1983'te bütçe transfer harcamaları içinde % 32 oranında bir yer işgal eden KİT'lere yapılan sermaye teşkili harcamaları. 1986 yılında, % 3,4'e kadar geriletilmiştir. KİT'lerin Merkez Bankası kredilerinden aldığı pay 1979'da % 44 iken bu pay 1983'te % 24,8'e kadar geriletilmiştir (Oyan, 1989: 306). Daha sonra ANAP döneminde ise, KİT'lerin Merkez Bankası kaynaklarından finansmanına fiilen son verilmiştir. Bu dönemde sadece Toprak Mahsulleri Ofisi'ne destekleme alımları için kredi açılmış, diğer tüm KİT'ler için MB kredileri sıfırlanmıştır. Bu durumda harcamalar kısa sürede sıfırlandığına göre özelleştirmenin gerekçesi de ortadan kalkmıştır (Oyan, 1989: 306; Sönmez, 1992:109).

Son yıllarda devlet eliyle sürekli işlenen KİT'lerin verimsiz olduklarına ilişkin iddia da doğru değildir. Bu iddia yine bir devlet kuruluşu tarafından çürütülmüştür. Milli Prodüktivite Merkezi'nin (MPM), Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) imalat sanayi yıllık

anket sonuçları üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre, kamunun (yani KİT'lerin) verim artış hızı özel sektörden daha hızlı olmuştur. Toplam 29 sanayi kolu üzerinde yapılan bu araştırmaya göre, 1987-1990 yılları arasında, kamu sektöründe her işçinin yarattığı katma değer yüzde 28,6 artarken, özel sektördeki artış yüzde 15,9'da kalmıştır. Araştırmaya göre gıda, içki vb. tüm sektörlerde kamudaki verimlilik artışı daha yüksek görünmektedir (Dikbaş, 2003: 78-9).

Kamu işletmeciliğinin özel sermaye tarafından iyi işletilerek topluma yük olmaktan çıkarılacağı, kara geçirileceği savlarıyla özelleştirmeleri meşrulaştıran çevrelerin aynı anda özelleştirmenin sadece kârlı ve verimli kamu işletmeleriyle sınırlı olacağını ifade etmeleri bir ironidir (Oyan, 1989: 305). Zaten baştan sorunu ağır olan KİT'lerin özelleştirileceklerin en arkasına konmasının kararlaştırılması, başından beri bu söylemin aldatma olduğunu göstermektedir (Sönmez, 1992: 112). Öte yandan satılan KİT'ler işletilecek yerde kapılarına kilit vurulmuştur (Dikbaş, 2003: 178,180-1). Son 27 yıldır özelleştirilen kamu üretim ve hizmet birimleri en karlı olanlarıdır.

Son 27 yıldır özelleştirilen kamu üretim ve hizmet birimleri en karlı olanlarıdır. Örneğin Petkim'i satmak isteyenler son dört yılda işletmeye bilinçli olarak hiçbir yatırım, yenileme, onarım yapmamışlardır. Buna rağmen Petkim, Türkiye'nin en büyük 500 şirketi arasında ilk 10'da yer almıştır. 2002 yılında Türk ekonomisine 260 katrilyon lira tutarında katkıda bulunmuş ve yaklaşık 5000 kişiye istihdam sağlamıştır (Dikbaş, 2003: 480). Örneğin Tüpraş, Türkiye'de en çok ciro yapan, en çok para kazanan ve devlete en çok vergi veren, her yıl, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu listesinde birinci sırayı alan dev bir kuruluştur. Tüpraş, aynı zamanda dünyanın en büyük 400 şirketinden biridir. 1999 yılında net karı 394,3 milyon dolardır. 2000 yılında 361,7 milyon dolar, 2002'de 106,0 milyon dolardır. 1999 rakamlarına göre Tüpraş, devlete ödenen tüm vergilerin tek başına yüzde 12'sini vermiştir. Her yıl kar eden, Türkiye'nin ihracatta İlk 10 kuruluşu listesine her yıl giren, büyük miktarda vergi vererek devletin bütçesine çok önemli katkıda bulunan Tüpraş, neden özelleştirilmek istenmiştir? Verimsiz olduğu için mi? Karsız olduğu için mi? Tüpraş'ın özelleştirilme emri, IMF tarafından verilmiştir (Dikbaş, 2003: 490). Örneğin Tekel, Avrupa'nın en büyük 30 alkollü-alkolsüz içki üreten firması arasında yer almaktadır. Tekel, dünyanın en büyük 5 sigara üretici firmasından biridir. Tekel ürünü Yeni Rakı, dünyada en çok satılan yüksek alkollü içkiler sıralamasında 24. sırada yer almaktadır. Tekel, 2001 yılı sonuçlarına göre, Türkiye'de üretimde 500 büyük firma

arasında, satışlar sıralamasında 8. sırada, kar sıralamasında ise 5. sırada bulunmaktadır. Tekel, 05.02.2001 tarihinde özelleştirme kapsamına alınmıştır (Dikbaş, 2003: 500).

Özelleştirmenin Türkiye'deki propagandacıları, sürekli olarak Türk halkına "zarar eden işletmeleri alıp kar edecek işletmeler haline getireceğiz" demişlerdir. Niyetin bu olmadığı 1995'te Et Balık Kurumunun (EBK) özelleştirilmesiyle anlaşılmıştır. 1995'te 12 kombinanın satışı gerçekleşmiştir. Satılan 12 kombinanın Bursa hariç hiçbirinde artık üretim yapılmamaktadır. Bursa Kombinasi satılana kadar yılda 9.409 milyon ton üretim yapıyordu. Özelleştikten sonra ise üretim yılda sadece 38 tondur. Öz Gıda İş Sendikasının bu konuyla ilgili raporundan anlaşıldığına göre, satılan kombinaları alanlar, kombina olarak değil, değerli arazileri için satın almışlardır. Aynı durum TCDD'da tekrarlanmıştır. Bu süreçte şaibeli bir şekilde ardı arkasına gerçekleşen kazalardan sonraki söylemler hatırlanacaktır.

EBK'nun özelleştirilmesiyle, Türkiye'nin ekonomisinde önemli bir yeri olan hayvancılık sektörü yok edilmiştir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için önem taşıyan bu sektörün katledilmesiyle bu bölgelerin ekonomisi yıkıma uğratılmıştır. Avrupa'da en çok devlet teşviği alan sektörlerin başında tarım ve hayvancılık geliyorken, Türkiye'de bilinçli olarak hem tarım hem de hayvancılık sektörü yıkıma uğratılmıştır. 1984 yılına kadar et ihraç eden, başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere çevre ülkelerin gereksinimlerini de karşılayan Türkiye bugün et ithal eder duruma düşürülmüştür (Dikbaş, 2003: 178,180-1). KİT'lerin satışından sağlanan kaynakla kamu açıklarının kapatılacağı söyleminin de da doğru olmadığını belgesi SEKA satışlarıdır. Sadece SEKA değil KİT'lerin hepsi değerinin çok altında, birkaç yıllık kar bedeli karşılığı ve taksitle satılmıştır. Örneğin devlet, SEKA Balıkesir'in satışından Albayraklar'dan üç taksitle 1,5 trilyon lira almak üzere anlaşmıştır. Öte yandan devlet özelleştirildiği için SEKA Balıkesir'de işten çıkarılan işçilere hemen 9 trilyon tazminat ödeyecektir. Bu para devletin kasasından çıkacaktır, yani Türk halkına ödetilecektir. Yani devlet bu işten 7,5 trilyon lira zarar etmiş olacaktır. Bütçe açığını kapatmak için özelleştirme yapıldığını savunanların bu konuda hiçbir demeci olmadığı gibi aynı söylemin sürdürüldüğü görülmektedir. Özelleştirme, bir soygun planı, bir talan ve yağmalama havasında sürmektedir (Dikbaş, 2003: 495). Zaten en son Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in hükümete "bedelsiz özelleştirme" yolunu açan yasayı imzalamasıyla bu sorun da ortadan kalkmış görünmektedir (Dikbaş, 2003: 539). KİT'lerin her birinin özelleştirme öyküleri benzer tuzaklar ve zararlarla doludur.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı : Şükran GÖLBAŞI

Doğum Tarihi ve Yeri : 09.06.1957 Ankara

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Mamak Lisesi

Lisans Diploması : Gazi Üniversitesi Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslar arası İlişkiler Bölümü

Yükseklisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme A.B.D.

Tez Konusu : İşletmecilik Eğitiminde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları ve Eğitim Süreci Üzerinde Etkileri

Yabancı Dil / Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu
Fen Bilgisayar Eğitim Ltd.
C&C Yabancı Diller Eğitim Merkezi Ltd.
Özel Antalya Dil Eğitim Merkezi A.Ş.
Almaş Holding, Avrupa Lisanları Eğitim Merkezi A.Ş

Adres : 1370. sok. No:10 Işıklar, Antalya

Tel. no : 0. 555. 2660921